คำบรรยายวิชาพุทธศาสน์

หนังสือส่งเสริมการอ่าน

หนังสือส่งเสริมการอ่าน

คำบรรยายวิชา

พุทธศาสน์

ของ

พระราชนันทมุนี (บัญญานันทภิกขุ)

ประโยคมัธยมศึกษา
กรมวิชาการ
กระทรวงศึกษาธิการ

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รายงานประจำปี

๒๕๓๒

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ

เรื่อง อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียน

ด้วยกรมวิชาการ ได้จัดทำหนังสือส่งเสริมการอ่าน หมวดสังคมศึกษา เรื่อง คำบรรยายวิชาพุทธศาสน์ สำหรับชั้นมัธยมศึกษา ขึ้น กระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาแล้ว อนุญาตให้ใช้หนังสือนี้ในโรงเรียนได้

ประกาศ ณ วันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๑๕

(นายสาโรช บัวศรี)
รองปลัดกระทรวง ปฏิบัติราชการแทน
ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

คำนำ

ด้วยกระทรวงศึกษาธิการพิจารณาเห็นว่า หนังสือส่งเสริมการอ่านเป็นอุปกรณ์สำคัญอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้นักเรียนมีทักษะในการอ่าน การเขียน และมีความรู้กว้างขวางขึ้น ทั้งยังให้ความเพลิดเพลิน และช่วยเพาะนิสัยรักการอ่านอีกด้วย สมควรจะผลิตหนังสือประเภทนี้ให้แพร่หลายยิ่งขึ้น จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือส่งเสริมการอ่าน ดังสำเนาต่อไปนี้

คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ

ที่ วก. ๒๗๒/๒๕๑๗

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือส่งเสริมการอ่าน

ตามคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ วก. ๖๕๕/๒๕๑๔ แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือส่งเสริมการอ่าน เพื่อช่วยให้นักเรียนมีความรู้กว้างขวางขึ้นนั้น บัดนี้ เห็นสมควรให้มีการปรับปรุง คณะกรรมการจัดทำหนังสือส่งเสริมการอ่านใหม่ ดังมีรายนามต่อไปนี้

นางสาวบุญเจือ องคประดิษฐ์ ประธานกรรมการ

นายทองสุก เกตุโรจน์ กรรมการ

นายสวัสดิ์ สุวรรณอักษร	กรรมการ
นางพรรณี รองโสภา	กรรมการ
นางมาลินี ผโลประการ	กรรมการ
นางสาวจินตนา ใบกาซูยี	กรรมการ
นางสาวสมพร จารุนัฏ	กรรมการและเลขานุการ

สั่ง ณ วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๑๕

(นายอภัย จันทวิมล)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

คณะกรรมการ ฯ พิจารณาเห็นว่า คำบรรยายวิชาพุทธศาสน์ ของพระราชนันทมุนี (ปัญญานันทภิกขุ) บรรยาย ณ ห้องประชุมวิทยาลัยวิชาการศึกษา พระนคร ตั้งแต่ ธันวาคม ๒๕๑๖ – มีนาคม ๒๕๑๗ มีเนื้อหาอันเป็นประโยชน์ในการเรียนรู้วิชาพุทธศาสน์ ประกอบด้วยอรรถาธิบายอันเหมาะสมกับกาลสมัย อันจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจในความคิดพื้นฐานของ พุทธศาสน์ดีขึ้น ตลอดจนการใช้ภาษาพูดที่เข้าใจง่ายสลับกับการบรรยายที่สนุกสนาน ไม่น่าเบื่อ จะทำให้ผู้อ่านได้สาระประโยชน์ในหนังสือเล่มนี้มาก กรมวิชาการจึงจัดพิมพ์เป็นหนังสือส่งเสริมการอ่านระดับมัธยมศึกษา หวังว่าหนังสือนี้จะเป็นประโยชน์สมดังเจตนารมณ์ดังกล่าว

กรมวิชาการ

เมษายน ๒๕๑๙

สารบาญ

คำบรรยาย		หน้า
ครั้งที่	๑ มูลเหตุของศาสนา	๑
ครั้งที่	๒ พุทธประวัติ	๒๕
ครั้งที่	๓ ธรรมจักกัปปวัตนสูตร	๕๘
ครั้งที่	๔ อนัตตลักขณสูตร	๘๓
ครั้งที่	๕ อนุปุพพิกถา คุณสมบัติของอุบาสก อุบาสิกา และ มงคลสูตร	๑๐๘
ครั้งที่	๖ การประดิษฐานพระพุทธศาสนา	๑๓๓
ครั้งที่	๗ พุทธกิจและโอวาทปาติโมกข์	๑๖๐
ครั้งที่	๘ อัฏฐังคิกมรรค มรรคมีองค์แปด	๑๘๘
ครั้งที่	๙ สัปปุริสธรรม	๒๒๓
ครั้งที่	๑๐ กิเลส อุปกิเลส	๒๕๕
ครั้งที่	๑๑ ปรินิพพาน	๒๘๗

คำบรรยายวิชาพุทธศาสน์

โดย พระราชนันทมุนี (เปี่ญญานันทภิกขุ)

วันพฤหัสบดีที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๑๖

เวลา ๑๔.๐๐-๑๖.๐๐ น.

ณ ห้องประชุมวิทยาลัยวิชาการศึกษา พระนคร

ครั้งที่ ๑ มูลเหตุของศาสนา

นักศึกษาผู้สนใจในทางธรรมะทั้งหลาย

วันนี้เป็นวันแรกที่ได้จัดให้มีการพูดกันในเรื่องเกี่ยวกับหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักสูตรที่อาจารย์ต้องการให้พวกเรามาศึกษากัน แต่ว่าไม่มีการบังคับ ให้ศึกษาตามความพอใจ ได้ทราบว่ามีนักเรียนสนใจสมัครมาศึกษากันเป็นจำนวนมาก แต่ว่าวันนี้เป็นวันพฤหัสฯ ได้ข่าวว่าพอถึงวันพฤหัสฯ ก็คือว่าเหลือเพียงวันศุกร์วันเดียวเลยถอยทัพกลับบ้านไม่มาเสียเป็นจำนวนมากเหมือนกัน ความจริงวันอะไร ๆ ก็ต้องมา เพราะว่าเป็นวันเรียน เราเป็นนักศึกษาก็ต้องศึกษากันจริงจัง วันหยุดจึงจะหยุด ถ้าเป็นวันเรียนก็ต้องเรียน แม้ชั่วโมงก็ต้องเรียน ครึ่งชั่วโมงก็ต้องเรียน เพราะว่าถ้าขาดไปเสียแล้ว เราจะสูญเสียสิ่งที่ควรมีควรได้จากการศึกษาไป โดยเฉพาะในชั่วโมงแรกนี้ จะได้พูดกันถึงเรื่องเบื้องต้นก่อนว่า ทำไมคนจึงได้มีศาสนาเป็นหลักสำหรับจิตใจ ที่ได้มีศาสนาขึ้นมาเพราะอะไร ถ้าตั้ง

ปัญหาถามขึ้นว่า ทำไมคนจึงมีศาสนา ก็ตอบได้ว่าเพราะอาศัยความกลัวเป็นมูลฐาน จึงได้มีศาสนาขึ้น เรื่องความกลัวทำให้คนแสวงหาที่พึ่ง แสวงหาสิ่งปลอบโยนจิตใจ เมื่อแสวงหาสิ่งปลอบโยนจิตใจก็เลยมีศาสนาเป็นหลักเป็นที่พึ่งขึ้นมา ในเรื่องนี้เราจะสังเกตเห็นได้จากความเป็นอยู่ของประชาชนตั้งแต่สมัยเริ่มแรกมาทีเดียว คือปกติของมนุษย์ทั่ว ๆ ไปนั้น มีสัญชาตญาณแห่งความกลัวเป็นทุนมาตั้งแต่เริ่มเกิดก็ว่าได้ แม้ในสมัยโบราณคนก็ยังมีความกลัวต่อสิ่งต่าง ๆ ที่เรียกว่าเป็นปรากฏการณ์ของธรรมชาติ คนเหล่านั้นขาดการศึกษาในเรื่องภูมิศาสตร์ ไม่มีความรู้ในเรื่องธรรมชาติเกี่ยวกับดินฟ้าอากาศและอื่น ๆ หลายเรื่อง สิ่งใดที่เกิดขึ้นเป็นที่ตั้งแห่งความหวาดกลัว เขาก็ย่อมจะเกิดความกลัวต่อสิ่งนั้น ความกลัวเมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้จิตใจไม่สงบ ผู้ที่มีความกลัวก็ต้องหาอะไร ๆ มาเป็นที่พึ่งแห่งตน

คนในสมัยโบราณที่ขาดการศึกษา ยังไม่มีความเจริญทางอารยธรรม เมื่อมีความกลัวเกิดขึ้น ก็นึกว่าเราจะต้องมีอะไรเป็นที่พึ่งสักอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้นสิ่งใดที่เขาเห็นว่ายิ่งใหญ่ น่ากลัว เขาก็เข้าไปยึดเอาสิ่งนั้นเป็นที่พึ่ง คนในสมัยก่อนจึงต้องพึ่งสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เช่น พึ่งต้นไม้ พึ่งภูเขา แม่น้ำ ป่าใหญ่ หรืออะไร ๆ อื่น ๆ ที่เขาเห็นว่าแปลก มหัศจรรย์ เช่น เห็นภูเขาใหญ่ ๆ มหึมาน่ากลัว เขาก็นึกว่าต้องเอาเป็นที่พึ่งไว้ เห็นต้นไม้ต้นใหญ่ ๆ น่ากลัว ร่มครึ้ม เวลาเข้าไปนั่งใต้ต้นไม้นั้น รู้สึกว่าเย็นยะเยือก เขาก็เอาต้นไม้นั้นเป็นที่พึ่ง เห็นแม่น้ำใหญ่ ๆ กระแสน้ำไหลเชี่ยว แล้วไม่รู้ว่าไหลมาจากไหนก็เกิดความกลัว เลยเข้าไปยึดถือเอาแม่น้ำนั้นเป็นที่พึ่ง

ชนชาติอียิปต์ในสมัยโบราณนับถือแม่น้ำไนล์ว่าเป็นแม่น้ำศักดิสิทธิ์ เขาก็เข้าไปเซ่นสรวงบูชาแม่น้ำนั้น การที่นับถือแม่น้ำไนล์ก็เพราะว่า โดยปกติในประเทศอียิปต์ฝนไม่ค่อยตกแต่ว่าพอถึงฤดูหนึ่งในรอบปีน้ำก็ล้นฝั่ง แม่น้ำนี้ทำให้พวกเขาได้อาศัยน้ำทำการเพาะปลูกได้รับประโยชน์จากแม่น้ำไนล์อยู่มาก เขาก็ถือว่าแม่น้ำไนล์เป็นแม่น้ำที่มีประโยชน์แก่ชีวิต เขาไม่รู้ว่าแม่น้ำไนล์มาจากไหน แต่พอถึงฤดูซึ่งมีน้ำหลาก ก็เกิดความเคารพหวาดกลัว เมื่อมีความกลัวก็เลยไปกราบไหว้บูชาแม่น้ำนั้น ความจริงแม่น้ำไนล์นั้นตั้งต้นมาจากดงใหญ่ในทวีปแอฟริกา แต่คนอียิปต์ไม่สามารถจะเดินทางไปถึงได้ เพราะมีทะเลทรายขวางหน้าอยู่ ก็เลยไม่รู้ภูมิประเทศหรือภูมิศาสตร์ของท้องถิ่นนั้น ก็ถือว่าเป็นแม่น้ำศักดิสิทธิ์ ต่อมาก็มีคนแต่งเรื่องประกอบความศักดิสิทธิ์ขึ้น บอกว่าพอถึงปีที่มีน้ำมากนั้น เนื่องด้วยมีเทพเจ้าองค์หนึ่งร้องไห้เพราะสามีถึงแก่ความตาย น้ำตาที่ร้องไห้อาลัยรักนั้นไหลลงมาตามแม่น้ำไนล์ และล้นฝั่งทุกปี ๆ เขาก็เลยไหว้แม่น้ำด้วย ไหว้เทพเจ้าที่ร้องไห้องค์นั้นด้วย ควบคู่กันไป ถึงปีก็ต้องไปบูชากันเสียครั้งหนึ่ง

ในประเทศอินเดีย เราจะได้ยินข่าวว่า แม่น้ำคงคาเป็นแม่น้ำศักดิสิทธิ์ คนอินเดียที่เกิดมาเป็นฮินดู นับถือศาสนาฮินดูต้องไปอาบน้ำในแม่น้ำคงคาอย่างน้อยครั้งหนึ่งในชีวิต ถ้าเกิดมาเป็นฮินดูแล้วไม่ได้ไปอาบน้ำในแม่น้ำคงคาเสียเลยก็เรียกว่าเสียชาติเกิด เป็นฮินดูที่ไม่สมบูรณ์ ทำไมเขาจึงได้นับถือแม่น้ำคงคา เพราะว่าแม่น้ำนี้เป็นแม่น้ำใหญ่ ยาว ไหลผ่านประเทศอินเดียตั้งแต่เหนือมาถึงทางใต้ ออกมหาสมุทรอินเดีย เขาไม่รู้ว่า

แม่น้ำมาจากไหนรู้แต่ว่าไหลมาจากภูเขาในป่าหิมพานต์ สมัยก่อนคนไม่สามารถจะเข้าไปในบริเวณป่าได้ เพราะมันกว้างใหญ่เหลือเกิน ภูเขาหิมาลัยนั้นมีน้ำแข็งปกคลุมอยู่ตลอดเวลา หน้าร้อนก็ละลายไหลซึมลงมา เกิดเป็นแม่น้ำคงคา แม่น้ำยมนา และแม่น้ำสายอื่น แต่ว่าสายอื่นไม่สำคัญเท่าแม่น้ำคงคา เขาจึงถือว่าแม่น้ำคงคาเป็นแม่น้ำสำคัญเลยชีวิตของชาวอินเดีย จึงได้ไปอาบไว้แม่น้ำว่าเป็นสรณะเป็นที่พึ่ง ต่อมาก็มีคนแต่งนิยายเกี่ยวด้วยแม่น้ำคงคา ว่าแม่น้ำคงคาไหลมาจากมวยผมพระศิวะ ซึ่งอยู่บนเขาไกรลาส คือเขาหิมาลัยนั่นเอง พระศิวะก็ปิดมวยผมให้น้ำไหลเกิดเป็นแม่น้ำคงคาขึ้นมา ไหลผ่านทุ่งราบของประเทศอินเดีย จนไปออกที่เมืองพาราณสี ที่ถือว่าแม่น้ำตอนนี้ศักดิ์สิทธิ์นัก ก็เพราะว่าเมื่อแม่น้ำคงคาไหลมาถึงเมืองพาราณสีแล้วไหลคดเคี้ยวขึ้นไปทางเหนือ ชาวบ้านชาวเมืองจึงถือว่าแม่น้ำคงคาไหลกลับสู่สวรรค์ เขาจึงต้องไปอาบกันที่ตรงนั้น ทั้ง ๆ ที่แม่น้ำคงคาตรงนั้นไม่ค่อยสะอาด เพราะน้ำในเมืองพาราณสีไหลไปลงที่นั่น น้ำจากคูน้ำในถนนต่าง ๆ ก็ไหลลงไป แต่เขาไม่กลัว เขาก็อาบอยู่อย่างนั้น อันนี้ก็เกิดจากความไม่รู้ไม่เข้าใจ แล้วก็มีความหวาดกลัว ต้นไม้ใหญ่ ๆ ที่มีอยู่ในป่าคนก็มักจะเข้าไปกราบไหว้ จอมปลวกที่มันใหญ่มาก ๆ คนก็ไปไหว้ ก้อนหินที่มีสีดำมะเมื่อม ใหญ่โต ดูแล้วน่าสะพึงกลัว คนก็เข้าไปกราบไหว้ การกราบไหว้สิ่งเหล่านั้นเนื่องมาจากความกลัว ว่าสิ่งนั้นจะลงโทษ เมื่อเกิดความกลัวก็เลยเข้าไปประจบประแจงกราบไหว้สิ่งเหล่านั้น อันนี้เป็นศาสนาเบื้องต้นที่คนนับถือ เราเรียกว่าเป็นศาสนาตามธรรมชาติ คือนับถือสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ มีอยู่อย่างใดก็ไหว้ไปอย่างนั้นแหละ ไม่มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอะไร คนก็ไปกราบไหว้สิ่งเหล่านั้นตลอดมา

ต่อมามนุษย์เรามีความเจริญก้าวหน้าขึ้นโดยลำดับ เช่น รู้จักเลี้ยงสัตว์ เพราะว่าไปจับสัตว์ป่ามาได้ ไม่ฆ่าเอามาเลี้ยงไว้ สัตว์เหล่านั้นก็ตกลูกออกมา มีหลายตัวเข้าก็เลยใช้สัตว์นั้นเป็นเครื่องมือสำหรับทำการเพาะปลูก มนุษย์เริ่มรู้จักทำการเพาะปลูกพืชพรรณธัญญาหาร รู้จักเลี้ยงสัตว์ รู้จักสร้างบ้านสร้างเรือนเป็นที่อยู่อาศัย แล้วก็รู้จักทำอะไร ๆ เพิ่มขึ้นอีกหลายอย่างหลายประการ วิวัฒนาการทางด้านวัตถุค่อยเจริญขึ้นโดยลำดับ ๆ ทางด้านจิตใจคนก็มีความคิดความอ่านเกิดขึ้น เมื่อมีความคิดก็มีความสงสัยในสิ่งทั้งปวงเข้าไปเกี่ยวข้อง เป็นต้นว่าสงสัยเรื่องต้นไม้ เรื่องแม่น้ำ เรื่องภูเขา เรื่องแผ่นดิน เรื่องลมฟ้าอากาศ เช่น ลมพัดแรงต้นไม้หักโค่น ฟ้าผ่าเปรี้ยงลงมาเกิดเป็นเปลวไฟลุกบนต้นไม้ หรือว่าแผ่นดินไหวมีภูเขาไฟระเบิด มีปรากฏการณ์ของธรรมชาติแปลก ๆ คนเหล่านั้นก็มีความสงสัยกันว่าสิ่งเหล่านี้มีอะไรอยู่จึงได้เป็นอย่างนั้น เมื่อมีความสงสัยก็นึกกันเอาเองตามประสาของคนที่สงสัยว่าคงมีอะไร ๆ อยู่ในสิ่งเหล่านั้น เขาก็เลยเข้าไปกราบไหว้พร้อมทั้งนำวัตถุไปด้วย มีข้าวก็เอาข้าวไปไหว้ มีผ้าก็เอาผ้าไปประดับให้สิ่งเหล่านั้น เอาไปห่มให้ต้นไม้ เอาไปคลุมให้ก้อนหิน เอาไปคลุมให้จอมปลวกหรือสิ่งที่เขานับถือบูชา คนรู้จักใช้เครื่องประดับกาย เช่น แป้งสำหรับทาหน้าทาตัว น้ำอบน้ำหอมที่ได้มาจากใบไม้ดอกไม้ เขาก็เอาไปไหว้สิ่งเหล่านั้น เอาไปประพรมให้เกิดความหอมตามที่มนุษย์ต้องการ การกระทำอย่างนี้ก็เป็นการบูชาแบบหนึ่ง โดยนึกว่าที่นั่นคงจะมีอะไรสิงสถิตอยู่

มนุษย์เราเมื่อเกิดแล้วก็มีตาย เกิดสงสัยว่าตายแล้วจะไปไหน ก็คงนึกว่าคงจะอยู่แถวนั้นแหละ เช่น ไปตายที่แม่น้ำก็คงจะอยู่ที่แม่น้ำ ไปตายในป่าก็คงจะอยู่ในป่า ไปตายในทุ่งก็คงจะอยู่ในทุ่ง ไปตกต้นไม้ตายก็นึกว่าคงอยู่ที่โคนต้นไม้นั้น เขาก็เอาของไปไหว้ตามที่เข้าใจว่าญาติของเขาอยู่ เช่น คนตายที่ต้นไม้ก็เอาไปไหว้ที่ต้นไม้ ตายในทุ่งก็เอาไปเซ่นไปไหว้ที่ในทุ่ง ตายที่บ้านที่เรือนก็นึกว่าอยู่บ้านที่เรือน อันความคิดนี้แหละทำให้เกิดการนับถือผีขึ้นมา เรียกว่าผีป่า ผีทุ่ง ผีต้นไม้ ผีเรือน ผีบ้าน คนที่นับถือสักการบูชาต่อสิ่งเหล่านั้นเพราะนึกว่าคนตายแล้วก็ไปเกิดเป็นผี แต่ว่าบางคนมีชีวิตอยู่ในโลกเป็นคนดี รักเพื่อนบ้านช่วยเหลือในกิจกรรมต่าง ๆ เวลาตายไปเพื่อนฝูงก็เสียใจว่าคนนั้นยังไม่ควรตาย ควรจะมีชีวิตอยู่ในโลกต่อไป ตายไปแล้วถ้าจะให้เป็นผีดูมันต่ำไป ก็ควรจะให้เป็นอะไร ๆ ที่สูงไปกว่าผี ก็เลยสมมติต้องไปเกิดอยู่ชั้นสูง อยู่เบื้องสูง ก็ต้องเป็นเทพเจ้าเป็น เทวดา เทวดาก็มีทั่วไปอีก เทวดาตามต้นไม้ เทวดาตามแม่น้ำ ตามป่า ตามภูเขา ตามบ้าน ตามเรือน อยู่คู่กันกับผีนั่นเอง แต่ว่าผีอยู่ต่ำ เทวดาอยู่สูง ก็เกิดมีการกราบไหว้บวงบนต่อเทวดา ต่อผีสางเหล่านั้น ไหว้กันมาในรูปเหล่านี้เป็นเวลานาน

ต่อมาก็มีความคิดความอ่านเกิดขึ้นว่า พวกมนุษย์มาจากไหน โลกนี้มาจากไหน สิ่งทั้งหลายที่เราดูแล้วชอบใจและไม่ชอบใจนี้มาจากไหน เกิดอยากรู้สิ่งที่เป็นมูลฐานดั้งเดิมของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงว่ามาจากไหนกัน ความสงสัยเหล่านี้เมื่อเกิดขึ้นมาก ๆ ก็ไปถามบุคคลบางจำพวก ในสมัยนั้นมีคนพวกหนึ่งที่ไม่ชอบอยู่กันในหมู่ในคณะ แต่ไปอยู่ตามป่า อยู่ตามใต้ต้นไม้

อยู่ตามใกล้ชะง่อนผา หรือว่าอยู่ใกล้ที่คนชอบไปบูชา อาศัยสิ่งเหล่านั้นเป็นที่อยู่ กินอาหารที่คนเอาไปเซ่นไปไหว้พอเลี้ยงร่างกายไปได้ เมื่ออยู่คนเดียวก็นั่งสงบจิตสงบใจ นั่งคิดนั่งนึกในเรื่องอะไรต่าง ๆ คิดไปนึกไปก็เกิดอะไรขึ้นในใจจากความคิดที่สงบนั่นแหละ เขาเรียกคนพวกนี้ว่าเป็นพวก มุนี คือเป็นพวกแสวงหาปัญญา แสวงหาความพ้นทุกข์ เป็นนาถะเป็นที่พึ่งของประชาชน เวลาประชาชนเดือดเนื้อร้อนใจก็ไปถามมุนีเหล่านี้ ซึ่งนั่งอยู่ตามใต้ต้นไม้ ตามป่า ตามริมห้วย ริมลำธาร เพื่อหาความสงบ เวลาไปถามอะไร มุนีเหล่านี้ฉลาดไม่บอกทันทีหรอก บอกว่าต้องถามเทวดาดูก่อน แล้วพอตกกลางคืนก็คงจะคิดว่าควรจะตอบอย่างไรดี ครั้นรุ่งเช้าพอพวกนั้นมาก็ตอบว่าเทวดาว่าอย่างนี้ คนก็เชื่อเพราะคนในสมัยโบราณสมองยังไม่เจริญก้าวหน้าในวิชาความรู้จึงไม่ค่อยจะถามมากเรื่อง ถามอะไรสักข้อ พอเขาตอบแล้วก็หยุดถาม ไม่เหมือนสมัยนี้ ถามแล้วถามอีกมีเรื่องจะถามมาก เพราะมีประสบการณ์มากขึ้น สมัยโบราณคนมีประสบการณ์น้อยจึงถามแต่เพียงน้อยเรื่อง เมื่อตอบแล้วก็หยุดเพียงเท่านั้น ดังนั้นพอตอบว่าเทวดาบอกว่าอย่างนั้นอย่างนี้ เขาก็เชื่อและทำตามมีความสุขตามสมควรแก่ฐานะ

ครั้นต่อมาก็มีข้อสงสัยเกี่ยวกับว่า สิ่งทั้งหลายนี้มาจากอะไร ชีวิตมาจากไหน โลกนี้มาจากไหน อะไร ๆ ที่ได้ประสบพบเห็นนี้มาจากไหน มีปัญหามากเกิดขึ้นในใจ ก็ไปถามพวกมุนีอีก เมื่อถามลึกซึ้งเช่นนี้ พวกมุนีจะบอกว่าไม่รู้ก็ไม่ได้ เสียเหลี่ยม เพราะได้อวดตนว่าเป็นผู้รู้มานานแล้ว ก็เลยบอกว่าต้องทำพิธีใหญ่ ถามเทวดาดูก่อน แล้วก็ประชุมกันในหมู่พวกที่เป็นมุนี ปรึกษาตกลงกันว่าจะตอบอย่างไรดี ก็เลยตกลงกันตอบว่าเราจะ

ต้องมีเทพเจ้าอีกสักองค์หนึ่ง ให้ยิ่งใหญ่ มีมเหสักข์ มีอำนาจ สามารถจะดลบันดาลอะไรได้ทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งปวง รวมทั้งสร้างผู้ที่ถามปัญหานั้นมาด้วย จึงตกลงกันว่าจะตอบอย่างที่คิดไว้ เมื่อมีคนมาถามวันหลังก็ตอบว่า เทวดามาบอกว่ามีเทวดาผู้ยิ่งใหญ่เป็นผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งปวง สร้าง แผ่นดิน แผ่นฟ้า สร้างสัตว์ทั้งชาวต สร้างอะไรทุกสิ่งทุกอย่าง ให้ชื่อว่า พรหมะ ซึ่งแปลว่าผู้สร้าง ในภาษาอินเดียหรือบาลีเขาเรียกว่า พรหม แต่ว่าถ้าไปพูดตามแถวอาหรับเขาเรียกว่า **พระอัลลาห์** แถวปาเลสไตน์ พวกยิวเขาเรียกว่า **พระยะโฮวา** ก็คือพระผู้เป็นเจ้า ผู้มีอำนาจยิ่งใหญ่ สร้างสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวง อันนี้เป็นการเกิดขึ้นของเทพเจ้า ผู้สร้างสรรค์ในยุคแรกของการนับถือ เรียกว่า **บูชาพระผู้เป็นเจ้า**

พวกที่บูชาพระผู้เป็นเจ้ามีอยู่ ๒ พวก คือนับถือพระผู้เป็นเจ้าองค์เดียว นับถือพระผู้เป็นเจ้าหลายองค์ ทางแถวตะวันออกกลางนับถือพระผู้เป็นเจ้าองค์เดียว คือพวกอาหรับก็นับถือพระอัลลาห์องค์เดียว พวกยิวนับถือพระยะโฮวาพระผู้เป็นเจ้าองค์เดียว ความจริงพระยะโฮวากับพระอัลลาห์ก็องค์เดียวกันนั่นเอง แต่ว่าภาษาอาหรับกับภาษาฮิบรูพูดไม่เหมือนกัน เรียกชื่อแตกต่างกัน เนื้อแท้ก็อันเดียวกัน คัมภีร์กุรอานของพี่น้องชาวอิสลามกับคัมภีร์ไบเบิลของพวกคริสเตียนที่เราเรียกกันว่าโอลด์เทสทาเมนต์ (Old Testament) คือคัมภีร์เก่าเหมือนกัน เดินเรื่องเหมือนกัน ชื่อคนก็ผิดเพี้ยนกันตามรูปของภาษา แต่โครงเรื่องทั้งหมดเป็นแบบเดียวกันมาแตกต่างกันตอนปลาย คือตั้งแต่พระเยซูเกิดเขาเรียกว่า พระคัมภีร์ใหม่ (New Testament) ตั้งแต่พระนาบีโมหะหมัดเกิดมาก็เป็นเรื่องใหม่ จึงแตกต่างกัน เรื่อง

ต้นมันเหมือนกันทั้งนั้น เพราะฉะนั้นแถวทะเลทรายเขานับถือพระผู้เป็นเจ้าองค์เดียว การที่ถือพระผู้เป็นเจ้าองค์เดียวก็เพราะว่าสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดความคิดอย่างนั้น คนในทะเลทรายไม่เห็นอะไร ตื่นขึ้นก็เห็นแต่ทรายและความเวิ้งว้าง ไม่มีอะไรที่เรียกว่าใหม่แปลกเจริญตาเจริญใจ มองไปทางไหนก็มีเท่านั้นแหละ คือทรายกับความเวิ้งว้างของท้องทะเล เขาก็นึกว่าในโลกนี้มีสิ่งเดียว คือทรายเท่านั้นเอง เมื่อพระผู้เป็นเจ้าเขาก็มีองค์เดียวตามสิ่งที่เขาได้พบเห็น แต่ว่าคนในอินเดียนั้นชีวิตไม่ได้อยู่กับสิ่งเดียว อินเดียเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์ในสมัยก่อน สมัยนี้คนมาก ความอุดมสมบูรณ์หายไป เขาเห็นภูเขาใหญ่ เห็นท้องทุ่ง เห็นแม่น้ำ เห็นความงามของธรรมชาติหลายสิ่งหลายประการ ก็มีความคิดความเห็นว่าไม่ใช่สิ่งเดียว แต่มีหลายสิ่งดังที่ปรากฏอยู่แก่ตา เมื่อจะมีเทวดาก็ควรจะมีหลาย ๆ องค์ เพราะฉะนั้นพวกอินเดียจึงนับถือเทพเจ้าหลายองค์ ส่วนพวกทางตะวันออกกลางซึ่งเป็นบ่อเกิดศาสนาคริสต์กับศาสนาอิสลาม มีพระผู้เป็นเจ้าองค์เดียว โดยเหตุนี้ ศาสนาที่นับถือพระผู้เป็นเจ้าจึงแบ่งได้เป็น ๒ พวก คือ **พวกที่นับถือพระผู้เป็นเจ้าองค์เดียว** ได้แก่ศาสนาคริสต์ อิสลาม **พวกที่นับถือพระผู้เป็นเจ้าหลายองค์** ก็คือศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเป็นศาสนาหลักของอินเดีย ศาสนาพราหมณ์นั้นเดียวนี้เขาเรียกว่า ฮินดู โดยเรียกตามชื่อคนชาติที่นับถือว่าศาสนาฮินดู ฮินดูก็คือพราหมณ์นั่นเอง

ในศาสนาพราหมณ์นั้นมีพระผู้เป็นเจ้าหลายองค์ ที่ใหญ่ๆ ก็มีสาม เราเรียกว่าพรหมะ **วิษณุ ศิวะ** ที่เขาพูดย่อว่า **อะ อุ มะ** ก็เหมือนกัน คือ พรหมะหมายเอาตัว **มะ ศิวะเอาตัว อะวิษณุเอาตัว อุ**

มะ อะ อุ เป็นอักษร ๓ ตัว พรหมะเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งปวง พระศิวะเป็นผู้รักษาบริหาร พระวิษณุเป็นกองปราบ มีหน้าที่ปราบยุคเข็ญ มีเรื่องวุ่นวายอะไรเกิดขึ้น พระวิษณุก็ต้องมาปราบ แต่เวลาจะมาปราบก็ต้องอวตาร เช่น อวตารมาเป็นพระรามในเรื่องรามเกียรติ์ ก็มาปราบยุคเข็ญในโลก เวลาใครเดือดร้อนก็มาอ้อนวอนพระวิษณุให้มาปราบ พระพรหมนั้นไม่ใครนึกถึงเท่าใด คนในอินเดียไม่ค่อยนับถือพระพรหมเท่าใด เฉย ๆ เพราะเขาเห็นว่าพระพรหมนี้สร้างเท่านั้น ไม่ค่อยมีอำนาจาราชศักดิ์อะไร สู้พระอินทร์ก็ไม่ได้ พระศิวะมีเรื่องสนุกครึกครื้นคนชอบ คนอินเดียเห็นว่าพระผู้เป็นเจ้าไม่ควรจะอยู่องค์เดียว พระพรหมนั้นเขายกให้เป็นพรหมไปเสียเลย ไม่วุ่นวาย ไม่มีครอบครัว แต่พระศิวะต้องให้มีครอบครัว พระวิษณุก็ต้องให้มีครอบครัว เวลาไปอินเดียเขาเอารูปมาชุดหนึ่ง ถามว่ารูปอะไร เขาบอกว่า God Family เอาไปแล้วไหว้ครบชุดเลย มีทั้งพ่อ ทั้งแม่ทั้งลูก ถามว่าอะไร พระศิวะเป็นพ่อ พระอุมาเป็นแม่ พระพิฆเนศเป็นลูก (บางทีก็เรียกว่าพระขันธกุมาร)

เรื่องพระพิฆเนศมีหัวเป็นช้างนั้น ก็เกิดจากเรื่องตัดจุกนั่นเอง โตแล้วจะตัดจุกทำพิธีตัดจุก ก็ออกบัตรเชิญเทวดามาชุมนุมกัน กินเลี้ยงกันในงานตัดจุกลูกชาย เป็นงานใหญ่ งานตัดจุกเป็นงานใหญ่ก็เลยไปเชิญพระวิษณุให้มาร่วมด้วย พระวิษณุเป็นเทพเจ้าของพวกริมทะเล ชาวอินเดียที่อยู่ริมทะเลนับถือพระวิษณุทั้งนั้น เช่น มัทราส บอมเบย์ กัลกัตตา เขานับถือพระวิษณุกัน ถ้าขึ้นไปตอน ๆ ก็นับถือพระศิวะ พวกชายทะเลนับถือพระวิษณุ เพราะพระวิษณุอยู่ใต้เกษียรสมุทร หรือทะเลน้ำนม นอนอยู่บนหลัง

พระนาคราช ไม่ค่อยตื่นกับใคร ถ้าโลกสงบแล้วไม่ตื่น ถ้าโลกเกิดยุคเข็ญก็จะตื่นขึ้น ในคราวตัดจุกนั้นก็กำลังนอนหลับ เทวดาไปบอกว่าพระอิศวรเรียกหา ถามว่ามีเรื่องอะไร บอกว่าจะตัดจุกลูกชาย พระวิษณุเคืองร้องว่าไอ้ลูกหัวขาด พอบอกว่าไอ้ลูกหัวขาดเท่านั้น หัวของพระพิฆเนศหายไปเลย เหลือแต่ตัว ก็เลยเดือดร้อนกันใหญ่ ต้องไปหาหัวมาสวม หาไม่เจอ เมื่อหาไม่เจอบอกว่าหัวอะไรก็ได้ สัตว์อะไรนอนผินหัวไปทางทิศตะวันตก ตัดมาเลย คืนนั้นมนุษย์ก็ไม่นอนผินหัวไปทางทิศตะวันตกเลยสักคนเดียว มีช้างเกเรเชือกหนึ่งนอนหันหัวไปทางทิศตะวันตก เลยตัดหัวช้างมาต่อเข้า กลายเป็นมนุษย์ครึ่งสัตว์เดียรัจฉานไป แต่คนก็ยังบันรูปไว้ให้เป็นเทพเจ้าแห่งช้าง ถ้าพูดตามภาษาชาวบ้านก็เรียกว่าหมอช้างนั่นเอง เพราะฉะนั้นพระพิฆเนศจึงถือขอสับคอช้าง บ่วงบาศคล้องช้าง อะไร ๆ เกี่ยวกับช้างทั้งนั้น

พวกอินเดียนอกจากนับถือ ๓ องค์นี้แล้ว ยังนับถือพระอินทร์สมัยก่อนนับถือพระอินทร์มาก ต่อมาพระอินทร์เสื่อมก็เลยไปนับถือพระศิวะ เทวดาก็คล้ายกับคน ถูกถอดเหมือนกัน คนเคยนับถือมาเห็นว่าชักไม่ได้ความแล้วเทวดาองค์นี้ เปลี่ยนไปนับถือองค์โน้นต่อไปเลยเปลี่ยนกันไปแปลก ๆ นับถือองค์นั้น นับถือองค์นี้ เทวดามีต่าง ๆ อย่างนี้ คนในอินเดียถ้าจะพูดกันไปแล้ว มัวเมาหมกมุ่นอยู่ในพระผู้เป็นเจ้าเหลือเกิน อะไร ๆ ก็อ้างพระผู้เป็นเจ้าทั้งนั้น มีอะไรเกิดขึ้นก็ว่าพระผู้เป็นเจ้าสร้าง เจ็บไข้ได้ป่วยรักษาไม่หาย ก็ว่าเป็นพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้า ยากจนไม่มีจะกิน ก็ว่าพระผู้เป็นเจ้าให้เกิดมาอย่างนี้ตนก็พอใจ ก็ดีเหมือนกันเชื่อมั่นพอใจทุกอย่าง เกิดมาจนก็เป็นพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้า ท่านยังไม่โปรดให้ร่ำ

รวยก็ต้องจนกันต่อไป จนกันอย่างนี้ถ้าร่ำรวยขึ้นมาก็ว่าพระผู้เป็นเจ้าช่วย เพราะฉะนั้นตามร้านค้าของอินเดียต้องมีรูป รูปพระวิษณุบ้าง รูปพระอิศวรบ้าง รูปอะไรต่ออะไร เขาต้องบูชาทุกวัน เคยไปถามคนขายของในโรงแรมที่ไปพัก ถามว่านั่นอะไร เขาบอกว่าพระผู้เป็นเจ้า ถามว่ามีไว้ทำไม ตอบว่าให้ท่านช่วยค้าขายให้ร่ำรวย ผมบูชาทุกคืน ไม่ต้องการอะไร ต้องการให้ร่ำรวยเร็วเดียว ถามว่าถ้าเราไหว้พระผู้เป็นเจ้าแล้วเราไม่ทำงานจะรวยไหม เขาบอกว่ามันจะรวยได้ยังไงถ้าไม่ทำงาน อ้าว! ถ้าเราทำงานแล้วต้องไปขอพระผู้เป็นเจ้าทำไม ทำงานมันเรื่อยไปไม่ดีกว่าหรือ เขากลับบอกว่าเขาถือกันมาอย่างนั้นตั้งแต่โบราณ ถือตามกันมา

ชาวอินเดียเขานับถือในรูปอย่างนี้ จึงมีแต่การกราบไหว้ บวงบนต่อสิ่งเหล่านั้น การเซ่นไหว้เทพเจ้าในอินเดียยุคก่อนพระพุทธเจ้าเกิดทำเป็นงานใหญ่ เขาเรียกว่าบูชายัญ บูชายัญต่อพระผู้เป็นเจ้า บูชาด้วยสัตว์นับเป็นร้อย ๆ เอาแกะร้อยตัว ม้าร้อยตัว วัวร้อยตัว อย่างนี้เป็นต้น เอาไปบูชายัญ เวลาจะบูชาก็ขุดหลุมลงไปให้ลึก เอาไม้ฟืนมาเผาให้เป็นถ่าน แล้วพราหมณ์ก็ทำพิธีเอาไม้มาปักเป็นหลักเข้า เพื่อจะได้มัดสัตว์ที่จะฆ่าให้เลือดพุ่งลงไปในกองไฟแล้วควันก็คลุ้งไปบนอากาศ เขานึกว่าเทพเจ้าได้รับผลแล้วได้เสวยแล้วก็พอใจ พระเจ้าแผ่นดินเคยกระทำการบูชายัญใหญ่ ๆ ในตำนานพระพุทธศาสนาว่า คราวหนึ่งพระพุทธเจ้าเดินไปพบคนเลี้ยงแกะกำลังต้อนแกะประมาณ ๕๐๐ ตัว พระองค์ก็เดินตามไป เห็นลูกแกะตัวหนึ่งเป็นง่อยเดินไม่ไหวก็อุ้มไป จึงทรงถามคนเลี้ยงแกะว่า กำลังต้อนแกะไปไหน เขาบอกว่าต้อนไปให้พระราชา พระราชาจะทำอะไรด้วยแกะมากมาย

อย่างนี้ เขาบอกว่า วันนี้ท่านไม่รู้ พระราชาจะทำการบูชายัญด้วยแกะ ๕๐๐ ตัว ท่านไปดูซิ พระองค์ก็เสด็จไปด้วยเมื่อไปถึงเห็นพวกพราหมณ์แต่งตัวแบบพราหมณ์ ทาแป้งที่หน้าที่ตัว (เราจะสังเกตเห็นว่าพวกพราหมณ์ทา ๓ แฉกที่หน้าผาก เป็นเครื่องหมายแทนพระผู้เป็นเจ้า คือพระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ นั่นเอง ที่แขนก็ทาเป็น ๓ แฉกเหมือนกัน พราหมณ์เหล่านี้ตรงคอเครื่องหมายแทนพระผู้เป็นเจ้าทั้ง ๓ ที่เขาเคารพนับถือ) กำลังร่ายเวทตามคัมภีร์พระเวทของพราหมณ์ เพื่อทำการบูชายัญ แกะเหล่านั้นอาบน้ำเรียบร้อย เจิมด้วยแป้งของหอม กำลังจะเอาไปสู่หลักเพื่อจะฆ่า พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปหาพระราชา แล้วตรัสถามว่าพระองค์จะทำอะไร พระราชาตอบว่าจะบูชายัญ บูชายัญเพื่ออะไร พระราชาก็บอกว่าเพื่อความยิ่งใหญ่ในราชสมบัติ เพื่อความสุขความเจริญแก่ชีวิต แก่การงาน พระองค์ก็ถามว่า การบูชานี้ถ้าได้เสียสละสิ่งที่รักที่สุดจะได้ผลมากที่สุดใช่ไหม พระราชาก็ตอบว่า เป็นเช่นนั้น พระองค์ก็ถามว่า อะไรเป็นที่รักยิ่งของพระองค์ พระราชาก็ตอบว่า ชีวิตของข้าพระองค์เป็นที่รักยิ่งของข้าพระองค์ พระพุทธเจ้าตรัสถามต่อไปว่าแล้วทำไมพระองค์ไม่กระโดดลงไปในหลุมยัญญะจะได้ผลมากกว่าฆ่าแกะเสียอีก แกะนี่พระองค์คงไม่รักมันเท่าใดหรอก รักชีวิตมากกว่า รักลูกรักเมียมากกว่า ทำไมไม่ฆ่าลูกฆ่าเมียเพื่อบูชายัญ พระราชาไม่ยอมตอบ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า **ทุกชีวิตมีความรักชีวิตของตัว ไม่อยากถูกฆ่าถูกทำร้าย พระองค์ต้องการความยิ่งใหญ่ แต่กลับทำร้ายผู้อื่นให้ถึงแก่ความตายแล้วจะได้ความยิ่งใหญ่ได้อย่างไร ผู้ใดต้องการความสุข แต่ทำให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนแก่บุคคลอื่น ผู้นั้นจะไม่**

ได้สุขสมใจ ผู้ใดต้องการความสุข ช่วยให้ผู้อื่นมีสุขนั่นแหละ เขาจึงจะได้มีความสุขด้วย พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เลิกการบูชายัญไม่มีการกระทำบูชายัญต่อไป แต่ว่าให้บูชาด้วยการบริจาคทาน ให้อาหาร ให้เสื้อผ้า ให้ที่อยู่อาศัย ให้ยาแก้ไข้แก่มนุษย์ทั้งหลาย เป็นการแก้ไขในยุคพระพุทธเจ้า ชาวอินเดียก็ทำกันมาในรูปอย่างนั้นเป็นเวลานาน

ศาสนาพราหมณ์มีคัมภีร์เรียกว่า พระเวท มี ๓ คัมภีร์ด้วยกัน เรียกว่า ฤคเวท ยชุรเวท สามเวท เป็นคัมภีร์กล่าวบูชาพระผู้เป็นเจ้าทั้งนั้น สรรเสริญพระผู้เป็นเจ้า คราวหนึ่งไปพักอยู่ที่เดลฮี อยู่ใกล้ ๆ กับที่เขาเรียกว่า วิษณุเทมเปิล เป็นวัดของพระวิษณุ สะอาดหน่อย ตอนเกือบเที่ยงคืน ราว ๒๓.๐๐ น. ได้ยินเสียงคนกำลังสวดมนต์ ตื่นตกใจได้ยินสวดอีกครั้ง ก็เลยถามพระที่รู้ภาษาของเขาว่าเขาสวดมนต์ตอนหัวค่ำเรื่องอะไร สวดมนต์ตอนใกล้รุ่งนี่เรื่องอะไร ได้รับคำตอบว่า สวดตอนหัวค่ำสวดกล่อมพระผู้เป็นเจ้า ในคำสวดก็บอกว่าพระองค์ได้รักษาโลกมาอย่างเหนื่อยเหนื่อยเมื่อยล้า โลกปลอดภัยไม่มีความทุกข์ ไม่มีอันตราย บัดนี้ถึงเวลาแล้วขอให้พระองค์หลับนอนพักผ่อนให้สบายเถิด เรียกว่าร้องเพลงให้พระผู้เป็นเจ้านอน พอพระผู้เป็นเจ้านอนไปได้สักพักตื่นสมารบกวนอีกแล้ว มาร้องเพลง ถามว่าร้องว่าอย่างไร บอกว่าพระองค์ได้หลับนอนพักผ่อนมาสมควรแก่เวลาแล้ว โลกนี้ถ้าขาดพระองค์เสียแล้วก็จะไปไม่รอด จะมีความทุกข์ ความเดือดร้อน อาศัยพระมหากรุณาธิคุณในพระองค์ขอให้พระองค์จงตื่นพระบรรทมแล้วมองตามาที่โลก เพื่อให้โลกปลอดภัยต่อไป ก็หมายความว่าตื่นขึ้นรักษาโลกเถอะเพราะชาวโลกจะตื่นกันแล้ว พระผู้เป็นเจ้าก็ต้องตื่นตามคำเชื้อเชิญ

ของพวกนั้น ตื่นจริงหรือไม่ พวกนั้นก็ว่าเอาเองว่าพระผู้เป็นเจ้าตื่นแล้ว ได้ฟังเช่นนั้นก็บอกว่า พระผู้เป็นเจ้าก็เหมือนเด็ก ๆ เวลานอนก็ต้องไปบอกให้นอน เวลาตื่นก็ต้องปลุกให้ตื่น ในเทวสถานบางแห่งมีคนตีกลองพระผู้เป็นเจ้าเสียงสนั่นหวั่นไหว พวกพราหมณ์สวดมนต์เอาจริงเอาจังว่าเต็มเสียงคอเป็นเอ็นทีเดียว เพราะฉะนั้นคัมภีร์พระเวทก็คือบทขับบทกล่อมนั่นเอง สรรเสริญความดีความงามของพระผู้เป็นเจ้าในรูปต่าง ๆ ซึ่งเขาถือกันมาตั้งแต่โบราณ

ศาสนาพราหมณ์นี้ถ้าจะพูดกันไปแล้ว ไม่มีศาสดา คือไม่มีผู้ที่บัญญัติเป็นตัวเป็นตน มีฤาษีมากมายหลายชื่อ เป็นผู้เขียนคัมภีร์เหล่านี้ เขาถือว่าเป็นมหาฤาษี แล้วเขาก็ถือว่าพระมหาฤาษีทั้งหลายนี้มีจิตใจสูงได้สัมผัสกับพระผู้เป็นเจ้า ได้รู้เรื่องของพระผู้เป็นเจ้า พระผู้เป็นเจ้าได้ดลบันดาลให้เขียนข้อความเหล่านั้นไว้ เขาจึงถือว่า เป็นคัมภีร์ของเขาสืบเนื่องต่อ ๆ กันมา เราจะหาตัวศาสดาที่แท้จริงในศาสนาพราหมณ์ไม่ได้ นอกจากสิ่งที่เขานับถือคือเทพเจ้าทั้งหลายเหล่านั้นเท่านั้นเอง อันนี้เป็นเรื่องของศาสนาที่เขานับถือกันอยู่ในอินเดีย แล้วศาสนาพราหมณ์ก็นับถือธาตุทั้ง ๔ เป็นหลัก ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม และธาตุเหล่านี้ก็มีเทพเจ้าประจำ เช่นเทวดาลม (วายุเทพ) เทวดาฝน (พระพิรุณ) เทวดาน้ำ เทวดาไฟ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ก็เป็นเทพเจ้าทั้งนั้น ถ้าเราสนใจอ่านหนังสือเรื่องเทพเจ้าเหล่านี้ก็สนุกครึกครื้น เพราะว่ามีประวัติมากมายหลายเรื่องหลายประการ เป็นเรื่องน่าอ่าน แต่ว่าในภาษาไทยไม่ค่อยมี คนไม่ได้เขียนไว้ละเอียด ชาวอินเดียเขามีอ่าน เขาเล่าให้ฟังในเรื่องเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าเหล่านี้ก็สนุกครึก

ครับ อันนี้เป็นศาสนาเดิมของมนุษย์ คือนับถือสิ่งที่เป็นธรรมชาติเป็นเริ่มต้น ต่อมาก็นับถือผี นับถือเทวดา ต่อมาก็นับถือพระผู้เป็นเจ้า สิ่งเหล่านี้เกิดจากความกลัว ไม่ใช่เรื่องอะไร

ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าของเราเกิดขึ้นในโลก พระองค์ทรงเกิดในท่ามกลางความเชื่อเหล่านั้น ความเชื่อเทวดา เชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์อะไรต่าง ๆ แต่ว่าพระพุทธเจ้าของเรานั้นเป็นผู้ที่ไม่มีความเชื่อเหมือนเขา แม้พระบิดาพระมารดาเป็นผู้นับถือศาสนาพราหมณ์ตามแบบดั้งเดิม แต่ว่าพระองค์ไม่มีความเชื่อในรูปนั้นมีความคิดในรูปใหม่ ว่ามันน่าจะมีอะไรที่ดีกว่านี้ ประเสริฐกว่านี้ อันจะเป็นทางช่วยให้คนพ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อน พระพุทธ-ศาสนาเกิดจากความกลัวอีกเหมือนกัน แต่ไม่ใช่กลัวสิ่งที่เห็นอยู่ตามธรรมชาติไม่ใช่กลัวสิ่งนั้นสิ่งนี้อันเป็นเรื่องธรรมชาติ แต่กลัวความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นความกลัวที่ผิดกันกับความกลัวของศาสนาที่ถือธรรมชาติ เกิดจากพื้นฐานทางจิตใจที่มีความกลัว ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เพราะเจ้าชายสิทธัตถะซึ่งต่อมาได้เป็นพระพุทธเจ้า พระองค์ได้พิจารณาว่าคนเรานี้เกิดมาก็แก่ เจ็บ ตาย

ถ้าว่าเกิดมาแล้ว แก่ เจ็บ ตาย ไปโดยไม่ได้ทำอะไรที่เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ มันไม่มีราคา ไม่มีความหมาย ทำอย่างไรจึงจะทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ได้มาก ๆ

แล้วพระองค์คิดไปในปัญหาที่ว่า เมื่อสิ่งหนึ่งมีอยู่ สิ่งตรงกันข้ามก็ต้องมี เช่นว่ามีดก็ต้องมีสว่าง มีเย็นมีร้อน มีสุขมีทุกข์ มีดมีชั่ว มีอะไรต่ออะไรเป็นคู่กันทั้งนั้น ของในโลกนี้มีเป็นคู่กัน เมื่อมีความเกิด

ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เรื่องไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตายนี้ พระองค์ก็นึกไปในรูปอย่างนั้น พระองค์ชอบคิดชอบค้นในรูปปัญหาอย่างนี้ ว่าสิ่งเหล่านี้คือความไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตายนี่น่าจะมี น่าจะคิดในเรื่องนี้ พอคิดว่าทำอย่างไรจึงไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย เรามีความทุกข์ ทำอย่างไรจึงจะไม่มีความทุกข์ไม่มีความเดือดร้อนใจ พระองค์คิดในปัญหาเหล่านี้บ่อย ๆ ผลที่สุดก็ต้องหนีไปบวช เพื่อหาความสงบใจตามแบบมุนี ซึ่งมีอยู่ในเมืองอินเดียสมัยนั้น แล้วจะได้ศึกษาค้นคว้าว่าทำอย่างไรจึงจะดับทุกข์ได้ ทำอย่างไรจึงจะไม่มีความทุกข์เดือดร้อนอีกต่อไป ปัญหานี้เป็นปัญหาใหญ่ที่เกิดขึ้นในน้ำพระทัยของเจ้าชายสิทธัตถะ อันเป็นเหตุให้ท่านสละราชสมบัติ ออกไปบวชศึกษาค้นคว้าหาความจริง แล้วก็ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เมื่อได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วก็เทียวสอนศาสนา พุทธศาสนานี้ไม่เหมือนศาสนาอื่นที่มีอยู่ก่อน เป็นศาสนาที่แปลกไปจากศาสนาดั้งเดิมทั้งหมด จุดที่แปลกอันสำคัญก็คือว่า **เป็นศาสนาที่ไม่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้า** (พระพุทธศาสนาไม่เกี่ยวกับเทพเจ้า) ไม่ได้ถือว่าเทพเจ้าเป็นผู้ดลบันดาลให้เป็นไปอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ ให้มีสุข ให้มีทุกข์ ให้พ้นจากความสุข ความทุกข์ (ไม่ได้เชออย่างนั้น ตัดเรื่องเทพเจ้าออกไปหมด) คำสอนในพระพุทธศาสนาเมื่อเริ่มสอนก็สอนข้อปฏิบัติล้วน ๆ เป็นธรรมะเท่านั้น ไม่ได้สอนเรื่องว่าโลกนี้ใครสร้าง สร้างอย่างไร ทำอย่างไร (ไม่ได้พูดถึง) เพราะสิ่งเหล่านั้นไม่ใช่เรื่องจำเป็นที่จะต้องพูด พระองค์สอนแต่เรื่องธรรมะอันเป็นเรื่องที่จะต้องปฏิบัติ อันจะทำให้ผู้ปฏิบัติตามพ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อน (พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาที่ไม่มีพระผู้เป็นเจ้า)

เพราะฉะนั้นเราจึงได้ศาสนาอีกประเภทหนึ่ง ประเภทที่เรารู้มาก่อนที่เรียกว่า ศาสนาที่ถือเทพเจ้า เรียกตามภาษาว่า "เทวนิยม" นี่เป็นพวกหนึ่ง ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลก พระองค์ไม่คล้อยตามอำนาจเทพเจ้า ไม่อ้างอำนาจเทพเจ้า นักสอนธรรมะศาสนาอื่นมักบอกว่า เป็นบุตรพระผู้เป็นเจ้าบ้าง เป็นผู้แทนพระผู้เป็นเจ้าบ้าง พระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้ดลบันดาลให้เขียนให้พูดบ้าง แต่ว่าองค์พระพุทธเจ้าไม่ว่าอย่างนั้น กลับบอกว่าสิ่งที่เราเอามาพูดมาบอกแก่ท่านทั้งหลายนี้เป็นสิ่งที่เราค้นพบด้วยตัวเราเอง พระองค์บอกว่าสิ่งที่ได้มาสอนทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่พระองค์ค้นพบด้วยพระองค์เอง อันนี้เราจะเห็นได้จากถ้อยคำอันตรัสแก่อุปกาชีวก คือเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว เดินทางไปกรุงพาราณสีพบกับอาชีวกคนหนึ่งชื่อว่า อุปกาชีวก เขาเห็นพระพักตร์ของพระองค์ผ่องใส มีอริยาบถเรียบร้อยน่าดู ก็ถามว่าดูหน้าตาของท่านผ่องใส ท่านชอบใจในธรรมะของใคร ท่านเป็นศิษย์ของอาจารย์ใด ท่านปฏิบัติธรรมะของผู้ใด พระองค์บอกว่า เราเป็นสยัมภู ผู้รู้เองในโลก เราจะอ้างว่าใครเป็นครูเป็นอาจารย์ได้อย่างไร เพราะสิ่งที่เรารู้เราชอบใจนี้เราพบด้วยตัวเราเอง เรียกว่าเป็นคำพูดใหม่ในวงการศาสนา ในโลกแห่งศาสนานี้พระพุทธเจ้าพูดใหม่ที่สุด คือพูดว่าเรารู้เองในโลก พระองค์พูดว่าเรารู้ของเรา ไม่มีใครเป็นอาจารย์ของเรา อันนี้เป็นการแสดงว่ามนุษย์มีความสามารถในเรื่องที่จะรู้ จะเรียน ในเรื่องที่จะเข้าใจอะไรต่างๆ มนุษย์คิดเอาเองก็ได้ ถ้ารู้จักใช้ปัญญา รู้จักใช้ความสามารถ แล้วเราก็คิดเอาเองได้ก็เป็นการเคารพต่อมนุษย์ขึ้นมา ไม่เอาชีวิตของมนุษย์ไปแขวนไว้กับพระผู้เป็นเจ้าในสวรรค์อีกต่อไป เป็นการบอกให้มนุษย์ทั้งหลาย

ทราบว่าตัวท่านเองทุกคนก็มีปัญญาความสามารถที่จะคิดที่จะค้น สิ่งทั้งหลายที่จะรู้นั้นมันอยู่ในตัวเราแล้ว แต่ว่าเรามองไปในทางอื่นเสีย เราไม่มองที่ตัวเรา ไม่ค้นหาเอาจากตัวเรา เราจึงไม่รู้อะไรคอยแต่ให้คนอื่นเขาบอกตลอดเวลา ก็เท่ากับสอนว่ามนุษย์ต้องพึ่งตัวเอง อย่าไปพึ่งสิ่งที่เรียกว่าอำนาจเบื้องบน อย่าไปคอยฟังคำสั่งจากเบื้องบนต่อไป ต้องคอยฟังเสียงจากภายในต้องคิดต้องค้นด้วยปัญญาสามารถของท่านเอง อันนับว่าเป็นเรื่องใหม่ที่เกิดขึ้นในวงการพระศาสนาของประเทศอินเดีย เวลาพระพุทธเจ้าท่านไปเทศน์ก็เรียกว่าเทศน์ใหม่ที่สุด เพราะไม่อ้างอะไรทั้งนั้น พูดข้อปฏิบัติล้วน ๆ ซึ่งจะได้รู้ต่อไป ในเวลาพูดถึงหลักคำสอนว่าพระองค์พูดสอนถึงเรื่องอะไร ศาสนาแบบนี้เรียกว่า **สัจนิยม** หรือ **ธรรมนิยม** แท้

ในประเทศอินเดียยุคก่อนพระพุทธเจ้าเกิดมีความคิดความเห็นแผลง ๆ หลายอย่างแปลก ๆ กันเพราะมีผู้สนใจในข้อปฏิบัติ สนใจในธรรมะอยู่เหมือนกัน จึงมีทิฏฐิความคิดเห็นแปลก ๆ ไม่เหมือนกัน แบ่งเป็นหลายพวกหลายเหล่า เช่น เรื่องเกิดเรื่องตาย บางพวกถือว่าตายแล้วเกิด บางพวกถือว่าตายแล้วสูญ พวกที่ถือว่าตายแล้วเกิดนั้นแตกต่างกันอีก เช่นถือว่าเกิดเป็นอะไรก็เป็นอยู่อย่างนั้น นี่พวกหนึ่ง บางพวกถือว่าอาจเปลี่ยนแปลงได้ พวกที่ถือว่าเกิดเป็นอะไรเป็นอย่างนั้น เช่น เกิดเป็นมนุษย์ก็เป็นมนุษย์เรื่อยไป บางคนว่าไม่อย่างนั้นหรอกอาจเป็นลิงเป็นค่างก็ได้ เป็นสัตว์เดียรัจฉานก็ได้ อาจเป็นอะไรก็ได้ บางพวกถือว่าตายแล้วไม่เกิดสูญเลย แต่ว่าก็แตกต่างกันไปอีก บางคนว่าสูญหมด บางคนว่าสูญแต่บางสิ่งบางประการ เรื่องทิฏฐิเกี่ยวกับการตายการเกิดมีหลายพวกอย่างนี้ ในเรื่อง

สุขทุกข์ก็ไม่เหมือนกัน พวกหนึ่งถือว่าสุขทุกข์เกิดจากเหตุภายนอก คือ เทพเจ้าดลบันดาลให้เป็นไป จึงมีคำว่า พรหมลิขิต ที่เราได้ยินบ่อย ๆ ว่า มีอะไรเกิดขึ้นในชีวิต ก็ถือว่าพรหมลิขิต เราไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงพรหมลิขิตได้ นี่เป็นทิฏฐิของคนในสมัยนั้นแบบหนึ่ง อีกพวกหนึ่งไม่ได้ยึดถืออย่างนั้นเลย ถือว่าสุขทุกข์เกิดแต่การกระทำของตัวเอง พวกที่ถือว่าสุขทุกข์เกิดจากเทพเจ้าดลบันดาล ก็มีแต่เรื่องเซ่นสรวงบวงบนอ้อนวอนด้วยประการต่าง ๆ เพื่อให้ได้สิ่งที่ตนต้องการ ถ้ายังไม่ได้ก็นึกว่าเทพเจ้ายังไม่โปรด จะต้องหาวิธีใหม่ บวงสรวงใหม่ อ้อนวอนใหม่ จึงมีพิธีบวงสรวงต่าง ๆ เกิดขึ้น ส่วนพวกที่ถือว่าสุขทุกข์เกิดแต่การกระทำของตน ถ้าทำดีก็จะได้ดี ทำชั่วก็จะได้ชั่ว ทำผิดก็จะได้รับผลแห่งความผิด ทำถูกจะได้รับผลแห่งความถูก เขาเชื่อในรูปอย่างนั้น ความคิดความเห็นของคนในสมัยนั้นมีมาก ที่ว่านี้เป็นพวกใหญ่ ๆ ปลีกย่อยยังมีอีกมากมาย ในเรื่องทิฏฐิความคิดความเห็นในพรหมชาลสูตรแสดงทิฏฐิไว้ถึง๖๒ อย่าง เราจะหาอ่านได้จากหนังสือพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ที่เขียนไว้ละเอียด แต่เวลาอ่านแล้วก็มึนศีรษะอยู่เหมือนกัน เพราะมีเรื่องมากเหลือเกิน สลับซับซ้อน แตกกิ่งก้านสาขาออกไปมากมาย นั่นเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในยุคก่อนที่พระพุทธเจ้าของเราเกิดขึ้นในประเทศอินเดีย ศาสนาของโลกมีความเป็นมาอย่างนี้

ศาสนาที่ไม่มีพระผู้เป็นเจ้าก็มีศาสนาหนึ่งในประเทศอินเดีย เรียกว่าศาสนาไชนะ* ศาสนาไชนะมีผู้สอนคือ นิคันถนาฏบุตร หรือ มหาวีระ เกิดยุคเดียวกับพระผู้มีพระภาค อายุแก่กว่า เป็นกษัตริย์เหมือนกัน เรียกว่า

*ศาสนาไชนะ บางทีก็เรียกศาสนาเชน

พวกมัลละกษัตริย์แห่งเมืองปาวา พอเป็นหนุ่มก็เบื่อโลกออกบวช เมื่อบวชแล้วก็ศึกษาตามลัทธิที่เคยมีมาก่อน อาจารย์ที่เคยสอนมาก่อนก็มี แล้วก็ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด อยู่อย่างชนิดที่เรียกว่า ไม่นุ่งผ้ากันเลยทีเดียว ไม่มีการสะสมอาหาร ไม่มีภาชนะใส่ ไปไหนก็มีมือเท่านั้น สมมุติว่าจะไปขออาหารบ้านใดก็ไปยืนบิณฑบาต แต่ไม่มีบาตรใส่ เอามือรองรับเลย เขาเอามาก็ใส่ให้ในมือ แล้วเอามากิน เอามือมากินน้ำกินอาหารอย่างนั้นแหละ พออิ่มแล้วเขาก็เอาน้ำรดให้ล้างมือ พอล้างมือเสร็จแล้วก็ให้พรแล้วก็ไป ไม่มีอะไรเป็นเครื่องประกอบ เขาเรียกว่า ทิคัมพร นุ่งฟ้าห่มฟ้า ศาสดาผู้นี้สำคัญเหมือนกัน จะเรียกว่าเป็นคู่แข่งกับพระพุทธเจ้า เที่ยวสอนศาสนาแข่งกันอยู่ก็ว่าได้ พบกันบ่อย ๆ คุยกันบ่อยกับพระพุทธเจ้า บางอย่างก็ลงรอยกัน บางอย่างก็ไม่ลงรอยกัน แล้วเขาก็มีเจตนาสถานที่เคารพพุทธศาสนามั่นตรงไหนเขาก็มั่นตรงนั้น เช่นเมืองราชคฤห์มีเขาคิชฌกูฏของพระพุทธเจ้า ที่พระพุทธเจ้าเคยประทับ พวกนิครนถ์หรือพวกนับถือศาสนาไชนะเขาก็มีภูเขาเวปุลบรรพต เป็นที่ซึ่งพระศาสดาของเขาเทศน์ครั้งแรก เขาก็ไปไหว้เหมือนกัน ศาสดาของเขาไปตายที่เมืองปาวาเขาสร้างใหญ่โตสวยงาม ยอดประดับทองคำสุกปลั่ง สร้างไว้ในสระสะอาดมาก แต่นักบวชของเขาไม่อยู่ในโบสถ์ อยู่ในป่า พอใกล้ฤดูหนาวก็เดินหนีไปอยู่ที่อบอุ่น พอที่โน้นร้อนจัดก็หนีขึ้นมาอยู่บนภูเขาหิมาลัยที่หนาวต่อไปอีก ไม่มีการใช้เครื่องนุ่งห่ม ผมก็ไม่โกนใช้ถอนเอาเลย ถอนทีละเส้น ๆ จนหมดไปเพื่อให้อดทน แล้วไม่ใส่รองเท้า ไปไหนเดินเท้าเปล่า ไม่มีอะไรทั้งนั้นอยู่อย่างง่าย ๆ เดียวนี้ก็มีอยู่สัก ๔–๕ รูปในอินเดีย เรียกว่าชันติ พวกที่เดินอยู่ในตลาดเปลือย

กายไม่ใช่พวกนี้ พวกนี้ไม่มาเดินในตลาด ไม่คลุกคลีกับประชาชน อยู่ในป่า ซ่อนตัวเงียบ ๆ เขาไม่ยุ่ง จะไปไหนก็เดินไป ไม่ขึ้นรถ ชาวบ้านเขาเคารพมาก เห็นละก็กราบไหว้เลยทีเดียว เขาฉันหลายเรื่อง เช่นอาหาร สมมุติว่าเขามานั่งรออยู่แล้วมีสุนัขสักตัวหนึ่งมานั่งรออยู่ด้วย เพื่อจะกินอาหารนั้น เขาก็ไม่เอา เดินพ้นไปเลย เพราะอาหารนั้นสุนัขต้องการ เราอย่าไปแย่งสุนัขกินเลย เดี๋ยวนี้นักบวชนิกายนี้ยังมีเหลืออยู่เป็นส่วนน้อย แต่ว่าศาสนาของเขามีมากในอินเดีย และศาสนิกพวกนี้มีความเป็นอยู่อย่างเคร่งครัด มักขายของอยู่ตามโรงแรม ขายเครื่องเพชรนิลจินดา เสื้อผ้าราคาแพง เคยถามว่านับถือศาสนาอะไร แต่ไม่ได้ถามว่าถือศาสนาอะไร ในอินเดียเขาเรียกว่า ชอบในธรรมะของใคร ถ้าเราไปถามเขาว่าถือศาสนาอะไร นี่เรียกว่าใช้ภาษาไม่เป็น ต้องถามว่า ท่านชอบในธรรมะของใครจึงจะเป็นคำถามที่ถูกต้อง เขาก็บอกว่า ชอบใจในธรรมะของศาสดาจารย์มหาวีระหรือนิคันถนาฏบุตร พวกไชนะนี่สังเกตดูความเป็นอยู่ เป็นคนประหยัด ไม่สูบบุหรี่เลย ไม่ดื่มเหล้า ไม่เที่ยวเตร่เหลวไหลทำแต่งาน เคร่งครัด เพราะฉะนั้นคนพวกนี้จึงเป็นคนชั้นขอทานไม่มี มีอาชีพดี ๆ กันทั้งนั้น ทำการค้าขายเป็นเศรษฐีร่ำรวย โดยเฉพาะในเมืองกัลกัตตาในปัจจุบันนี้ พวกนี้ร่ำรวยมาก ชั้นเศรษฐีทีเดียว สร้างวัดไว้สวยงาม แล้วเขามีธรรมเนียมดีอยู่อย่างหนึ่ง เด็กหนุ่ม ๆ ที่นับถือศาสนานี้พอจบการศึกษา สมมุติว่าได้ปริญญา B.A.,M.A. อะไรมาก็ตามทีเถอะ เขาชอบการค้าการขาย เขาต้องประชุมสมาชิกพวกเขาทั้งหมด คนอินเดียเขามีหมวกสวม หมวกทำด้วยผ้าบาง ๆ พวกที่สำเร็จการศึกษาทุกคนก็สวมหมวก เขาเอาหมวกวางลงกลาง

ที่ประชุม ทุกคนเอาเงินใส่ ๆ จนล้นหมวก เสร็จแล้วมอบให้คนที่จบการศึกษา บอกว่าเอาเงินนี้ไปทำมาหากิน คนคนนั้นจะต้องไปเที่ยวเร่ร่อนขายของ ทำมาหากินอยู่บ้านหนึ่งครบปีแล้วต้องกลับมา คือถึงวันที่ได้รับเงินนี้ต้องกลับเพราะครบรอบปี มาบอกให้ทราบว่าไปดำเนินชีวิตอย่างไรได้กำไรมาเท่าไร หรือว่าขาดทุนยุบยับ (ต้องมาบอกให้รู้กัน) ต้องมาแสดงผลงาน เมื่อแสดงผลงานให้พวกญาติทั้งหลายสมาชิกทั้งหลายได้ฟังแล้ว เงินที่ได้มาเป็นกำไรต้องแบ่งเป็นสามส่วน ส่วนหนึ่งเอาไว้สำหรับตัว ส่วนหนึ่งเอาให้พ่อแม่ ส่วนหนึ่งให้พระศาสนา ต้องเอาไปมอบให้โบสถ์ที่เขานับถือ ส่วนที่ตนเองได้รับก็เอาไปทำมาหากินต่อไป การกระทำเช่นนี้ เพราะเป็นการส่งเสริมสมรรถภาพของคนหนุ่มให้รู้จักใช้ชีวิต ของเราพอเรียนเสร็จแล้วไปนอนอยู่บ้าน ขอสตางค์พ่อแม่ใช้ทุกวัน ๆ มันจะก้าวหน้าได้อย่างไร คนจะก้าวหน้าต้องดูโลก ไปต่อสู้ เพื่อให้เกิดความเข้มแข็ง คนไทยเรามีอยู่เผ่าหนึ่งเขาเรียกว่า ชาวเรณูนคร เป็นไทยชาวภูไท หมู่บ้านของเขาสะอาดเรียบร้อย พวกชาวเรณูแต่งตัวสวยงาม รูปร่างก็ดีด้วย วัดวาอารามก็เรียบร้อย ในวัดสะอาดเรียบร้อย หลวงพ่อเคยไปเทศน์ที่นั่น เข้าไปดูแล้วเหมือนเชียงใหม่เหมือนลำพูน สภาพความเป็นอยู่ของชาวภูไทนั้น ถ้าเป็นเด็กหนุ่มอายุ ๑๗–๑๘ ปี เขาต้องให้ออกจากบ้าน หนุ่มคนใดเป็นหนุ่มแล้วยังเที่ยวเดินเตะฝุ่นอยู่ในละแวกบ้านละก็ ชาวบ้านไม่คบค้าสมาคมด้วย ถือว่าใช้ไม่ได้ ไม่รู้จักช่วยตัวเอง ไปขอลูกสาวใครเขาก็ไม่ให้ จึงต้องออกจากบ้านไปแบกผ้าไปเที่ยวขาย พวกนี้ไปภาคเหนือบ้าง ไปภาคใต้บ้าง ไปกันเป็นกลุ่มบางที ๔–๕ คน อาศัยนอนตามวัด เอาผ้าไหมผ้าซิ่นไปเที่ยวขาย ได้เงิน

แล้วต้องส่งกลับบ้าน เมื่อกลับมาจากการค้าขายก็มาสร้างบ้านอยู่ สร้างบ้านแล้วจึงจะแต่งงานได้ นกมันจะออกไข่ยังต้องทำรัง แต่คนเราไม่ได้ทำรังไปอาศัยรังคนอื่น จะอยู่ได้อย่างไร เขาถือหลักนั้น เพราะฉะนั้นคนบ้านเรจึงต้องเป็นคนประหยัดเอาการเอางาน แม้เด็กหญิงก็ไม่อยู่บ้าน ตัวเล็ก ๆ ก็เที่ยวเดินขายของขายขนม ขายข้าวพอง ขายนั่นขายนี่ หัดทำมาค้าขาย ขายแล้วเอาสตางค์ให้เด็กเก็บไว้เองให้เป็นของตัว ต่อมาจะได้รู้จักทำมาหากิน อันนี้เหมือนกัน พวกที่นับถือศาสนาไชนะก็เป็นอย่างนั้น เป็นศาสนาที่ไม่นับถือพระผู้เป็นเจ้า ไม่อ้างพระผู้เป็นเจ้า พระพรหม พระศิวะ พระวิษณุ เขาไม่เกี่ยว เขามีแต่หลักคำสอน พวกนี้ถ้าเป็นโบสถ์ทางพุทธศาสนาเขาเข้า ถ้าเป็นโบสถ์ของพวกพราหมณ์เขาไม่เข้า เขาเห็นพระพุทธรูปเขาไหว้ ถ้าเห็นรูปพระเป็นเจ้าของพราหมณ์เขาไม่ไหว้ เขาไม่นับถือพระผู้เป็นเจ้า ผู้หญิงที่เป็นนักบวชก็มีเหมือนกันแต่งตัวนุ่งขาวห่มขาวมีผ้าปิดจมูก เพราะถือว่าลมหายใจฆ่าสัตว์ได้ ฉะนั้นก็หายใจในผ้าเสีย พวกนี้ละเอียดทางชีวะเขมเล็กเขมน้อยก็ฆ่าไม่ได้จะนั่งตรงไหนก็ปัดละเอียด กลัวจะไปทับอะไรตาย ความเป็นอยู่ค่อนข้างยากลำบากแต่ถึงกระนั้นในประเทศอินเดียก็ยังมีผู้ปฏิบัติอยู่

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เรียกว่าเป็น Background ของศาสนาต่าง ๆ ที่เราควรจะรู้ไว้ก่อนเป็นเบื้องต้น

ในการศึกษาเรื่องพระพุทธศาสนานั้น เราก็ต้องศึกษาให้รู้ว่าใครเป็นเจ้าของ คือพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าท่านเกิดที่ไหน ทำไมจึงได้ออกบวช เป็นมาอย่างไร เป็นเรื่องควรรู้ (ประวัตินี้น่ารู้) เพราะว่าถ้าเราไม่รู้

จักเจ้าของแล้ว เราจะไม่ปฏิบัติธรรมก็ไม่ดี ให้เกิดเลื่อมใสในผู้ก่อตั้งศาสนานั้นก่อน ประวัติของพระพุทธเจ้าเป็นเรื่องที่น่าศึกษา ชาวตะวันตกที่หันมานับถือพุทธศาสนามีไม่ใช่น้อย ได้อ่านเรื่องพระพุทธประวัติที่ฝรั่งเขาแต่งโดยเฉพาะเล่มหนึ่งชื่อว่า ประทีปแห่งทวีปเอเชีย (The Light of Asia) แต่งโดย ท่านเซอร์เอ็ดวินอาร์โนลด์ท่านเซอร์ผู้นี้เป็นคนอังกฤษ มาอยู่ในอินเดีย เป็นข้าราชการ สนใจในเรื่องธรรมะในพระพุทธศาสนา ท่านเซอร์ผู้นี้ได้ทำให้รัฐบาลอินเดียได้ฟื้นฟูบูรณะสถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า คือ พุทธคยา และได้แต่งหนังสือเรื่องประทีปแห่งทวีปเอเชีย เป็นคำกาพย์ไพเราะน่าอ่าน คนที่อ่านหนังสือนี้แล้วมาเป็นพุทธบริษัทมีเป็นจำนวนมาก นายคริสมัสฮัมฟรีย์ที่เป็นนายกพุทธสมาคมอังกฤษเวลานี้ อายุรุ่นราวคราวเดียวกับ อาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ อาจารย์สุกิจ นิมมานเหมินท์เขาเป็นเพื่อนกันตั้งแต่เรียนกฎหมายอยู่ รู้จักกันดี มานับถือพุทธศาสนาตั้งแต่อ่านหนังสือเรื่องนี้ เมื่ออายุ ๑๖ ปี แล้วก็เป็นชาวพุทธมาเรื่อย เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการประกาศพุทธศาสนา ที่อเมริกามีอยู่คนหนึ่ง ชื่อนายเอ็กซ์เวย์แมน อ่านหนังสือพุทธประวัติแต่ไม่ใช่เล่มนี้ อ่านอีกเล่มหนึ่ง เรียกว่า พุทธจริต แต่งโดยท่านอัศวโฆษ ท่านอัศวโฆษนี้เป็นนักปราชญ์ยุคนาลันทา ได้เขียนเป็นภาษาสันสกฤต เป็นคำกาพย์ ฉบับภาษาอังกฤษก็ไพเราะเพราะพริ้งมาก นายเวย์-แมนมานับถือพุทธศาสนาโดยไม่ตั้งใจ คือตั้งใจจะเรียนสันสกฤตเพื่อทำปริญญา แล้วจะได้เป็นอาจารย์สอนต่อไป ได้ศึกษาอยู่ที่ชานฟรานซิสโก เมื่ออ่านหนังสือสันสกฤตที่เรียนคือพุทธจริต เมื่ออ่านแล้วรู้สึกเพราะมากก็อ่านเพลินไป เกิดความรักพระพุทธเจ้า มีผู้ถามว่าทำไมจึง

มานับถือพุทธศาสนา ก็ตอบว่า เมื่ออ่านไปอ่านไปก็รู้สึกรักพระองค์มากขึ้นๆ จนกระทั่งต้องอ่านหนังสือธรรมะ ครั้นอ่านธรรมะเข้ายิ่งชอบใจในหลักธรรมะของพระองค์ ว่าเป็นคำสอนที่มีเหตุผล เข้าได้กับวิทยาการแผนใหม่ เป็นคำสอนที่ชาวตะวันตกควรศึกษาควรสนใจ เลยอ่านธรรมะต่อ กลายเป็นชาวพุทธไปโดยไม่รู้ตัว นายเวย์แมนบอกว่า ผมมีความสุขในชีวิตเพราะอาศัยธรรมะของพระพุทธเจ้า ชาวอเมริกันส่วนมากไม่ค่อยมีความสุข เขาฝันแต่เรื่องเงินตลอดเวลา น่าสงสาร แต่ว่าต้องช่วยเขาบ้าง แต่เกรงว่าเขาจะไม่รู้เรื่อง อ่านแล้วจะไม่เข้าใจแต่ก็พยายามเขียนให้เขาอ่าน นายอเล็กซ์ เวย์แมน เมื่อได้ปริญญาเอกแล้วเคยมาที่นี่ เคยไปเชียงใหม่ ไปแวะที่วัดหลวงพ่ออยู่ เอาหนังสือไปให้เล่มหนึ่ง คือหนังสือที่เขียนเพื่อรับปริญญานั่นเอง เรื่องที่เขียนมีข้ออ้างอิงมากมาย ขณะนี้ยังทำงานเผยแผ่พุทธศาสนาอยู่ พวกเราเป็นคนไทย เป็นลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้าโดยกำเนิด ถ้าไม่รู้เรื่องพระพุทธเจ้าซาบซึ้งก็ขายหน้าชาวต่างประเทศ เราจึงควรรู้ไว้ หนังสือพุทธประวัติที่ควรอ่านมีหลายเล่ม เล่มง่ายๆ ก็มี เรียกว่าในเมืองไทยมีพุทธประวัติหลายแบบ พุทธประวัติแบบที่เรียกว่า มุ่งปาฏิหาริย์มีอยู่เล่มหนึ่ง ชื่อปฐมสมโพธิ ใช้เรียนในชั้นสูง เช่นในคณะอักษรศาสตร์ เป็นต้น เพราะเป็นหนังสือที่ใช้ภาษาไพเราะเพราะพริ้ง กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ผู้สร้างวัดชิโนรสฝั่งธนบุรี ท่านเขียนขึ้นในรูปภาษาไทย แต่ว่าศัพท์แสงมากอ่านแล้วรู้ภาษาดี แต่ต้องอ่านด้วยความอดทนถึงจะรู้เรื่องดีเยี่ยม อ่านหนังสือพุทธประวัติแบบปฐมสมโพธินี่เรียกว่ามุ่งในทางปาฏิหาริย์ล้วนๆ ส่วนหนังสือพระพุทธประวัติที่เป็นตำนาน ซึ่งควรจะอ่านเพื่อจะได้ความรู้ทางตำนานแท้ๆ คือพุทธประวัติแต่ง

โดยกรมพระยาวชิรญาณวโรรส เรียกว่าพุทธประวัติ เป็นหนังสือเรียนในหลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี (ชุดนี้มี ๓ เล่ม) ชุดนี้ควรอ่าน เพราะเป็นตำนานแท้ มีวิจารณ์วิจัยไปด้วยในตัว หนังสือพุทธประวัติที่มุ่งเขียนไปในทางหลักปฏิบัติเป็นข้อธรรมะมาก แต่ว่าประวัติน้อย คือหนังสือพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ ของท่านเจ้าคุณพุทธทาส เล่มนี้มุ่งธรรมะอันเป็นข้อปฏิบัติจากพุทธประวัติ แต่ก็ได้เรื่องราวทางพุทธประวัติ โดยยกมาเป็นข้อ ๆ พระพุทธเจ้าท่านตรัสอะไรกับใคร ที่ไหน เอามาเป็นเรื่อง ๆ เป็นข้อ ๆ ตรัสกับคนนั้นในคัมภีร์นั้น หมายเหตุไว้หมดอ้างที่มาเรียบร้อย เป็นหนังสือเล่มใหญ่ อ่านแล้วได้ประโยชน์มาก แต่ต้องอ่านหลายเที่ยว อ่านนาน ๆ อ่านบ่อย ๆ ควรจะเป็นหนังสือประจำตัว วางไว้บนโต๊ะตั้งแต่เช้าอ่านเสียสักข้อกลุ้ม ๆ ใจก็ไปเปิดพุทธประวัติเสียหน่อย อย่างนี้เป็นต้น ถ้าเราจะอ่านพุทธประวัติภาษาต่างประเทศก็มีเหมือนกัน แต่ไม่ทราบว่าในเมืองไทยจะแพร่หลายหรือไม่ มีอยู่เล่มหนึ่งชื่อ **พระพุทธเจ้าสอนอะไร** (What the Buddha Taught) มีขายทั่วัดมหาธาตุ เป็นหนังสือที่พระในลังกาท่านแต่งเล่มนี้ดีมากเป็นภาษาอังกฤษง่าย ๆ มีพุทธประวัติสอนธรรมะไปในตัวเสร็จ เราอ่านเล่มนี้ดีจะได้ความรู้ทางภาษา และได้ความรู้ทางพุทธศาสนาด้วย แล้วก็มีหนังสือที่อาตมาแต่งเป็นภาษาอังกฤษ ชื่อ The Light of Buddha นั่นก็เป็นภาษาอังกฤษที่ควรอ่าน ซื้อมาอ่านก็ดีเพราะหนังสืออย่างนั้น เราจะได้ความรู้ทางภาษาด้วย ได้ความรู้ทางประวัติด้วย เป็นเรื่องที่ควรศึกษาจากหนังสือเหล่านั้น

การศึกษาพุทธประวัติทำให้เรารู้ประวัติพระพุทธเจ้ามากขึ้น ทำให้เห็นชีวิตของพระองค์มากขึ้น ทำให้ได้เห็นตัวอย่างที่เราจะได้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันต่อไปพุทธประวัติเป็นเรื่องที่ควรศึกษาในเวลาว่าง เพราะฉะนั้นในการสอนคราวต่อไปก็จะเริ่มต้นสอนด้วยเรื่องพระพุทธเจ้าคือใคร แล้วก็สอนเรื่องธรรมะอันเป็นหลักปฏิบัติ เรื่องพระสงฆ์ไม่สอนมาก เพราะมีเรื่องไม่มาก ต่อไปก็จะสอนถึงหลักในการดำรงชีวิตว่าเราควรยึดหลักธรรมะอะไรเป็นเรื่อง ๆ ไป พวกเราต้องตั้งใจเรียน ตั้งใจฟัง อ่านหนังสือไว้ เพื่อจะได้ปัญญา ไม่ใช่เพียงแต่ได้ความรู้แต่ว่าเราได้ดวงประทีปนำทางชีวิต เพราะต่อไปข้างหน้า เราจะออกไปเป็นครู เป็นอาจารย์ต้องมีประทีปนำทางชีวิต ถ้าไม่มีประทีปนำทางชีวิตจะลำบากจะเดือดร้อน โลกทุกวันนี้วุ่นวายถ้าเราไม่มีอะไรเป็นหลักคุ้มครองใจ เราจะวุ่นวายกันใหญ่ แต่ถ้าเรามีธรรมะเป็นหลักคุ้มครองใจ จะไม่ยุ่ง จึงเป็นเรื่องที่ควรศึกษา

คำบรรยายวิชาพุทธศาสน์

โดย พระราชนันทมุนี (บุญญานันทภิกขุ)

วันพฤหัสบดีที่ ๒๗ ธันวาคม ๒๕๑๖

เวลา ๑๔.๐๐–๑๖.๐๐ น.

ณ ห้องประชุมวิทยาลัยวิชาการศึกษา พระนคร

ครั้งที่ ๒ พุทธประวัติ

นักศึกษาทั้งหลาย

ในครั้งก่อนได้พูดถึงเรื่องความเป็นมาของพระศาสนา เพื่อให้เราได้มองเห็นว่ามูลเหตุของการนับถือศาสนานั้นเป็นมาอย่างไร เพื่อจะได้รู้เบื้องหลังของสิ่งที่ว่า การนับถือศาสนาจะช่วยให้เราได้ศึกษาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเข้าใจมากขึ้น ชัดเจนมากขึ้นเพราะว่า **พระพุทธศาสนาของเรานั้น ไม่ได้เกิดขึ้นจากความกลัวในสิ่งที่เป็นธรรมชาติ แต่ว่าเกิดขึ้นจากความกลัวเรื่องความทุกข์** ได้แก่ เกิด แก่ เจ็บ ตาย แล้วก็คิดแสวงหาทางเพื่อจะให้พ้นไปจากความทุกข์ ความเดือดร้อน เป็นหลักศาสนาที่มีธรรมะสูงขึ้นในทางปฏิบัติ เพื่อสร้างความพ้นทุกข์ ได้แก่ ชีวิตอย่างแท้จริง หวังว่าพวกเราที่ได้ฟังแล้วคงจะเข้าใจตามสมควร

สำหรับวันนี้จะได้พูดต่อไปถึงเรื่องเกี่ยวกับพระรัตนตรัย พระรัตนตรัยเป็นเรื่องสำคัญทางพุทธศาสนา รัตนะ แปลว่า แก้ว ตรัย แปลว่า

สาม เราเรียกว่า รัตนตรัย แปลว่าแก้วสามดวง แต่ว่าแก้วสามดวงนี้เป็นสิ่งมีคุณค่าทางจิต ทางวิญญาณ ไม่ใช่เป็นรัตนะภายนอกเช่น เพชรนิลจินดา ซึ่งเราซื้อมาประดับร่างกาย เพชรนิลจินดานั้นสร้างความทุกข์ให้แก่เราเพราะขโมยมันจึงเอาบ่อยๆ แต่ว่า รัตนะ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นั้นเป็นสิ่งที่แนบสนิทอยู่ในจิตใจ ในวิญญาณของเรา ไม่มีใครจะมาจี้มาลักมาล้วงเอาไปได้ จึงนับว่าเป็นรัตนะสูงสุด อันมีคุณค่าแก่ชีวิตของผู้มีอยู่ พระพุทธศาสนาเราจัดพระพุทธเจ้าว่าเป็นรัตนะ จัดพระธรรมว่าเป็นรัตนะ จัดพระสงฆ์ว่าเป็นรัตนะ เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเบิกบานในทางจิตใจ ใครมีรัตนะนี้ประจำใจย่อมมีแต่ความสุข ความสงบ ไม่เกิดความทุกข์ ความเดือดร้อนใดๆ เลย อันบุคคลที่จะเข้ามายึดถือพระพุทธศาสนา ต้องกล่าววาจาถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมว่าเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ที่เราแปลในรูปภาษาบาลีว่า **พุทฺธ สรณ คจฺฉามิ ธมฺม สรณ คจฺฉามิ สงฺฆ สรณ คจฺฉามิ** แปลว่า ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง เป็นสรณะ ถึงพระธรรมว่าเป็นที่พึ่ง ถึงพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง คำว่า เป็นที่พึ่งในที่นี้ไม่ใช่เป็นที่พึ่งทางกาย เหมือนเรานั่งพิงพนักเก้าอี้ แต่เป็น**ที่พึ่งของใจ** เป็นหลักใจ ทำไมเราต้องมีที่พึ่งสำหรับจิตใจ เพราะว่าคนที่ไม่มีที่พึ่งมีความทุกข์ มีความกระวนกระวายใจ แต่ถ้ามีอะไรๆ เป็นที่พึ่งใจก็จะสบาย เราจึงได้ถือเอาสิ่งทั้งสามนี้ว่าเป็น**ที่พึ่ง** เรียกว่า รัตนะสาม

ในศาสนาอื่น ภายหลังจากพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นแล้ว ก็มีรัตนะใกล้ๆ กันขึ้นเช่น ในศาสนาพราหมณ์ หรือฮินดู เขามี ตรีมูรติ คือสิ่งสำคัญสามอย่าง เลียนแบบพระพุทธศาสนา คือ พรหม วิษณุ ศิวะ อันเป็นตรีมูรติ

คือ สิ่งสำหรับเตือนใจสามอย่าง ฝ่ายคริสต์ศาสนาเขามีสามเหมือนกัน ได้แก่ พระบิดา พระบุตร พระวิญญาณบริสุทธิ์ เหมือนกับของพระพุทธศาสนา พระรัตนตรัยทั้งสามของพระพุทธศาสนานี้เป็นสิ่งที่เราต้องรู้ เข้าใจตามสมควรเพื่อจะได้นำมาเป็นที่พึ่งได้ถูกต้อง

เริ่มต้นเรามีมาศึกษาพระพุทธเจ้ากันก่อน การศึกษาเรื่องพระพุทธเจ้านั้น เราศึกษา ๒ นัยคือ **พระพุทธเจ้าโดยประวัติแบบหนึ่ง พระพุทธเจ้าโดยธรรมะแบบหนึ่ง** พระพุทธเจ้าโดยประวัตินั้นก็คือ เรื่องประวัติของพระองค์ว่ามีการสืบเชื้อสายมาอย่างไร ลูกใคร หลานใคร มีความเป็นอยู่อย่างไร จนกระทั่งเสด็จปรินิพพาน อันนี้เรียกว่า ศึกษาพระพุทธเจ้าโดยประวัติ ส่วนการศึกษาพระพุทธเจ้าโดยธรรมะนั้น คือเราศึกษาคุณธรรมอันมีอยู่ในน้ำพระทัยของพระองค์แล้วเราเอาสิ่งนั้นมาเป็นเครื่องเตือนจิตสะกิดใจให้เกิดการรำลึกถึงคุณค่าธรรมะอันมีอยู่ในพระองค์ตลอดเวลา การศึกษาพระพุทธเจ้าโดยประวัตินั้น เราพอจะหาหนังสืออ่านได้ง่าย เช่นหนังสือพุทธประวัติ ดังที่เคยบอกแต่วันก่อน ว่าเป็นสิ่งที่ควรอ่าน ควรศึกษา เราก็จะได้รู้ประวัติความเป็นมาของพระองค์ ส่วนพระพุทธเจ้าโดยคุณธรรมนั้น เราก็ศึกษาจากธรรมอันแสดงออกจากน้ำพระทัยของพระองค์ในที่ต่าง ๆ เรียกว่าเป็นการรู้จักพระพุทธเจ้าที่เป็นเนื้อแท้ พระพุทธเจ้าที่เป็น**ประวัติ** นั้น เป็นเรื่องเหมือนกับว่าเป็นขั้นเปลือก แต่พระพุทธเจ้าที่เป็น **นามธรรม** เป็นพระพุทธเจ้าขั้นเนื้อหา

จะเล่าเรื่องให้ฟังสักเรื่องหนึ่ง คือ มีชายหนุ่มคนหนึ่ง ชื่อ วักกะลิ เขาได้เห็นองค์พระพุทธเจ้าก็มีความชอบใจ ไม่ใช่ชอบใจในเรื่องอื่น ชอบ

ใจว่ามีพระรูปโฉมสวยงามน่าดูก็เลยมาบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ครั้นบวชแล้วไม่ได้ศึกษาธรรมะ ไม่ได้ปฏิบัติอะไรคอยแต่ไปนั่งเฝ้าดูพระรูปของพระพุทธเจ้า เวลาพระองค์ฉันอาหารก็ไปนั่งดู พระองค์พักอยู่ที่ไหนก็ไปนั่งดูใกล้ ๆ ดูอย่างนั้นไม่อิ่ม ไม่เบื่อ พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าการที่มานั่งเฝ้าดูรูปกายอันเปื่อยเน่าของตถาคตเช่นนี้จะไม่เป็นการ จึงตรัสว่า **เธอนี่เป็นโมฆบุรุษ** คำนี้พระองค์ชอบใช้เมื่อใครทำอะไรไม่เหมาะไม่ควรก็ตรัสว่าเป็นโมฆบุรุษ แปลว่า เป็นคนไม่เข้าเรื่อง เราแปลตามตัวว่า คนไม่เข้าเรื่อง พระองค์ตรัสว่า เธอนี่ไม่เข้าเรื่องเสียเลย มาดูรูปร่างกายของตถาคตอันเน่าเปื่อยนี้ จะได้ประโยชน์อะไรจงออกไปเสีย พระวักกะลิก็เสียใจ ไปที่หน้าผานึกในใจว่าถึงเราอยู่ไปก็ไม่ได้ดูพระพุทธเจ้า ไม่ได้อยู่ในสำนักพระพุทธเจ้า กระโดดหน้าผานี้ให้คอหักตายเสียดีกว่า จึงคิดจะทำอัตวินิบาตกรรม พระพุทธองค์ทรงทราบก็เสด็จเข้าไปใกล้ ตรัสว่า **โย ธมฺมํ น ปสฺสติ โส มं น ปสฺสติ นาม** แปลว่า ดูก่อนวักกะลิ ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเราตถาคต ผู้ใดไม่เห็นธรรม ผู้นั้นไม่เห็นเราตถาคต วักกะลิเป็นคนที่มีการศึกษามาพอสมควร เมื่อพระองค์ตรัสอย่างนั้นก็เข้าใจความหมาย เลยตั้งใจปฏิบัติธรรมจนเป็นพระอรหันต์เหมือนกัน เรื่องนี้ทำให้เราทั้งหลายได้เข้าใจซาบซึ้งว่าเพียงแต่เห็นพระรูปของพระพุทธเจ้ายังไม่ชื่อว่าเห็นพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นเนื้อแท้ คือเห็นแต่เปลือกของพระองค์ การที่ไปเห็นกุฏิแล้วนั่งลงกราบ ก็ยังไม่เห็นเนื้อแท้ของพระพุทธเจ้า ไปอยู่ร่วมกับพระองค์ก็ยังไม่เห็นองค์พระพุทธเจ้า **ถ้าไม่เห็นธรรมะ** พวกเราคงเคยอ่าน เรื่อง กามนิตวาสิฏฐี กามนิตไปสนทนาธรรมะกับพระองค์ตลอดคืน คุยกันอย่างเพลิดเพลินเวลาพระองค์

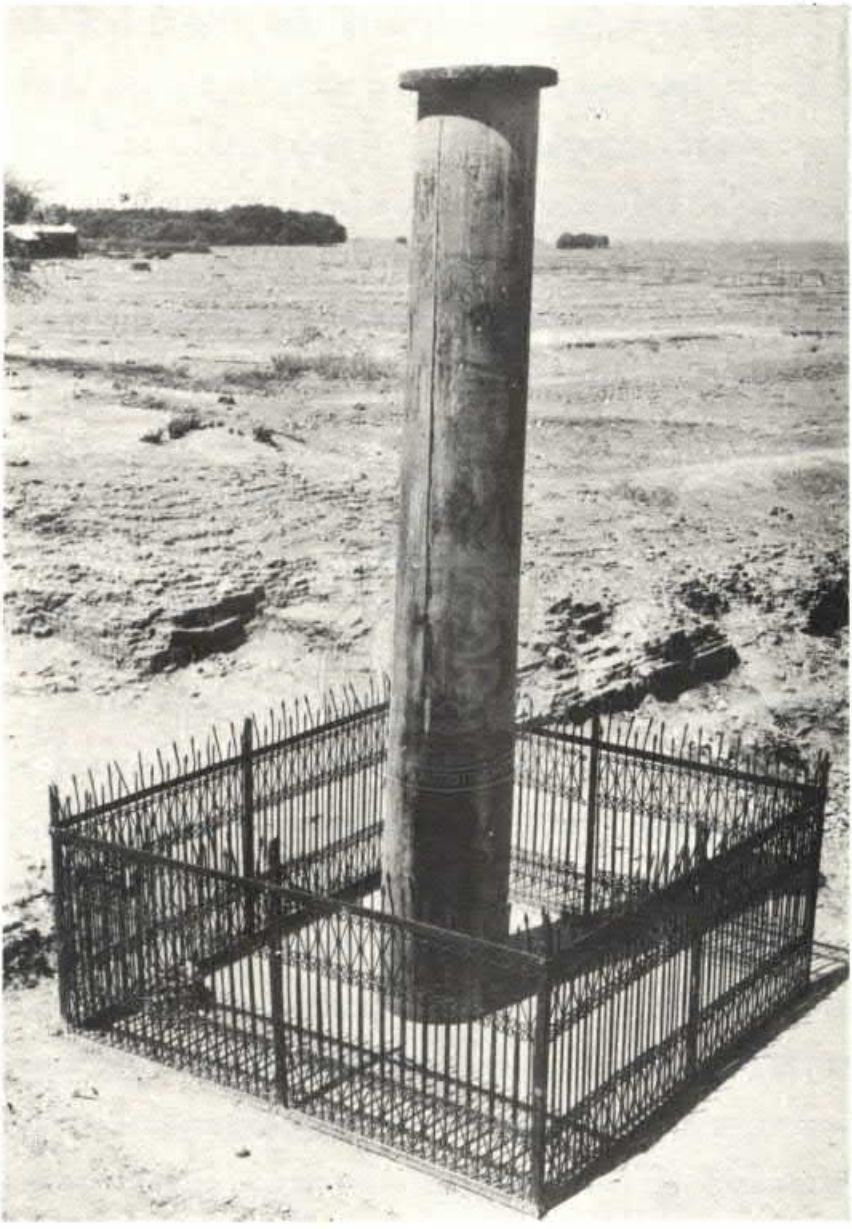

รูปที่ 1 เสาหินที่พระเจ้าอโศกทรงสร้างเป็นอนุสรณ์ถึงสถานที่ประสูติ
ของพระพุทธเจ้า ณ ลุมพินีวัน ประเทศเนปาล

ตรัสให้ฟัง เขาก็บอกว่า แหม คำกล่าวนี้เข้าที ใครเป็นคนกล่าวนะ พระองค์ก็ตรัสว่า ใครจะกล่าวก็เท่ากัน เมื่อท่านเข้าใจความหมายละก็เป็นใช้ได้ คุยกันตลอดคืนยังไม่รู้จักพระพุทธเจ้า เพราะว่าไม่รู้ธรรมะที่แท้จริงนั่นเองพอสว่างก็บอกว่าจะลาละจะรีบไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ก็เลยลาไปจึงไม่ได้เรื่องอะไรเรื่องกามนิตนี้ ฝรั่งเอาไปเขียนเป็นนิยายขึ้น โดยได้เค้ามาจากเรื่องพระภิกษุองค์หนึ่ง ที่ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าโดยไม่รู้จัก เมื่อพระภิกษุองค์นั้นลาไปแล้วก็ไปถูกวัวขวิดเอาถึงแก่ความตาย แต่ก็ได้บรรลุมรรคผลเป็นอรหันต์ นั่นก็เรียกว่าเห็นธรรมที่หลัง จึงรู้ว่าพระพุทธเจ้าคืออะไร เพราะฉะนั้นในการศึกษานั้น ในเบื้องต้นนี้เราเรียนเกี่ยวกับประวัติของพระองค์เล็กน้อย เพราะเรื่องอย่างนี้เราหาอ่านเองได้ แต่พระองค์ที่เป็นเนื้อแท้นั้นเป็นเรื่องสำคัญที่เราจะต้องศึกษากันมาก

ตามพุทธประวัติ พระพุทธเจ้าเป็นโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะครองเมืองกบิลพัสดุ์ในประเทศอินเดียตอนเหนือ เดี๋ยวนี้เมืองกบิลพัสดุ์ก็อยู่ในอินเดีย แต่ว่าที่ประสูติอยู่ในประเทศเนปาลใกล้ชายแดนอินเดีย ถ้าสืบดูเรื่องราวความเป็นมาของวงศ์ศากยะ เขากล่าวไว้ว่า พระเจ้าแผ่นดินพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระเจ้าโอกกากราช มีพระโอรส ๔ พระองค์ พระธิดา ๕ พระองค์ ต่อมาพระมเหสีซึ่งเป็นพระชนนีสิ้นพระชนม์ จึงมีพระมเหสีองค์ใหม่ พระมเหสีใหม่ก็มีโอรสเหมือนกัน และพระมเหสีองค์ใหม่นี้มีความโลภจึงทูลขอพรพระเจ้าโอกกากราช พระเจ้าโอกกากราชพลั้งพระโอษฐ์ประทานพรให้ แล้ววันหนึ่งพระนางก็ขอราชสมบัติ พระองค์จึงนึกขึ้นได้ว่า ได้ทรงทำผิดไปเสียแล้วที่ไปประทานพรให้ แต่ว่าเป็นกษัตริย์ตรัส

แล้วไม่คืนคำก็เรียกโอรส ๔ องค์ และธิดา ๕ องค์ ซึ่งเกิดจากพระมเหสีองค์ก่อนมาบอกว่า พ่อเผลอไปเสียแล้ว ได้ประทานพรให้แก่แม่เลี้ยงของเจ้า เจ้าก็เป็นคนเก่ง เลือดพ่อเหมือนกัน จงเอาพยุหเสนา ช้าง ม้า วัว ควาย ไปสร้างบ้านสร้างเมืองเอาใหม่ก็แล้วกัน ทั้งเก้าพระองค์ก็ขนทรัพย์สมบัติที่จะนำไป ได้ออกเดินทางไปจนพบชัยภูมิเหมาะแห่งหนึ่ง เป็นที่อยู่ของพระฤษีชื่อกบิล พระฤษีแนะนำว่า ตรงนี้เป็นที่ดี สร้างบ้านสร้างเมืองได้ ก็เลยตั้งเมืองที่นั่นชื่อว่ากบิลพัสดุ์ เพราะว่าอยู่ในดงไม้สัก จึงเรียกว่าแคว้นสักกะ พระโอรสธิดาทั้งแปดเว้นพระเชษฐภคินีก็ได้สมสู่เป็นสามีภรรยากันสืบสกุลลงมา ส่วนพระเชษฐภคินีนั้นได้พบกับเจ้าชายพระองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นขี้เรื้อนไปทั้งตัว ได้ไปอาศัยอยู่ในป่าไม้กะเบา เสวยลูกกะเบาเป็นอาหารแทนข้าวเป็นเวลานานจนหายจากโรคเรื้อน เมื่อมาพบเจ้าหญิงเชษฐภคินีซึ่งเป็นธิดาพระเจ้าโอกกากราชก็เลยได้แต่งงานกัน สืบวงศ์โกลิยะต่อมา ทั้งสองวงศ์นี้มีสัมพันธ์กันในการแต่งงานตลอดมา คือวงศ์โกลิยะมีเมืองเทวทหะเป็นนครหลวง ส่วนวงศ์ศากยะมีเมืองกบิลพัสดุ์เป็นนครหลวง โอรสธิดาของพระเจ้าโอกกากราชไปสร้างบ้านสร้างเมืองอยู่ในเมืองกบิลพัสดุ์สืบต่อมา โดยลำดับเป็นเวลานาน จนกระทั่งถึงพระเจ้าแผ่นดินพระนามว่า พระเจ้าชัยเสนะ มีพระโอรสทรงพระนาม สีหหนุ และพระธิดาทรงพระนามยโสธรา พระเจ้าสีหหนุ เมื่อครองราชย์ก็ได้แต่งงานกับพระนางกาญจนา ซึ่งมาจากเมืองเทวทหะ ส่วนพระนางยโสธราขนิษฐาก็ไปแต่งงานกับพระเจ้าอัญชนะ กษัตริย์แห่งโกลิยวงศ์ในเมืองเทวทหะเช่นเดียวกัน ทั้งสองวงศ์มีความสัมพันธ์กันอยู่อย่างนี้เสมอมา พระเจ้าสีหหนุมีพระโอรส ๕ พระองค์ คือ

๑. สุทโธทนะ

๒. สุกโกทนะ

๓. อมิโตทนะ

๔. โธโตทนะ

๕. ฆนิโตทนะ

ลงทนะทั้งนั้น เพราะว่าอาชีพหลักของพวกศากยะ คือการทำนา ฉะนั้น ชื่อของลูกชายก็เกี่ยวกับข้าว สุทโธทนะ ก็คือ พระเจ้าข้าวขาว ในหนังสือพุทธประวัติลัทธิมหายาน แปลตรง ๆ ว่าพระเจ้าข้าวขาว พระเจ้าสุกโกทนะ ก็คือ พระเจ้าข้าวสุก อย่างนี้เป็นต้น พระเจ้าสุทโธทนะได้พระนางมายาเป็นมเหสี พระนางมายานี้ก็คือธิดาของพระนางยโสธรา ซึ่งเป็นน้องของพระเจ้าสีหหนุ และไปแต่งงานกับพระเจ้าอัญชนะนั่นเอง พระนางยโสธรามีโอรสชื่อ สุปปพุทธะ กับ ทัณฑปาณิ และมีธิดาชื่อ มายา กับ ปชาบดี ก็มาเกี่ยวดองกันอีก พระเจ้าสุทโธทนะ เมื่อได้แต่งงานกับพระนางมายาแล้วหลายปี ยังไม่มีโอรสสืบสกุล เรื่องนี้เป็นทุกข์มากสำหรับชาวอินเดีย คือ เขากลัวตกนรก ถ้าไม่มีบุตรชาย เพราะเขามีความเชื่อว่ามีนรกอยู่ขุมหนึ่ง ชื่อว่า ปุตตนรก ครอบครัวใดบิดาไม่มีบุตรชายสืบสกุล ตายแล้วก็ต้องไปตกนรกขุมนั้น เพราะฉะนั้นเมื่อไม่มีบุตรชายก็เป็นทุกข์ ที่ว่าตกนรกขุมปุตตะนั้นไม่ใช่อะไรหรอก ความจริงก็คงเพราะมีความกังวลใจว่า เราไม่มีลูกจะสืบสกุล สกุลก็จะสูญสิ้นไป ความกังวลนี้ก็คือนรก ความร้อนใจก็เป็นนรกเช่นกัน ความร้อนใจในเรื่องต่าง ๆ ที่เกิดจากการกระทำชั่ว ก็เรียกว่า เป็นนรกอยู่ในตัว ดังนั้นพระเจ้าสุทโธทนะก็ร้อนพระทัยที่ไม่มี

โอรส วันหนึ่งพระนางมายาได้เข้าไปถือศีลบำเพ็ญภาวนาตามแบบของฮินดู คือชาวอินเดียทั่วไปมักชอบปฏิบัติพรหมจรรย์ในบางครั้งบางคราว มีการถือศีล อดอาหาร สามวัน เจ็ดวัน เป็นต้น เมื่อพระนางไปถือศีลแล้ว ต่อมาก็สุบินว่า มีช้างเผือกลอยลงมาจากอากาศเข้าสู่พระครรภ์ พวกโหรก็ทำนายว่าจะมีพระโอรสสืบสกุล พระนางก็ดีพระทัย พระเจ้าสุทโธทนะก็ดีพระทัย ครั้นพระครรภ์ครบสิบเดือน พระนางก็เตรียมเสด็จกลับกรุงเทวทหะ การที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะเป็นธรรมเนียมของพราหมณ์ เมื่อสตรีมีครรภ์แล้วจะต้องกลับไปคลอดที่บ้านเดิม ทั้งนี้ก็เพราะการคลอดบุตรเป็นเรื่องใหญ่ในชีวิตสตรี ถ้าไปอยู่กับญาติของตัวก็อุ่นใจ สบายใจ และมักกลับไปคลอดที่บ้านเดิม เพราะทางบ้านสามีแต่ผู้อื่นทั้งนั้น ไม่มีญาติของตัวเลย แม้ชาวอินเดียในปัจจุบันก็ยังปฏิบัติกันอยู่ ดังนั้นพระนางมายาจึงไปทูลลาพระเจ้าสุทโธทนะเพื่อเดินทางกลับไปกรุงเทวทหะ แต่พอเดินทางไปถึงสวนลุมพินีอันเป็นที่กษัตริย์ทั้งสองนครออกกฤษฎีกา ถือว่าเป็นป่าสงวน สำหรับเป็นที่เที่ยวเล่นไม่ให้คนไปรังแกสัตว์หรือตัดต้นไม้ พระนางก็เสด็จลงประพาสชมนกชมไม้เพื่อพักผ่อน ในขณะนั้นรู้สึกเจ็บพระครรภ์ พวกอำมาตย์จึงจัดที่กั้นวายตามมีตามได้ที่ใต้ต้นสาละใหญ่ พระนางก็ประสูติพระโอรสเป็นชายที่ใต้ต้นสาละนั้น พระเจ้าสุทโธทนะรู้ข่าวก็สั่งให้เชิญเสด็จพระมเหสีและพระโอรสกลับเมือง ชาวบ้านชาวเมืองรู้เข้าก็ดีใจว่าจะได้เจ้าชายสืบราชสมบัติ พากันตกแต่งธงทิวประทีปโคมไฟทั่วเมือง

ฝ่ายพระฤษีอสิตดาบสซึ่งเป็นสหายของพระเจ้าสุทโธทนะ เคยมาเฝ้าเยี่ยมเยียนเสมอ รู้ข่าวว่าได้พระโอรสก็ดีใจมาเยี่ยม สาวใช้อุ้มพระกุมาร

รูปที่ 2 ภาพสลักตอนพระนางมายาเทวีประสูติพระพุทธเจ้า อยู่ในวิหาร
ที่ลุมพินีวัน ประเทศเนปาล

มาให้พระฤษีดู พอพระฤษีเห็นก็หัวเราะ แล้วก็กลับร้องไห้ พระเจ้าสุทโธทนะทรงสงสัยว่า หัวเราะเพราะอะไร ร้องไห้เพราะอะไร พระฤษีทูลว่าหัวเราะชอบใจเพราะเด็กคนนี้มีลักษณะดีแสดงว่าจะเป็นคนสำคัญ ถ้าอยู่ครองเมืองก็จะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ ถ้าออกบวชก็จะได้เป็นบรมครูของโลกที่เดียวที่ใจคือเรองน ส่วนร้องไห้เพราะนึกถึงตัวว่าแก่แล้วจะไม่ได้อยู่ชมบุญพระกุมาร ครั้นเมื่อพระฤษีกลับไปถึงที่อยู่แล้ว ได้บอกกับหลานชายชื่อ นาลกะ ให้คอยดูเจ้าชายพระองค์นี้ไว้ต่อไปข้างหน้าเมื่อเสด็จออกบวชแล้ว ให้ไปสมัครเป็นศิษย์จะได้เป็นที่พึ่งพาทางจิตใจต่อไป แล้วต่อมาภายหลังนาลกะผู้นี้ก็มาบวชได้เป็นพระอรหันต์ในสำนักพระพุทธเจ้าด้วย

เมื่อเจ้าชายประสูติแล้วได้ ๕ วัน พระเจ้าสุทโธทนะก็เชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คนมาฉันอาหาร ทำนองเดียวกับคนไทย เรามีพิธีโกนผมไฟ นิมนต์พระมาเพื่อขอความสวัสดีมงคล สมัยนั้นไม่มีพุทธศาสนา จึงเชิญพราหมณ์มาเลี้ยงเมื่อเสร็จการเลี้ยงแล้วก็ให้พราหมณ์ผู้เชี่ยวชาญ ๘ คน ให้ทำนายพระกุมาร และให้ทำนายเหตุการณ์ภายหน้าด้วย ในบรรดาพราหมณ์ทั้ง ๘ คนนั้น มีพราหมณ์หนุ่มอยู่คนหนึ่งชื่อว่า โกณฑัญญะ พราหมณ์ ๗ คน ยกมือสองนิ้วทายว่ากุมารนี้ถ้าอยู่ครองเมืองจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าออกบวชจะเป็นบรมครูของโลก เว้นแต่โกณฑัญญะยกนิ้วเดียว ทายว่า กุมารลักษณะอย่างนี้จะต้องออกบวชแน่ ๆ แล้วจะได้เป็นบรมครูของโลก โกณฑัญญะจึงไปบวชรออยู่และภายหลังได้เป็นศิษย์เหมือนกัน

เมื่อทำนายพร้อมกันแล้วก็ถวายพระนามว่า สิทธัตถะ แปลว่า มีความต้องการสำเร็จ ทำไมจึงให้ชื่ออย่างนั้น ก็เพราะว่า พระเจ้าสุทโธทนะก็ดี พระนางมายาก็ดี พระราชวงศ์ตลอดถึงราษฎรก็ดี ต่างต้องการให้เจ้าชายสืบราชสมบัติ เมื่อได้มาจึงให้ชื่อว่า สิทธัตถะแปลว่า มีความต้องการสำเร็จ แล้วพราหมณ์เหล่านั้นก็ลาไป ส่วนพระนางมายาพอประสูติแล้ว ๗ วันก็สวรรคต ถ้าสมัยนี้ก็ต้องเรียกว่าเป็นโรคแทรกซ้อนภายหลังคลอดนั่นเอง แต่คนโบราณบอกว่า พระครรภ์ของพระนาง ไม่เหมาะที่จะรับทารกอื่น จึงต้องสิ้นพระชนม์ไปเกิดในสวรรค์ ความจริงเรื่องโรคแทรกซ้อนภายหลังคลอดน่าจะเป็นไปได้เพราะประสูติในป่าเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ คงไม่พร้อม ประกอบกับพระนางมีพระชนมายุค่อนข้างมากคือเกิน ๓๕ ปีแล้ว เมื่อพระนางมายาสวรรคตแล้ว พระนางปชาบดีโคตมี ซึ่งเป็นน้องสาวของพระนางมายาและเป็นพระมเหสีของพระเจ้าสุทโธทนะด้วย ได้รับภาระเลี้ยงดูเจ้าชายอย่างดีเหมือนกับพระโอรสของพระนางเอง แม้ภายหลังพระนางปชาบดีมีพระโอรส ชื่อ นันทะ และธิดาชื่อ รูปนันทา ก็มิได้รักยิ่งไปกว่าเจ้าชายสิทธัตถะ เจ้าชายได้รับการประคบประหงมมาเป็นอย่างดี จนกระทั่งเติบโตก็ให้ศึกษาเล่าเรียนโดยเชิญผู้รู้เป็นพราหมณ์ผู้เฒ่าชื่อวิศวามิตร มาสอนในวัง วิชาที่สอนก็เป็นไปตามที่สอนกันในสมัยนั้น เจ้าชายตั้งใจเล่าเรียนเป็นอย่างดีจนสำเร็จวิชาที่อาจารย์ประสิทธิ์ประสาทให้ได้แสดงความรู้ให้ปรากฏแก่หมู่ญาติ คงจะเรียนวิชารบนั่นเอง ได้แสดงฝีมือเช่น การยิงธนู ขี่ม้า พันดาบ เป็นต้น ทั้งนี้เพราะกษัตริย์เป็นนักรบจึงต้องเรียนเรื่องการรบเป็นธรรมดา

เมื่ออายุได้ ๑๖ ปี พระเจ้าสุทโธทนะก็นึกว่า ต้องผูกเจ้าชายไว้ในราชสมบัติ เพราะเชื่อตามคำทำนายว่า จะออกบวช เลยต้องหาเครื่องผูกเครื่องผูกที่สำคัญนั่นคงก็ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่ากามคุณ จึงให้เจ้าชายแต่งงานกับเจ้าหญิงพิมพา หรือยโสธราก็เรียก ซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องกับเจ้าชายสิทธัตถะนั่นเอง เมื่อแต่งงานแล้วก็ให้อยู่ในประสาทสามฤดูสามหลัง หลังหนึ่งอยู่ในฤดูหนาว หลังหนึ่งอยู่ในฤดูฝน หลังหนึ่งอยู่ในฤดูร้อน ในปราสาทนั้นเต็มไปด้วยสิ่งสวยงาม สาวใช้รูปร่างดีชำนาญในการฟ้อนรำตามแบบอินเดีย รอบ ๆ ปราสาทมีสวน มีสระ มีนก มีปลา และมีอะไร ๆ ที่น่ารื่นรมย์ สิ่งเหล่านี้จัดขึ้นก็เพื่อผูกใจเจ้าชายไม่ให้เบื่อโลก แล้วออกไปเป็นฤษีอยู่ในป่า แต่ว่าเจ้าชายก็ไม่ได้หลงเพลิดเพลินอะไร ตามปรกติชอบไปนั่งอยู่ผู้เดียวในสวนหลังปราสาทใต้ต้นหว้า ดูสัตว์ ดูสิ่งนั้น ดูสิ่งนี้ แล้วก็ชอบคิดชอบตรอง เป็นคนมีอารมณ์ชอบคิดชอบตรองในเรื่องปัญหาต่าง ๆ ตลอดเวลา

พระสิทธัตถะออกบวชเมื่ออายุ ๒๙ ปี แต่งงานเมื่ออายุ ๑๖ ปี อยู่กินเป็นสามีภรรยามาจนอายุ ๒๙ ปี จึงได้พระโอรสชื่อ พระราหุล เกิดในวันนั้นก็ออกบวชวันนั้นเหมือนกัน ตอนที่จะออกบวชนั้นในคัมภีร์เขียนเล่าไว้ว่าได้ไปเห็นเทวทูตในวันเสด็จออกประพาสชมเมือง คือ ได้เห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตายและนักบวช ไปเห็น ๔ วัน ๔ ครั้ง วันแรกเห็นคนแก่ วันที่ ๒ เห็นคนเจ็บ วันที่ ๓ เห็นคนตาย และวันที่ ๔ เห็นนักบวช เมื่อได้เห็นสิ่งเหล่านี้พระองค์ก็นำเอามานั่งคิดนั่งตรองว่า คนเราเกิดมาแล้วก็แก่ เจ็บ ตาย ทุกคนเป็นเหมือนกันหมด เราก็จะเป็นเช่นนั้น ถ้าเราเกิดมาแล้ว แก่ เจ็บ ตาย ผ่าน

ไป ชีวิตก็ไม่มีค่าอะไร เราควรจะได้ทำอะไรที่จะเป็นประโยชน์แก่ประชาชนมากกว่านั้น แล้วก็คิดถึงปัญหาเรื่องความทุกข์ คือความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย คิดว่าเมื่อมีเกิด มีแก่ มีเจ็บ มีตาย แล้วความที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย ก็จะต้องมี เหมือนมีเย็นมีร้อน มีมืดมีสว่าง มีสั้นมียาว มีสูงมีต่ำ สิ่งทั้งหลายเป็นของคู่กัน เราควรคิดค้นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตาย แต่ว่าจะคิดอย่างไร ได้ไปนั่งคิดอยู่หลังปราสาทบ่อย ๆ แต่ก็ไม่สะดวกเพราะต้องมีธุระโน่นนี่อยู่เสมอ บัญหาต่าง ๆ มีมาก การอยู่ในตำแหน่งมกุฎราชกุมารต้องพบปะแขกเหรื่อ ไม่สะดวกใจ การที่ได้เห็นนักบวชก็เป็นเครื่องเตือนใจว่า การบวชจะช่วยให้มีเวลาว่างเป็นของตัว จะได้คิดค้นอะไรได้มาก เพราะฉะนั้นการเห็นเทวทูตสี่จึงเป็นเครื่องเตือนใจ วันหนึ่งเสด็จออกจากปราสาทไปพักในสวน พอดีพระนางพิมพาประสูติพระโอรส อำมาตย์ก็ไปกราบทูลให้พระองค์ทรงทราบว่าบัดนี้พระนางพิมพาได้ประสูติพระโอรสแล้ว พระองค์ก็อุทาน "ราหุโล อปฺปนฺโน" แปลว่า "บ่วงเกิดแล้ว" อำมาตย์ผู้นั้นได้ยินก็นึกว่า เจ้าชายสิทธัตถะตั้งชื่อลูกชายว่า ราหุล เลยกลับไปทูลพระเจ้าสุทโธทนะว่า มกุฎราชกุมารพอพระทัยในการที่มีลูกตั้งชื่อให้แล้วว่า ราหุล ความจริงไม่ใช่ ท่านบ่นออกมาด้วยความรู้สึกในใจว่าบ่วงเกิดแล้ว ราหุล แปลว่า บ่วง มนุษย์เรานี้มีบ่วงอยู่ ๓ บ่วง มีบุตรเรียกว่า บ่วงพันคอ มีภรรยาเรียกว่า บ่วงผูกมือ และมีทรัพย์เรียกว่า บ่วงผูกเท้า ดังโคลงโลกนิติว่า

มีบุตรบ่วงหนึ่งเกี่ยว พันคอ
ทรัพย์ผูกบาทาคลอ หน่วงไว้
ภรรยาเยี่ยงบ่วงปอ รึงรัด มือนา
สามบ่วงใครพ้นได้ ก็พ้นสงสาร

ถ้าตัดสามบ่วงนี้ได้ก็พ้นทุกข์ แต่ถ้ายังมีสามบ่วงนี้อยู่ก็ยังจะต้องวุ่นวาย ทั้งหญิงชายเหมือนกัน ถ้าเป็นหญิงก็เปลี่ยนเป็นสามี คือ บ่วงผูกมือ ถ้าเป็นชายก็ภรรยา คือ บ่วงผูกมือ ผูกจริงหรือไม่เราลองคิดดู คนมีบุตรมักกลัวอะไรไม่ลง เพราะคิดถึงลูก ถ้ากินผลไม้อร่อย ต้องเอาไปฝากลูก เท่ากับลูกอยู่ที่คอ คอยรัดคอให้แคบตลอดเวลา ส่วนภรรยาก็จูงไป ทรัพย์ก็ผูกเท้าไว้ไปไหนไม่ได้ เป็นห่วง ห่วงบ้าน ห่วงนั่น ห่วงนี่ ผูกเท้าไว้ พระองค์จึงถือว่าบ่วงเกิดแล้ว คือบุตรเกิดขึ้นแล้ว พอพลบค่ำก็เสด็จออกจากสวน ประทับบนรถม้า นั่งมาด้วยอารมณ์ คิดตลอดเวลา ตอนที่จะคิดออกบวชนี้ก็คือ เมื่อผ่านปราสาทแห่งหนึ่ง เจ้าหญิงองค์หนึ่งชื่อ กีสาโคตมี เห็นเจ้าชายก็เลยร้องเพลงขึ้นว่า เจ้าชายสิทธัตถะนี้เป็นลูกของบิดามารดาใด บิดามารดานั้นก็สบาย เป็นสามีของหญิงใดหญิงนั้นก็สบาย มีความสบายดับทุกข์ได้ คำบาลีว่า

นิพฺพุตา นูน สา มาตา นิพฺพุโต นูน โส ปิตา
นิพฺพุตา นูน สา นารี ยสฺสายํ อีทิโส ปติ

ได้ยินคำว่า "นิพฺพุตะ" แปลว่า ดับ ก็พอพระทัยมาก เพราะกำลังคิดถึงเรื่องดับอยู่ จึงถอดสร้อยประทานให้แก่เจ้าหญิงองค์นั้นเป็นรางวัล แล้วก็นั่งรถกลับไปในวัง เมื่อไปถึงในวังก็ไม่พูดจากับใคร เข้าไปในห้องบรรทมเอน

หลังพิงหมอน หลับตาคิด คิดมาก สาวใช้ที่มีหน้าที่ประโคมดนตรีดีดสีตีเป่า ก็เริ่มจะบรรเลงเพลง พระองค์ก็โบกพระหัตถ์ห้าม เพราะต้องการอยู่เงียบ ๆ แล้วก็นั่งหลับตา ความจริงไม่ได้หลับ เพราะกำลังคิดอยู่ กำลังต่อสู้กันอยู่ภายในใจ ใจหนึ่งจะไปใจหนึ่งจะอยู่ เหมือนเราจะไปไหน ๆ คืนนั้นนอนไม่หลับคิดถึงนั่นนี่ตามเรื่อง พระองค์เสด็จไปแล้วไม่กลับจึงต้องคิดมาก คิดอยู่ตลอดเวลา พวกสาวใช้เหล่านั้นนึกว่าเจ้านายหลับแล้ว ก็เลยพากันนอนหลับ แต่ว่าหลับไม่เรียบร้อย บางคนนอนตะแคงอ้าปากน้ำลายไหล บางคนนอนกรนครอก ๆ เป็นภาพที่ไม่น่าดูเลย ส่วนเจ้าชายสิทธัตถะนั่งหลับตาอยู่พอลืมตาขึ้น ก็เห็นภาพที่น่าเกลียดเหล่านั้น จึงลงจากพระแท่นค่อย ๆ ย่องไปห้องพระนางพิมพา แต่ก่อนที่จะไปถึงห้องพระนางพิมพา ได้พบนายฉันนะนอนเฝ้าประตูอยู่ ก็สะกิดบอกฉันนะเบา ๆ ให้ไปเตรียมม้ากัณฐกะไว้ให้พร้อม จะเสด็จไปธุระ นายฉันนะก็ไปเตรียมม้าไว้ พระองค์เสด็จเข้าไปในห้องพระนางพิมพา ได้เห็นพระนางกกลูกน้อยราหุลอยู่ นึกในใจว่า ควรบอกสักหน่อยดีหรือว่าอุ้มลูกชายสักหน่อย แล้วจึงค่อยไปดี อีกใจหนึ่งบอกว่าอย่านะ ขืนปลุกก็ไม่ได้ไปเด็ดขาด นางจะกอดแข้งกอดขาไว้จะไปได้อย่างไร ก็เลยไม่ปลุก ไปยืนดูใกล้ ๆ ดูด้วยความรัก พระองค์ไม่ใช่คนใจหิน ย่อมมีอาลัยอาวรณ์เป็นธรรมดา ดูแล้วถอยออกมาแล้วกลับเข้าไปใหม่ ทำท่าจะจับจะปลุกให้ลุกขึ้น แต่ใจหนึ่งก็ว่าไม่ได้ ๆ อย่ายุ่ง ให้เขานอนให้สบาย แล้วก็เลยถอยหลังมาที่ประตู รีบปิดประตูแล้วผลุนผลันออกไปเลย มิฉะนั้นเดี๋ยวจะเข้าไปอีก ต่อจากนั้นก็เสด็จขึ้นประทับหลังม้ากับนายฉันนะ นั่งควบคู่กันไป ถ้าเราไปดูภาพเขียนจะเห็นว่า เขาเขียนให้เจ้าชายขึ้นนั่งบนหลังม้า นาย

ฉันนะเกาะหางม้าไปซึ่งเป็นไปไม่ได้ จะให้เกาะหางไปได้อย่างไร คงจะนั่งไปบนหลังม้าด้วยกัน ควบอย่างเร็ว ครั้งแรกก็เดินช้า ๆ เบา ๆ กลัวคนจะตื่นไปถึงประตูเมือง นายประตูกำลังนอนหลับอยู่ นายฉันนะก็ถอดกลอนประตูแง้มพาม้าออกได้ พอออกพ้นกำแพงเมืองก็ควบใหญ่ ไปจนถึงผั่งน้ำอโนมานทีก็สว่าง จึงหยุดม้า ถามนายฉันนะว่า แม่น้ำอะไร บอกว่า อโนมานที ก็ตรัสว่าการกระทำของพระองค์วันนี้ไม่ทำเปรียบเหมือนกัน เหมือนกับชื่อของแม่น้ำนี้ ซึ่งแปลว่า หาที่เปรียบมิได้ นายฉันนะยังไม่รู้ว่า พระองค์จะทำอะไรจึงทูลถามว่า พระองค์จะทำอะไรวันนี้ ตรัสว่า จะทรงผนวช นายฉันนะทูลทัดทานว่า ประชาชนยังจงรักภักดีอยู่ พระนางพิมพาก็เพิ่งประสูติ พระเจ้าสุทโธทนะก็แก่ชราแล้ว พระองค์จะทิ้งไปได้อย่างไร แต่เจ้าชายสิทธัตถะตัดสินพระทัยแน่วแน่แล้ว จึงสั่งนายฉันนะให้นำเครื่องประดับและม้ากลับวัง พระองค์จะออกผนวชจะเสด็จไปโดยลำพัง นายฉันนะจึงจำใจกลับไป

เมื่อประทับอยู่ตามลำพัง พระองค์ก็ตัดพระเมาลีด้วยพระขรรค์ที่เตรียมไป แล้วก็แต่งกายนุ่งผ้าแบบนักบวช ผ้านั้นก็คงจะเตรียมไปแล้วเพราะจะไปอยู่ป่า แต่ในตำนานว่าเทวดาเหาะเอามาส่งให้ ความจริงคงจะเตรียมไปแล้วเรียบร้อย คนอย่างเจ้าชายจะทำอะไรก็ต้องเตรียมเรียบร้อย มีแผนการ เมื่อทรงผ้ากาสายะแบบนักบวชแล้ว ก็ประทับอยู่ที่นั่น ๗ วัน

ขณะที่ประทับอยู่ที่นั่น ตื่นเช้าวันแรกได้ไปบิณฑบาตขออาหารตามบ้านแถวนั้น ซึ่งเป็นบ้านป่า อาหารที่ได้มาก็เป็นอาหารแบบชาวบ้านป่า เมื่อเจ้าชายได้อาหารมาแล้ว ก็ต้องนั่งพิจารณาเสียนานกว่าจะกลืนลงไปได้เพราะว่าเคยเสวยอาหารดี น้ำสะอาด ที่นอนสบาย อะไร ๆ ดีทั้งนั้น แล้วก็เสียสละ

สิ่งเหล่านั้นทั้งหมดมานอนบนดินบนทราย ขอให้เราคิดดูเถอะว่า เป็นความเสียสละขนาดไหน เป็นการกระทำที่ใจแข็งขนาดไหน เพราะว่าคนเราปรกตินั้น ชอบสบาย ชอบสุข ติดความสุข ติดความสบาย นี่เป็นธรรมชาติของมนุษย์ แต่เจ้าชายสิทธัตถะทรงสละสิ่งเหล่านั้นไปอย่างไม่อาลัยอาวรณ์เหมือนกับว่าบ้วนน้ำลายทิ้งไป แล้วก็ไปนอนบนดินบนทรายในป่า มีเพียงผ้านุ่งกับผ้าห่มเท่านั้น อาหารที่ได้มาจากชาวบ้านป่ายากจนก็เอามาเสวยตามมีตามได้ ประทับอยู่ที่นั่น ๗ วัน ก็เดินทางต่อไป คือลงมาทางใต้ ถ้าเราดูในแผนที่อินเดียจะเห็นเมืองกบิลพัสดุ์ อยู่ทางเหนือของอินเดียใกล้ภูเขาหิมาลัย ถ้าเราไปยืนอยู่ที่ลุมพินีวันในประเทศเนปาลเดี๋ยวนี้ แล้วมองไปทางทิศเหนือ จะเห็นทิวเขาหิมาลัยยาวเหยียด ขาวโพลงด้วยหิมะมองเห็นแต่ไกล พระสิทธัตถะเดินทางลงมาทางใต้โดยลำดับ จนเข้าเขตแคว้นมคธของพระเจ้าพิมพิสาร เวลาเช้าก็เข้าไปบิณฑบาตอยู่ในเมืองราชคฤห์ ประชาชนแตกตื่นกันเพราะเห็นนักบวชผู้นี้เป็นหนุ่มน้อยรูปงาม แต่งกายเรียบร้อย ท่าทางสงบ น่าดู ผิดกว่าคนอื่น คนก็พากันเดินตามล้อมหน้าล้อมหลัง ตื่นเต้นกันไปทั้งเมือง ตำรวจเห็นแปลกก็สะกดรอยตาม เมื่อท่านได้รับอาหารก็ออกจากเมืองไปนั่งฉันอาหารอยู่ริมห้วย ตำรวจเห็นแล้วไปกราบทูลพระเจ้าพิมพิสารว่า มีนักบวชรูปร่างดี เรียบร้อย ท่าทางไม่เหมือนนักบวชอื่นๆ ไม่ทราบว่า มาจากไหน พระเจ้าพิมพิสารจึงเสด็จไปไต่ถาม ท่านก็ทูลว่า ข้าพเจ้าเป็นเจ้าชายแห่งศากยวงศ์ ออกบวชจากศากยสกุล เมืองของข้าพเจ้าอยู่ที่เชิงเขาหิมาลัย บิดามารดาประชาชนของข้าพเจ้า เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยความเพียรเรืองหาทรัพย์ เป็นเมืองออกของแคว้นโกศล ท่านทูลตามตรงว่า เป็นเมืองออก หมายความว่า

อยู่ในอารักขาของแคว้นโกศล ซึ่งเป็นแคว้นใหญ่ แคว้นสักกะนี้ไม่ใหญ่โตอะไร ไม่เหมือนแคว้นมคธหรือแคว้นโกศล ที่ออกบวชจากศากยสกุลนี้ก็เพื่อแสวงหาสัจธรรม พระเจ้าพิมพิสารตรัสว่า ยังหนุ่มอยู่ยังไม่ควรบวช มืออย่างนี้ไม่เหมาะสำหรับจับบาตรขออาหาร เหมาะสำหรับจับบังเหียนครองเมืองมากกว่าอย่าบวชเลย ถ้าคับอกคับใจอยู่ที่โน้นไม่ได้ก็มาอยู่กับเรา เราจะแบ่งสมบัติให้ครอบครอง พระองค์ก็ทูลตอบว่า สิ่งที่จะประทานให้นั้นข้าพเจ้ามีพร้อมทุกอย่างแล้ว ได้ทิ้งสิ่งนั้นมา เขียดที่หลุดไปจากปากงูเห่าแล้วมันจะวิ่งเข้าไปทำไม นกหลุดออกจากแร้วแล้วมันจะบินกลับไปหาแร้วทำไม ข้าพเจ้าก็เหมือนกัน พ้นมาจากที่คุมขังวังล้อมแล้วจะกลับเข้าไปสู่ที่คุมขังอีกทำไม ข้าพเจ้าแสวงหาอิสรภาพทางใจ ต้องการจะแสวงหาสิ่งที่จะช่วยให้พ้นจากความทุกข์ด้วยตนเอง แล้วจะช่วยคนอื่นให้พ้นจากความทุกข์ต่อไป ขอพระองค์อย่าได้ขอในสิ่งที่ไม่มีจะให้อีกเลย พระเจ้าพิมพิสารทรงเห็นว่ามีพระทัยหนักแน่นแน่วแน่นอนแล้ว ก็ตรัสว่า ดีแล้ว ขอให้สำเร็จในสิ่งที่ปรารถนา เมื่อสำเร็จแล้วอย่าลืมมาโปรดหม่อมฉันด้วย แล้วต่างก็จากกันไป

การที่พระองค์ได้เดินทางมาสู่เมืองราชคฤห์อันเป็นเมืองใหญ่นั้น ก็เพราะเหตุว่าแคว้นมคธเป็นแคว้นที่อุดมด้วยการศึกษา มีครู มีอาจารย์มาก เมื่อพระองค์เสด็จออกผนวชใหม่ๆ เป็นธรรมดาที่ยังใหม่ต่อการศึกษาวิชาการด้านนี้ จะต้องแสวงหาครูอาจารย์ เมื่อครูอาจารย์มีอยู่มากในแคว้นมคธจึงได้เดินทางบุกลงมาทางใต้มาสู่แคว้นมคธก็เพื่อศึกษานั่นเอง พระองค์เที่ยวศึกษาต่อบรรดาอาจารย์ต่าง ๆ ในแคว้นนั้น คือเมื่อทราบว่าผู้ใดสามารถก็เข้าไปขอศึกษาอยู่ด้วย ในขณะนั้นมีสำนักที่มีชื่อเสียงอยู่ ๒ แห่ง แห่งหนึ่งคือ

สำนักอาฬารดาบส กาลามโคตร มีความรู้สูงในทางจิต ทางฌาน ทางภาวนา เมื่อพระองค์เรียนจบความรู้ของอาจารย์จนอาจารย์ยกย่องว่าเธอทรงเก่งกว่าใคร ๆ ขอให้อยู่ช่วยสอนศิษย์ต่อไป พระองค์ยังหาพอพระทัยแต่เพียงเท่านั้น ไม่เพราะยังไม่ถึงสิ่งที่ต้องการจึงลาไปสู่อีกสำนักหนึ่งคือ สำนักอุทกดาบส รามบุตร ซึ่งมีความรู้สูงกว่าอาฬารดาบส ได้ไปศึกษาต่ออีกจนจบความรู้ของอาจารย์คือ เรียนเรื่องฌานนั่นเอง เรียกว่า เรียนเรื่องฌานจนจบ ทรงเห็นว่ายังไม่ใช่ทางพ้นทุกข์อันแท้จริง เพราะขณะเข้าฌานอยู่นั้นไม่มีทุกข์จริง แต่เมื่อออกจากฌานแล้วจิตใจก็เหมือนคนธรรมดา ยังไม่พ้นทุกข์จึงต้องไปศึกษาต่อ ได้เดินทางออกจากเมืองราชคฤห์ลงไปทางใต้จนมาถึงเมืองคยา ได้พบฤาษี ๕ ท่านที่เรียกว่า ปัญจวัคคีย์ คือ โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ อัสสชิ โกณฑัญญะ ซึ่งเป็นหัวหน้าก็คือพราหมณ์ที่เคยทำนายไว้เมื่อยังทรงพระเยาว์นั่นเอง ขณะที่พบคงจะมีอายุมากแล้วพระองค์และปัญจวัคคีย์ได้ร่วมกันบำเพ็ญความเพียรอย่างแรงที่เรียกว่า ทุกกรกิริยา แปลว่า การกระทำที่ทำได้ยาก คือทรมานตนในรูปแปลก ๆ ปรากฏอยู่ในหนังสือพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ เช่น การอดข้าวอดน้ำ นั่งทนยืนทน หนาวก็ไปแช่อยู่ในน้ำ หน้าร้อนก่อไฟรอบตัวอย่างนี้เป็นต้น ทรงทรมานจนพระกายซูบผอม ทรงเห็นว่าถ้าขืนทำต่อไปก็คงไม่สำเร็จจึงทรงเลิกบัญจวัคคีย์ทั้งห้าก็คิดว่าพระองค์คงจะเลิกใช้ความเพียรเสียแล้ว คงจะหันไปหาทางโลกียสุขต่อไป จึงหนีไปเมืองพาราณสีทิ้งให้พระองค์อยู่ผู้เดียว

สถานที่พระองค์ไปทำความเพียรแบบทุกกรกิริยานั้นคือ ถ้ำดุงคะสิริ อยู่ห่างจากบริเวณต้นโพธิ์เมืองคยาประมาณสัก ๕ – ๖ ไมล์ ถ้าจะไปถ้ำดุง

รูปที่ 3 วิหารที่พุทธคยา สถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้

คะสิริต้องข้ามแม่น้ำเนรัญชรา แล้วเดินทางต่อไปในป่าซึ่งในพุทธกาลบริเวณนั้นเป็นป่ารื่นรมย์สบาย แต่ปัจจุบันเป็นทุ่งโล่ง ฤดูหนาวพอเดินได้ไม่ร้อน ถ้าออกแต่เช้าเดินสัก ๒ ชั่วโมงก็ไปถึง ถ้ำตุงคะสิริเป็นหน้าผากันแดดกันฝนได้ ในถ้ำเข้าไปนั่งได้สบาย เมื่อบัญจวัคคีย์ออกไปแล้ว จึงเป็นโอกาสเหมาะเพราะพระองค์ต้องการบำเพ็ญความเพียรในรูปใหม่ ต้องการอยู่เงียบๆ ตามลำพัง ได้เสด็จจากถ้ำตุงคะสิริ เดินเลียบแม่น้ำเนรัญชราขึ้นมาทางเหนือ เดินทวนแม่น้ำข้ามฝั่งไปเห็นบริเวณต้นโพธิ์ร่มรื่นสบายมีทุ่งหญ้าเขียวสด บริเวณป่าก็ไม่ห่างไกลหมู่บ้าน พอจะบิณฑบาตได้ไม่ไกลเท่าใดนัก นึกในพระทัยว่า ที่นี่เหมาะสำหรับบำเพ็ญความเพียรหาสัจธรรม จึงเสด็จไปบำเพ็ญความเพียรที่นั่นการนั่งทำความเพียรก็มีหลายแบบเหมือนกัน

ในที่สุดถึงวันวิสาขะเพ็ญเดือน ๖ เมื่อตื่นบรรทมตอนเช้าแล้ว พระองค์ก็เสด็จไปสู่แม่น้ำอาบน้ำชำระพระวรกายแล้วประทับอยู่ใต้ต้นไทร ขณะนั้น นางสุชาดาผู้เป็นคหบดีมั่งคั่งทีนั่น ได้เคยบนบานกับต้นไทรนั้นไว้ตั้งแต่ยังสาวว่า ถ้าได้สามีดีและมีบุตรคนหัวปีเป็นชายแล้วจะทำขนมมาสังเวยเทวดา เมื่อสมปรารถนาแล้ว ในเช้าวันนั้นนางก็ทำอาหารที่เรียกว่าข้าวมธุปายาส คือข้าวที่กวนกับน้ำนมสด กวนจนเหลวเข้ากันดี หลวงพ่อลองฉันดูแล้ว อร่อยดี เมื่อเสร็จแล้วก็จัดใส่ถาดทอง บอกสาวใช้ให้ไปกวาดโคนต้นไทรให้เรียบร้อย จะนำข้าวมธุปายาสไปถวายเทวดา สาวใช้เดินมาเห็นพระองค์ประทับอยู่ใต้ต้นไทรก็คิดว่า เทวดามารออยู่แล้ว จึงรีบไปบอกนางสุชาดาว่า เทวดาคงจะยินดีรับบัตรพลี เพราะมานั่งรออยู่แล้ว นางสุชาดา

ก็ดีใจถึงกับพูดว่า ถ้าเป็นความจริงก็จะปล่อยสาวใช้ให้เป็นไท คือ หมายความว่าไม่ต้องเป็นทาสต่อไป แล้วนางก็ยกถาดทองใส่ข้าวมธุปายาสทูนขึ้นบนศีรษะ ชาวอินเดียเขาทูนสิ่งของบนศีรษะทั้งนั้น ทูนหม้อน้ำ ทูนกระสอบ ทูนขี้วัว ชาวบักษ์ใต้เราก็รับอารยธรรมทูนหัวมาเหมือนกัน เมื่อไปถึงก็เห็นว่า เทวดาท่าทางเรียบร้อย จึงก้มหน้าถือถาดเข้าไปประเคน พระองค์ก็รับประเคนทั้งถาด แล้วเหลือบดูนาง นางก็ทูลว่าถวายทั้งถาด แล้วก็ลากลับไป ทรงถือถาดข้าวมธุปายาสเสด็จไปสู่ท่าน้ำเนรัญชรา ฉันข้าวมธุปายาสหมดทั้งถาด เพราะเป็นถาดเล็กๆ ไม่ใช่ถาดใหญ่โตอะไร และเป็นอาหารเหลวๆ พอฉันหมดแล้วก็ลอยถาดลงไปในแม่น้ำ ถ้าอ่านปฐมสมโพธิจะพบว่า ถาดนั้นจมลงไปในแม่น้ำ จมลงไปใต้ดินไปถึงเมืองพระยานาค พระยานาคหลับอยู่นานได้ยินเสียงถาดกังวานบอกว่า วันนี้มีรัสรู้อกองค์หนึ่งแล้ว เมื่อวานนี้ก็มีรัสรู้องค์หนึ่ง พระยานาคนอนหลับเป็นล้านๆ ปี เรียกว่าเล่ากันเป็นปาฏิหาริย์ไว้หน่อย เพื่อให้สนุก

พระองค์ประทับอยู่ ณ ที่นั้นจนบ่าย จึงเสด็จจากริมฝั่งแม่น้ำ ระยะทางจากฝั่งน้ำไปถึงต้นโพธิ์ก็ไม่ไกล ราวร้อยเมตรเศษเท่านั้น เสด็จไปด้วยอาการสงบขณะนั้นมีพรานป่าชื่อ โสตถิยะ ตัดหญ้ามาจะมุงหลังคา พอเห็นพระองค์ผ่านมาก็ถวายหญ้าที่ชาวอินเดีย เรียกว่า กุสะ คำว่า กุสะ นี้ ไม่ใช่หญ้าคาอย่างบ้านเรา แต่เป็นตะไคร้หอม เรามาแปลว่า หญ้าคา ซึ่งไม่ถูกความจริงเป็นตะไคร้หอม ต้นเหมือนหญ้าคา ใบก็คล้ายแบบเดียวกัน แต่มีกลิ่นหอม พวกฤษีนักบวชชอบเอาใบกุสะมาปูนั่ง นายพรานได้ถวายหญ้า ๘ กำมือ พระองค์ก็รับนำไปสู่ต้นโพธิ์ เมื่อไปถึงก็ทรงปูลงใต้ต้นโพธิ์ ยืนนึง

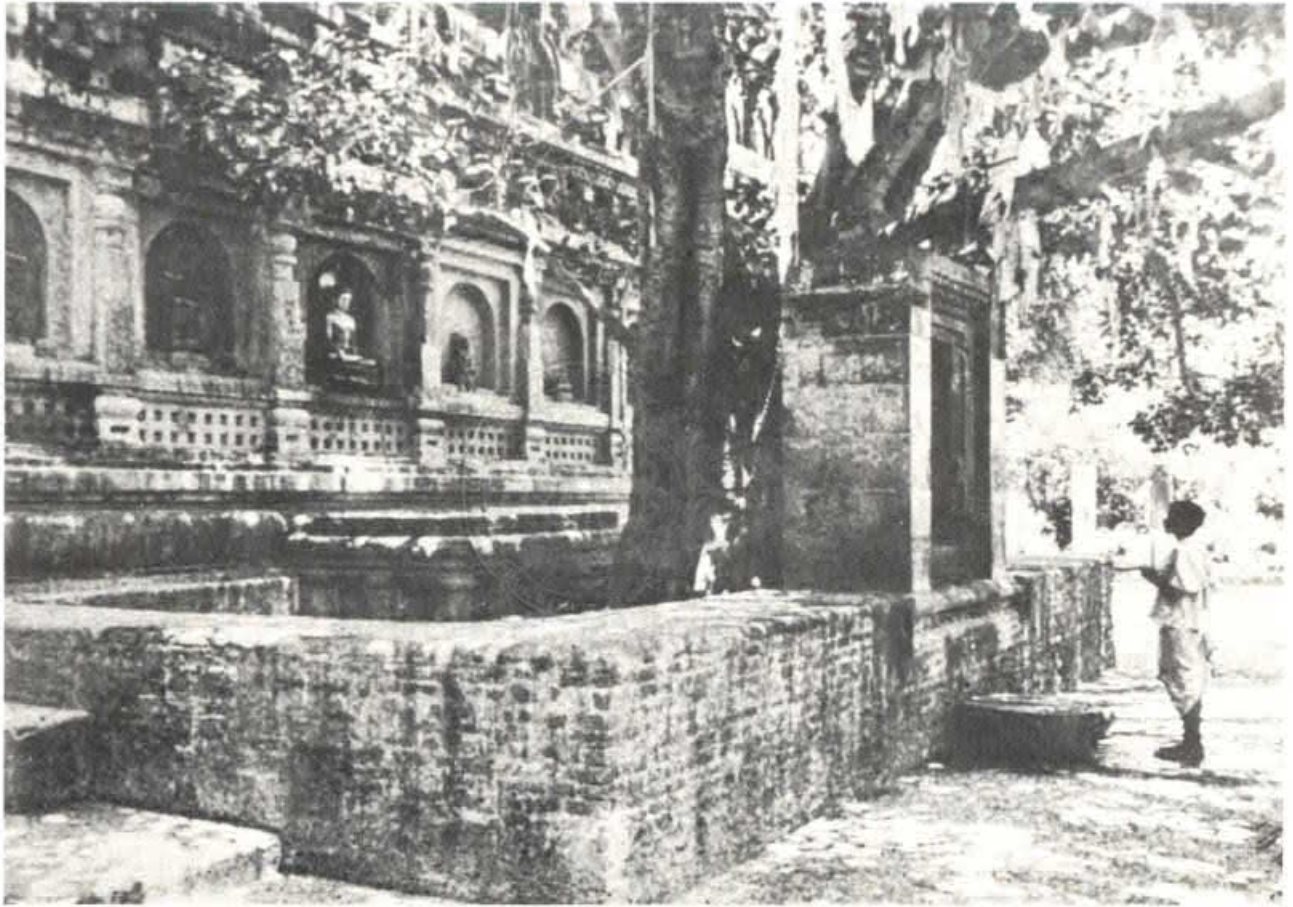

รูปที่ 4 ต้นโพธิ์ที่พระพุทธเจ้าทรงประทับนั่ง และได้ตรัสรู้ ณ ที่นี้
อยู่ในบริเวณวิหารที่พุทธคยา

อธิษฐานในใจว่า แม้เลือดเนื้อจะเหือดแห้งไปเหลือแต่หนังหุ้มกระดูกก็ตาม สิ่งใดที่จะสำเร็จได้ด้วยความเพียรความบากบั่นของตนแล้ว ถ้าเราไม่ถึงจุดนั้นจะไม่ลุกขึ้นจากที่นั่งนี้เป็นอันขาด นี่เรียกว่าอธิษฐานยอมตายให้กระดูกเปื่อยอยู่ใต้ต้นโพธิ์ถ้าไม่สำเร็จจะไม่ลุกขึ้น ข้อนี้สำคัญมาก เราจะนำไปใช้ได้ ใช้ในเวลาจะทำอะไรให้ทำได้ ใช้อธิษฐานใจเวลาจะทำอะไร คำอธิษฐานหมายความว่า ทำจิตใจให้มั่นในเรื่องที่เราจะทำ ทำอะไรต้องทำใจให้มั่น การทำใจให้มั่นก็เรียกว่า ใช้กำลังภายในให้เกิดขึ้นในใจของเราเสียก่อน คนเราจะทำอะไรต้องมีกำลังใจหรือกำลังภายในแล้ว การกระทำก็ก้าวหน้า เพราะฉะนั้นเวลาจะทำอะไรให้อธิษฐานใจเสียก่อน สมมุติว่า จะอ่านหนังสือเล่มนี้ พอจะอ่านก็ยกขึ้นวาง วันนี้จะอ่านสักบท ถ้าไม่จบบทนี้จะไม่ลุกขึ้นจากที่นั่งตรงนี้เป็นอันขาด เวลาเปิดอ่านแม้ใครจะมาเคาะประตูเรียก ใครจะมาชวน ใครจะมาทำอะไรก็ตามใจ ยังไม่จบบทก็ไม่ลุกขึ้น ต้องชื่อสัตย์ต่อคำอธิษฐาน อธิษฐานอย่างนี้แล้วก็ใช้ได้ จะทำอะไรก็อธิษฐานอย่างนั้น เช่น อธิษฐานว่าตั้งแต่วันนี้ข้าพเจ้าจะเลิกสูบบุหรี่เด็ดขาด จะยอมตายแม้อยากสูบสักเท่าไรก็จะไม่สูบอีกต่อไป แล้วเราก็ยึดมั่นในคำอธิษฐานไว้ไม่สูบตลอดไป หรืออธิษฐานว่าจะไม่ไปเที่ยวไหนตลอดปี ในเวลากลางคืนจะอยู่บ้านเรียนหนังสือจะประหยัดการเงินการทองจะทำอย่างนั้นจะทำอย่างนี้ การอธิษฐานใจไว้ทำให้จิตมั่นคงดีเรียกว่า มีอธิษฐานแล้วต้องมีสัจจะ สัจจะหมายความว่าทำจริง **มีสัจจะ มี อธิษฐาน** แล้วเราก็มี **ความเพียร** ก็จะประสบความก้าวหน้า คนเราเวลาทำอะไรบางทีก็ทำไปตามเรื่องตามราว ไม่ได้ผูกใจมั่นไว้กับเรื่องนั้น ทำๆ ไปถ้าใครมาชวนก็วางมือไปแล้ว อย่างนี้ใช้

ไม่ได้ เราต้องตั้งใจว่าต้องทำให้สำเร็จ ถ้าไม่สำเร็จแล้วจะไม่เปลี่ยนแปลงไปทำสิ่งนั้นสิ่งนี้

เมื่อพระองค์อธิษฐานใจแล้วก็ประทับเจริญภาวนา **ภาวนา** คือ กำหนดอานาปานสติ อานาปานสติ แปลว่า กำหนดลมหายใจเข้าออก ควบคุมเวลาหายใจเข้าก็รู้ หายใจออกก็รู้คอยควบคุมเรื่อย ๆ ไป เรื่องนี้มีละเอียดในหนังสือพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ในหัวข้อว่า พระองค์ทรงกระทำในใจอย่างไรก่อนตรัสรู้ เล่าไว้ละเอียดถึงการกระทำของพระองค์ในเรื่องการภาวนา แล้วก็ได้ทรงบรรลุญาณ แปลว่า ปัญญาหรือความรู้ คู่กับ ฌาน แปลว่า เพ่ง พระองค์ก็ได้บรรลุญาณทั้ง ๓ ในปฐมยาม มัชฌิมยาม ปัจฉิมยามแห่งราตรี สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า คือ หลุดพ้นจากความผูกพันทางใจด้วยประการทั้งปวง บรรลุถึงเสรีภาพขั้นสูงสุด ได้รับความอิสระอย่างแท้จริง ได้เป็นพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลก ในวันเพ็ญวิสาขะ เดือน ๖ ก่อนพุทธศก ๔๕ ปี ทรงบรรลุพระโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า เมื่อพระชนมพรรษา ๓๕ ปี ออกบวช อายุ ๒๙ ปี เที่ยวศึกษาค้นคว้าทำความเพียรอยู่จนได้เป็นพระพุทธเจ้าเป็นเวลา ๖ ปี อายุ ๓๕ ปี ก็ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เมื่อตรัสรู้แล้วก็ได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลกตลอดเวลา ๔๕ ปี ได้ทรงกระทำงานด้วยความตั้งพระทัย เพราะพระองค์อธิษฐานใจ คือ ภายหลังตรัสรู้แล้วก็พักอยู่ใต้ต้นโพธิ์ ใต้ต้นเกด ใต้ต้นมุจลินท์ ซึ่งอยู่ในบริเวณนั้น ๗ วัน ๗ แห่ง แต่ละแห่งได้ทรงเปล่งอุทาน คือ พระวาจาที่เปล่งออกมาด้วยความเบิกบานพระทัยหลายเรื่อง ซึ่งจะนำข้อที่เป็นธรรมะมาอธิบายให้ฟัง

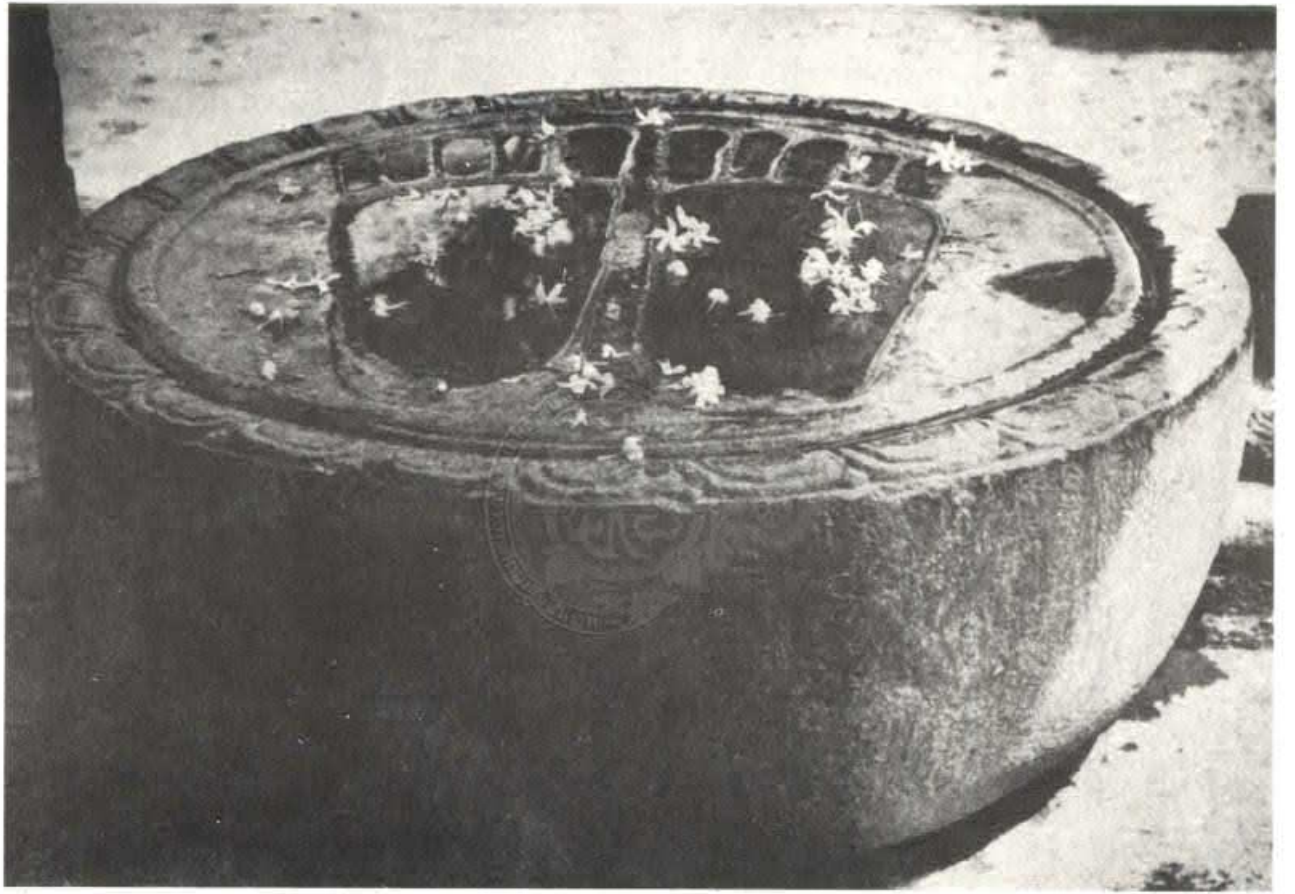

รูปที่ 5 รอยพระพุทธบาทที่พระพุทธเจ้าทรงประทับขึ้นหลังจากตรัสรู้
อยู่ที่พุทธคยา

ต่อไป ในขั้นแรกได้ทรงพิจารณาว่า ธรรมะที่เราได้ตรัสรู้นลึกซึ้งละเอียดอ่อน ยากที่คนธรรมดาสามัญจะเข้าใจได้ ถ้าไปสอนเขาก็เกรงว่าเขาจะไม่เข้าใจ จะเป็นการเหนื่อยเปล่าแต่ภายหลังได้ทรงพิจารณาดอกบัวในสระน้ำว่า ดอกบัวในสระมีถึง ๔ ชนิด คือ ดอกบัวที่อยู่พ้นน้ำ จะบานเมื่ออาทิตย์ขึ้น ดอกบัวที่อยู่เสมอน้ำจะบานในวันต่อไป ดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำจะบานในวันต่อ ๆ ไป บัวทั้งสามชนิดนี้เป็นบัวที่จะบานได้ ส่วนดอกบัวที่ไม่บานจะกลายเป็นเหยื่อเต่าปลาไป ทรงดำริถึงมนุษย์ว่า ดอกบัวที่จะบานมีต่างชนิดฉันใดมนุษย์ก็มีต่างพวกฉันนั้น คนที่มีปัญญาเฉียบแหลมพอพูดก็เข้าใจทันทีก็มี คนที่ต้องพูดอธิบายมาก ๆ จึงจะเข้าใจก็มี คนที่พอจูงไปได้ก็มี และคนชนิดที่เป็นปทปรมะ คือ พวกหมดหนทางช่วย จูงไม่ไหวก็มีเหมือนกัน เมื่อทรงพิจารณาหยั่งทราบด้วยพระญาณแล้ว ก็ตั้งพระทัยที่จะแสดงธรรมสั่งสอนมหาชน ทรงอธิษฐานพระทัยอีกว่า เราจะดำรงชีวิตอยู่เพื่อสอนธรรมะแก่ชาวโลกจนกว่าพระศาสนานี้จะตั้งมั่นมีพุทธบริษัทมั่นคงแล้วจึงจะปรินิพพาน เมื่อทรงตั้งพระทัยจะแสดงพระธรรมเทศนาแล้วก็มองหาผู้ที่สมควรจะสดับพระธรรม ทรงดำริว่าจะต้องสอนนักบวชก่อน เพราะนักบวชล้วนได้อบรมบ่มสติปัญญามาพอสมควร มีพื้นฐานทางจิตใจดีงามพอที่จะสอนได้ ต่อไปก็ทรงดำริว่าควรจะสอนผู้ใดก่อน ทรงนึกถึงอาฬารดาบส และอุทกดาบส ซึ่งมีความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมมาพอสมควรแล้ว ถ้าได้สดับธรรมก็จะรู้จะเข้าใจได้โดยฉับพลัน แต่ดาบสทั้งสองก็สิ้นชีวิตเสียแล้ว ทรงพิจารณาต่อไปถึงปัญจวัคคีย์สหายที่ร่วมบำเพ็ญความเพียรกันที่ถ้ำตุงคะสิริก็ทรงดำริว่า คงจะไปอยู่เมืองพาราณสี เพราะฤษีชไพรมักไปรวมอยู่ที่นั่น จึงเสด็จออกจาก

เมืองคยา เดินทางขึ้นเหนือไปยังเมืองพาราณสี ทรงดำเนินด้วยพระบาทสัดเสาะไปเรื่อยๆ จนถึงเมืองกาสี แต่ไม่เข้าไปในเมือง รีบเดินทางไปสู่สารนาถ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน คือ สวนกวาง หรือที่เลี้ยงกวางของพระเจ้าพรหมทัต

ในขณะที่พระพุทธองค์เดินทางออกจากพุทธมณฑลที่ตรัสรู้ ณ เมืองคยานั้น ได้พบอาชีวกคนหนึ่ง ชื่อ อุปกาชีวก อาชีวกเป็นนักบวชประเภทหนึ่ง อินเดียมีนักบวชหลายประเภท ได้แก่ อาชีวก ชฎิล ปริพาชก นิครนถ์ เป็นต้น อุปกาชีวกได้เห็นพระฉวีผุดผ่อง จึงถามว่าดูหน้าตาของท่านผ่องใสนัก ท่านชอบใจธรรมะของใคร ใครเป็นครูเป็นอาจารย์ของท่าน พระองค์ก็บอกว่า เราตรัสรู้ด้วยตัวเอง เราจะอ้างใครว่าเป็นครูเป็นอาจารย์ของเราได้ยาก อุปกาชีวกได้ฟังเช่นนั้นก็สั่นหัวแล้วก็เดินหลีกไป พระองค์ก็เดินต่อไป การพบของอุปกาชีวกนี้เรียกว่า ไม่เห็นพระพุทธเจ้า คือพบพระพุทธเจ้า ก็ไม่รู้จักพระพุทธเจ้า เลยไม่ได้รับประโยชน์ พระองค์จึงเดินทางต่อไปจนถึงสถานที่ต้องการก็ได้พบปัญจวัคคีย์

ขอวกกลับมาพูดถึงเรื่องการตรัสรู้ คำว่า ตรัสรู้นหมายความว่า คิดเอาจนรู้ ถ้าเทียบคำภาษาอังกฤษ ก็ใช้คำว่า Realization แปลว่า การตรัสรู้ หรือเขาใช้ศัพท์ว่า Enlightenment แปลว่า การตรัสรู้ ในภาษาไทยแปลว่า คิดค้นจนรู้แจ้งเห็นจริงขึ้นได้ด้วยพระองค์เอง **การตรัสรู้ของพระองค์นี้ไม่เกี่ยวเนื่องด้วยเทพเจ้า ไม่เกี่ยวเนื่องด้วยอำนาจเบื้องบน ไม่เกี่ยวเนื่องอะไรทั้งนั้น แต่เกี่ยวด้วยความเพียร ความตั้งใจ เป็นการคิดค้นด้วยพระองค์เอง** เพราะฉะนั้นพระองค์จึงตรัสว่า พระองค์ทรงเป็นสยมภู

แปลว่า ผู้รู้เอง ไม่สามารถจะอ้างว่าใครเป็นครูเป็นอาจารย์ได้เพราะเป็นเรื่องทรูด้วยพระองค์เอง อันนี้เป็นเครื่องแสดงว่า พระองค์เคารพสมองของคนว่าเป็นผู้มีปัญญา มีความคิดความอ่านทำอะไรก็ได้

ก่อนยุคพระพุทธเจ้า มนุษย์คอยพึ่งแต่เทพเจ้าในสรวงสวรรค์ ขอร้องวิงวอนให้มาช่วยตนให้มี ให้เป็นอย่างนั้น ให้เป็นอย่างนี้ มีนักศึกษาไทยคนหนึ่งไปอยู่เมืองพาราณสี ที่มหาวิทยาลัยพาราณสี ครั้นใกล้เวลาสอบไล่ นักศึกษาอินเดียก็ไปไหว้รูปเจ้าแม่สุรัสวดี ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งปัญญา เขาจุดธูปอินเดียเล็กๆ แล้วก็อธิษฐานไปตามเรื่อง นักศึกษาไทยถามว่ามาไหว้เพื่ออะไร ก็ได้รับคำตอบว่า มาไหว้เพื่อขอพรจากเจ้าแม่สุรัสวดี เพราะอีกไม่กี่วันจะสอบไล่แล้ว ให้ท่านอวยพรให้สอบไล่ได้ นักศึกษาไทยเลยพูดเป็นเชิงล้อเล่นว่า ถ้าเราขอพรเจ้าแม่สุรัสวดี แต่เราไม่มีความรู้จะสอบได้ไหม หรือเราไม่เรียนจะสอบไล่ได้ไหม เขาตอบว่า ไม่ได้หรอก จะได้ยังไงเมื่อไม่เรียน ถ้าอย่างนั้นไม่ต้องไปขอพรก็ได้ เพียงแต่เราขยันให้มากๆ เอาใจใส่ให้มากๆ คิดค้นให้มากๆ เราก็คงจะสอบไล่ได้ เขาตอบว่า ใจมันยึดมาเสียนานแล้วคือยึดเรื่องเจ้าแม่สุรัสวดีมานานแล้วก็ต้องไปขอกันอย่างนั้น นี่เป็นตัวอย่าง เรียกว่าเอาชีวิตไปอิงไว้กับเทพเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งตลอดเวลา เรียกว่าเอาชีวิตเอาอนาคตไปฝากไว้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เดชด้วยประการต่างๆ พูดกันในแง่พุทธศาสนาแล้ว เราไม่มีอย่างนั้น เราเชื่อสมรรถภาพของเราเอง เราไว้ใจตัวเอง เราทำอะไรๆ ก็ต้องพึ่งตัวเอง พระพุทธเจ้าท่านจึงสอนว่า **ตนเป็นที่พึ่งของตน ตนเป็นผู้สร้างชีวิตให้แก่ตนเอง อนาคตของชีวิตจะก้าวหน้าจะสดใสจะรุ่งเรืองก็ขึ้นอยู่กับการกระ**

ทำของเรา พุทธบริษัทยึดมั่นในการกระทำว่าเป็นสิ่งก่อให้เกิดผลแก่ตัวเราแต่ละคน เราจะไม่ไปเที่ยววิงวอนขอร้องบนบานศาลกล่าวกับใครๆ ให้วุ่นวายไป เหมือนกับที่คนทั้งหลายเขาทำกัน การที่ไปเที่ยววิงวอนขอร้องเช่นนั้น เรียกว่า ทำอย่างเด็กไม่เติบโตในทางจิตใจ ร่างกายเติบโต แต่ว่าจิตใจยังไม่เติบโต ยังไม่รู้จักพึ่งตนเอง คอยแต่จะพึ่งสิ่งภายนอกอยู่ตลอดเวลา เรียกว่า ยังไม่ก้าวหน้าในทางจิตทางวิญญาณ ยังอยู่ในสภาพล้าหลังเหมือนคนก่อนสมัยพระพุทธเจ้านั่นเอง เวลานี้เรามาอยู่ในยุคใหม่สมัยใหม่แล้ว ควรจะยึดหลักของพระพุทธองค์ว่า กรรมของเราเป็นผู้สร้างอนาคตของเรา อะไรๆ ในชีวิตเกิดจากการกระทำของเราเอง เราอยากจะมี อยากจะได้อะไร เราจะไม่ไปเที่ยววิงวอนขอร้องกับใครๆ แต่เราจะต้องคิดว่าเราจะทำอย่างไรจึงจะได้สิ่งนั้นและเมื่อรู้ทางจะทำแล้วเราก็ลงมือกระทำด้วยความขยันด้วยความอดทน ด้วยความเข้มแข็ง เราก็จะไปถึงจุดหมายปลายทางของเราได้ พระพุทธเจ้าวางแบบไว้ในรูปอย่างนี้ พระองค์จึงสอนว่าให้พึ่งตัวเอง คนอื่นนั้นเป็นแต่เพียงผู้บอกทางให้เท่านั้น เราจึงควรจะยึดหลักนี้ไว้ว่า อะไรๆ สำเร็จด้วยการกระทำของเราเอง เช่น เราอยากจะสอบไล่ได้ต้องขยันขันแข็ง รักการเรียน เอาใจใส่ คิดค้นหาเหตุผลในเรื่องที่เรียน เรียกว่าเราใช้ธรรมะ ธรรมะก็จะช่วยเราให้พ้นจากการสอบไล่ตก เราจะสอบไล่ได้สมใจ

พุทธศาสนามีหลักการอย่างนี้ เมื่อเราจะเรียกตัวเราเองว่าเป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้าก็ต้องเดินตามทางที่พระองค์ให้ไว้ใช้เดิน ทางที่พระองค์ชี้ให้เราเดินนั้นก็คือ พระธรรม อันเป็นหลักคำสอนนั่นเอง เป็นรัตนะองค์ที่

สองที่เรากล่าวว่า **ธมฺมำ สรณำ คจฺฉามิ** เมื่อเรากล่าวว่า **ธมฺมำ สรณฺ คจฺฉามิ** แล้ว เราก็ต้องใช้ชีวิตให้เป็นธรรม เอาธรรมะมาเป็นเครื่องประกอบในการดำเนินชีวิตของเราทุกเวลานาที ส่วนธรรมะข้อใดจะเป็นเครื่องดำเนินชีวิตในรูปใด ก็จะได้ศึกษากันต่อไป

ธรรมะเหมือนกับแผนที่บอกแนวทางชีวิตให้แก่เรา พระองค์ท่านเขียนไว้เรียบร้อยใครจะทำอะไรในเส้นทางอย่างไรเขียนไว้ให้แล้ว เป็นเรื่อง ๆ เฉพาะเรื่องไป อยากจะเป็นคนมั่งมีต้องปฏิบัติอย่างนี้ อยากจะให้เขารักต้องปฏิบัติอย่างนี้ อยากมีเกียรติมีชื่อเสียงต้องทำอย่างนี้ เป็นต้น เราก็หยิบข้อธรรมะเหล่านั้นมาใช้ พระธรรมย่อมรักษาผู้ปฏิบัติไม่ให้ตกไปในที่ชั่วที่ต่ำ พระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้ตามด้วย พระธรรมนั้นย่อมรักษาเราถ้าเราปฏิบัติธรรม พระพุทธภาษิต จึงว่า **ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ** ธรรมะนั่นแหละย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ผู้ใดประพฤติธรรม ธรรมะย่อมรักษาผู้นั้น คุ้มครองผู้นั้นให้อยู่รอดปลอดภัย แต่ถ้าเราไม่ประพฤติ เราไม่พ้นไปจากความตกต่ำทางจิตใจ ธรรมะจะรักษาเราก็เมื่อเรารักษาธรรมะ เมื่อเราปฏิบัติธรรมะ เราจึงต้องเอาธรรมะมาเป็นหลักปฏิบัติ เป็นดวงประทีป ธมฺโม ปทีโป วิย ธรรมะเป็นดวงประทีปส่องทางดำเนินชีวิต พระธรรมมีประโยชน์อย่างนี้

ส่วนพระสงฆ์นั้นเป็นลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้า เป็นผู้รู้ธรรม แล้วก็สอนแก่คนอื่นต่อ ๆ มา พระสงฆ์มีประโยชน์แก่ชีวิตของเรา ก็คือว่าบอกทางดีทางชั่วให้แก่เรา เป็นเสมือนหนึ่งพี่เลี้ยงของเรา เพราะฉะนั้นเราผู้เป็นพุทธบริษัท เราถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้นำชีวิตของเรา พระธรรมนั้นเป็น

ทางเดินของชีวิตของเรา พระสงฆ์เป็นเสมือนพี่เลี้ยงคอยเตือนสะกิดใจให้เรา เกิดความสำนึกผิดชอบชั่วดี เราจึงถือสิ่ง ๓ อย่างนี้ว่าเป็นที่พึ่ง เอาพระพุทธเจ้าเป็นผู้นำ เอาพระธรรมเป็นทางเดิน เอาพระสงฆ์เป็นพี่เลี้ยงคอยเตือนจิตสะกิดใจของเรา และอีกประการหนึ่งในการเข้าถึงพระรัตนตรัยทั้ง ๓ อย่างนี้ ถ้าเรามีอย่างหนึ่งก็มีครบ ๓ อย่าง เพราะสิ่ง ๓ อย่างนี้เกี่ยวเนื่องกันเหมือนไม้ ๓ ต้นที่เราพิงกันไว้ ถ้าว่าปลดออกต้นหนึ่ง อีก ๒ ต้นก็ล้มไปด้วย จึงอยู่ด้วยกัน ตัวอย่างเช่นว่า เรามีพุทธะอยู่ในใจของเรา พุทธะหมายความว่าความบริสุทธิ์ สงบ ความสะอาด ความสว่างทางใจ ก็เท่ากับว่ามีธรรมะอยู่แล้วในตัวเราแล้วก็มีสังฆะอยู่ในตัวเราด้วย มีพร้อมเพราะว่าเมื่อเราปฏิบัติธรรม ธรรมะก็คือ คำสอน เรียกว่า พระธรรม การปฏิบัตินั้นก็คือพระสงฆ์ ซึ่งโดยเนื้อแท้คือการปฏิบัติ แล้วเมื่อผลอันใดเกิดขึ้นจากการปฏิบัตินี้เรียกว่า เป็น พุทธะ เช่น เราถือศีล การถือศีลก็เหมือนกับว่า พระสงฆ์อยู่ในตัวเรา เพราะเราปฏิบัติ ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเป็นธรรมะ ปฏิบัติชอบจากทุกข์ คุณค่าของพระสงฆ์ที่เราสวดอยู่เรามีการปฏิบัตินี้เรียกว่ามีพระสงฆ์ ข้อที่นำมาปฏิบัตินี้คือตัวพระธรรม ความสุข ความสงบที่เกิดจากการปฏิบัตินี้คือองค์พุทธะ เรามีพร้อม มีทั้งพุทธะ มีทั้งธรรมะ มีทั้งสังฆะ แต่ถ้าเราเลิกปฏิบัติ พระสงฆ์ไม่มี พระธรรมไม่มี คนที่ไม่มีสิ่งเหล่านี้ในใจ ใจตกต่ำได้ง่าย เพราะฉะนั้นจึงมีคำกล่าวว่าบุคคลใดถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ผู้นั้นจะไม่ตกอบาย คำว่า อบาย หมายถึงที่ไม่สบาย อะไรๆ ที่ไม่สบาย เขาเรียกว่า อบายทั้งนั้น ใจตกไปในอบายก็คือตกไปอยู่กับความชั่วตกไปอยู่กับความโกรธ ความโลภ ความหลง ความ

พยาบาท คิดในเรื่องไม่ดีไม่งามก็เรียกว่า ใจตกอยู่ในอบาย ถ้าเรามีพระอยู่ในใจเรา ก็ไม่ตกไปสู่อบาย เราอยู่ในสภาพที่สบายอยู่ตลอดเวลา หลักการเป็นอย่างนี้ เพราะฉะนั้นขอให้เราได้เข้าใจความหมายของรัตนะทั้ง ๓ อย่างนี้ไว้โดยนัยที่กล่าวมา วันนี้พูดในแง่ประวัติอย่างสั้น ๆ เท่านั้น แต่ถ้าไปอ่านหนังสือจะเพลิดเพลินมากกว่านี้ เวลาใดใจหดหู่ เหี่ยวแห้ง อ่านเรื่องพระพุทธเจ้าจะเกิดกำลังเข้มแข็งขึ้นมาทันที หลวงพ่อชอบอ่านมาก ตั้งแต่สมัยเป็นสามเณร อายุ ๑๘ ปี ได้อ่านพุทธประวัติเมื่ออ่านแล้วเกิดใจรักพระพุทธเจ้า เมื่อรักพระพุทธเจ้าแล้ว อยากจะทำงานให้พระพุทธเจ้าเลยบวชมาจนอายุ ๖๓ ปี เพราะมีความรักในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์มาก จึงอยู่ได้ ถ้าไปรักเรื่องอื่นก็อยู่ไม่ได้ เธอทั้งหลายจะไปเป็นครูเป็นอาจารย์ ก็ขอให้รักพระพุทธเจ้าให้มาก ๆ แล้วหน้าที่การงานจะดีขึ้น ชีวิตก็จะดีขึ้น

คำบรรยายวิชาพุทธศาสน์

โดย พระราชนันทมุนี (บุญญานันทภิกขุ)

วันพฤหัสบดีที่ ๓ มกราคม ๒๕๑๗

เวลา ๑๔.๐๐ – ๑๖.๐๐ น.

ณ หอประชุมวิทยาลัยวิชาการศึกษา พระนคร

ครั้งที่ ๓ ธรรมจักกัปปวัตนสูตร

นักศึกษาทั้งหลาย.....

ในครั้งก่อนได้พูดถึงเรื่องพระพุทธเจ้ามาถึงตอนที่ว่า เสด็จไปสู่เมืองพาราณสีเพื่อแสดงธรรมแก่ปัญจวัคคีย์ฤาษีทั้งห้าที่เคยได้ร่วมบำเพ็ญเพียรอย่างแก่กล้ามาด้วยกัน เห็นว่าท่านทั้งห้านั้นเป็นผู้มีรากฐานทางจิตใจพอสมควรที่จะรับธรรมะอันเป็นเรื่องลึกซึ้งนี้ได้ จึงได้เดินทางไปสู่สถานที่นั้น

เมื่อเดินทางไปถึง ปัญจวัคคีย์มองเห็นแต่ไกล ก็ซุบซิบกันว่า พระสิทธัตถะนี้ครั้งหนึ่งเคยบำเพ็ญความเพียรอย่างแรงกล้ามาด้วยกัน แล้วก็เลิกจากการบำเพ็ญความเพียรแบบนั้นเสีย ดังนั้นการที่เดินทางมาหาพวกตนอีกก็คงจะไม่ได้รับความสำเร็จอย่างใดเลย ปัญจวัคคีย์จึงตกลงกันว่า เราปูอาสนะไว้เถอะเผื่อท่านต้องการนั่งก็จะได้นั่ง เราอย่าไปรับข้าวของอะไรจากท่านครั้นพอพระพุทธเจ้าเสด็จไปถึงด้วยอิริยาบถสงบสง่าปัญจวัคคีย์ทั้งห้าก็ลืมการนัดหมายกันไว้ องค์หนึ่งลุกขึ้นมารับบาตร องค์หนึ่งลุกขึ้นมารับจีวร องค์หนึ่งไปตักน้ำล้างเท้าให้ องค์หนึ่งไปปัดอาสนะ กุลีกุจอปฏิบัติทุกสิ่งทุกประ

การเหมือนกับที่เคยทำมาก่อน แต่ใช้คำพูดไม่แสดงความเคารพ คือใช้คำว่า อาวุโส อาวุโสในภาษาบาลีแปลว่า ท่านผู้มีอายุ ก็เหมือนกับคำพูดธรรมดา ๆ เช่น เราพูดกับเพื่อนว่า เพื่อนเอ๊ย อย่างนี้ ใช้คำว่าอาวุโส ถ้าใช้คำที่เคารพก็ต้องพูดว่า ภันเต แปลว่า ท่านผู้เจริญ การที่บัญจวัคคีย์ทั้งห้าเรียกว่าอาวุโสก็เหมือนกับไม่เคารพ พระองค์ได้ยินเช่นนั้นจึงตรัสว่าอย่าใช้คำเช่นนั้นกับเรา เพราะเราได้บรรลุอมฤตธรรมแล้ว บัญจวัคคีย์ก็บอกว่า เราไม่เชื่อเพราะเมื่อครั้งก่อนท่านทำความเพียรอย่างแรงกล้าพร้อมกับพวกเราก็หาได้บรรลุแต่อย่างหนึ่งอย่างใดไม่ เมื่อท่านเลิกบำเพ็ญความเพียรแบบนั้นเสียแล้ว ท่านจะสำเร็จได้อย่างไร เราไม่ยอมฟัง พระองค์ก็ตรัสว่า คิดดูให้ดี แต่ก่อนเราเคยพูดอย่างนี้บ้างหรือไม่ เราเคยพูดว่าได้บรรลุอมฤตธรรมบ้างหรือไม่ พวกปัญจวัคคีย์มองตากันพลางนึกว่าเป็นความจริง พระองค์ไม่เคยตรัสเช่นนี้มาก่อนเลย คงจะทรงได้รับความสำเร็จอย่างใดอย่างหนึ่ง ควรลองฟังดู จึงตกลงยินยอมฟังพระธรรมเทศนา

การที่พระองค์ทรงใช้คำว่า อมฤตธรรม หรือ อมตธรรม นี้ อมตธรรมเป็นภาษาบาลี ภาษาสันสกฤตว่า อมฤตธรรม แปลว่า ธรรมอันเป็นเหตุไม่ตาย คำนี้มาจากเทพนิยายของพวกพราหมณ์ คือในสมัยหนึ่งพวกเทวดาถูกพระฤาษีทุรวาสสาปให้เสื่อมฤทธิ์ รบแพ้อสูรทุกครั้ง จึงได้ไปหาพระนารายณ์ผู้เป็นเจ้าที่เกษียรสมุทร ทูลขอพระนารายณ์ช่วยให้มีฤทธิ์เรี่ยวแรงคืนมาดังเดิมและไม่ตาย พระนารายณ์จึงให้ไปเก็บใบยามากวนในเกษียรสมุทรให้ได้น้ำอมฤตมา พิธีกวนก็คือ เอาภูเขามาลูกหนึ่งวางข้างล่าง เอาภูเขาอีกลูกหนึ่งวางซ้อนข้างบน เอานาคมาพันภูเขาทั้งสองลูกเข้า แล้วก็ดึงแกว่งไปแกว่งมา

ให้ภูเขาสองลูกบดกันเหมือนกับโม่แป้ง การกวนน้ำอมฤตในครั้งนั้น พวกอสูรเสียเปรียบเทวดา คืออสูรดึงหัวนาค เทวดาดึงหางนาค ดึงไปดึงมานาคก็พ่นพิษ พวกอสูรถูกพิษนาคไปตาม ๆ กัน ส่วนเทวดาไม่เป็นไร เรื่องนี้แสดงว่า คนโง่มักเป็นเหยื่อของคนมีปัญญาตลอดไป นับแต่เริ่มสร้างโลกมาจนบัดนี้ ถ้าใครโง่แล้วต้องตกเป็นเหยื่อเขาทั้งนั้น ในขณะที่ภูเขาบดกันนั้น ใบยาและสมุนไพรต่าง ๆ ก็ถูกบดละลายลงในน้ำจนน้ำข้นเป็นตม ครั้นกวนไป ๆ ผลที่สุดมีเทพเจ้าทูนถาดทองโผล่ขึ้นมา ในถาดทองมีหม้อใส่น้ำอมฤต พวกเทวดาแย่งดื่มหมด ทำให้ได้ฤทธิ์เวียวแรงคืนมา พวกอสูรเหนื่อยเปล่าไม่ได้อะไรเลย น้ำอมฤตนี้ถ้าดื่มแล้วไม่ตาย เท่ากับเป็นยาไม่ให้ตาย

ในทางพระพุทธศาสนา อมฤตธรรม หมายถึง ธรรมที่บรรลุแล้ว ทำคนไม่ให้ตาย ที่เรียกว่าไม่ตายนั้นไม่ได้หมายความว่า ร่างกายไม่ตาย แต่หมายถึงจิตใจหลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องตัวตน คือไม่มีตัวจะให้ตายนั่นเอง เมื่อไม่มีตัวจะให้ตาย ก็เรียกว่าไม่ตาย เมื่อมีตัวจะให้ตาย ก็ยังมีตายกันเรื่อยไป ครั้นได้บรรลุธรรมชั้นสูงนั้นแล้ว ไม่มีตัวจะให้ตายก็เลยไม่ตาย ขอให้เข้าใจหลักธรรมนี้ไว้ก่อน ดังนั้นพระพุทธองค์จึงใช้คำว่าเราได้บรรลุอมตธรรมแล้ว ท่านทั้งหลายจงฟังเถิด ณ ที่ซึ่งพระพุทธเจ้าไปพบบัญจวัคคีย์เขาสร้างเจดีย์ไว้ เรียกว่า เฉลิมรัฐสถูป เป็นเจดีย์ใหญ่มาก มีเนินดินอยู่ แต่ข้างบนสร้างเป็นบ้องรูปแปดเหลี่ยม ทั้งนี้เพราะพระเจ้าแผ่นดินมุสลิมองค์หนึ่ง ในสมัยทรบกันเคยหนีข้าศึกวิ่งไปอยู่บนยอดเจดีย์นั้นจึงพ้นภัย ภายหลังได้ขึ้นไปสร้างบ้องไว้บนยอดเจดีย์เพื่อเป็นที่ระลึก เดี๋ยวนี้ยังปรากฏอยู่ใกล้สารนาถ

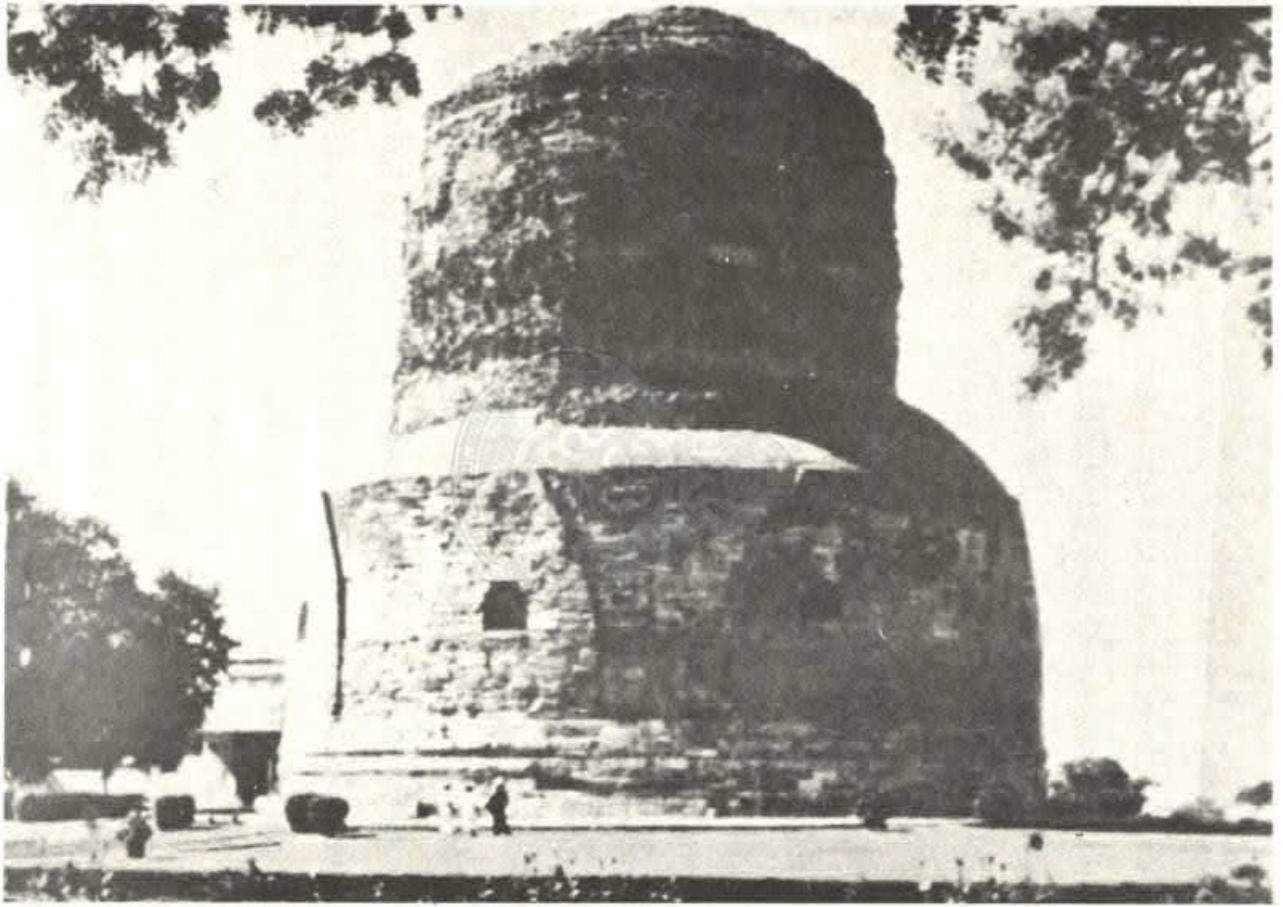

รูปที่ ๑ มหาธัมเมกสถูป ที่สารนาถ ที่ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา

เมื่อปัญจวัคคีย์ยอมตกลงที่จะฟังธรรมเทศนาแล้ว ก็พากันเดินจากที่ตรงนั้นไปอีกราวสัก ๕๐๐ เมตร ก็ไปถึงบริเวณร่มรื่น มีต้นไม้ มีกวางเป็นหมู่อยู่ในบริเวณนั้น พระพุทธองค์ก็ประทับใต้ต้นไม้ต้นหนึ่งแล้วแสดงธรรมโปรดปัญจวัคคีย์ ธรรมะที่แสดงนั้นเรียกว่า **ธัมมจักกัปปวัตนสูตร** เรียกว่าปฐมเทศนา คือการเทศน์ครั้งแรกของพระพุทธเจ้า

เบื้องต้นควรจะรู้เรื่องเกี่ยวกับพระสูตรนี้สักเล็กน้อย คือพระสูตรทั้งหมดมีคำขึ้นต้นว่า เอวมฺเม สุตๆ เป็นคำพูดของพระอานนท์ในเวลากระทำสังคายนาครั้งแรก เพราะพระอานนท์มีหน้าที่เล่าเกี่ยวกับพระสูตรต่างๆ และพระอุบาลีมีหน้าที่เล่าเกี่ยวกับพระวินัยต่างๆ เพราะฉะนั้นพระอานนท์ท่านจึงใช้คำขึ้นต้นว่า เอวมฺเม สุตๆ แปลว่า ข้าพเจ้าได้ฟังมาอย่างนี้ (แล้วฟังที่ไหน ท่านก็บอกเอาไว้ด้วย) ถ้าเราอ่านพระสูตรจะพบคำว่า เอวมฺเม สุตๆ เอกๆ สมยๆ ภควา แล้วก็ว่าต่อไป เช่น สมมฺติ วา พาราณสิยๆ วิหรติ อิสิปตเน มิคทาเย แปลว่าข้าพเจ้าได้ฟังมาอย่างนี้ สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ใกล้เมืองพาราณสี ชื่อว่า ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน สมัยนั้นพระองค์ได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่าดังนี้ แล้วก็เล่าเรื่องต่อไป พระสูตรทุกเรื่องต้องขึ้นต้นด้วยคำอย่างนี้ทั้งนั้น ให้เราจำไว้ว่า คำ เอวมฺเม สุตๆ นั้นเป็นคำพูดของพระอานนท์ ที่ได้จำมาจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้าเอามาเล่าต่อๆ กันมา พระธัมมจักกัปปวัตนสูตรนี้ก็มีคำขึ้นต้นดังกล่าวนี้เช่นเดียวกัน พระสูตรนี้แสดงที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ป่าอันเป็นที่เลี้ยงกวางของพระเจ้าพาราณสี ใจความในพระสูตรนี้เป็นเรื่องที่น่าศึกษาเราจะได้รู้จักพระพุทธศาสนาชัดเจนแจ่มแจ้งก็อาศัยข้อความในพระสูตรนี้แหละ เราจะสังเกตเห็นว่า วิธีการของพระพุทธ

เจ้าเมื่อจะไปเทศน์สอนคน ไม่สอนเรื่องอะไรอื่นให้วุ่นวาย แต่สอนถึงธรรมะอันเป็นข้อปฏิบัติแก่เขาทันที เพื่อให้เขานำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันไม่ไปพูดเรื่องโลกว่ามาจากไหน ใครสร้างหรืออะไร ๆ ต่าง ๆ อันเป็นบัญหาที่เรียกว่า ผ่าเส้นผม ทำให้เกิดความชักช้าในการปฏิบัติ พระองค์มุ่งสอนข้อปฏิบัติให้คนทั้งหลายเข้าใจอย่างจริงจัง เพราะฉะนั้นในพระสูตรจึงได้เริ่มหลักคำสอน แต่ว่าเริ่มต้นพระองค์ตรัสว่า เทวเมภิกฺขุเว อนฺตา ปพฺเพชิเตน น เสวิตพฺพา เราไม่ต้องจำคำบาลี ข้อความนี้แปลว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทาง ๒ ทางอันบรรพชิตไม่ควรปฏิบัติ" คือทรงห้ามทางสองทางว่าเป็นทางที่นักบวชไม่ควรปฏิบัติ ทางสองทางนั้นได้แก่

ทางที่หนึ่ง **กามสุขัลลิกานุโยค** แปลว่า **การประกอบตนให้มัวเมาในกาม** ไม่ใช่ทางที่บรรพชิตจะควรปฏิบัติ เพราะเป็นทางของชาวบ้าน เป็นทางต่ำไม่ใช่อารยะ คือ ไม่ใช่ทางที่จะนำคนให้พ้นไปจากความทุกข์ความเดือดร้อนอย่างแท้จริง การที่พระองค์ตรัสเรื่องนี้ก่อนก็เพื่อจะประกาศให้รู้ว่า ทางสองทางนั้นเป็นเรื่องไม่ควรปฏิบัติ เหตุไรจึงตรัสถึงทางสองทาง ในตอนนี้ขอให้เราสังเกตจะเห็นว่า พระพุทธเจ้าเทศน์อย่างใช้จิตวิทยา เพราะตามปรกติบัญจวัคคีย์ทั้งห้านี้ เป็นพวกไม่ชอบกามอยู่แล้ว หนีออกจากกามมาเป็นนักบวช พระองค์จึงเทศน์ให้เขาชื่นใจ คือบอกว่า กามสุขัลลิกานุโยค นั้นไม่ดีเป็นทางต่ำ เป็นทางของชาวบ้านเป็นไปเพื่อไม่ใช่สิ่งที่เป็นประโยชน์ การตรัสเช่นนั้นเพื่อให้บัญจวัคคีย์สบายใจ และก่อให้เกิดความสนใจว่าห้ามข้อนี้แล้ว ต่อไปจะห้ามอะไรอีก ทำให้เกิดความสนใจต่อไปอีก เพราะว่าพูดถึงสิ่งที่ตนเคยละทิ้งมาแล้ว เมื่อทรงเห็นบัญจวัคคีย์มีความสนใจแล้ว พระองค์ก็เทศน์ต่อไป

ทางที่สอง **อัตตกิลมัตถานุโยค** แปลว่า **การประกอบตนให้ลำบาก** เช่น บำเพ็ญความเพียรแบบทุกกรกิริยา ทรมานตน อดอาหาร ไม่หลับไม่นอน ยืนไม่นั่ง นั่งไม่นอน อะไรอย่างนี้เป็นต้น ล้วนเป็นทุกข์ไม่ใช่เป็นทางของพระอริยะ ไม่เป็นประโยชน์ เมื่อประกาศห้ามทั้งกามสุขัลลิกานุโยค และ อัตตกิลมัตถานุโยค ปัญจวัคคีย์ก็เกิดความสนใจว่า ถ้าห้ามทั้งสองทางนี้แล้ว จะสอนให้ปฏิบัติอะไรต่อไป นี่เรียกว่าทรงใช้จิตวิทยา

ครานั้นพระองค์ก็เทศน์ต่อไปว่า ได้ทรงพบทางสายใหม่แล้ว เป็นทางเอก เป็นทางสายเดียวไม่กระทบกระเทือนทางทั้งสอง ไม่ตึง ไม่หย่อน กามสุขัลลิกานุโยค หย่อนไป อัตตกิลมัตถานุโยค ตึงเกินไป พระองค์ได้พบทางใหม่ เป็น **มัชฌิมาปฏิปทา** เป็นทางสายกลาง ไม่หย่อนและไม่ตึง เป็นทางเอก เป็นทางเดียวที่จะนำผู้ปฏิบัติให้ถึงซึ่งความพ้นทุกข์ได้ ปัญจวัคคีย์ก็สนใจว่าทางสายกลางมีอะไรบ้าง พระองค์ก็ตรัสว่า ทางสายกลางได้แก่

สัมมาทิฏฐิ	แปลว่า	ความเห็นชอบ
สัมมาสังกัปปะ	,,	ความคิดชอบ
สัมมาวาจา	,,	พูดชอบ
สัมมากัมมันตะ	,,	การกระทำงานชอบ
สัมมาอาชีวะ	,,	การเลี้ยงชีวิตชอบ
สัมมาวายามะ	,,	ความเพียรพยายามชอบ
สัมมาสติ	,,	ความระลึกชอบ
สัมมาสมาธิ	,,	ตั้งใจมั่นชอบ

รวมเป็น ๘ ประการ เรียกว่า เป็นทางมีองค์แปด เป็นทางสายกลาง เป็นทางเอก เป็นทางเดียวที่จะนำผู้ปฏิบัติให้ถึงซึ่งความพ้นทุกข์ได้

เหตุไรพระพุทธองค์จึงทรงห้าม กามสุขัลลิกานุโยค ว่าเป็นทางต่ำ เป็นทางชาวบ้านไม่ใช่ทางแห่งพระอริยะ ไม่เป็นไปเพื่อทางพ้นทุกข์ ก็เพราะว่านักบวชในสมัยนั้น แม้จะไปบวชเป็นฤษีชีไพรอยู่ในป่าแล้ว ก็ยังไม่ละกาม ยังมีลูกมีเมีย เพราะฉะนั้นในวรรณคดีของอินเดียมีหลายเรื่องที่กล่าวถึงพระฤษีมีครอบครัว บางทีลูกสาวพระฤษีก็สวยเสียด้วย สวยเสียจนเทวดามาติดใจ บางทีเทวดาก็ประพฤติผิดศีลข้อกามกับภริยาของพระฤษี เช่น พระอินทร์ เป็นต้น

โดยเหตุนี้พระองค์จึงตรัสว่า ทางเช่นนั้นไม่เหมาะกับนักบวช เพราะนักบวชเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์แล้ว พรหมจรรย์หมายถึง รักษาจิตให้บริสุทธิ์สะอาด สงบ ไม่ให้เกิดกิเลสขึ้นในใจ กิเลส ซึ่งเป็นเครื่องกีดขวางพรหมจรรย์ก็คือ ราคะ อาสติ ความกำหนัด ความยินดีเพลิดเพลินในอารมณ์นั้นๆ ก็คือ เพลิดเพลินในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส และในสัมผัสนั่นเอง ถ้ายังเพลิดเพลินอยู่ในกามก็เหมือนไม้แช่อยู่ในน้ำ ยังสดแล้วก็แช่น้ำ บุคคลต้องการไฟ ไปเอาไม้สดแช่น้ำมาสีไฟ สีกันจนเหงื่อไหลไคลย้อยมันก็ไม่สามารถจะเกิดไฟได้ เหมือนกับคนที่บวชแล้ว แต่ยังหมกมุ่นอยู่ในกาม ยังมีครอบครัว จะปฏิบัติตนให้พ้นจากความทุกข์ได้อย่างไร เรื่องนี้มีอยู่ในอินเดียยุคพระพุทธเจ้า พระองค์จึงได้ตรัสว่า ไม่ใช่ทาง ไม่เป็นไปเพื่อพ้นทุกข์พ้นร้อน นี่เป็นข้อห้ามทางหนึ่ง

ส่วนอัตตกิลมัตถานุโยคก็เหมือนกัน ในอินเดียขณะนั้นกำลังปฏิบัติกันอย่างแพร่หลาย พระองค์เองก็เคยไปทดลองปฏิบัติอยู่เหมือนกัน การไปทดสอบมาแล้ว นับว่าเป็นประโยชน์ ไม่เสียหลาย คือการที่จะไปคัดค้าน

ในเรื่องนั้น ถ้าเขาถามว่า เคยลองมาแล้วรึยังจึงมาคัดค้านเขา พระองค์ก็ตอบได้ทันทีว่าเคยลองมาแล้ว เคยทำมาหนักกว่าพวกท่านทำเสียอีก ได้ทำจนกระทั่งร่างกายเหลือแต่หนังหุ้มกระดูกไม่ได้ประโยชน์อะไรเลย จึงได้เลิกจากทางนั้นเสีย การที่ได้ปฏิบัติทดสอบเป็นผลดีเช่นนี้ เพราะพูดติได้เต็มปากว่า ได้ทดลองแล้ว ไม่ได้ประโยชน์ บัญจวัคคีย์ก็ชอบในเรื่องบำเพ็ญทุกกรกิริยา และก็เห็นว่าไม่ได้ผล พระองค์จึงตรัสถึงทาง ๒ ทางนี้ว่า เป็นทางไม่ควรเดิน เป็นทุกข์ ไม่ใช่อริยะ ไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน ไม่เป็นไปเพื่อรู้จริง ขอให้เลิกเสียทั้งสองทาง

ครั้นเมื่อปิดทางทั้งสองนี้แล้ว ก็ต้องเปิดทางใหม่ให้เขาเดิน ทางเส้นใหม่นี้คือมรรคมีองค์ ๘ คือทางสายกลางนั่นเอง ขอให้เข้าใจว่ามรรคมีองค์ ๘ หรือทางสายกลางนั้น หมายความว่าทางเส้นเดียว ไม่ใช่ทาง ๘ เส้น ไม่ใช่ทาง ๘ สาย ๘ แพ่ง แต่เป็นทางเดียว ทางเดียวนั้นมีเครื่องประกอบ ๘ อย่าง เราใช้คำว่ามีองค์ ๘ มีองค์ ๘ หมายความว่า ประกอบด้วยเครื่องประกอบ ๘ อย่าง เป็นทางเส้นเดียว เหมือนกับเชือก ๓ เส้น เชือก ๓ เกลียว เรียกว่าเชือกมีองค์ ๓ เชือก ๕ เกลียว ก็เรียกว่า เชือกมีองค์ ๕ คือ ๕ เส้นมารวมเป็นเส้นเดียว เชือกเส้นใหญ่ๆ ประกอบด้วยเส้นเล็กๆ หลายเส้น เอามาควบกันเข้าเป็นเส้นเดียวหรือสายไมโครโฟนถ้าปอกดูจะเห็นว่าข้างในมีหลายเส้น สมมุติว่ามี ๕ เส้น เราก็เรียกว่า สายไมโครโฟนนี้ประกอบด้วยองค์ ๕ ของลวดทองเหลืองเอามารวมกันเข้าเป็นเส้นเดียว ไม่ใช่หลายเส้น ฉันใดทางมีองค์ ๘ ก็ให้เข้าใจตามนี้ฉันนั้น รวม ๘ อย่างนี้เป็นอันเดียวกันเป็นทางเส้นเดียว เป็นทางตรงดิ่งไปสู่ความพ้นทุกข์พ้นร้อน

มีสัมมาทิฏฐิ คือความเห็นชอบเป็นตัวนำแล้วก็มี **สัมมาสมาธิ** เป็นตัวสุดท้าย ทั้งแปดองค์นี้ต้องกลมเกลียวกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงจะมีกำลังส่งจิตของผู้ปฏิบัติให้ถึงความพ้นทุกข์ได้ ถ้าปฏิบัติเฉพาะองค์ ยังไม่เรียกว่า เป็นมรรค เรียกว่าเป็นการปฏิบัติส่วนปลีกย่อย ก็ให้ประโยชน์เหมือนกัน แต่ให้ประโยชน์ในขั้นต่างๆ ถ้าเอามารวมตัวกันเข้าพร้อมเพรียงทั้งแปดแล้ว จะเกิดพลังงานใหญ่ที่จะผลักดันบุคคลนั้นให้ไหลเลื่อนไปสู่ปรินิพพาน คือ ความพ้นทุกข์พ้นร้อน ดังนั้นทางประกอบด้วยองค์ ๘ จึงเป็นทางเอกในพระพุทธศาสนา เป็นทางสำคัญ เรียกง่าย ๆ ว่าทางสายกลางเพราะไม่ตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป เป็นทางพอดี ๆ ที่จะนำบุคคลให้ไปสู่ความพ้นทุกข์ได้

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเรื่องนี้แล้ว ได้ตรัสต่อไปถึงสิ่งที่พระองค์ได้ตรัสรู้อย่างแท้จริงว่า ได้แก่ **อริยสัจ๔** ถ้าใครเขาถามเราว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร เราก็ตอบได้อย่างถูกต้องว่าตรัสรู้อริยสัจ๔ คือความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ

อริยะ	แปลว่า	ประเสริฐ
สัจจะ	,,	ความจริง

อริยสัจ๔ ก็คือความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการปรากฏอยู่ในธรรมจักรนี้ เพราะฉะนั้นธรรมจักรนี้จึงเป็นการประกาศเนื้อแท้ของพระพุทธศาสนาให้เขาเข้าใจ ถ้าเราจะศึกษาถึงพระพุทธศาสนาต้องศึกษาจากพระสูตรนี้ก่อนเป็นเบื้องต้น เพราะเป็นพระสูตรที่ประกาศสิ่งที่พระองค์ตรัสรู้ ในลัทธิมหายาน ซึ่งเป็นนิกายหนึ่งของพุทธศาสนา บางพวกถือพระสูตรหนึ่งเป็นหลักสำคัญ บางพวกถืออีกพระสูตรหนึ่งเป็นหลักสำคัญ เช่น บางนิกายก็

ถือสังกาวาตารสูตรเป็นหลักสำคัญ บางนิกายก็ถือสุขาวดีมหายานสูตรเป็นสูตรที่สำคัญ เมื่อหลวงท่องเดินทางไปต่างประเทศได้พบฝรั่งที่อ่านพระสูตรฝ่ายมหายาน ฝรั่งเขาอ่านจากพระสูตรเหล่านั้น ครั้นพบพระฝ่ายเถรวาท เขาก็ตั้งปัญหาว่า ท่านเป็นภิกษุฝ่ายเถรวาท ท่านถือเอาพระสูตรใดเป็นหลักสำคัญของท่าน ความจริงเราไม่ได้ถืออย่างเขาหรอก แต่เมื่อเขาถามอย่างนั้นก็ไม่ขัดข้องอะไรก็ตอบว่า ถือเอาพระธรรมจักกัปปวัตนสูตรนี่แหละเป็นเรื่องสำคัญ The first sermon of Lord Buddha นี่แหละ เมื่อเขาถามต่อไปว่า ทำไมจึงสำคัญ ก็ตอบว่า พระสูตรนี้ประกาศเรื่องที่พระองค์ตรัสรู้ ก็เท่ากับประกาศสิ่งที่เป็นเนื้อแท้ของพุทธศาสนาให้เราเข้าใจ เราจึงถือว่าเป็นหลักใหญ่ เป็นหลักสำคัญ สูตรนี้เป็นธรรมะล้วนๆ เป็นสัจจะล้วนๆ ไม่มีอะไรเจือปนแม้แต่น้อย จึงเป็นพระสูตรที่บริสุทธิ์ สะอาด อันเราควรจะศึกษาให้รู้เรื่องนี้ไว้ด้วย อิทं โข ปน ภิกฺขเว ทุกฺขอริยสจฺจํ ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่คือทุกข์อริยสัจ ความทุกข์นี้เป็นสัจจะ เป็นความจริง แล้วพระองค์ตรัสว่า ชาติปิ ทุกฺขา ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ ความโศก ความร่ำไร ความโทมนัส ความเหี่ยวแห้งใจเป็นทุกข์ ความอยู่ร่วมกับสิ่งไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ การพลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์ ต้องการสิ่งใดไม่ได้สมใจก็เป็นทุกข์ ว่าโดยย่นย่อการเข้าไปยึดถือขันธ์ ๕ เรื่องตัวตนนี่แหละเป็นทุกข์ พระองค์ยืดถืออย่างนี้

เราลองมาพิจารณาสักเล็กน้อย ชาวตะวันตกที่เขามาอ่านพระพุทธศาสนา พอเขาเห็นคำสอนว่า นี่คือความทุกข์ แล้วก็ชาติความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ คนที่ไม่เลื่อมใสเขาก็หาว่า ศาสนา

นมองโลกในแง่ร้าย เห็นอะไร ๆ เป็นทุกข์ไปเสียทั้งหมด การที่ฝรั่งพูดเช่นนี้เป็นเพราะไม่เข้าใจ จึงได้กล่าวว่าพระพุทธศาสนามองโลกในแง่ร้าย แต่โดยเนื้อแท้พระพุทธเจ้าไม่ได้มองโลกในแง่ร้าย แล้วไม่ได้มองโลกในแง่ดีด้วย ทั้งร้ายทั้งดีพระองค์ไม่ได้มองทั้งสองแง่ แต่พระองค์มองโลกในแง่อะไรขอให้จำไว้เผื่อมีผู้ถาม **พระพุทธองค์มองโลกในแง่ของความจริง ในแง่ของสัจจะ** ไม่ได้มองในแง่ดีหรือแง่ร้าย ถ้ามองในแง่ดีเราก็หลงโลกเพลินอยู่ในโลก ถ้าเรามองในแง่ร้าย เราก็เกลียดโลกมากเกินไปเห็นเป็นโลกที่น่าเบื่อ แล้วก็ไปผูกคอตายกัน แต่ว่าถ้าสอนในทางพระพุทธศาสนานั้นไม่ได้มองใน ๒ แง่นั้นแต่มองว่าความจริงเป็นอย่างไร เนื้อแท้ของโลกเป็นอย่างไร พระองค์ตรัสว่า ความจริงเป็นทุกข์ทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นตั้งอยู่ ทุกข์เท่านั้นดับไป นอกจากทุกข์หามีอะไรเกิด หามีอะไรดับไม่หลักเป็นอย่างนั้น ในด้านวิทยาศาสตร์เขาสอนว่า มีความร้อน อุณหภูมิเป็นความร้อน เป็นความจริงในด้านวิทยาศาสตร์ความร้อนนี้คือความจริง ความหนาวไม่ใช่ความจริง ความจริงนั้นคือความร้อน ในโลกนี้มีแต่ความร้อนไม่ว่าร้อนมากหรือร้อนน้อย พูดได้แค่นั้นเวลานี้เราพูดได้ว่าร้อนน้อยยิ่งเข้า ๆ ก็ยิ่งร้อนน้อย กลางคืนก็ยิ่งร้อนน้อยขึ้นหน่อย ถ้าไปที่เชียงรายอำเภอเชียงของ ความร้อนยิ่งน้อยลงไปอีก แม้ปรอทลดลงถึงใต้ศูนย์ก็ยังมีอุณหภูมิแต่อุณหภูมิจะน้อยลง ๆ ความหนาวไม่ใช่เนื้อแท้ ความเย็นก็ไม่ใช่เนื้อแท้ แต่ว่าร้อนมากหรือร้อนน้อย ที่เราเรียกว่า อุณหภูมินั่นเอง เป็น

ความจริงในแง่นั้นฉันใด หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าในแง่ความทุกข์ก็เหมือนกัน พระองค์บอกว่ามีแต่ความทุกข์ ส่วนสุขคืออะไรเล่า สุขก็คือทุกข์ที่ลดลงไป ถ้าเราพูดตามภาษาคำนวณว่า ทุกข์ ๑๐๐ ถ้าลดลงมา ๕ ส่วน ที่ลดลงมา ๕ นี่แหละคือสุขของเรา ถ้าลดลงไป ๑๐ เราก็ได้สุข ๑๐ สมมุติว่าเป็นความสุข ความจริงความสุขนั้นก็คือทุกข์ลดลงนั่นเอง แต่ทุกข์ยังอยู่อีกตั้ง ๕๕, ๘๐ แม้ลดลงไป ๕๐ ทุกข์ก็ยังอยู่ตั้ง ๕๐ แต่ก็นับว่าเบาลงไปหน่อย คือเรียกว่า ลดลงไปเท่านั้นเอง การที่ตรัสเช่นนี้เรียกว่าพระพุทธเจ้าตรัสในสิ่งที่เป็นสัจจะ เป็นธรรมะให้เรารู้ความจริงว่า โลกนี้มีความทุกข์ ส่วนที่เราเรียกว่าสุขนั้น ไม่ใช่สัจจะ ไม่ใช่ความจริง แต่เป็นการพูดตามภาษาชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจ ถ้าเราไปพูดว่า วันนี้ทุกข์ลดลงไป ๕ แล้ว ก็พังไม่รู้เรื่อง จึงบอกว่า เป็นสุขวันนี้สบายดี การที่สบายดีก็คือว่าทุกข์ลดลงไปหน่อย การที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า โลกนี้มีความทุกข์ พูดในแง่ความจริงพระพุทธเจ้ามองโลกในแง่ความจริง มีพุทธภาษิตบทหนึ่งว่าเธอทั้งหลายจงมองทุกสิ่งทุกอย่างตามที่เป็นจริง ภาษาบาลีว่า ยถาภูตญาณทัสสนะ หมายความว่ามองสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง การที่คนเราวุ่นวายก็เพราะเราไม่ได้มองอะไร ๆ ตามที่เป็นจริงเรามองเห็นสิ่งที่เป็นมายา เห็นสิ่งที่เขาคลุมเขาแต่งไว้ แต่ไม่มองลงไปให้เห็นเนื้อแท้ของสิ่งนั้นว่าเป็นอะไร เมื่อเรามองไม่เห็นเนื้อแท้ เราก็ไปคิดในสิ่งที่เป็นมายาหลอกลวงก็วุ่นวายไปด้วยประการต่าง ๆ เมื่อใดเรามองอะไรในสภาพที่เป็นจริง เราก็เห็นความจริง และเมื่อ

เราเห็นความจริงเราก็จะไม่ยึดถือ ไม่หลงผิดต่อไป อันนี้เป็นหลักสำคัญในทางพระพุทธศาสนา ใช้ได้ทุกแง่ ไม่ว่าในแง่การเมือง หรือในแง่เศรษฐกิจ อะไรก็ตามถ้าเรามองในแง่ของความจริงในสิ่งนั้น ๆ แล้วจะไม่ทำให้เราวุ่นวายในทางจิตใจ จะทำให้เราเข้าใจสิ่งนั้นตามสภาพที่เป็นอยู่จริง ๆ จึงใคร่ขอฝากทัศนะข้อนี้ไว้แก่พวกเธอทั้งหลายว่า **เราจะมองโลกต้องมองให้เห็นตามสภาพที่เป็นจริง มองคนก็มองให้เห็นสภาพที่เป็นจริง** เหตุการณ์อันใดเกิดขึ้น เราต้องมองให้ซึ้งให้เห็นภาพที่เป็นจริง **การมองอะไร ๆ ตามสภาพที่เป็นจริงนั้น เป็นการมองด้วยปัญญา** เป็นการมองตามแบบที่พระพุทธเจ้าท่านสอนให้เรามองและเราจะเข้าใจสิ่งนั้นมากขึ้น ขอให้เข้าใจในเรื่องความทุกข์ตามนี้

ลองมาพิจารณาต่อไปอีกสักหน่อยว่า ชาติปิ ทุกฺขา ความเกิดเป็นทุกข์ หมายความว่าอย่างไร เกิดเป็นทุกข์นั้นเกิดอย่างไร ถ้าไปฟังพระเทศน์ ๒ ธรรมมาสน์ พระท่านก็จะถามว่า ขอถามพระคุณเจ้าสักหน่อย พระคุณเจ้าอีกรูปหนึ่งก็ว่านิมนต์ถามได้ องค์แรกก็บอกว่า ชาติปิ ทุกฺขา เป็นอย่างไร ความเกิดเป็นทุกข์เป็นอย่างไร อีกองค์หนึ่งก็ตอบว่า ตอบตามหนังสือคือตอบว่า เมื่อเป็นเด็กน้อยนั่งอยู่ในครรภ์ นั่งคุดคู้เหมือนลิงนั่งอยู่ในโพรงไม้ นั่งทับอาหารเก่าของมารดา มีอะไรแปดเปื้อน นี่เรียกว่า ตอบตามหนังสือ ตามคัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งท่านก็อธิบายไม่ชัดตามหลักสรีรศาสตร์ ความจริงเด็กไม่ได้อยู่ในกระเพาะอาหารของแม่ แต่อยู่ในมดลูก แล้วจะไปนั่งทับ

อาหารอยู่ได้อย่างไร ท่านเขียนตามคัมภีร์แพทย์แผนโบราณ ว่าเด็กอยู่ในท้อง ในท้องนั้นก็เป็นที่บรรจุอาหารไปให้เด็กนั่งทับอยู่เสียด้วย ของเก่าลงไปมิรดหัวเราแย่ การนั่งแบบนั้นก็เป็นทุกข์เหมือนกัน นั่งคุดคู้เหมือนกับลิงนั่ง อย่างนี้เรียกว่า อยู่ในโพรงไม้ตอบตามหนังสือที่ท่านเขียนไว้อย่างนั้น ในสมัยนี้จะตอบตามนั้นไม่ได้ ถ้าตอบอย่างนั้นหมอก็คงนึกว่า แย่จริงพระคุณเจ้าไม่อ่านสรรวิทยาเสียเลย ตอบไม่เข้าเรื่อง ชาติปิ ทุกฺขา นี้หมายความว่าอย่างไรในทางธรรมะหมายความว่า ความเกิดขึ้นแห่งความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องอะไร ๆ ก็ตามเป็นความทุกข์ ขณะใดใจเราเกิดความคิดยึดมั่นถือมั่นอะไรก็เป็นทุกข์ เราลองมาสมมุติดูว่าเรานั่งอยู่ที่นี่ แล้วใจเราคิดถึงใครคนหนึ่งที่เรายึดว่าเป็นของเราแล้วก็เกิดความกังวลเป็นห่วงขึ้นมาว่า หน้านี้จะหนาวแย่ ซื้อเสื้อหนาวไปฝากสักตัวหนึ่งคงจะดี การคิดเช่นนี้ก็เรียกว่าความเกิดเป็นทุกข์แล้ว ความเกิดแห่งความคิดยึดถือในสิ่งนั้นว่าเป็นตัวเรา เป็นของเราเรียกว่าชาติปิ ทุกฺขา คือ ความเกิดเป็นทุกข์ นี่เรียกว่าตอบตามเนื้อแท้ของธรรมะว่า ชาติปิ ทุกฺขา หมายความว่า **ความเกิดแห่งความคิดที่ไปยึดมั่นถือมั่นเป็นทุกข์** ยึดมั่นในชาตินี้ก็เป็นทุกข์ยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็เป็นทุกข์เช่น เราไปเล่นกีฬา แล้วเรายึดมั่นในโรงเรียน ยึดมั่นในสีของเราเราก็เป็นทุกข์ เป็นห่วงเดี๋ยวจะเล่นแพ้ แล้วก็เชียร์กันจนคอแห้งเพื่อให้เพื่อนเล่นให้ชนะ ถ้าแพ้เราก็เสียใจ ไม่สบายใจ ความไม่สบายใจนั้นเกิดขึ้นเนื่องจากความคิดที่ยึดมั่นว่าโรงเรียนของเรา นักฟุตบอลสีนั้นพวกเรา นั้น

เป็นเหล่ากอของเรา มันเป็นทุกข์อย่างนี้ ข้อนี้เอาไปคิดเห็นง่าย ๆ ว่าเป็นทุกข์ เพราะความยึดถือไม่ว่าเรื่องอะไร ๆ ก็ย่อมจะเรียกว่า ชาติปี ทุกฺขา ทั้งนั้น เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในใจ ส่วนการเกิดจากท้องมารดาแล้วก็แก่ชราเข้าโลงไปนั้นก็เป็นเรื่องของร่างกายเท่านั้นเอง ส่วนเนื้อแท้ของความทุกข์นั้นอยู่ที่ใจของเรา ถ้าใจเราคิดในเรื่องยึดถือในอะไร ๆ ก็ตามก็เป็นชาติปี ทุกฺขา เรียกว่า ความเกิดเป็นทุกข์ ให้เข้าใจในแง่นี้

ชราปี ทุกฺขา นั้นเราเห็นง่าย เราไม่อยากแก่ หัวหงอกสักเส้นหนึ่งกลุ้มใจแล้วผิวหนังเหี่ยวก็กลุ้มใจ ฟันโยกหลุดไปซี่หนึ่ง ขี้มีที่ไรเป็นทุกข์ทุกที ไม่ค่อยเรียบร้อย นี่เขาเรียกว่าความแก่เป็นทุกข์เพราะร่างกายเกิดเสื่อมโทรมไป ไม่แข็งแรง ปวดเข่า ปวดขา ปวดเอวปวดหลังนั่งก็ไม่สบาย นอนก็ไม่สบาย เป็นทุกข์ เขาเรียกว่า ความแก่เป็นทุกข์ เพราะเราไม่อยากแก่ ถ้าเรายอมแก่มันก็ไม่ทุกข์อะไร ถ้ารู้ว่าผมหงอก ก็ว่าธรรมดาก็หงอกอย่างนี้ละ ผมจะหงอกก็หงอกไป ไม่ทุกข์อะไร แต่มนุษย์เรามันมีปรกติไม่ยอม ชอบฝ่าฝืนธรรมชาติ ธรรมชาติจะเป็นอย่างนั้นขอฝืนเอาไว้ หาเรื่องให้กลุ้มใจจึงได้เกิดชราเป็นทุกข์ขึ้นมา

มรณมฺปี ทุกขำ ความตายเป็นทุกข์ ที่จริงตายแล้วไม่ทุกข์อะไร แต่ทุกข์ก่อนจะตายตอนก่อนหมดลม หายใจไม่ค่อยจะออกก็เป็นทุกข์ พฺยาธิปี ทุกฺขา ความเจ็บเป็นทุกข์ เพราะทุกข์ว่าเราจะตาย พอคิดถึงความตายก็เป็นทุกข์แล้ว เพราะเราไม่อยากตาย อยากจะอยู่ต่อไปอยากจะอยู่นาน ๆ อยาก

จะดูโลกนี้ว่าจะไปถึงไหน ความไม่อยากตายเป็นทุกข์ แต่ถ้าเรายอมมันเสีย ตายก็ตาย เกิดมาแล้วมันก็ตายทั้งนั้น ตายเมื่อใดก็ได้ ถ้าเรายอมมันเสียก็ไม่ทุกข์อะไรแต่เป็นเพราะเราไม่ยอม เราก็เป็นทุกข์เพราะความตาย

โสกปริเทวะ ความเศร้าโศก ความร่ำไร ความทุกข์ทางกาย ทุกข์ทางใจ ทุกข์กับโทมนัสในภาษาธรรมะเป็นของคู่กัน ทุกข์แรกหมายถึงความทุกข์ทางกาย **ส่วนโทมนัส**หมายถึง ความทุกข์ทางใจ ในทำนองเดียวกัน สุขกับโสมนัสก็เป็นของคู่กัน สุขหมายถึง สุขทางกายความสบายกายไม่เจ็บไม่ป่วย **โสมนัส** หมายถึง ความสุขทางใจ มีใจสบาย

อปฺปิเยหิ สมฺปโยโค ทุกฺโข การอยู่ร่วมกับสิ่งไม่ชอบใจเป็นทุกข์ ข้อนี้เห็นได้ชัด ถ้าเธอไปนั่งใกล้คนใดคนหนึ่งที่เธอไม่ชอบ แต่ว่าจำเป็นต้องนั่งก็จะนั่งด้วยความไม่สบายใจเรียกว่า การอยู่ร่วมกับคนที่ไม่ชอบเป็นทุกข์ อยู่ในที่อากาศไม่ชอบก็เป็นทุกข์ ได้กลิ่นที่เราไม่ชอบก็เป็นทุกข์ ได้อาหารที่เราไม่ชอบกินก็เป็นทุกข์ นั่งในที่เราไม่ชอบนั่งก็เป็นทุกข์ สิ่งที่ไม่ชอบนี่ทำให้คนเป็นทุกข์ เรียกว่าอปฺปิเยหิ สมฺปโยโค ทุกฺโข

ปิเยหิ วิปฺปโยโค ทุกฺโข พลัดพรากจากสิ่งที่รักที่ชอบใจเป็นทุกข์ ข้อนี้เห็นชัดที่สุดพลัดพรากจากสิ่งที่รักชอบใจเป็นทุกข์ ไม่ว่าใครถ้าต้องการสิ่งใด อยากได้อะไรไม่สมหวัง หรือไม่ได้ดังใจก็เป็นทุกข์ทั้งนั้น

โดยสรุปรวมยอดความทุกข์ทั้งหมดก็คือการเข้าไปยึดมั่นถือมั่นในอุปาทานขันธ์เป็น ทุกข์ ขันธ์ แปลว่า กอง ร่างกายคนเราแบ่งเป็น ๕ กอง ได้แก่

๑. รูป ๒. เวทนา ๓. สัญญา ๔. สังขาร ๕. วิญญาณ

รวมเรียกว่า ขันธ์ ๕ หรือเบญจขันธ์ รูปขันธ์ กองรูป เวทนาขันธ์ กองเวทนา สัญญาขันธ์ กองสัญญา สังขารขันธ์ กองสังขาร และวิญญาณขันธ์ กองวิญญาณ ทั้งห้ากองนี้ถ้าเราไปยึดถือว่าเป็น รูปของฉัน เวทนาของฉัน สัญญาของฉัน สังขารของฉัน และวิญญาณของฉันก็เป็นทุกข์ เพราะการเข้าไปยึดถือเป็นทุกข์ ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ ความเศร้าโศก ความร่ำไรรำพัน ที่ว่ามาทั้งหมดนั้นมารวมอยู่ตรงนี้คือรวมอยู่ตรงที่เราไปยึดมั่นว่ารูปเป็นของฉันเวทนาเป็นของฉัน สัญญาเป็นของฉัน วิญญาณเป็นของฉัน เราก็เป็นทุกข์ ทุกข์เพราะความยึดถือ ถ้าไม่ยึดถือก็ไม่มีความทุกข์หรือความเดือดร้อนเลย หลักการมีดังที่กล่าวมาย่อๆ นี้ ส่วนเรื่องขันธ์ ๕ เป็นอย่างไรนั้นจะได้อธิบายภายหลัง

ทุกข์เป็นอริยสัจข้อแรก เป็นความจริงที่พระพุทธเจ้าตรัส คือตรัสผลให้เห็นก่อน ตัวทุกข์เป็นตัวผล เมื่อตรัสผลแล้วพระองค์จะต้องตรัสเหตุต่อไปเพราะการสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าต้องแสดงทั้งเหตุทั้งผล แต่ทรงยกผลขึ้นมาก่อนแล้วจึงทรงชี้เหตุภายหลังว่า เหตุแห่งความทุกข์นั้นได้แก่อะไร พระองค์ตรัสว่า อิทำ โข ปน ภิกฺขเว ทุกฺขสมุทโย อริยสจฺจำ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทุกข์ สมุทัย เป็นอริยสัจ คือเหตุให้เกิดทุกข์ ก็เป็นความจริง เหตุให้เกิดทุกข์นั้นได้แก่อะไร ได้แก่ ตัณหา คือ ความอยาก ความอยากมีอาการอย่างไร อยากเกิดอีกก็เรียกว่า เป็นตัณหา เป็นไปด้วย

ความกำหนัดยินดี เพลิดเพลินนักในเรื่องนั้นๆ ทั้ง ๓ เรื่องเป็นไปเพื่อการเกิดอีก ยินดี เพลิดเพลินอยู่ในสิ่งนั้น พอใจอยู่ในสิ่งนั้นอย่างยิ่ง อาการ ๓ อย่างนี้เรียกว่า เป็นตัณหา ตัณหา แปลว่า ความอยาก คือ ความอยากที่เกินปรกติธรรมชาติของมนุษย์ ส่วนที่เราอยากข้าวอยากน้ำนั้น ไม่ใช่ตัณหา แต่ถ้าเราอยากจะกินแกงนั้นแกงนี้เติมนั่นเติมนี่ละก็ล้นไป เกินธรรมชาติต้องการก็เป็นตัณหา อยากดื่มน้ำไม่เป็นตัณหา แต่อยากจะดื่มน้ำนั่นน้ำนี่ขึ้นมาเป็นตัณหา การอยากข้าวอยากน้ำเป็นของธรรมดา ตัวตัณหาเป็นตัวเหตุให้เกิดความทุกข์ขึ้นมา เพราะถ้ามีตัณหาแล้วก็เกิดทุกข์

ตัณหานั้นมี ๓ ประเภท เรียกว่า

กามตัณหา ความอยากมี

ภวตัณหา ความอยากจะเป็น

วิภวตัณหา ความอยากไม่มีไม่เป็น

การมีความอยากทั้ง ๓ นี้ เป็นทุกข์อย่างไรอยากมีเป็นทุกข์ไหม ลองคิดถึงตัวเราเอง เวลาเราอยากจะมีอะไร เป็นทุกข์ไหม ตราบใดที่ยังไม่มี ไม่ได้มาก็เป็นทุกข์อยู่เรื่อยไปเพราะฉะนั้นความอยากมีเป็นทุกข์ อยากจะไปเป็นทุกข์ไหม อยากจะไปนั่น ไปนี่ ถ้าไม่ได้ไปก็เป็นทุกข์ ไปยืนรอรถ รถไม่มาเป็นทุกข์ไหม ยืนกระวนกระวายช้าจริงรถวันนี้ ยิ่งเรานัดเพื่อนให้มาคอยเราที่ใดที่หนึ่ง เช่นว่า เราจะไปที่โน่น อยุธยา แล้วก็นัดเพื่อนที่สนิทกันเหลือเกินให้มายืนยืมรับที่สถานี วันนั้นรถวิ่งช้า บอกแหม มันวิ่งช้าเหลือ

เกินรถนี่ มันใช้น้ำมันตราเต่าหรือไงก็ไม่รู้ เรารู้สึกว่งช้า ความอยากที่จะไปไวๆ ทำให้รถว่งช้า เวลานี่แปลกนะ ถ้าเราไปเร็ว เวลามันช้า ถ้าเราเฉยๆ เวลามันเร็ว เหมือนกับหลวงพ่อมาพูดนี่ พูดไปตามเรื่องไม่ได้ไปเร่งเวลาอะไร แผล็บเดียวจะสามโมงเข้าไปแล้ว เวลามันไว แต่ถ้าเราไปนั่งดูนาฬิกาอยู่ แหมเมื่อไรมันจะสามโมง โอ๊ยมันยิ่งช้าใหญ่ เวลานี้ถ้าเร่งแล้วช้า ความอยากของเราทำให้เวลาช้า แล้วขณะที่อยากก็เป็นทุกข์ ทุกข์เพราะอยากมี

มาถึงเรื่องความอยากเป็น เช่น อยากเป็นผู้แทนราษฎรก็เป็นตัวทุกข์ ต้องคิดโครงการอยากจะเป็น ถ้าได้เป็นสมใจ ก็สบายใจขึ้นมานิดหนึ่ง แต่แล้วก็คิดทุกข์ต่อไปอีก ทุกข์ถึงหนี้สินเก่าๆ ที่พอกพูนไว้ สัญญากับประชาชนได้ในเรื่องอะไร ยังไม่ได้ทำตามสัญญาเป็นทุกข์อีก แล้วยังเป็นทุกข์ต่อไปอีกว่า สมัยหน้าตนจะได้รับเลือกอีกหรือไม่ ความอยากจะเป็นจึงเป็นทุกข์อย่างนี้

ความอยากไม่มี อยากไม่เป็นในสิ่งที่เราไม่ชอบใจก็เป็นทุกข์ เช่น เขาให้ทำอะไรที่เราไม่ชอบ เราก็เป็นทุกข์ เขาให้เป็นอะไรที่ไม่ชอบก็เป็นทุกข์ คนที่ไปฆ่าตัวตายก็เพราะตัณหาเหมือนกัน วิภวตัณหา คืออยากไม่เป็น ทำให้ฆ่าตัวตาย ไม่อยากจะอยู่ในโลกต่อไปไม่อยากจะเป็นมนุษย์ต่อไปแล้ว นี่เป็นความอยากอีกอย่างหนึ่งแล้วก็เป็นทุกข์ การที่เดินไปฆ่าตัวตายก็เป็นทุกข์ตลอดเวลา แต่เพราะโมหะแรงความอยากที่ประกอบด้วยโมหะแรง

ให้ขึ้นไปบนต้นไม้ เอาผ้าผูกคอเข้าแล้วกระโดดลงไป ตัวนี้แหละตัวตัณหาเหมือนกัน เกิดจากความอยากเป็นทุกข์ ขอให้เราจำไว้ว่า ความทุกข์เกิดเพราะความอยาก อยากมากทุกข์มาก อยากน้อยทุกข์น้อย ถ้าไม่อยากเลยก็สบายใจ ไม่มีความทุกข์อะไร อยู่โดยไม่อยากนี่จะอยู่ได้ไหม อยู่ได้แต่ว่าคนเราไม่ผูก ไม่ผูกอยู่เพื่อไม่อยาก ผูกอยู่แต่เรื่องอยากกันทั้งนั้น จึงวุ่นวายกันนักหนาโลกนี้ ถ้าเราผูกเรื่องไม่อยากเสียมั่ง อะไรๆ ก็ตามเรื่อง มีหน้าที่ก็ทำไปตามเรื่อง เรียนก็เรียนไปตามเรื่อง เราอย่าไปอยาก แต่ว่าหน้าที่ก็เป็นหน้าที่ อย่าไปต้องการอะไรให้วุ่นวาย เพราะเมื่อไม่สมใจก็จะเป็นทุกข์ ได้ไม่สมหวังก็จะเป็นทุกข์ ทุกข์เพราะความอยาก กามตัณหาภวตัณหาวิภวตัณหา ๓ ตัวนี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เป็นตัวเหตุอันหนึ่ง

พระองค์ตรัสต่อไปว่า อิทำ โข ปน ภิกฺขเว ทุกฺขนิโรธ อริยสจฺจำ เป็นความดับทุกข์ได้คือ ทุกขนิโรธ ความดับทุกข์นี้ก็เป็นผล พระองค์ตรัสว่า ผลคือทุกข์ เหตุคือสมุทัยและตรัสต่ออีกว่า ทุกข์ดับได้ คือ ทุกขนิโรธ การดับได้เป็นตัวผล ดับทุกข์ได้ดับอย่างไร คือ ดับตัวตัณหานั่นเอง ดับความอยากในใจเสียได้ ทุกข์ก็ดับไป คือดับที่ตัวเหตุ อันนี้เราจำเป็นหลักว่า **สิ่งทั้งหลายเกิดจากเหตุ ไม่มีเหตุ ผลเกิดไม่ได้** ไม่ว่าเรื่องอะไร ต้องมีเหตุทั้งนั้น เมื่อเราพบผลต้องสาวไปหาเหตุ หรือว่าเมื่อเราทำอะไรเป็นเหตุต้องคิดถึงผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เรียกว่าให้สาวหาเหตุอยู่ตลอดเวลา พบผลสาวไปหาเหตุ เมื่อทำเหตุก็ต้องคิดไปถึงผลว่าจะเกิดอะไรขึ้น ถ้าเราอยู่

ด้วยปัญญาแบบนี้ จะไม่วุ่นวาย เพราะเราศึกษารู้อยู่ว่าอะไรจะเกิดขึ้นจากสิ่งที่เราทำ เราศึกษารู้อยู่ว่าสิ่งที่เรามีอยู่เดี๋ยวนี้เกิดจากอะไร และเมื่อเราค้นไปก็จะพบเหตุ เมื่อพบเหตุเราก็ได้ปัญญาว่าอันนี้เกิดจากสิ่งนั้นสิ่งนี้ เป็นการช่วยให้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนได้ ตัวนิโรธ คือ ดับตัณหา ดับตัวอยากทั้งสาม เรียกว่า นิโรธ เป็นความดับเหมือนดับไฟ ไม่มีเชื้อไฟ ไม่ไหม้ต่อไป เป็นตัวผล

พระองค์ตรัสต่อไปว่า ผลคือ นิโรธ จะเกิดได้อย่างไร เกิดได้ด้วยการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ คือ ปฏิบัติในสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความคิดชอบ สัมมาวาจา การเจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ การกระทำงานชอบ สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีวิตชอบ สัมมาวายามะ การทำความเพียรพยายามในทางที่ชอบ สัมมาสติ การระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจมั่นชอบเรียกว่า ตัวเหตุที่จะให้เกิดความดับทุกข์ นี่คือ หลักอริยสัจสี่ประการ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย ตัวเหตุให้เกิดทุกข์ นิโรธ ตัวดับทุกข์ มรรค คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ จำง่ายๆ หัวใจอริยสัจก็คือ ทุ ส นิ ม เรียกว่า ยันต์อริยสัจ กันอันตรายได้ทุกอย่าง กลายเป็นของขลังไปความจริงไม่ใช่อย่างนั้น การที่เขาทำหัวใจอริยสัจไว้ก็เพื่อให้เราจำง่ายๆ ว่า

ทุ คือ ทุกข์
ส คือ สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์
นิ คือ นิโรธ ความดับทุกข์ได้
ม คือ มรรค คือข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับทุกข์

พระพุทธเจ้าแสดงธรรมจักรประกอบด้วยเรื่องนี้ ๓ ตอน

ตอนหนึ่ง ห้ามทาง ๒ ทาง ว่าไม่ควรเดิน

ตอนสอง ประกาศทางสายกลางว่า เป็นทางเดียวที่จะนำไปสู่ความพ้นทุกข์

ตอนสาม แสดงอริยสัจสี่ว่า เป็นทางที่จะถึงซึ่งความดับทุกข์ดับร้อน

เมื่อพระองค์แสดงอริยสัจสี่ประการแล้ว ได้บอกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย อริยสัจสี่ประการนี้ เราไม่ได้ฟังมาก่อน ไม่ได้ยินมาก่อน บัดนี้เราได้รู้แล้วได้เข้าใจแล้ว ญาณ ปัญญา วิชา แสงสว่าง ได้เกิดขึ้นแก่เราแล้ว เพราะรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งสี่ประการนี้ ตราบใดที่เรายังไม่รู้แจ้งในอริยสัจสี่ เราก็ยังท่องเที่ยวอยู่ในความทุกข์ ยังมีทุกข์เกิดขึ้นอยู่กับเราเรื่อยไป เมื่อเรามารู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งสี่ประการนี้แล้ว ความทุกข์ไม่มีเกิดขึ้นแก่เรา เราพ้นแล้วซึ่งความทุกข์ เป็นความพ้นที่ไม่เปลี่ยนแปลงมาสู่ความทุกข์อีกต่อไป พระองค์ตรัสต่อไปว่า ธมฺมจกฺกํ ปวตฺติตํ อปฺปฏิวตฺติยํ ได้ทรงหมุนล้อธรรมให้หมุนไปแล้ว ไม่มีใครจะมาหมุนกลับได้ หมายความว่า ไม่มีใครจะมาโต้เถียงถ้อยคำที่พระองค์ตรัสนี้ได้ ธมฺมจกฺกํ ปวตฺติตํ แปลว่า ทรงหมุนล้อพระธรรมจักร อปฺปฏิวตฺติยํ แปลว่า ไม่มีใครจะมาพูดเถียงพระองค์ได้แล้วพระองค์ตรัสว่า การเกิดของเราสุดท้ายแล้ว เราจะไม่มีการเกิดต่อไป ตรัสยืนยันว่า พระองค์ได้ตรัสรู้ได้เข้าใจในเรื่องนี้ การเกิดของพระองค์เป็นการเกิดครั้งสุดท้าย นี่คือใจความของเรื่องธรรมจักร

ผลของการเทศนาพระสูตรนี้ ก็คือ บัญจวัคคีย์ทั้งพึงอยู่ได้ผลเพียงผู้เดียว คือ ท่านโกณฑัญญะ ได้รู้ว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นธรรมดา สิ่งนั้นก็มีความดับเป็นธรรมดา เป็นทฤษฎี พูดง่ายๆ ว่า สิ่งใดมีเกิด สิ่งนั้นต้องมีดับ อันนี้เป็นสิ่งที่โกณฑัญญะได้รู้ด้วยการฟัง พระองค์สังเกตดูดวงหน้าของโกณฑัญญะ จึงได้ตรัสว่าอัญญาสิ วต โก โกณฺฑญฺโญ โกณฑัญญะรู้แล้ว ๆ เลยตั้งชื่อ โกณฑัญญะ เพิ่มเข้าไปข้างหน้าว่า อัญญาโกณฑัญญะ เดิมท่านชื่อโกณฑัญญะเท่านั้นเพราะพระพุทธเจ้าตรัสว่า อญฺญาสิ วต โก โกณฺฑญฺโญ โกณฑัญญะ จึงได้ชื่อว่า อัญญาโกณฑัญญะ แปลว่า พระโกณฑัญญะ ผู้รู้แล้ว ก็เรียกว่า ได้ดวงตาเห็นธรรม ดวงตาในที่นี้ คือ ตาใจ ตามี ๒ อย่าง เขาเรียกว่า ตาเนื้อ กับ ตาญาณ ตาของเราเรียกว่ามังสจักษุ คือ ตาเนื้อ ญาณจักษุ คือ บัญญาที่เกิดขึ้นในใจ พระโกณฑัญญะท่านได้ดวงตาเกิดขึ้นในใจว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีการเกิดแล้ว สิ่งนั้นต้องดับเป็นธรรมดา จึงได้ขอบวชในพระพุทธศาสนา พระผู้มีพระภาคก็ตรัสแต่เพียงว่า เอหิ ภิกฺข ทุกฺขสฺสนฺตกิริยาย เธอจงเป็นภิกขุ เธอจงปฏิบัติให้ถึงที่สุดแห่งทุกข์เถิด ก็เป็นการได้บวชแล้ว การที่ตรัสอย่างนี้เพราะอะไรเพราะยังไม่ถึงที่สุดแห่งทุกข์ โกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมนี้เทียบชั้นโสดาบันเท่านั้นเองเรียกว่าเป็นพระอริยบุคคลชั้นต่ำสุด ยังมีขึ้นไปอีก ๓ ชั้น จึงจะถึงชั้นสูงสุด การที่ตรัสว่าเธอจงเป็นภิกษุจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด ก็เพราะยังไม่ถึงที่สุดแห่งทุกข์ยังไม่

หมดทุกข์ ยังต้องก้าวต่อไป โกณฑัญญะ ได้ชื่อว่าเป็นภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนาพระสงฆ์เกิดขึ้นในโลกเป็นรูปแรกแล้ว เกิดขึ้นวันที่เท่าใดนั้น ทางสุริยคติไม่ได้กล่าวไว้ แต่ความจริงก็มีอยู่จำง่าย ๆ คือ ในวันเพ็ญเดือนแปด ก่อนพุทธศก ๔๕ ปี พระโกณฑัญญะได้บวชเป็นรูปแรกในพุทธศาสนา วันเพ็ญ เดือนแปด นี้เราจึงเรียกว่า **วันอาสาฬหบูชา** อาสาฬหะเป็นชื่อ ดาว เดือนแปด เป็นวันที่ดาวอาสาฬหะ เดินมาผ่านดวงจันทร์ก็เพ็ญพอดี เราจึงเรียกว่า เพ็ญอาสาฬหะ พระโกณฑัญญะได้บวชในวันนั้น อีกอย่างหนึ่งให้เราจำด้วยว่า ธรรมะได้ปรากฏแก่โลกในวันเพ็ญ เดือนแปด ด้วย เราจึงเรียกวันเพ็ญเดือนแปดว่า **วันธรรมจักร** คือ วันที่พระพุทธเจ้าเทศน์ครั้งแรกก็ได้ หรือวันที่พระสงฆ์เกิดขึ้นครั้งแรกก็ได้ ขอให้รู้ความหมายของวันนี้ไว้ เพราะวันนั้นเป็นวันหยุดราชการเพื่อให้ได้ไปวัด ไปเวียนเทียนสมโภชกัน ถ้าเด็กถามเราก็ตอบได้ว่า วันเพ็ญเดือนแปด คือวันที่พระพุทธเจ้าเทศน์ครั้งแรก เรียกว่า วันธรรมจักรหรือเรียกว่า วันพระธรรม แล้วยังเป็นวันพระสงฆ์ด้วย ในวันนั้นธรรมะปรากฏแก่โลก และพระสงฆ์ก็ปรากฏแก่โลกขึ้นอีกรูปหนึ่ง ถ้าหากพระองค์ไม่ประกาศธรรม รู้อยู่แต่ลำพังพระองค์ธรรมะก็ไม่ปรากฏ พระพุทธเจ้าได้ประกาศธรรมในวันเพ็ญเดือนแปด ก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ปัจจุบันเรียกว่า สารนาถ ถ้าเราไปอินเดียไปเที่ยวที่สารนาถ นั่งรถไปจากในเมืองตามถนนลาดยางเรียบร้อย ข้างถนนมีต้นมะม่วงร่มรื่นดี จะได้เห็น เฉา-

ธัมเมกขสถูป เป็นสถูปที่สร้างบนสถานที่ที่พระพุทธเจ้าพบปัญจวัคคีย์ นั่งรถต่อไปอีกราวสักครึ่งกิโลเมตรก็ถึงบริเวณโบราณสถานเก่าแก่ ณ ที่นี้มีเสาหินพระเจ้าอโศกปักไว้ เสาหินเท่าหลักคานี้เป็นเสาต้นใหญ่ บนยอดเสามีสิงโต ๔ ตัว หันหน้าไปทิศทั้ง ๔ เรียกว่า แผดสิงหนาทให้ดังก้องไปทั้ง ๔ ทิศ รัฐบาลประเทศอินเดียในยุคปัจจุบันได้นำหัวเสาพระเจ้าอโศกที่สารนาถนี้ไปใช้เป็นตราของแผ่นดิน เช่นเดียวกับเรามีครุฑเป็นตราแผ่นดิน พระเจ้าอโศกได้เสด็จไปสถานที่นี้ แล้วปักเสาหินไว้เป็นเครื่องหมาย เขียนหนังสือบอกไว้ว่าสถานที่ตรงนี้เป็นที่พระสมณโคดมพุทธเจ้าได้เทศน์ครั้งแรก เราได้มานมัสการสถานที่นี้ จึงได้ปักเสาหินนี้ไว้เป็นเครื่องหมาย เพื่อคนรุ่นหลังจะได้รู้เห็นนมัสการต่อไป ภายหลังเสาหินนั้นถูกฟ้าผ่าหักลงมา แต่หัวเสาไม่แตก สิงห์ทั้ง ๔ ตัวยังอยู่เรียบร้อย เขาเลยยกไปวางไว้ในพิพิธภัณฑ์ใกล้บริเวณนั้น ส่วนเสาที่หักเป็นท่อน ๆ ก็กองอยู่บริเวณนั้น แล้วเอาเหล็กมากั้นไว้ในบริเวณ ทำหลังคากันฝนไม่ให้น้ำเซาะหลุมนั้นต่อไป ที่นั่นแหละคือที่พระพุทธเจ้าแสดงธรรมแก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ แล้วก็ได้ผลคือ ท่านโกณฑัญญะได้บวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาในวันนั้น นี่คือใจความของธรรมจักรกัปปวัตนสูตรอันเป็นเรื่องที่เราควรจะได้รู้ไว้ เพราะเป็นเรื่องสำคัญ เป็นการประกาศการตรัสรู้ของพระองค์ เป็นการประกาศสิ่งที่เป็นเนื้อแท้ของพระพุทธศาสนา และเป็นพระสูตรแรกด้วย

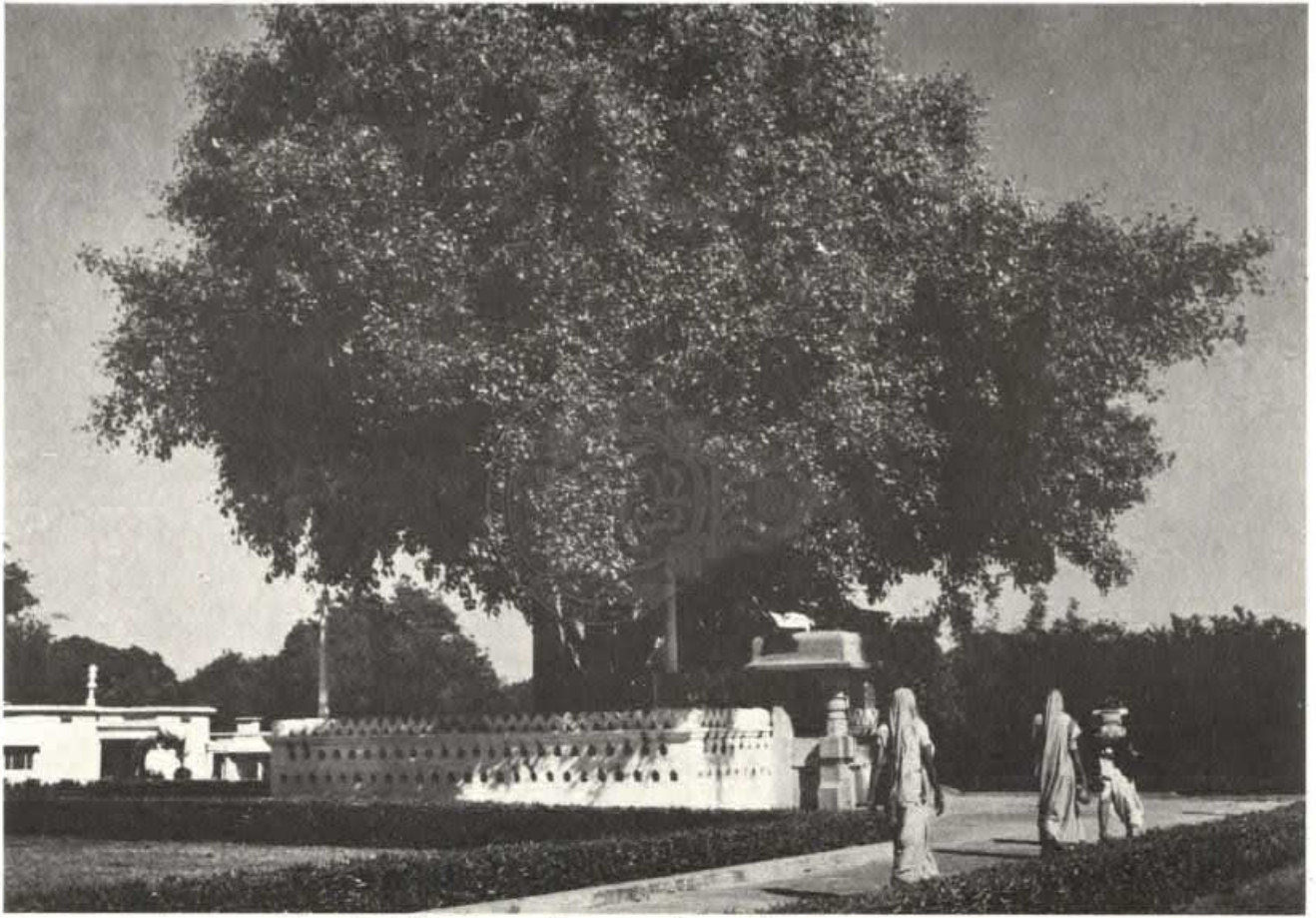

รูปที่ 7 ต้นโพธิ์ที่สารนาถ เมืองพาราณสี สถานที่กำเนิดแห่งพระพุทธศาสนา

คำบรรยายวิชาพุทธศาสน์

โดย พระราชนันทมุนี (ปัญญานันทภิกขุ)

วันพฤหัสบดีที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๑๗

เวลา ๑๔.๐๐-๑๖.๐๐ น.

ณ ห้องประชุมวิทยาลัยวิชาการศึกษา พระนคร

ครั้งที่ ๕ อนัตตลักขณสูตร

ภาพที่ ๗

วันก่อนได้พูดถึงเรื่องที่พระผู้มีพระภาคไปเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์ นักบวช ๕ ท่านอันได้แก่ โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ อัสสชิ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี ใจความในพระสูตรที่แสดงนั้น เรียกว่า ธรรมจักกัปปวัตนสูตร ผลของการแสดงพระธรรมเทศนาครั้งแรก ทำให้ท่านอัญญาโกณฑัญญะหรือท่านโกณฑัญญะ ได้ดวงตาเห็นธรรม เรียกว่า ได้โสดาปัตติผล เป็นพระอริยบุคคลชั้นต้นในทางพุทธศาสนา พระอริยบุคคลนั้นมีอยู่ ๔ จำพวก คือ

๑. พระโสดาบัน
๒. พระสกิทาคามี
๓. พระอนาคามี
๔. พระอรหันต์

พระโกณฑัญญะได้ฟังธรรมครั้งแรกได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน แปลว่า ผู้ถึงกระแสธรรม เมื่อถึงกระแสแล้วมันก็ไหลเรื่อยไปจนถึงนิพพาน ส่วนอีก ๔ ท่านนั้นยังไม่ได้อะไร ได้แต่ความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้า เมื่อพระองค์ได้ให้พระโกณฑัญญะบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ได้สั่งสอนอีก ๔ ท่าน ด้วยธรรมะเรื่องอื่นๆ แล้วท่านทั้ง ๔ ก็ได้บวชด้วยเช่นเดียวกัน เมื่อนักบวชอีก ๔ ท่านได้เป็นพระโสดาบันแล้ว เห็นว่าจิตใจมีพื้นฐานอันเหมาะที่จะก้าวหน้าต่อไป พระองค์จึงเทศน์อีกสูตรหนึ่ง เป็นสูตรที่ ๒ แก่ปัญจวัคคีย์ทั้งห้าพระสูตรนี้เรียกว่า อนัตตลักขณสูตร พระสูตรที่แสดงเรื่องอนัตตลักขณสูตรนี้ เป็นสูตรสำคัญที่เราควรจะได้ศึกษาสนใจ แต่ก่อนที่จะอธิบายเรื่องอนัตตลักขณสูตรนี้ ขอให้เราเข้าใจลัทธิหรือปรัชญาอันมีอยู่ในประเทศอินเดียในสมัยนั้น ซึ่งแบ่งเป็น ๔ พวกคือ

๑. พวกวิภัชชวาท หรือ วิภัชชวาที วิภัชชะ แปลว่า แบ่งแยกไม่เห็นเป็นกลุ่มเป็นก้อน รู้จักแยกออกเป็นพวก หมายถึง พวกที่เห็นอะไรๆ แล้วแบ่งเป็นเรื่องๆ ไป

๒. พวกขณิกวาท ขณิกะ แปลว่า ขณะ หมายถึง พวกที่เห็นว่าสิ่งต่างๆ เกิดขึ้นตั้งอยู่ ดับไป ไม่มีอะไรเป็นของเที่ยงแท้

๓. พวกสัสตวาท หรือ สัสตวาที สัสตะ แปลว่า เที่ยง หมายถึง พวกที่เห็นอะไรๆ เป็นของเที่ยง เป็นอยู่อย่างไรก็เป็นอยู่อย่างนั้น ไม่มีการเปลี่ยนแปลง

๔. พวกฆนิกวาท หรือ ฆนิกวาที ฆนิกะ แปลว่า กลุ่มก้อน หมายถึงพวกที่มองเห็นอะไร ๆ เป็นก้อนเป็นกลุ่ม ไม่รู้จักแบ่งแยกออกเป็นส่วน ๆ

ตัวอย่างเช่น เมื่อเห็นโต๊ะหรือรถ พวกวิภัชชวาท จะเห็นว่า โต๊ะมีขาแยกเป็นส่วน ๆ ออกไป ส่วนนั้น ๆ มารวมกันเข้าจึงเกิดคำว่า โต๊ะ ขึ้น หรือเมื่อเห็นรถ พวกวิภัชชวาทก็จะเห็นว่ารถมีส่วนต่าง ๆ เช่น ตัวถัง ล้อ เครื่องยนต์ และอื่น ๆ มารวมกันเข้าเป็น รถ ส่วนพวกขณิกวาท จะเห็นว่าทั้งโต๊ะ และรถเป็นของไม่เที่ยงแท้ เมื่อเกิดขึ้น ตั้งอยู่แล้ว ก็ต้องดับไป แต่พวกสัสตวาทเห็นว่าโต๊ะและรถเป็นของเที่ยง เป็นอยู่อย่างไรก็เป็นอยู่อย่างนั้น ไม่เปลี่ยนแปลงส่วนพวกฆนิกวาท ก็เห็นโต๊ะทั้งตัวและรถทั้งคัน ไม่รู้จักแบ่งแยกส่วนต่าง ๆ ของโต๊ะและรถออกไป

ในวาทะทั้ง ๔ ประการนี้ พวกวิภัชชวาที หรือ วิภัชชวาท กับพวกฆนิกวาทนี้เป็นสัมมาทิฐิตามพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาเป็นพวกวิภัชชวาที และพวกขณิกวาทีด้วย คือ

๑. สอนว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงแยกออกเป็นส่วน ๆ

๒. สอนว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ไม่มีอะไรคงที่ถาวร

นี้เป็นสัมมาทิฐิ เป็นหลักพระพุทธศาสนา ขอให้จำไว้ให้ดี

ส่วนขนิกวาท กับ สัสตวาท นั้น เป็นมิจฉาทิฐิ ไม่ใช่คำสอนในทางพระพุทธศาสนา เป็นคำสอนนอกศาสนาออกไป ทางพุทธศาสนาถือว่าเป็น มิจฉาทิฐิ เป็นความเห็นผิดนำมาใช้เป็นหลักในการปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผลไม่ได้ ส่วนที่เป็นสัมมาทิฐินั้น เอามาใช้เป็นหลักปฏิบัติเพื่อให้บรรลุมรรคผลได้ ข้อนี้ให้รู้ไว้เป็นหลักเบื้องต้น ซึ่งเป็นเรื่องที่เรียกว่าเป็นพื้นฐานในทางปรัชญาที่มีอยู่ในประเทศอินเดียในสมัยนั้น

เรามาศึกษาพระสูตรเรื่อง อนัตตลักขณสูตรต่อไป อนัตตลักขณสูตรนี้ เป็นพระสูตรกล่าวด้วยเรื่องไม่มีตัวตน อนัตตา อนัตตวาที เป็นพวกไม่มีตัวตน อัตตวาที เป็นพวกที่มีตัวตน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อัตตวาท พระพุทธศาสนาถือว่า ไม่มีตัวไม่มีตน คนในประเทศอินเดียหรือว่าในประเทศไหนก็ตาม ในยุคก่อนพระพุทธเจ้าประสูติ หรือในสมัยนี้จะเห็นว่า ต่างเห็นอะไรเป็นกลุ่มเป็นก้อนเป็นตัวเป็นตนไปทั้งหมด การที่เห็นว่าเป็นตัวเป็นตนนั้น เป็นเหตุให้เกิดการยึดมั่นในสิ่งนั้นที่ภาษาธรรมะเรียกว่า อัตตวาทุปาทานซึ่งได้แก่ อัตต + วาทะ + อุปาทาน ๓ คำมารวมกันเป็น อัตตวาทุปาทาน แปลว่าการยึดมั่นในเรื่องตัวตน ผู้ที่มีความยึดมั่นในตัวตนนั้น เป็นเหตุให้ทำอะไรรุนแรง ทำอะไรเป็นการเข้าข้างตัวมากเกินไป พระพุทธเจ้าสอนเรื่อง อนัตตา ที่จริงชาวพุทธเรายังไม่เข้าใจในเรื่องอนัตตายังไม่เข้าถึงเนื้อแท้ของธรรมะส่วนนี้ จึงปฏิบัติไปในทางอัตตาเสียมาก จึงเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ ความเดือดร้อนในชีวิตประ

จำวัน คนที่เกิดความดื้อดึง ไม่เชื่อฟังใคร ถ้าใครจะสอนจะเตือนก็ไม่เชื่อไม่เอาคำพูดของบุคคลนั้นมาเป็นแนวทางสำหรับแก้ไขตนเอง คนอย่างนี้ในทางธรรมะเรียกว่า มีอัตตารุนแรง คือมีความเห็นยึดมั่นในตัวตนรุนแรง จึงไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของใครๆ ถ้าพูดกันในหมู่ธรรมะก็เรียกว่า ตัวใหญ่มักจะดื้อดึงไม่เชื่อไม่ฟังใคร ทำอะไรก็มักจะทำตามใจตัว ไม่ค่อยจะคำนึงถึงคนอื่นว่า จะได้รับผลเป็นความทุกข์ความเดือดร้อนอย่างไร อย่างนี้ภาษาธรรมะเรียกว่า ตัวใหญ่เพราะเห็นว่า ตัวนี้ใหญ่จึงได้เป็นไปในรูปเช่นนั้นจัดเป็นพวกอัตตวาท ในการแข่งขันกีฬาประจำตามสนามต่างๆ คนไทยเราถ้าเล่นกีฬาประเภทแข่งเดี่ยวเช่น ยกน้ำหนัก แข่งรถจักรยาน หรือวิ่งไกล วิ่งทน พอไปได้ แต่ถ้าแข่งเป็นทีมมักไม่ค่อยได้ ไม่ค่อยจะชนะให้สังเกตดูเถอะกีฬาที่คนไทยเล่นเก่งนั้น เล่นคนเดียวทั้งนั้น เช่น ยิงปืน ชกมวย หรือยกน้ำหนัก ขี่จักรยาน ที่ทำอะไรคนเดียวเอาชนะได้ แต่ถ้าเล่นเป็นทีมก็มักจะแพ้เขา แพ้คนต่างชาติที่เขามีทีมเวอร์คดีกว่า ทั้งนี้เป็นเพราะอะไรก็เพราะคนไทยเรามี ตัว มากเกินไป มีอัตตารุนแรงเกินไป ไม่เข้าถึงธรรมะของพระพุทธเจ้าข้อนี้ ถ้านักกีฬาไทยเราเอาธรรมะของพระพุทธเจ้าในเรื่องอนัตตาไปใช้ให้มากขึ้น การเล่นชนิดเป็นทีมก็จะเก่งขึ้น ทำไมเมื่อเราเล่นเป็นทีมจึงไม่เก่งก็เพราะต่างคนต่างจะเอาเด่น ในเมื่อต่างคนต่างจะเอาเด่นความร่วมแรงร่วมใจกันก็ลดน้อยลงไป สมมุติว่าทีมฟุตบอลใครได้ลูกแล้วจะพาคนเดียว เพื่อจะไปให้เข้าประตูเลย จะไปยิงประตูด้วยตนเองไม่ส่งให้

ใครทั้งนั้น กำลังของตัวก็คงไม่พอที่จะพาไปยิงประตูได้ดังใจ ผลที่สุดก็ยิงไม่ได้ อีกฝ่ายหนึ่งพอเขารับลูกได้ ก็ส่งไปข้างโน้น ข้างโน้นส่งมาทางนี้ ทางนี้ส่งไปทางโน้น เขาส่งกันไปส่งกันมายิงเข้าประตูไปเลย เขาเล่นกันอย่างนั้น หลวงพ่อก็ดูฟุตบอลเหมือนกัน แต่ดูเพื่อธรรมะ ดูแล้วก็สังเกตว่าที่แพ้เพราะอะไร ที่ชนะเพราะอะไร ดูว่านักกีฬาไทยที่เล่นนั้นขาดเรื่องนี้ เพราะต่างคนต่างจะเอาเด่น การที่จะเอาเด่นคนเดียวนั้นไม่ได้ เพราะเราเล่นเป็นทีม ต้องเด่นหลายคน ช่วยกันทำช่วยกันเล่น คนเราที่จะช่วยกันเล่นเป็นทีมได้ ต้องลดการเล่นที่เห็นแก่ตัวให้น้อยลงไป ถ้ายังมีความเห็นเข้าข้างตัวมากลดไม่ลงก็เกิดเรื่องเท่านั้นเอง

วัดชลประทานรังสฤษดิ์กำลังสร้างโรงเรียน เด็กๆ ที่ทำงานเป็นเด็กหนุ่มทั้งนั้น พระท่านมาแนะนำให้ทำอย่างนั้นทำอย่างนี้เฉยๆ พระมาบ่นกับหลวงพ่อว่า พวกนี้พูดกันไม่ค่อยรู้เรื่อง บอกอย่างนั้น บอกอย่างนี้ก็ไม่ค่อยจะเอาเรื่อง หลวงพ่อบอกว่า เด็กพวกนี้อัตตาใหญ่ ใหญ่เพราะอะไร เพราะนึกว่าตัวเป็นช่างพระไม่ใช่ช่าง จะไปรู้ดีกว่าตัวอย่างไร ความจริงพระท่านก็เป็นช่างเหมือนกัน แต่เด็กเหล่านั้นนึกว่าความเป็นช่างของพระสู้ความเป็นช่างของเราไม่ได้ ตัวมันใหญ่ พอตัวใหญ่ก็ไม่ได้ยินเสียงพระว่า จึงต้องไปอบรมกันใหม่ ไปบอกว่าเราอย่าถือว่าเรารู้มาก แต่ให้ถือว่ายังรู้ไม่จบ คนอื่นอาจจะมีความรู้บางอย่างดีกว่าเรา เมื่อเขาบอกเขาเตือนในเรื่องอะไรควรรับฟัง ฟังแล้วก็ควรเอาไปปฏิบัติ ถ้าเธอทำได้อย่างนี้เธอจะเป็น

ช่างก่อสร้างที่ดีในกาลต่อไปข้างหน้า ไปอธิบายให้เข้าใจ ครั้นเมื่อเข้าใจเรื่องวันหลังพระท่านพูดอะไร หูก็ค่อยเบาขึ้นหน่อย ก่อนนี้หูตึงไม่ค่อยได้ยินอะไร เพราะความยึดถือว่าฉันใหญ่มีมากเกินไปนี่เรียกว่า อัตตวาท อัตตวาที

คนเราที่มีการเรียนรู้ในวิชาการต่าง ๆ บางทีก็มีความภูมิใจในความรู้ที่เรียนมา นึกว่าฉันรู้มากกว่าใคร ๆ ความคิดที่ว่า ฉันรู้มากกว่าใคร ๆ คือ อัตตวาทเหมือนกัน เป็นความคิดที่เข้าข้างตัว คนที่ไม่มีอัตตานั่นเขาเป็นคนถ่อมตน รู้ก็บอกว่าไม่รู้ รู้มากก็บอกว่ารู้น้อย ยิ่งถ่อมตนมากเท่าใด ความยึดมั่นในตัวตนก็น้อยลงไปแล้วคนที่ถ่อมตนนั่นแหละเป็นสุภาพชน คนเรายิ่งใหญ่ ยิ่งถ่อมตนน่ะเป็นคนดี ถ้ายิ่งใหญ่ ยิ่งรู้มาก ยิ่งแข็งกระด้างไม่ดี เรียกว่า มีอัตตาใหญ่ทำให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อน

พระพุทธเจ้าท่านสอนเรื่องอนัตตา ถ้าเราเอาหลักอนัตตามาใช้ในชีวิตประจำวัน จะทำให้เราลดอะไรลงไปหลายอย่าง เช่น ลดทิฐิมานะ ลดความยึดมั่นสำคัญผิดในตัวตน เช่นถือว่าเรามั่งมี ถือว่าเราเป็นคนมีความรู้ ถือว่าเราเป็นคนรูปสวยรวยทรัพย์ อย่างนี้เป็นอัตตาที่เกิดขึ้นในใจทั้งนั้น ทำให้เกิดกิเลส เช่นเกิดการถือตัวถือตน เกิดการแบ่งแยกระหว่างชนชั้นอันสร้างปัญหาคือความทุกข์ ความเดือดร้อนให้เกิดขึ้น แต่ถ้าเมื่อใดเราพยายามลดความเห็นเข้าข้างตัวให้น้อยลง จนไม่มีความเห็นเข้าข้างตัวเลยนั่นแหละเป็นยอดคนละ พระอรหันต์ท่านไม่มีตัว พระพุทธเจ้าก็เช่นเดียวกัน ท่านไม่มีตัวให้เห็นแล้ว คำว่า **การเห็นแก่ตัวเกิดได้สำหรับคนที่ยังมีตัวให้เห็น**

อยู่ แต่พระอริยเจ้าชั้นพระอรหันต์ ไม่มีตัวให้เห็น ท่านจึงไม่ได้ทำอะไรเพื่อตัวท่าน พระอรหันต์ท่านมีชีวิตอยู่เพื่องาน ไม่ใช่มีชีวิตอยู่เพื่อตัวท่านเอง เรื่องของท่านเองไม่มีแล้วเพราะไม่มีตัวจะให้นึกถึง เป็นอันตาไปแล้ว แต่ท่านอยู่เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขของบุคคลอื่น อยู่เพื่อประโยชน์แก่คนทั่วๆ ไป หลักการเป็นอย่างนี้เรียกว่า อนัตตาเป็นเรื่องสำคัญมากในชีวิตประจำวัน เหตุการณ์ยุ่งยากที่เกิดขึ้นก็เรื่องอัตตาทั้งนั้น เพราะยึดมั่นในตัวตนรุนแรงเกินไป เวลานี้ในเมืองไทยเรากำลังจะเกิดความรุนแรงขึ้นทุกวันทุกเวลา อยากจะแนะนำพวกเราที่จะไปเป็นครูบาอาจารย์สักหน่อย คือว่า **เราต้องพยายามเดินสายกลาง อย่าให้ตึงเกินไป อย่าให้หย่อนเกินไป** ประเทศไทยเราที่อยู่มาได้ด้วยความเรียบร้อย เพราะว่ารู้จักทางสายกลาง ไม่ตึงไม่หย่อน ทำอะไรๆ ก็เรียกว่าพอดีๆ ไม่เป็นพวกหัวรุนแรง (Extremist) หรือ พวกสายสุด การทำอะไรรุนแรงนี้เป็นพวกทุคต พระพุทธเจ้าไม่สรรเสริญ แต่ว่าทำอะไรพอเหมาะพอดีนั้น อยู่ที่การใช้ปัญญาพิจารณาในเรื่องนั้นอย่างรอบคอบ ไม่ใช่ทำด้วยโมหะความหลง หรือความยึดมั่นในเรื่องอะไรๆ รุนแรงเกินไป ถ้าทำด้วยความหลง หรือที่เรียกว่า ทิฏฐิมานะ ทิฏฐิ คือความคิดเห็นที่รุนแรง คำ ทิฏฐิ มักจะเป็นไปในทางไม่ดี แต่ความจริงคำว่าทิฏฐิ แปลว่าไม่ดีไม่ชั่ว ความเห็นเท่านั้นเอง ถ้าดีต้องใส่สัมมาเข้าข้างหน้า เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ ถ้าชั่วต้องใส่มิจฉา เรียกว่า มิจฉาทิฏฐิ แต่เรามักจะเข้าใจ คำ ทิฏฐิ ในความหมายไปในทางชั่ว เช่นพูดว่าคนนั้นเจ้าทิฏฐิ หมายความว่า ความคิดเห็นรุนแรง

คนใดที่เขาพูดว่าเจ้าทิฐิ ก็หมายความว่าความคิดเห็นรุนแรง ชอบทำอะไร ๆ ประเภทรุนแรง การทำอะไรอย่างรุนแรงนั้นเป็นการสร้างศัตรู ไม่ใช่สร้างมิตรภาพ ในทางธรรมะท่านสอนให้เราอยู่ในทางเพาะปลูกมิตรภาพ เพาะปลูกสันติภาพให้เกิดขึ้นในชุมนุมชน ไม่ทำอะไรที่จะทำลายมิตรภาพให้หายไป เพราะการอยู่ร่วมกันโดยไม่มีมิตรภาพนั้นเป็นทุกข์ ส่วนการอยู่ด้วยความเป็นมิตรนั้นเป็นความสุข เพราะฉะนั้น เมื่อจะทำอะไรควรให้พอดี ๆ ไม่ตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป ตัวอย่างเรื่องที่เกิดเมื่อเร็ว ๆ นี้ เอกอัครราชทูตผู้หนึ่งได้รับเชิญไปในฐานะเป็นแขกของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง แต่นักศึกษาในมหาวิทยาลัยแห่งนั้น แสดงรุนแรงไปหน่อย ถ้าเพียงแต่เดินชูป้ายให้เห็นเรียกว่า เป็นความสุภาพเรียบร้อยไม่เสียหาย แต่ข่าวนั้นบอกว่า ทำธงชาติด้วยกระดาษแผ่นหนึ่งแล้วเอาไปเผา การเผาธงชาติของเขานั้น ถือว่าเป็นการหมิ่นประมาทอย่างรุนแรง อันนี้ดูเกินไป เรียกว่าเป็นการกระทำที่กระทบกระเทือนน้ำใจของแขกที่มา คนไทยเราตั้งแต่สมัยโบราณมา เราฉลาดในการรับแขก รู้จักผ่อนผันสั้นยาว บ้านเมืองไทยที่อยู่รอดเป็นอิสระมาได้ไม่ใช่เพราะความรุนแรง แต่อยู่มาได้ด้วยความรู้จักประนีประนอม รู้จักผ่อนผันสั้นยาว จึงอยู่มาได้เรียบร้อย ในกาลต่อไปข้างหน้าน่ากลัวว่าเหตุการณ์จะรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ความรุนแรงนั้นไม่ใช่พื้นฐานของคนไทยเรา แต่เป็นเรื่องที่เรารับมาจากข่าวสารในต่างประเทศ บางประเทศคนรุนแรงใจร้อน เช่น คนสเปนใจร้อน คนฝรั่งเศสเลือดร้อน แต่คน

อังกฤษสุภาพไม่ทำอะไรรุนแรง คนในยุโรปไม่เหมือนกันทุกชาติ บางชาติรุนแรง พวกลาตินอเมริกันในอเมริกาใต้รุนแรงที่สุด พวกนี้มีเลือดสเปนผสม มักทำอะไรรุนแรง เราคงจะได้ยินข่าวในประเทศเหล่านั้นบ่อย ๆ เช่น อาร์เยนตินา เอกวาดอร์ แม้เล่นฟุตบอลก็ตีกันตายเป็นสิบ ๆ คน ก็เพราะความรุนแรงนั่นเอง ในปัจจุบันเรื่องเหล่านี้ได้ส่งข่าวสารถึงกันทั่วโลก คนเราก็เอาอย่างอยากจะทำอะไรแปลก ๆ แผลง ๆ ซึ่งบางอย่างก็ไม่เหมาะไม่ควร อยากจะฝากพวกเราที่จะออกไปเป็นครูบาอาจารย์ จะได้เอาไปสอนเด็กนักเรียนว่า **พันแท้ เลือดแท้ของคนไทยเรานั้นเป็นคนไม่รุนแรง เราทำอะไรด้วยปัญญา ไม่ใช้อารมณ์** ถ้าทำด้วยอารมณ์มักรุนแรง แต่ถ้าทำด้วยปัญญาไม่รุนแรง เช่น การเดินขบวนประท้วง ถ้าทำด้วยปัญญาก็เดินชูป้าย ไม่ต้องโห่ให้อึกทึกครึกโครมก็ได้ เดินแสดงอาการว่าเราไม่ชอบเพียงเท่านี้ก็เป็นมติมหาชนแล้ว แต่ถ้าหากไปตั้งกลุ่มตั้งกองกันขึ้นแล้วพูดจารุนแรงเกินไป ก็เรียกว่ามากไปหน่อย อันนี้น่าคิด หลวงพ่อนั่งคิดอยู่ในวัดคิดตามประสาคนวัด ก็คิดไปในรูปอย่างนั้น แต่ว่าคนที่อยู่ในโลก อาจจะไม่คิดอย่างคนอยู่ในวัดก็ได้ เพราะฉะนั้นอยากจะฝากความคิดของคนในวัดในแง่นี้ไว้กับคนที่อยู่ในโลกบ้าง

เรามาพูดเรื่องอนัตตลักขณสูตรกันต่อไป ที่เล่ามานั้นเป็นเรื่องแทรกเป็นอารัมภบทที่นำอนัตตลักขณสูตรนี้พูดเรื่องอะไร พระผู้มีพระภาคท่านตรัสเรื่องอนัตตลักขณสูตรว่า "**ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปไม่ใช่ตัวตน ถ้ารูป**

เป็นตัวเป็นตนแล้ว รูปนั้นก็ไม่เป็นไปเพื่อความเจ็บไข้ได้ป่วย จะบังคับบัญชารูปนั้นได้ตามความปรารถนา" ตรัสอย่างนี้ แล้วก็ทรงแยกเรื่องร่างกายออกเป็น ๕ ส่วน ชั้นแรกแบ่งเป็น ๒ ส่วนก่อน คือ กายกับใจ เราทุกคนมีกายมีใจด้วยกันทั้งนั้น ถ้ามีแต่กายก็เป็นท่อนไม้ท่อนฟืนไป ถ้ายังมีใจอยู่ในกายก็เรียกว่า ยังมีชีวิต ภาษาธรรมะเรียกว่า รูป กับ นาม คำนี้พึงไว้ให้ดี อ่านธรรมะจะพบมากที่สุด รูปกับนาม รูปก็คือร่างกายทั้งหมดตั้งแต่ปลายผมถึงปลายเท้า ยาววาหนึ่ง หนาคืบหนึ่ง กว้างศอกหนึ่ง วา ของใครก็ของคนนั้น คืบของใครก็ของคนนั้น วัดดูก็ได้ สีข้างหนาคืบ กว้างศอก ของหลวงพ่อก็ศอกพอดี ถ้าใครเกินศอกก็เรียกว่ามันผิดปกติไปหน่อย ยาววา หนาคืบ กว้างศอก นี้เรียกว่ารูป

รูปนั้น เราสัมผัสได้ด้วยประสาททั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เรียกว่าประสาททั้ง ๕ ตาเห็นได้ หูได้ยิน กลิ่นเข้าจมูก รสผ่านลิ้น มือจับต้องได้ สิ่งนั้นเรียกว่ารูป รูปเมื่อเกิดขึ้นแล้วเปลี่ยนแปลงไปตามบัจจัยปรุงแต่ง ผลที่สุดก็แตกดับ นี่คือเรื่องของรูป รูปนี้เป็นของผสม เรามักได้ยินคำคำหนึ่งบ่อยที่สุดคือคำว่า สังขาร แปลว่า ของผสม (Compound) รูปนี้เป็นของผสมไม่มีเนื้อแท้ ผสมขึ้นด้วยอะไรบ้าง รูปผสมด้วยสิ่งสำคัญ ๔ ประการ เรียกว่า ของแข็ง ของเหลว อุณหภูมิ ก๊าซ รวม ๔ อย่าง ภาษาโบราณเรียกว่าธาตุทั้ง ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ถ้าเทียบกับภาษาบัจจุบัน ของแข็ง คือ ธาตุดิน ของเหลว คือ ธาตุน้ำ

ธาตุไฟคืออุณหภูมิ และก๊าซก็คือธาตุลม ๔ อย่างนี้ผสมกันเข้า อาศัยมารดาเป็นที่เกิด โตขึ้นด้วยการปรุงแต่งตลอดเวลา ร่างกายของเราทั้งหมดเป็นธาตุแยกออกไปเป็นธาตุสี่ ธาตุสี่ต้องเติมตลอดเวลา เติมลมหายใจเข้าออก เติมน้ำดื่มเข้าไป อุณหภูมิเกิดเพราะอาหารที่เราเติมเข้าไป แล้วในร่างกายนี้ส่วนใดแข็งเป็นธาตุดิน ส่วนใดเหลวเป็นธาตุน้ำ ส่วนใดทำให้เกิดความอบอุ่นก็คือไฟ ส่วนใดที่พัดไปพัดมาก็เป็นลมแยกออกไปอย่างนี้ นี่เรื่องของรูป รูปเกิดขึ้นเพราะอาศัยธาตุปรุงแต่ง ตั้งอยู่ได้ก็เพราะอาศัยธาตุหล่อเลี้ยง แตกดับไปก็เพราะขาดธาตุปรุงแต่ง เราเจ็บไข้ได้ป่วยก็เพราะขาดธาตุ บางอย่างหมอโบราณถ้าคนป่วยเขาก็เติมธาตุ เขามีสูตรของเขา เอาวันเกิด ปีเกิด เดือนเกิด มาคูณมาหารอะไรกันหลายเรื่อง เสร็จแล้วออกผลลัพธ์เป็นอะไร หากขาดธาตุนั้นธาตุนี้ ต้มยาเติมธาตุให้กินเข้าไป ถ้าขาดธาตุดินก็ต้มสมุนไพรที่มีธาตุดินมาก ๆ ขาดลมก็เติมธาตุลม นี่ยาทั้งนั้น สมัยนี้ก็เติมธาตุเหมือนกัน แต่ว่าวิธีเติมไม่ต้องต้มเป็นหม้อ ๆ เขาเรียกว่า วิตะมิน A B C D E เยอะแยะ นาน ๆ ก็ถึงวิตะมิน Z พวกวิตะมินนี่ก็คือธาตุแท้จากพืชพรรณธัญญาหารเอามาใส่เข้าไปในร่างกาย เมื่อเติมธาตุเข้าไปร่างกายก็เป็นปรกติ แต่ถ้าร่างกายนี้มีโรคภัยรุนแรงเข้าเบียดเบียนก็ตายแตกดับ เมื่อโรคภัยไข้เจ็บเข้าเบียดเบียนก็แตกดับสลายไป เรื่องของรูปนี้นอยู่กับลักษณะ ๓ อย่าง คือ **เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป** เรียกว่าลักษณะสาม ภาษาวัดก็เรียกว่า ๓ **ลักษณะ** ลักษณะเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ตลอดเวลา รูปร่าง

กายของเราเป็นเช่นนี้ตลอดเวลา เพราะการเปลี่ยนอยู่เช่นนี้จึงมีชีวิตอยู่ได้ เขาเรียกว่า อนิจจัง คือไม่เที่ยง ความไม่เที่ยงนั่นแหละคือชีวิต จำไว้ให้ดี ถ้าเที่ยงก็ไม่เป็นชีวิตอยู่ได้ มันไม่เจริญเติบโต เกิดมาเท่าใดตัวอยู่เท่านั้น แต่นี่เพราะไม่เที่ยง หมุนตลอดเวลาเขาเรียกว่าเป็นกระแส กระแสของสังขารนี้เดินอยู่ตลอดเวลา เหมือนกับไฟฟ้า ถ้าเราดูอย่างนี้ก็นึกว่าไฟดวงเดียว เพราะเห็นหยุดนิ่งอยู่แต่ความจริงมันไม่นิ่ง พวกเราคงจะเคยเรียนวิทยาศาสตร์เรื่องไฟฟ้าแล้ว ไฟฟ้าเป็นกระแสที่หมุนอยู่อย่างเร็วตลอดเวลา ถ้าหากว่ามีอะไรมาทำให้กระแสหยุดหมุนไฟก็ดับ มันช้อตขึ้นมาก็ดับไป แต่ถ้ายังมีกระแสหมุนตลอดเวลาไฟก็เกิดเรื่อยไป ไฟนี้เกิดจากอะไร เกิดจากการปรุงแต่งของเครื่อง หม้อไดนาโม ลวดทองเหลืองที่เขาพันไว้ แล้วเกิดหมุนอย่างเร็ว เกิดกระแสไฟวิ่งไปตามสาย วิ่งไปวิ่งมาอยู่ในสายตลอดเวลา นั่นคือการเปลี่ยนแปลง เรียกว่า ความไม่เที่ยง ถ้าเที่ยง มันก็ไม่เดิน ไม่มีแสงไฟ ชีวิตเราก็เหมือนกัน ที่มีชีวิตอยู่ได้ก็เพราะมีการเปลี่ยนแปลง เห็นง่าย ๆ ลมหายใจเข้า – ออก ๆ เปลี่ยนแปลงไป ถ้าหายใจเข้าแล้วไม่หายใจออกมันก็ตาย หายใจออกแล้วไม่หายใจเข้าก็ตายเหมือนกัน แต่นี่เข้า – ออก ๆ เรื่อยไป ลมที่หายใจเข้าออกนี้ไปทำการเปลี่ยนแปลงโลหิต โลหิตแดงไปเลี้ยงร่างกาย เลี้ยงเสร็จแล้วกลายเป็นโลหิตดำ เดินมาตามเส้นโลหิตดำกลับมาสู่หัวใจ แล้วก็ไปฟอกด้วยลมที่เราหายใจเข้าไป โลหิตดำก็กลายเป็นโลหิตแดงไปเลี้ยงร่างกายต่อไป นี่เป็นการหมุนเวียนของโลหิตรอบ

หนึ่ง เขาเรียกว่ากระแสหมุนเวียน ส่วนออกซิเจนที่กลายเป็นคาร์บอนไดออกไซด์ก็ออกมาทางท่อไอเสีย ท่อไอเสียรถยนต์เขาวางไว้ข้างท้าย แต่ท่อไอเสียของคนเอามาไว้ที่ตรงจมูก อาหารที่เรารับประทานเข้าไปเมื่อกลางวันก๋วยเตี๋ยวชามหนึ่ง มันไม่เป็นเส้นก๋วยเตี๋ยวอย่างนั้น เนื้อก็ไม่เป็นเนื้ออย่างนั้นหรอก มันเปลี่ยนแปลงเป็นโอชะไปเลี้ยงร่างกาย เมื่อเลี้ยงทั่วแล้ว ส่วนที่เป็นกากเป็นเดนก็เอาไปทิ้งนี่เรียกว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงวงจรหนึ่งเหมือนกัน เพราะฉะนั้นชีวิตของเราที่อยู่ได้ก็เพราะความเปลี่ยนแปลง สิ่งใดเปลี่ยนแปลง สิ่งนั้นไม่เที่ยง นี่คือเรื่องของรูปไม่เที่ยง

อีกอย่างหนึ่งเราเรียกว่า นาม คู่กับรูป นามนั้นหมายถึงสิ่งที่สัมผัสด้วยประสาท ๕ ไม่ได้แต่สัมผัสได้ด้วยใจ เพราะใจนั้นเขาเรียกว่านาม เหมือนกัน หัวใจเขาเรียกว่านาม ภาษาไทยเรียกว่า ใจ ภาษาบาลีเรียกว่าจิต ในภาษาไทยใช้ทั้งสองคำ มักพูดกันไป จิตก็คือใจ แต่ภาษาบาลียังมีอีกคำหนึ่งคือ มโน มโน แปลว่า จิตเหมือนกัน มโน จิต วิญญาณ ทั้ง ๓ คำนี้เรียกว่าเป็นไวพจน์ของกันและกัน ใช้แทนกันได้เช่นโคลงว่า "มโนมอบพระผู้เสวยสวรรค์" มโนคือใจ ไม่ใช่หัวใจ หัวใจ ภาษาบาลีเรียกว่า หทัย คือหมายถึงกล้ามเนื้อ ๔ ห้อง เรียกว่า หทัย ใจนี่หมายถึงความรู้สึกนึกคิดกำหนดจดจำในเรื่องอะไร ๆ ต่าง ๆ เรียกว่านาม รูปรวมเป็นอันเดียวไม่แบ่ง แต่นามแบ่งเป็น ๔ เรื่อง คือ

๑. เรื่องของเวทนา

๒. เรื่องของสัญญา

๓. เรื่องของสังขาร

๔. เรื่องของวิญญาณ

ในสี่เรื่องนี้ มีหน้าที่แตกต่างกันออกไป ความจริงก็เรื่องของใจทั้งหมด แต่ทำหน้าที่ ๔ หน้าที่ ๔ ตำแหน่ง แต่ละหน้าที่จึงออกชื่อให้ต่างกัน เรียกว่า เวทนา เวทนาหมายถึงความรู้สึกเป็นสุข ความรู้สึกที่เป็นทุกข์และความรู้สึกเฉย ๆ ไม่สุขไม่ทุกข์ เวลาใดเป็นสุขก็เรียกว่า สุขเวทนา เวลาใดเป็นทุกข์ก็เรียกว่า ทุกขเวทนา เวลาใดเฉย ๆ ก็เรียกว่าอุเบกขาเวทนา เวทนาเกิดขึ้นได้อย่างไร ต้องอธิบายให้ละเอียด....เรามี ตา หู จมูก ลิ้น กาย นี่เรียกว่า อายตนะ อายตนะ แปลว่า เครื่องต่อ เหมือนกับปลั๊กที่เสียบไฟฟ้า ไฟฟ้ามีติดไว้ข้างฝา เรียกว่าปลั๊ก หู จมูก ลิ้น กาย กายนี้มีประสาททั่วตัว ประสาทของตา ของหู ของจมูก ของลิ้น ของกาย มีใจอีกหนึ่ง เขาเรียกว่า อายตนะ ๖ อายตนะ ๖ นี้เขาเรียกว่าเป็นภายใน อายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อายตนะภายนอกเป็นเครื่องต่อภายนอก รูปต่อกับตา เสียงต่อหู ลิ้นต่อกับประสาทจมูก รสต่อลิ้น โผฏฐัพพะมาต่อกับประสาท ธรรมารมย์เกิดที่ใจ ตาต่อกับรูป ทำให้เห็นรูปและเกิดความรู้สึกทางตาเรียกภาษาธรรมะว่า จักขุวิญญาณ รู้ศัพท์ไว้ด้วยกัด ศัพท์แสงถ้ารู้ไว้ เวลาเรียนวิชาภาษาไทยจะได้แตกฉานยิ่งขึ้น พอมีตา มีรูป มีความรู้ทางตา ๓ อย่างนี้มารวมกันเข้าเขาเรียกว่า ผัสสะ พอ

เกิดผัสสะก็ไปเกิดเวทนา ยกตัวอย่าง ตาเราไปเห็นรูปอะไรเข้า ความรู้ทางตาก็บอกว่ารู้อะไร สมมติว่ารูปผู้หญิงหรือรูปผู้ชายก็ตามใจ เกิดความรู้สึกทางตาก็เกิดผัสสะ แปลว่าประชุมรวมกันเข้า ต่อจากนั้นก็เกิดเวทนาขึ้นดี เห็นรูปเข้าที่ก็ว่าน่าดู เห็นรูปไม่เข้าที่ก็ว่าน่าเกลียด บางทีเห็นแล้วก็เฉย ๆ ถ้าเห็นรูปคนไม่ค่อยเฉย ๆ ถ้าเห็นเสาแล้วก็เฉย ๆ เห็นสุนัขขเรือนก็เฉย ๆ เห็นก้อนดินก็เฉย แต่ถ้าเห็นคนแล้วไม่รักก็ชัง ไม่สุขก็ทุกข์ จึงเกิดเวทนานี่แหละตัวเวทนาเกิดตรงนี้ หลังจากเวทนาเรื่องก็ยาวออกไป คือพอเกิดเวทนาก็เกิดตัณหา คือ อยากได้ สมมุติว่าเราเห็นรูปพอใจ อยากรู้จักอยากไปทักไปถาม เมื่อไปทักถามรู้จักชื่อรู้จักเสียงแล้ว กลับบ้านเอาไปบ้านด้วย นี่เขาเรียกว่า อุปาทาน หมายความว่าคิดกรุ่นอยู่ในรูปนั้น ไปเห็นที่ไหนก็เอาไปคิด บางทีนอนก็ยังมีอุปาทาน คือ ฝัน ฝันเห็นก็คิดถึง เมื่อเกิดอุปาทานแล้วก็เกิดสร้างภาพขึ้นในใจเรียกว่า สร้างทุกข์ขึ้นในใจ เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วก็เกิดทำกรรมขึ้นมา เขียนจดหมายไปติดต่อ หาเรื่องให้ได้พูดจากัน ทำอย่างนั้นทำอย่างนี้ต่อกันเป็นสาย เป็นอาการของใจ แต่เป็นไปอย่างรวดเร็ว ไวเหมือนกับวิทยุ พอเราเปิดหมุนคลื่นเข้าก็ดังทุกที สถานีอยู่ไกลบางทีเปิดรับเสียงจากสถานีวิทยุของอเมริกาดังมาถึงเมืองไทย ก็เรียกว่าไวเหลือเกินแล้ว แต่กำลังจิตของมนุษย์ไวกว่านั้น ปรุงแต่งไวเหลือเกิน เห็นปุ๊บเกิดเวทนา ตัณหา แล้วก็เกิดกรรมขึ้นมาเป็นแถวทีเดียว นี่ให้รู้ไว้ด้วยว่าเส้นทางมันไว เมื่อเรารู้เส้นทางของเวทนา เราควบคุมมันได้ คือ ไม่

ให้เกิดเป็นตัณหาขึ้น ไม่ให้เกิดเป็นอุปาทาน การครุ่นคิดขึ้น การคุมจะคุมตรงไหน ขั้นแรกต้องคุมตา คุมหู คุมจมูก เขาเรา คุมตัวเรา ไม่ไปเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้นเช่นตาอย่าไปดูให้วุ่นวาย ดูสิ่งที่ควรดู อะไรเขาไม่ให้ดูอย่าไปเที่ยวดูเข้า จะเกิดเรื่องเกิดราวสร้างความทุกข์ความเดือดร้อน ขอให้เลือกดู หูอย่าไปฟังเสียงที่จะเกิดอารมณ์ ทำให้เกิดตัณหาขึ้น จมูกได้กลิ่นก็เหมือนกัน กลิ่นอันใดที่ทำให้เกิดความวุ่นวายใจ เราอย่าเข้าไปสูดกลิ่นนั้น มือก็อย่าไปจับไปต้อง ใจก็อย่าไปคิด หักห้ามหมด อย่างนี้เรียกว่า **ปิดประตูแรกไม่ให้บาปอกุศลเกิดขึ้นในใจของเรา** แต่ถ้าไปดูเสียแล้วเพราะเรามีตาจะดูบ้างก็ได้ แต่ต้องคุมไว้ตรงที่ผัสสะ อย่าให้มันร่วมประชุมกัน ถ้าคุมจุดผัสสะนั้นไม่ได้ ไปคุมเวทนาให้หยุด เพียงแค่เวทนา ว่าน่าดู น่าเกลียด อย่าให้ลุกลามไปถึงเกิดตัณหา อุปาทาน ใจก็จะสบาย แต่โดยมากมักจะเผลอไป ไม่มีสติคุม คุมไม่ได้ แล้วก็ปล่อยไปตามเรื่อง คนเราที่เสียผู้เสียคนก็เพราะว่าไม่คุมพวกนี้ ไม่คุมอายตนะของเรา แล้วก็ไม่ไปคุมความรู้สึกนึกคิดของเราไว้ จึงเสียหาย นี่คือเรื่องเวทนา

ต่อไปถึง **สัญญา** สัญญาหมายถึงความจำได้หมายรู้ในเรื่องอะไร ๆ ต่าง ๆ ที่เราพูดกันว่า สัญญา หรือพูดง่าย ๆ ก็ความจำนั่นเอง หรือว่าความมีสติสมประดี เราเป็นคนปรกติก็เรียกว่า สัญญา ถ้าเมื่อใดถูกทุบหัวแตก สัญญาไม่มี จำไม่ได้ คนบางคนล้มลงไปจำอะไรไม่ได้ พูดอะไรไม่ถูก นั่นเขาเรียกว่าสัญญาวิปลาส สติสมประดีหายไปจำอะไรไม่ได้อันนี้คือ ตัวสัญญา มีลักษณะเป็นอย่างนั้น

สังขาร เป็นอีกอย่างหนึ่งที่ต้องเข้าใจให้ดี สังขาร หมายถึงสิ่งที่เกิดกับใจของเรามี ๒ ส่วน ใจเป็นส่วนหนึ่ง และความคิดที่เกิดขึ้นอีกส่วนหนึ่ง เช่นกระดาษสีเหลืองนี้ เมื่อก่อนมีสีขาว แล้วต่อมากลายเป็นสีเหลือง สีขาวคือสีเดิมของกระดาษ สีเหลืองเป็นสีที่มาปรุงแต่งให้กระดาษเปลี่ยนสีไป ตัวขาวนั้นเหมือนกับจิตของเรา ตัวเหลืองนี้เหมือนกับสังขารที่มาปรุงแต่งให้ใจเปลี่ยนรูปร่างไปต่าง ๆ อันนี้ขอให้จำหลักอันหนึ่งไว้ว่า **จิตเดิมแท้ของมนุษย์นั้นบริสุทธิ์** อันนี้เป็นหลักใหญ่ เป็นหลักสำคัญของพุทธศาสนา จิตเดิมแท้ของมนุษย์บริสุทธิ์ ที่ไม่บริสุทธิ์เพราะมีสิ่งภายนอกเข้ามา รูปเข้ามาทางตา เสียงเข้ามาทางหู กลิ่นเข้ามาทางจมูก รสมาทางลิ้น สัมผัสถูกต้องทางกายประสาท ใจก็เปลี่ยนโฉมหน้า เปลี่ยนจากหน้าตาดั้งเดิมคือ จิตที่ยังไม่ถูกปรุงแต่ง เมื่อยังไม่ถูกปรุงแต่งก็ยังสะอาดอยู่ ยังสงบอยู่ เมื่อถูกปรุงแต่งด้วยอะไร ๆ จิตก็เปลี่ยนรูปไป เมื่อจิตเปลี่ยนรูปไปเป็นความรัก ความชัง ความหลง ความริษยา ความพยาบาท สิ่งที่มาเปลี่ยนแปลงจิตใจให้ผิดไปจากหน้าตาดั้งเดิมนั่นแหละ เรียกว่า สังขาร ภาษาทางจิตเขาเรียกว่า **เจตสิก** คือสิ่งที่เกิดจากจิต เช่นความโลภเกิดขึ้น ความโลภเป็นเจตสิก ความโกรธเป็นเจตสิก ความหลงเป็นเจตสิก ความรู้สึกว่า วันนี้เกียจ วันนี้ขยัน ก็เป็นเจตสิก ความรัก ความชัง ทุกอย่างที่เกิดขึ้นในใจของเรานั้นเป็นตัวสังขาร เป็นสังขารที่ปรุงแต่งใจเราให้มีรูปร่างหน้าตาต่าง ๆ กัน เช่นปรุงแต่งเป็นความโกรธ ปรุงแต่งเป็นความเกลียด ปรุงแต่งเป็นความรัก ปรุงแต่ง

เป็นความหลง ปรุงแต่งเป็นความโลภ ปรุงแต่งให้มีมานะถือตัว อย่างนี้เขาเรียกว่า สังขารเกิดขึ้นในใจของเรา มาปรุงแต่งใจของเรา ให้จำความหมายนี้ไว้ว่า นี่คือสังขาร

ตัวที่ ๔ เรียกว่า **วิญญาณ** วิญญาณในที่นี้เราอย่าเข้าใจว่า วิญญาณออกจากร่างวิญญาณเข้าทรงอะไรอย่างนั้น ไม่ใช่ ไม่เกี่ยวกับวิญญาณเหล่านั้น ในพุทธศาสนานั้นหมายถึง **ความรู้ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ** เรียกตามชื่อว่า จักขุวิญญาณ จักขุคือตา ถ้าพูดภาษาไทยว่า ความรู้ทางตาเรียกว่า จักขุวิญญาณ ความรู้ทางหูเรียกว่า โสตวิญญาณ ความรู้ทางจมูกเรียกว่า ฆานวิญญาณ ความรู้ทางลิ้นเรียกว่า ชิวหาวิญญาณ ความรู้ทางกายเรียกว่า กายวิญญาณ ความรู้ทางใจเรียกว่า มโนวิญญาณ วิญญาณมี ๖ อย่างเรียกชื่อตามอายตนะ คือเครื่องต่อของเราได้แก่ วิญญาณตา วิญญาณหู วิญญาณจมูก วิญญาณลิ้น วิญญาณกาย และวิญญาณใจ แต่เรียกให้ถูกภาษา เรียกว่า จักขุวิญญาณ ความรู้ทางตา โสตวิญญาณ ความรู้ทางหู ฆานวิญญาณ ความรู้ทางจมูก ชิวหาวิญญาณ ความรู้ทางลิ้น กายวิญญาณ ความรู้ทางกาย และมโนวิญญาณ ความรู้ทางใจ รวมเรียกว่าวิญญาณ ๖

ในตัวของเราประกอบด้วยเรื่องเหล่านี้ ภาษาธรรมะเรียกว่า ขันธ์ แปลว่า กอง ได้แก่รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ รวมเป็น ๕ ขันธ์ ทำไมพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงแบ่งอย่างนี้ พระองค์เป็นวิภัชชวาที คือพวกที่มีความเห็นแบ่งแยกออกไป การที่แบ่งออกไปก็เพื่อให้เราเห็นว่า

มันไม่มีอะไรที่เป็นกลุ่มเป็นก้อน ปรกติคนเราไปยึดอะไรว่าเป็นตัวเป็นตน บัญจวัคคีย์ทั้งห้าก็ยึดในตัวตน ยิ่งศาสนาฮินดูแล้วเขาสอนให้ยึดมั่นในตัวตัวใหญ่ คือพระผู้เป็นเจ้า เขาเรียกว่า ปรมาตมันตัวใหญ่ บรมอัตตา ทุกสิ่งทุกอย่างแยกออกมาจากตัวใหญ่ แล้วจะดิ้นรนกลับไปรวมกับตัวใหญ่ต่อไป หลักปรัชญาของเขาเป็นอย่างนั้น แต่พระพุทธเจ้าว่าไม่มีตัวตน สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป โดยเฉพาะชีวิตมนุษย์นี่ประกอบด้วยเรื่อง ๕ เรื่อง คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เรียกว่า ขันธ์ ๕ เพราะฉะนั้น คำสวดมนต์ของพุทธบริษัท เราไม่ได้สวดมนต์ในรูปวิงวอนขอร้องอะไร ๆ แต่เราสวดว่า รูปัง อนิจฺจัง รูปไม่เที่ยง เวทนาอนิจฺจัง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาอนิจฺจัง สัญญาไม่เที่ยง สงฺขารา อนิจฺจัง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณอนิจฺจัง วิญญาณไม่เที่ยง รูปัง อนตฺตา รูปไม่ใช่ตัวตน เวทนาไม่ใช่ตัวตน สัญญาไม่ใช่ตน สังขารไม่ใช่ตน วิญญาณไม่ใช่ตน หมายความว่า ในพุทธศาสนานี้สอนเรื่องไม่มีตัวไม่มีตน เพื่อจะทำลายความยึดมั่นในตัวตนให้น้อยลงไปจนกระทั่งไม่ยึดถือเลย จิตใจจะได้บริสุทธิ์ขึ้น นี่คือจุดหมายที่พระองค์สอน ในการสอนพระสูตรบทนี้เราจะเห็นว่า ผิดกับพระธรรมจักรสูตรแรก พระสูตรนี้เป็นการสอนแบบสนทนา คือขั้นแรกพระองค์บอกว่า รูปไม่เที่ยง เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณไม่เที่ยง แล้วต่อไปพระองค์ก็สอนเป็น ถาม-ตอบ จะยกตัวอย่างให้เห็นว่า พระองค์สอนในเรื่องถามตอบอย่างไร

เมื่อทรงสอนขันธ์ ๕ ว่าเป็นอนัตตาแล้ว ทรงสอนภิกขุปัญจวัคคีย์ให้พิจารณาแยกกายใจออกเป็นขันธ์ คือเป็นกองๆ เป็นทางวิปัสสนา แล้วตรัสถามความเห็นของท่านทั้งห้าว่า

"ภิกษุทั้งหลาย ท่านสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ขันธ์ ๕ นี้เที่ยงหรือไม่เที่ยง"

พระทั้งห้าองค์ก็ตอบว่า "ไม่เที่ยงพระเจ้าข้า"

"ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขล่ะ" ตรัสถามต่อไป

"เป็นทุกข์พระเจ้าข้า"

"เมื่อสิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นตนของเรา"

"ไม่ควรจับเข้าไปยึดถืออย่างนั้นพระเจ้าข้า" ปัญจวัคคีย์ตอบ

ถาม–ตอบ อย่างนี้ คือ ถามตอบในเรื่องรูป รูป นิจฺจ วา อนิจฺจ วา อนิจฺจ ภนฺเต แล้วก็ถามเรื่องเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ต่อไปอีก เพื่อให้คนฟังได้เกิดความคิดของตัวเอง เมื่อถามไปก็ตอบไป ครั้นจบพระเทศนาอนัตตลักขณสูตรแล้ว ท่านทั้งห้าก็มีจิตไม่ยึดมั่นอุปาทานปล่อยวางในตัวตนได้ คือมองเห็นไม่มีตัวไม่มีตนจะเข้าไปยึดไปถือ เห็นเป็นของเปล่าของว่าง จิตก็พ้นแล้วจากอาสวะเครื่องหมักดองในสันดาน เป็นพระอรหันต์ด้วยการฟังพระธรรมเทศนาสูตรนี้ แล้วก็ได้ทำหน้าที่สอนศาสนาต่อไป

ใจความในพระสูตรนี้ เป็นการสอนเรื่องตัวเราให้รู้จักตัวเราเรียนให้รู้สิ่งที่เกิดขึ้นกับตัวเรา เรียนให้รู้ถึงเหตุของสิ่งนั้น เรียนให้รู้ว่าจะแก้ไขสิ่งนั้นอย่างไร ประการแรกเรียนให้รู้จักตัวเอง เรื่องขันธ์ ๕ นี้ ตัวเราคือขันธ์ ๕ ให้รู้ว่าตัวเราคือสิ่งนี้ รู้ว่าสิ่งที่เกิดกับตัวเรา เช่น ความโลภเกิดขึ้น ความโกรธเกิดขึ้น ความหลงเกิดขึ้น ความสุข ความทุกข์ ความยินดียินร้ายเกิดขึ้น มีอยู่ตั้งอยู่ในใจของเรา แต่เราควรรู้ว่าสิ่งนั้นเกิดขึ้นเพราะอะไร มีอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดขึ้น แล้วก็เรียนต่อไปว่าจะแก้ไขอย่างไร เราจึงจะไม่ถูกสิ่งนั้นมาบังคับเรา บีบคั้นเราให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อน นี่คือจุดมุ่งหมายสำคัญที่เราเรียนธรรมะในพระพุทธศาสนา **ธรรมะในพระพุทธศาสนาสอนให้เรารู้จักตัวเอง ให้รู้จักสิ่งที่เกิดขึ้นกับตัวเรา ให้รู้เหตุของสิ่งนั้น ให้รู้ว่าเราจะแก้ไขสิ่งนั้นด้วยวิธีใด** นี่คือจุดหมาย พระสูตรนี้ทั้งสูตรเป็นการชี้ให้เรารู้ว่าตัวเราคืออะไร ตัวเราที่แท้จริงนั้นไม่มี มีแต่ขันธ์เรียกว่า **สภาวะ** มีขันธ์ มีธาตุ มีอายตนะแยกออกไปเป็นขันธ์ แบ่งเป็นขันธ์ ๕ แบ่งเป็นธาตุ ๔ มีอายตนะ ๖ แยกออกไปแล้ว ตัวไม่มีมีแต่ส่วนต่างๆ มาประกอบกันเข้า ไหลไปตามอำนาจของการปรุงแต่ง เมื่อหมดฤทธิ์เมื่อใดก็จบกันเมื่อนั้น พระพุทธศาสนาสอนให้เรารู้ว่าสิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นเพราะการปรุงแต่ง เมื่อสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้ตั้งอยู่ชั่วขณะหนึ่งแล้วก็แตกดับไป เช่นเราเรียกสิ่งนี้ว่า โต๊ะ ดูซิมันมีอะไรบ้าง มีเหล็กหลายอัน เอามารวมกันเข้าเป็นขา เป็นคาน มีกระดานแผ่นหนึ่ง เรียกว่า โต๊ะ เก้าอี้ เรือน รถ

พระพุทธเจ้าเคยสนทนากับพระเจ้าแผ่นดิน คือพระเจ้าปเสนทิโกศล เรื่องรถ ท่านเป็นทุกข์เศร้าโศกเพราะพระมเหสีสิ้นพระชนม์ พระผู้มีพระภาคทรงทราบก็เสด็จไปหา ชวนไปที่โรงรถมีราชรถเก่า ๆ หลายคันอยู่ที่นั่น

พอไปถึงพระองค์ก็ตรัสถามว่า "นี่อะไร?"

ทูลว่า "ราชรถ"

"ราชรถคันนี้เป็นของใคร"

"คันเก่าที่สุดของพระเจ้าปู่ คันนี้ของพระเจ้าพ่อ คันนี้หม่อมฉันสร้างขึ้นเอง"

"ที่เรียกว่ารถนี่มันอยู่ตรงไหน ตรงนี้ใช่ไหม?"

"ไม่ใช่ ล้อ ตรงนี้ดุม ตรงนี้กง ตรงนี้กำ ตรงนี้เป็นคานของรถ นี่เป็นตัวถังนี่เป็นงอนเป็นแอก เป็นสายนั่นสายนี่"

"แล้วรถมันอยู่ตรงไหน"

พระเจ้าแผ่นดินก็ทูลว่า "สิ่งทั้งหลายทั้งหมดนี้มารวมกันเข้าเรียกว่า รถ"

พระองค์ตรัสว่า "เรามาคิดถึงเรื่องของคน คำว่าคนนี่หมายถึงอะไร มนุษย์หมายถึงอะไร"

ก็ถามต่อไป ถาม – ตอบ ถาม – ตอบ ไป.....ก็รู้ว่า สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นเพราะการปรุงแต่ง ทรงอยู่ได้เพราะอำนาจความปรุงแต่งอย่างพร้อมเพรียง เมื่อสิ่งที่เข้าไปปรุงไปแต่งเกิดไม่พร้อมเมื่อใด มันก็แยก

เมื่อนั้น จึงมองเห็นว่าความตายเป็นเรื่องธรรมดาพระมเหสีต้องสิ้นพระชนม์ พระองค์เองก็ต้องสิ้นพระชนม์เหมือนกัน หนีไม่พ้น เลยหายเศร้าโศกโดยอาศัยธรรมะที่ทรงแสดง การเรียนธรรมะก็เพื่ออย่างนี้ เพื่อเอาไปใช้แก้ปัญหาชีวิตประจำวัน ในเวลาที่มีอะไรเกิดขึ้นเราก็จะได้พิจารณา แยกแยะวิเคราะห์วิจัยออกไป เช่น สมมุติว่าพวกเธอไปเกิดความรักอะไรขึ้นมาสักอย่างหนึ่ง นั่งเป็นทุกข์อยู่เพราะไม่สมหวังในเรื่องรัก ถ้าเป็นนักธรรมะก็ไม่เป็นทุกข์เกินควรไป คือมาคิดได้ว่า เรารักอะไร เรารักชอคนอื่นนั้น แล้วชอนนมีตัวตนหรือเปล่า แยกไปดูซิ เราไปรักรูป รักเวทนา รักสัญญา รักสังขาร วิญญาณซึ่งสมมุติชื่อว่าชื่อนั้น แล้วรูปมันเที่ยงไหม ไม่เที่ยง เวทนาเที่ยงไหม ไม่เที่ยง สัญญาเที่ยงไหม ไม่เที่ยง สังขารเที่ยงหรือเปล่า ไม่เที่ยง วิญญาณเที่ยงไหม ไม่เที่ยง รูปสวยงามไหม ไม่เข้าท่า เสียงเพราะเสมอไปรึ เป็นหวัดเป็นอะไรก็เสียงแหบเสียงแห้ง กลิ่นหอมเสมอไปรึ เครื่องฉาบทาทั้งนั้น ชุดวิทยาศาสตร์ เอาอะไร ๆ มาโปะไว้มันก็หอมชั่วครั้งชั่วคราว มันก็เป็นของผสมอีกละน้ำหอมก็ของผสม ครีมทาปากก็ของผสมขี้ผึ้งกับสี ไม่มีอะไร เราก็พิจารณาไปว่า มันไม่มีอะไร เราก็พิจารณาไปว่า มันไม่น่ารักอะไร ไม่น่าชมอะไร ทำไมเราไปหลงให้เสียเวลาพิจารณาไปก็ค่อยตอบไป หน้าที่ของเรา คือการศึกษาเล่าเรียน จะไปหลงสิ่งนั้นอยู่ไม่เข้าเรื่องพักไว้ก่อน เรียนสำเร็จค่อยหาใหม่ หาใหม่แล้วเราก็ไม่หลง เราอยู่กันตามหน้าที่ เช่นว่าสามีภรรยาอยู่กันตามหน้าที่ ทำงานกันไปตามหน้าที่ เลี้ยงลูกไปตามหน้าที่ มีปัญญารู้เท่ารู้ทันว่าสิ่งนี้เมื่อเกิดขึ้นกับเราแล้วก็ไม่ถาวรอะไร วันหนึ่งก็จะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเรื่องของมัน ถ้า

คิดได้อย่างนี้ทุกข์ก็ไม่เกิด แต่ปรกติคนเราไม่ได้คิดอย่างนี้ เรายึดมั่น ถือมั่น ลูกกู หลานกู อะไรของกูทั้งนั้น เรียกว่า มีตัวกูของกูมันมาก เราเรียกว่า อหังการ มมังการ **อหังการ** คือ **ตัวกู มมังการ** คือ **ของกู** ท่านเจ้าคุณพุทธทาส ท่านพูดภาษาไทยง่าย ๆ ตัวกู ของกู บางคนว่าแหม ท่านองค์นี้พูดหยาบ คือความจริงภาษาไทยแท้ ๆ กลายเป็นของหยาบไปได้ เรียกหมาก็ว่าหยาบ ต้องเรียกสุนัข เอาภาษาอื่นมาใช้ก็ว่าดีไป หมูก็ต้องว่าสุกร เพราะฉะนั้นถ้าเรียกแมว ก็ต้องเรียกว่า วิฬาร์ แต่ไม่เห็นใครเรียกวิฬาร์ ยังเรียกแมวอยู่นั่นเอง ควายก็ต้องเรียกกระบือ ภาษาไทยของเรา เราไม่ควรจะไปสมมุติว่าหยาบคาย ควรจะใช้ได้ การใช้ธรรมะเป็นหลักพิจารณาจะบรรเทาความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนให้ลดน้อยลงไปก็สบาย ไม่เดือดร้อน ทำอะไรก็เรียกว่าทำด้วยปัญญา ไม่ได้ทำด้วยความเขลา ใจก็สงบเป็นสุขนี่เรียกว่า อนัตตลักขณสูตร เป็นพระสูตรที่สำคัญ เป็นสูตรที่สอง ซึ่งเราควรจะศึกษารู้ไว้ เป็นสูตรที่ว่าด้วยตัวเราโดยเฉพาะ ซึ่งพูดให้ฟังย่อ ๆ สั้น ๆ ก็คือรู้ว่าตัวเรา คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ สิ่งเหล่านี้ไม่เที่ยง ดูเถอะเนื้อหนังเรามันก็เปลี่ยนเรื่อย ๆ แต่ว่าบางอย่างเปลี่ยนช้าเพราะเครื่องปรุงแต่งดี บางคนแก่ช้าเพราะว่าเครื่องปรุงแต่งดี ได้อาหารดี อากาศดี จิตใจสบาย ถ้าอาหารไม่ดี อากาศไม่ดี จิตใจวุ่นวาย ก็แก่เร็ว คนบางคนแก่เกินอายุ เพราะว่าใจวุ่นวายไม่สงบ ไม่ใช้ธรรมะ เดือดร้อน ต่อไปนี้เราจะออกไปเป็นครูเป็นอาจารย์ต้องใช้ธรรมะให้มากหน่อย

คำบรรยายวิชาพุทธศาสน์

โดย พระราชนันทมุนี (บัญญานันทภิกขุ)

วันพฤหัสบดีที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๑๗

เวลา ๑๔.๐๐–๑๖.๐๐ น.

ณ ห้องประชุมวิทยาลัยวิชาการศึกษา พระนคร

ครั้งที่ ๕ อนุปุพพิกถา

คุณสมบัติของอุบาสกอุบาสิกา

และมงคลสูตร

วันก่อนได้อธิบายถึงเรื่องอนัตตลักขณสูตร ที่พระผู้มีพระภาคแสดงแก่ฤษีปัญจวัคคีย์ทั้งห้าและท่านเหล่านั้นได้ฟังแล้วก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ วันนี้จะได้พูดต่อไป ในสมัยนั้นเมื่อพระองค์พร้อมด้วยภิกษุปัญจวัคคีย์ทั้งห้าพักอยู่ที่บ้านอิสิปตนมฤคทายวัน หรือสวนกวางใกล้เมืองพาราณสี มีครอบครัวหนึ่งเป็นเศรษฐีร่ำรวยมาก มีลูกชายอยู่คนหนึ่งชื่อว่า ยศ เรียกภาษาบาลีว่า ยส นายยศนี้อยู่อย่างมีความสุข มีบ้านอยู่ถึง ๓ หลัง เหมาะแก่ฤดูทั้งสาม ได้รับการบำรุงด้วยความสุขมากมายหลายเรื่องหลายประการ วันหนึ่งนายยศนอนหัวค่ำ ตื่นขึ้นกลางดึก ได้เห็นพวกบริวารที่นอนอยู่ในห้องนั้น นอนท่าไม่สวย มองแล้วไม่น่าดู เลยอึดอัดใจ ก็บ่นว่า ทำไมขัดข้อง ทำไมวุ่นวาย ใส่รองเท้าเดินออกจากบ้านไป เดินบ่นไปเรื่อยว่า ทำไมขัดข้อง ทำไม

วุ่นวาย กลุ้มนั่นเอง เดินบ่นไปจนถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเดินจงกรมอยู่ตอนดึก ได้ยินเสียงเช่นนั้นก็ว่า เอหิยส พ่อยศมาที่นี่ ที่นี่ไม่วุ่นวาย ที่นี่ไม่ขัดข้อง เมื่อได้ยินคำเช่นนั้นก็รู้สึกอบอุ่นใจจึงเดินเข้าไปใกล้เห็นนักบวชไม่รู้จักว่าเป็นใครก็แสดงความเคารพเรียบร้อยตามระเบียบของชาวอินเดียเขา พระองค์ก็แสดงธรรมะให้ฟัง ธรรมะที่แสดงนี้เรียกว่า **อนุปุพพิกถา** แปลว่า เรื่องที่พูดตามลำดับ อนุปุพพิกถา มี ๕ อย่าง มักแสดงแก่บุคคลที่มีนิสัยจะบรรลุมรรคผลได้ เป็นการฟอกจิตใจไปตั้งแต่เบื้องต้น

ประการที่หนึ่ง **ทานกถา** คือ พูดถึงเรื่องทาน การให้ว่า มนุษย์อยู่ในโลกนี้จะต้องมีการให้ ต้องเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน คนเราจะอยู่โดยการรับอย่างเดียวไม่ได้ ต้องมีการให้ด้วย การรับกับการให้เป็นของคู่กัน เมื่อมีรับแล้วต้องมีให้ ถ้าไม่มีให้ก็เรียกว่าเอาเปรียบเห็นแก่ตัว คนเรามีฐานะไม่เท่าเทียมกัน บางคนยากจน บางคนมั่งมี บางคนโง่ บางคนฉลาด บางคนอ่อนแอบางคนก็แข็งแรง เมื่อมีสภาพเช่นนี้ มนุษย์จะต้องช่วยเหลือกัน ภาษาวัดเรียกว่าทาน การให้ การให้เป็นสิ่งของก็ได้ ให้คำสอนก็ได้ ให้อะไร ๆ ก็ได้ทั้งนั้นที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ต้องการ ถ้าได้ให้สิ่งที่จำเป็นในสิ่งที่เขาต้องการแล้วเรียกว่า เป็นความชื่นใจมาก นี่เป็นการให้เบื้องต้น

ประการที่ ๒ **ศีลกถา** สอนเรื่องศีลให้อยู่กันอย่างมีระเบียบในสังคม สังคมจะมีความสุข ความสงบได้ ก็เพราะทุกคนมีระเบียบ มีวินัย หรือพูด

อีกอย่างหนึ่งว่า อยู่อย่างมีวินัย การมีระเบียบวินัยก็คือ ต้องเคารพต่อกฎหมายของบ้านเมือง เคารพต่อวัฒนธรรมศีลธรรมประเพณีของประชาชนในที่นั้น ๆ เพราะว่าขนบธรรมเนียมประเพณี กฎหมาย ศีลธรรม ทุกอย่างเป็นเครื่องช่วยให้คนอยู่กันอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตามธรรมดาคนเราหลายคนก็หลายใจ ความคิดความนึกอาจจะไม่ตรงกัน ถ้าปล่อยให้ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำอะไรตามชอบใจก็จะวุ่นวายไม่มีความสงบสุขในสังคม ถ้าจะให้เกิดสุขในสังคม ทุกคนจะต้องหลอมตัวเองให้เข้าในระเบียบแบบแผน เพราะฉะนั้นในสังคมมนุษย์นี้จึงต้องมีระเบียบ เช่น **มีหลักศีลธรรม มีวัฒนธรรม มีประเพณี มีกฎหมาย** เราอยู่ในสังคมใดก็ต้องเคารพต่อระเบียบในสังคมนั้น **ผู้ใดอยู่ในสังคมใดไม่เคารพต่อระเบียบแบบแผนของสังคมนั้น เขาเรียกว่าเป็นคนเกะกะเกเร ทำให้เกิดความวุ่นวายในสังคม**

ประการที่ ๓ **สัคคกถา** พระองค์แสดงถึงสวรรค์ สวรรค์คือสิ่งที่เกิดขึ้นจากการให้ทาน การรักษาศีล คือ เมื่อคนเราอยู่กันด้วยการให้ไม่เห็นแก่ตัว เคารพต่อระเบียบแบบแผนของสังคมแล้ว เราก็จะอยู่กันอย่างสวรรค์ อยู่กันอย่างมีความสุขสบาย ทำมาหากินสะดวก เศรษฐกิจก้าวหน้าทุกคนมีความรักความเคารพต่อกัน มีใจเอื้อเฟื้อต่อกัน นั่นแหละคือสวรรค์ สวรรค์คือความสุขอันเกิดจากการกระทำ ความดี ความงาม ตามหลักที่กล่าวมาแล้ว สวรรค์โดยเนื้อแท้ก็คือ การได้กลิ่น ได้รูป ได้รส ได้สัมผัสนั่นเอง ต้องการรูปก็ได้ดังใจ ต้องการเสียงก็ได้ดังใจ ต้องการกินอาหารก็ได้ดังใจ ตอนนี้ของแพงสวรรค์ชักจะเป็นทุกข์หน่อยเพราะว่าไม่ได้ดังใจ ต้องการจะไปไหน

ก็ไปได้ดังใจ นี่เป็นสวรรค์ในเมืองมนุษย์ พระพุทธเจ้าพูดถึงสวรรค์นั้นไม่ใช่สวรรค์ในชั้นฟ้า แต่เป็นสวรรค์ในเมืองคนที่เราทุกคนทำให้มันเกิดขึ้นได้

ประการที่ ๔ **กามาทีพกถา** หรือ **กามาทีพพกถา** ทรงแสดงโทษแห่งกาม ก็เท่ากับบอกว่าสวรรค์ยังเปลี่ยนแปลง ยังมีความทุกข์ ไม่คงทนถาวรอะไร อย่ามัวเมาอยู่ในสวรรค์ที่คนได้รับให้พิจารณาโทษของมันด้วย ยกตัวอย่างให้เห็นง่าย ๆ เช่น คนเป็นใหญ่เป็นโต ได้เป็นนายกรัฐมนตรีก็เรียกว่า ได้สวรรค์ชั้นหนึ่ง เพราะมีความสะดวกสบายหลายอย่าง แต่พระพุทธเจ้าบอกว่าไม่สบายเสมอไปหรอก **อย่าเมาในความเป็นใหญ่ อย่าเมาในอำนาจ อย่าเมาในพวกบริวารที่ไปนั่งปั้อยอปอปั้น** ให้นึกถึงว่าสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง ไม่คงทนไม่ถาวร มันอาจจะเปลี่ยนแปลงไปเมื่อไรก็ได้ **ให้เตรียมเนื้อเตรียมตัวรับสถานการณ์ที่จะเปลี่ยนแปลงต่อไป แล้วก็ให้รู้จักถอย ไม่ใช่จะยึดยอมตายอยู่กับเก้าอี้ตลอดเวลา** ถ้าไม่รู้จักถอย เทวดาเล็ก ๆ ก็ต้องไปไล่ให้ถอย ที่ถอยแล้วก็ลำบากไม่มีที่อยู่อาศัย เทวดาที่เมาแล้วก็เป็นอย่างนั้นละ ถ้าเป็นผู้ที่ไม่เมา เมื่อเห็นว่าอยู่ในตำแหน่งนานแล้วก็ถอยเปลี่ยนเสียที อย่างนี้ก็ไม่วุ่นวาย **พระพุทธเจ้าท่านสอนให้รู้จักถอยเสียบ้างอย่ามัวเมาในสิ่งที่ตนมีตนได้**

ประการที่ ๕ และเป็นประการสุดท้าย คือ **เนกขัมมกถา** หมายถึงการหลีกออกจากกาม ไม่มัวเมาอยู่ในกาม คือ ทำจิตให้ไม่ยึดมั่นถือมั่นในความสุขมากเกินไป คนเราถ้ามัวเมาแล้ววุ่นวายมีความทุกข์ความเดือดร้อน

ถ้ารู้จักหลีกออกเสียบ้างก็ดี เพราะฉะนั้นในฐานะที่เป็นชาวบ้านเขาจึงแนะให้ถือศีลเป็นบางครั้ง อุโบสถ คือการประพฤติพรหมจรรย์ ไปนอนนั่งในที่เงียบ ๆ ถือศีล ๘ คือ ไม่กินข้าวหลังเวลาเที่ยงไปแล้ว ไม่เสพกามคุณ และทำจิตใจห่างจากกามารมณ์ พระเจ้าอโศกมหาราชไปบำเพ็ญพรหมจรรย์บ่อย ๆ คือ ไปอยู่กับพระ แต่ไม่ได้โกนหัวโกนคิ้ว การปฏิบัติเช่นนั้นเรียกว่า ประพฤติพรหมจรรย์ บางทีก็ไปพักอยู่กับพระ ๑๕ วัน ในอารามเงียบ ๆ แล้วออกมาปฏิบัติงานต่อไป บางทีก็ไปอยู่ตั้งเดือน แล้วออกมาปฏิบัติงานต่อไป คนเราถ้าได้ไปพักอย่างนั้นก็เท่ากับว่าไปอัดแบตเตอรี่เสียใหม่ แบตเตอรี่ถ้ามีแต่ใช้ ๆ มันก็หมดไป จิตก็เหมือนกันถ้าวุ่นวายปั่นป่วนก็ต้องไปอัดใหม่เสียที พลังงานก็เกิดขึ้น แล้วก็มาทำงานด้วยปัญญาด้วยความสงบต่อไป

ทั้งห้าอย่างนี้เรียกว่า อนุปุพพิกถา ได้แก่ ทาน ศีล สวรรค์ โทษของสวรรค์และให้ออกจากสวรรค์

พอเสร็จเทศน์ทั้ง ๕ อย่างนี้แล้ว ก็ทรงเทศน์อริยสัจ ๔ ให้ฟัง พระยศก็ได้ดวงตาเห็นธรรม คือบรรลุพระโสดาบันในคืนนั้น ครั้นรุ่งเช้าทางบ้านวุ่นวายกันใหญ่เพราะลูกชายหาย บิดาก็ส่งคนเที่ยวติดตาม ตนเองก็เหมือนกันไปเที่ยวตามหาลูกชาย ไปพบลูกชายอยู่กับพระพุทธเจ้า เมื่อได้ฟังเทศน์ของพระพุทธเจ้าแล้วได้บรรลุโสดาบัน จึงบอกลูกชายว่า แม่ของเจ้าคิดถึงมาก พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า พระยศมีจิตใจพ้นจากผู้ไปอยู่บ้านอยู่เรือนเสียแล้ว บิดาดีใจทูลว่าตามใจจะบวชก็ไม่ว่า พระพุทธเจ้าจึงทรงบวชให้พระยศ

เช้าวันนั้นก็ไปฉันอาหารที่บ้านพระยศ มารดาพระยศได้ฟังเทศน์ก็เกิดเลื่อมใสพระพุทธศาสนา ทั้งบิดาและมารดาได้แสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกา ถือรัตนสาม คือ ถือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นที่พึ่ง ในวงการพระพุทธศาสนาถือว่าบิดามารดาพระยศ เป็น **อุบาสกอุบาสิกา คู่แรก**

ในตอนนี้เรามาทำความเข้าใจในเรื่องอุบาสกอุบาสิกา ว่าต้องประกอบด้วยอะไรบ้าง คนที่เป็นอุบาสกอุบาสิกา ต้องมีธรรมอะไรบ้าง ถ้าไม่เข้าใจคุณสมบัติของอุบาสกอุบาสิกาแล้ว การเป็นอุบาสกอุบาสิกาก็จะไม่ถูกต้อง เป็นกันไปอย่างนั้นไม่ค่อยจะสมบูรณ์ตามแบบของพระพุทธศาสนา ผู้ที่เรียกว่าอุบาสกอุบาสิกา แปลว่า ผู้นั่งใกล้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นั่งใกล้ด้วยใจและกายทั้งสองอย่าง คุณสมบัติของอุบาสกอุบาสิกา มี ๕ ประการ คือ

๑. ประกอบด้วยศรัทธา
๒. มีศีลบริสุทธิ์
๓. ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล
๔. ไม่แสวงหาเขตบุญนอกพุทธศาสนา
๕. บำเพ็ญบุญแต่ในพุทธศาสนา

๑. **ประกอบด้วยศรัทธา** ศรัทธา แปลว่า ความเชื่อ อันศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้น ต้องเป็นศรัทธาที่มีปัญญากำกับ ไม่ใช่ศรัทธาแบบหลงงมงาย เรียกตามภาษาพระว่า **ศรัทธาญาณสัมปยุต** ญาณสัมปยุต

แปลว่า ประกอบด้วยปัญญา ญาณวิปยุต แปลว่าไม่มีปัญญา ศรัทธาที่ไม่มีปัญญานั้น เป็นพวกเชื่อง่าย เขาบอกอะไรก็เชื่อไปทั้งนั้น เช่น เขาบอกว่ามีน้ำศักดิ์สิทธิ์ทั่นนั่นก็เชื่อแล้ว เขาบอกว่ามีอะไรแปลก ๆ ที่ไหนเราก็เชื่ออย่างนี้เรียกว่าไม่ใช้ปัญญา พระพุทธศาสนาไม่ต้องการความเชื่อแบบไม่มีปัญญา แต่ต้องการความเชื่อที่มีปัญญา เวลาพระพุทธองค์จะเทศน์สอนใคร พระองค์ตรัสว่า ทำในใจให้ดี คิดให้รอบคอบเราจะกล่าวให้ฟัง ที่ตรัสอย่างนั้นก็เท่ากับว่า อย่าเชื่อคำที่ฉันกล่าวง่าย ๆ แต่จงคิดให้รอบคอบ คิดให้ดีแล้วจึงปลงใจเชื่อ ครั้งหนึ่งพระองค์ตรัสกับพระสารีบุตร แล้วก็ถามพระสารีบุตรว่าเชื่อไหม พระสารีบุตรทูลว่า ยังไม่เชื่อพระเจ้าข้า พระองค์ตรัสว่าชอบแล้ว คนมีปัญญาไม่รับเชื่ออะไรง่าย ๆ แต่ต้องเอาไปคิดไปตรองจนชัดเจนแล้วจึงปลงใจเชื่อ เพราะฉะนั้นเมื่อเราจะฟังอะไรจากใคร เราเพียงแต่รับฟังเท่านั้น ยังไม่ปลงใจเชื่อ เราจะเชื่อก็ต่อเมื่อได้นำไปคิดไปตรองจนเห็นชัดด้วยตัวเราเอง จึงปลงใจเชื่อ อย่างนี้เรียกว่า มีศรัทธา มีปัญญา ขอให้สังเกตธรรมะไม่ว่าหมวดใด ถ้ามีศรัทธาแล้วก็มีปัญญาอยู่ด้วย เพราะถ้ามีศรัทธาไม่มีปัญญา ก็จะทำให้งมงายเสียหายได้ ปัญญาเข้าไปทำศรัทธาให้เกิดคุณ จึงต้องใช้ปัญญากำกับ เช่น พละ ๕ มี ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เมื่อเราเชื่อในอะไร ยึดอะไรเป็นหลักเชื่อ ยึดพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นหลัก เรียกว่า พระรัตนตรัยนั่นเอง เชื่อมั่นในพระพุทธเจ้า เชื่อมั่นในพระธรรม พระสงฆ์ไม่หวั่นไหว ไม่โยกโคลง

ก่อนที่เราจะปลงใจเชื่อในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นั้น เราก็นำไปคิดไปตรองอย่างรอบคอบ ยอมรับว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้นำของเรา ยอมรับว่าพระธรรมนี้เป็นทางเดินของชีวิตของเรา ยอมรับว่าพระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เป็นพี่เลี้ยงในทางจิตทางวิญญาณของเรา การยอมรับนับถืออย่างนี้เรียกว่า เอาเป็นที่พึ่ง

๒. **มีศีลบริสุทธิ์** เราต้องเชื่อในเรื่องกรรม คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เราจะหนีจากผลที่เรากระทำไว้ไม่ได้เป็นอันขาด ชีวิตความเป็นอยู่ในวันนี้คือผลกรรมในวันก่อนสืบเนื่องกันมา เราทำอะไร ๆ ในวันนี้ก็จะส่งผลต่อไปถึงวันพรุ่งนี้ ถ้าเราเป็นนักศึกษาที่ขยันขันแข็งเอาใจใส่ในการเล่าเรียน เวลาออกจากโรงเรียนไปก็มีความรู้ทำงานก้าวหน้า การที่เรามีความรู้ ทำงานก้าวหน้าเมื่อออกจากสถานศึกษาไปนั้น เป็นผลกรรมที่เราทำไว้เมื่อเป็นนักศึกษามันส่งกันต่อ ๆ ไป ทำดีก็ได้ดี ทำชั่วก็ได้ชั่ว หนีไม่พ้น ข้อนี้เป็นหลักใหญ่ ชาวพุทธเราเชื่อกรรมไม่เชื่ออย่างอื่น ในข้อนี้ก็คือถือศีล ๕ หรือศีลอุโบสถเป็นครั้งคราว ตามปกติก็ถือศีล ๕ แต่ถ้าเป็นวันพระก็ถือศีลอุโบสถ คนหนุ่มในเมืองไทยนี้หายากที่จะถือศีลอุโบสถ มีแต่คนแก่ แต่ในประเทศพม่า และศรีลังกานั้น มีเด็กหนุ่มไปถือศีลกันมาก ในพม่าที่พระเจดีย์ เขาเรียกว่าพระธาตุย่างกุ้ง หลวงพ่อเคยไปพม่าและเคยไปพักที่พระธาตุย่างกุ้งหลาย ๆ วัน ในวันพระได้เห็นเด็กหนุ่ม ๆ เป็นจำนวนมากไปพักอยู่ตามบ้านรอบ ๆ เจดีย์ สวดมนต์ ไหว้พระ และสนทนาธรรมะกันในตอนกลางคืน เช่น พรุ่งนี้เป็นวันพระ ๘ ค่ำ คืน ๗ ค่ำ ก็ไปนอนค้าง และ

ในวัน ๘ ค่ำ เขาก็พักที่นั่นตลอดคืน ต่อรุ่งขึ้นเช้าจึงจะไปจากที่นั่น เคยถามดูว่าพวกนั้นมาทำอะไรกัน พระบอกว่าเป็นสมาคมเยาวพุทธหนุ่ม ๆ เขามาปฏิบัติธรรมกัน ได้ฟังแล้วรู้สึกชื่นใจว่าคนหนุ่มเข้าหาธรรมะเป็นดวงประทีปนำทางชีวิต ต่อไปก็จะเป็นคนดี มีประโยชน์ต่อแผ่นดิน เขาทำกันอย่างนั้น ในประเทศศรีลังกา โดยเฉพาะในวันวิสาขบูชา อันเป็นวันประสูติ ตรัสรู้ ปรินิพพาน ของพระพุทธเจ้า เด็กนักเรียนจำนวนมากไปถือศีลอุโบสถ นุ่งขาวห่มขาว ไปวัดตั้งแต่เช้ามืด รับศีล ๘ แล้วก็อยู่วัด ๒๔ ชั่วโมง ลองถามเขาดูว่า เธอไม่ได้กินข้าวตอนเย็นหิวไหม บอกว่าหิวบ้างนิดหน่อยแต่ต้องอดทน เพราะวันนี้เป็นวันสำคัญของพระพุทธเจ้า เราเป็นลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าท่านอดอาหารนานกว่าน เมื่อถึงวันเกิดของพระพุทธเจ้าก็ควรบูชาด้วยการปฏิบัติ เขามีอารมณ์สดชื่นดีนับว่าเป็นความดี ถือศีลกันเสียบ้างก็ดี เช่นวันมาฆบูชาที่จะถึงนี้ คือวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๗ ถ้าเราจะพร้อมใจกันถือศีลอุโบสถ อุทิศส่วนกุศลให้เยาวชนที่เสียชีวิตไปเมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ ก็จะดีเหมือนกัน ทั้งจะได้รู้ว่ากำลังใจของเราเป็นอย่างไร อดข้าวเสียบ้างจะเป็นอย่างไร ถือศีลให้บริสุทธิ์ไม่ว่าศีล ๕ หรือ ๘ อาจจะล่วงเกินไปบ้างแต่เราก็ตั้งใจให้บริสุทธิ์ก็ไม่เป็นไร

๓. **ไม่ถือมงคลตื่นข่าว** มงคลตื่นข่าวหมายถึง ความเชื่อที่รับตามกันมา อยากจะเรียกว่า เป็นความเชื่อแบบกลางบ้าน เหมือนกับยา

กลางบ้าน ใครเจ็บไข้ได้ป่วยก็ไปเที่ยวถามเขา เป็นอย่างนั้นกินอะไรดี เขาบอกว่าเอารากหมากรากมะพร้าวไปต้มกิน เอารากนมแมว รากแห้วหมู ไปต้มกิน กินแล้วก็ไม่หาย นั่นเขาเรียกว่า ยากลางบ้าน ยาผีบอก คนนั้นบอก คนนี้บอกกินกันจนตาย ไม่ได้เรื่องอะไร ความเชื่อแบบกลางบ้านนี้มีมากมาย เช่น เชื่อโชค เชื่อลาง เชื่อผีสางเทวดาจะให้โทษเชื่อนั่นเชื่อนี่ อย่างนี้เรียกว่ามงคลตื่นข่าว หรือเชื่อว่าถ้าสิ่งนั้นจะเป็นมงคล สมมุติว่า ใครมีเขยวหมูตัน มีเหล็กไหล มีไพลดำ ถือว่าเป็นของดี แต่ไม่รู้ว่ามันอยู่ที่ไหน เหล็กไหลก็ไม่เคยเห็น แต่เขาว่ามีเหล็กไหลเป็นมงคล มีไพลดำเป็นมงคล ตื่นเช้าถ้าได้ยินเสียงตุ๊กแกร้องเท่านั้นทีก็เป็นมงคล หรือตื่นเช้าได้เห็นอะไรผ่านหน้าบ้านก็เป็นมงคล หรือเห็นอะไรเข้าไม่เป็นมงคล อย่างนี้เขาเรียกว่ามงคลตื่นข่าว พุทธศาสนาไม่ให้ถือในเรื่องมงคลตื่นข่าวอย่างนี้ อีกอย่างหนึ่งที่เขาเรียกว่าถือโชคถือลาง ก็เป็นมงคลตื่นข่าวอีกประเภทหนึ่งเหมือนกัน ทำอะไรในวันนั้นวันนี้ เช่น ตัดผมต้องวันเสาร์ วันนี้ต้องนุ่งผ้าสีนั้น วันจันทร์ต้องสีนวลขาว อังคารสีนั้น พฤหัสบดีสีนั้น วันอาทิตย์สีแดง ตัดเล็บต้องวันนั้น เวลากินข้าวต้องหันหน้าไปทางทิศนั้น ไม่ได้เรื่องอะไร หรือถือวันดี คืนดี ต้องทำอะไรในวันนั้น ถ้าไม่ใช่วันนั้นละก็ไม่ดี ถ้าจะไปบวชจะต้องบวชวันนั้น ไม่ได้บวชวันนั้นบวชแล้วไม่เป็นพระหรืออย่างไร เคยมีตัวอย่างมาขอบวชรายหนึ่ง กำหนดมาเลยว่าจะขอบวชวันที่เท่านั้น

หลวงพ่อบอกว่าบวชไม่ได้ วันนั้นไม่อยู่ไปเทศน์ไกลกลับมืดเลื่อนไปวันอื่นเถอะ

ตอบว่าไม่ได้ ไปถามหมอดู หมอดูว่าให้บวชวันนั้น

เลยตอบไปว่า เมื่อคุณเชื่อหมอดู ไม่เชื่อพระ ถ้าเช่นนั้นไปบวชกับหมอดูเถอะ

แกก็ลาไป ไปบวชที่ไหนก็ไม่ทราบ เวลาจะสึกก็เหมือนกัน พระที่วัดชลประทานนี้ ไม่ค่อยสนใจว่าจะสึกวันไหนดี แต่แม่มักจะเดือดร้อนหนักหนา กลัวลูกจะสึกวันไม่ดี ไปเที่ยวดูหมอมา บางทีก็มีแบบฟอร์มบอกว่าต้องสึกวันนั้น หันหน้าไปทิศนั้นรดน้ำมนต์ แล้วก็ออกจากวัดเวลาเท่านั้น เข้าบ้านเวลาเท่านั้น สมมุติว่าไปถึงบ้านแล้วยังไม่ได้เวลา ก็ไปเดินเตร่อยู่นอกรั้ว รอเวลา การถืออย่างนี้ไม่เข้าเรื่อง ทางพระพุทธศาสนาไม่ให้ถืออย่างนั้น แต่เธออาจจะสงสัยว่าพระสงฆ์องค์เจ้าล้วนเป็นเจ้าตำรับในเรื่องอย่างนี้ พระเหล่านั้นท่านทำตาม ๆ กันมาไม่ได้คิดถึงหลักธรรมะ ซึ่งความจริงไม่ถูก ควรจะเลิกกัน ถ้าเกิดชาตินี้ได้เป็นสังฆราชจะได้ล้างสิ่งเหลวไหลให้หมดไปจากบ้านจากเมืองเสียที มันเลอะเทอะนักแล้ว เราไม่ควรเชื่อสิ่งเหล่านั้น หลวงพ่อไม่เคยเชื่อเลย ตั้งแต่เด็ก ๆ มาแล้ว ไม่ยอมเชื่อสิ่งเหลวไหลเหล่านั้นเลย เห็นอะไรแปลก ๆ แล้วชอบลอง เช่น เขาว่าหม้อใบนี้เขาเรียกผีมาใส่ไว้อย่ามาขุง ก็ถือไม้มาทุบหม้อทิ้งเสียเลย ในวัดที่หลวงพ่อเคยอยู่มีเสาเขื่อน ผู้คนไปกราบไหว้ อาจารย์ใช้ให้เด็กวัดขุด ไม่มีใครกล้า ขณะนั้นหลวงพ่อเป็นเด็กวัดคนหนึ่งบอกว่า ผมเอง เอาจอบขุด ขุดแล้วแบกไปทิ้งน้ำเลย ชาวบ้านมาถามว่า เสาเขื่อนหายไปไหนแล้ว เขาว่า

โน่นไอ้ปั่นมันขุดทิ้งเสียแล้ว เมื่อเด็ก ๆ เขาเรียกอย่างนั้น เขาทายว่าคืนนี้จะต้องนอนไม่หลับ เสียดท้องตายแน่ ๆ บอกว่า เออ ไม่กินมันดิบก็แล้วกันวันนี้ ถ้ากินเผือกดิบมันดิบละก็เสียดท้อง วันนั้นเลยกินแต่ของดี ๆ เปล่าเรียบร้อยไม่มีอะไร นี่เขาเรียกว่าเชื่อถือกันไม่เข้าเรื่อง คนไปหาหลวงพ่อบางคน หลวงพ่อเคี้ยวหมาก คายชานหมากปั้นเอาไปเลย บางคนคายปั้นจับใส่ปากเลย อันตรายแท้ ๆ ไม่รู้มีโรคอะไรอยู่ในนั้นช่างเอาไปได้ บางทีเอาผ้าเช็ดหน้าใหม่ ๆ ไปให้หลวงพ่ออมให้มันเปื่อนน้ำหมาก พอได้ก็ดีใจ ว่าได้ของดีไปแล้ว นี่เขาเรียกว่าเชื่อไม่เข้าเรื่อง ประเภทมงคลตื่นข่าวทั้งนั้น ทางศาสนาไม่ให้ถือ ให้ถือกรรม ให้เชื่อว่า ดี ชั่ว สุข ทุกข์ เสื่อม เจริญ อยู่ที่การกระทำของเราเอง ไม่ใช่อยู่ที่การกระทำของอะไรอื่น เรื่องกรรมในพระพุทธศาสนา ขอให้เข้าใจว่ามี ๓ กรรม คือ กรรมดำ กรรมขาว กรรมไม่ดำไม่ขาว กรรมดำนั้น หมายถึงกรรมชั่ว กรรมขาว คือการกระทำดี กรรมไม่ดำไม่ขาว คือการกระทำไม่ดีไม่ชั่ว กรรมดำกรรมขาวเป็นของคนธรรมดา กรรมไม่ดำไม่ขาวนั้นเป็นของพระอรหันต์ พระอรหันต์ท่านทำกรรมไม่เป็นกรรม แต่พวกเราทำกรรมยังเป็นกรรมอยู่ ที่เรียกว่าทำกรรมเป็นกรรมนั้นก็คือ กรรมนั้นต้อง

๑. มีเจตนา คือมีความตั้งใจ

๒. มีการกระทำ

๓. มีวิบาก คือผลที่จะเกิดขึ้น

เรียกว่ามี ๓ ขณะ คือถ้าตั้งใจกระทำ ผลที่ปรากฏก็เป็นกรรมขึ้นมา แต่ถ้าไม่ตั้งใจกระทำผลก็ไม่มี ก็คือเป็นเพียงกิริยา ไม่เป็นกรรม และก็มีปฏิกิริยาเป็นผลทางวัตถุ เช่น สมมุติว่าขณะที่เราทำงาน โยนไม้ค้อนไปโดนสุนัขหัวแตก ผู้โยนไม่มีบาป เพราะว่าไม่มีเจตนาเป็นเพียงกิริยา แล้วก็มีปฏิกิริยา คือสุนัขหัวแตกไป คนนั้นก็ไม่มีบาปอะไร แต่ถ้าเราแกล้งจงใจทำ สมมุติว่าเรามีมะพร้าว กินไม่หมดคว่ำไว้ พอยกขึ้นมาดูเพื่อจะกินต่อก็พบว่า มดเข้ามากินกันหมด ทำให้รู้สึกเดือด จึงเอามะพร้าวมาเคาะในเตาไฟ มดหล่นลงมาตายเป็นแถวอย่างนี้พร้อมสมบูรณ์ เรียกว่าบาปแท้ เพราะมีเจตนาทำกรรม มีวิบากเกิดขึ้น ใจก็เศร้าหมอง แต่ถ้าไม่มีเจตนาก็ไม่เป็นกรรม คนที่ขุดดินถูกไส้เดือนขาด หรือถูกสัตว์อะไรที่มันอยู่ในดินตายไม่เป็นไร เราเดินไปเหยียบมดตายไม่มีบาป เพราะว่าเราไม่ได้แกล้ง แต่ถ้าเราเห็นว่าไอ้นี่ขวางทาง เราบี้มันเสียเลยก็เป็นบาป ให้จำหลักไว้ว่า ถ้าเราไม่ตั้งใจก็ไม่เป็นโทษอะไร กรรมดำกรรมขาวก็อยู่ในหลักนี้เหมือนกัน

ส่วนพระอรหันต์นั้นไม่เป็นกรรม เพราะท่านทำอะไรไม่ได้ตั้งใจให้เกิดผล ท่านทำไปสักแต่ว่าทำเท่านั้น ไม่มีการรับผลของสิ่งที่ทำนั้น ใจไม่เกี่ยวข้อง ทำตามหน้าที่ ส่วนปุถุชนเรายังมีเจตนามีการกระทำ มีวิบากอยู่ ทำแล้วก็ต้องได้ ที่กล่าวว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว คือ ได้ผลทันที ทำดีก็ได้ดีทันที ทำชั่วก็ได้ชั่วทันที ได้อย่างไร คือได้คุณค่าขึ้นในใจ เช่น เราคิดดี ใจเราดีขึ้น ก็พูดดีตามคิดนั้น ทำดีตามความคิดนั้น ใจก็ยังดีอยู่

ถ้าเราคิดดี พูดดี ทำดีอยู่ ๑ ชั่วโมง เราได้ความดีอยู่ในใจ ๑ ชั่วโมง ทำดี คิดดี พูดดีอยู่ ๑ วัน ก็ได้ความดีเป็นเชื้อแล้ว เป็นรากฐานแล้ว พรุ่งนี้เราทำความดีต่อก็ได้ความดีเพิ่มขึ้นอีก การทำชั่วคิดชั่วทำให้ใจเศร้าหมอง พูดชั่วใจเศร้าหมอง ทำชั่วใจเศร้าหมอง ทำชั่วอยู่ ๑ ชั่วโมงใจก็เศร้าหมองอยู่ ๑ ชั่วโมง ทำชั่ว ๑ วัน ใจเศร้าหมอง ๑ วัน คนใดทำชั่วบ่อย ๆ ก็มีนิสัยในทางชั่ว **นิสัย** คือการทำบ่อย ๆ แล้วก็เกิดเป็น **อุปนิสัย** ขึ้นมา เช่น เราทำอะไรในทางชั่วบ่อย ๆ มันก็กลายเป็นนิสัยในเรื่องนั้น ทำดีบ่อย ๆ ก็กลายเป็นนิสัย เมื่อเรารู้ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วอย่างนี้ ก็ต้องระวังการกระทำ ส่วนมากมักจะเขวในเรื่องนี้ คือ เขาว่าทำดีไม่มีใครเห็นก็ไม่เป็นไร ทำชั่วไม่มีใครเห็นก็ไม่เป็นไร นี่ว่าที่ลับมันมีในโลก แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่า **ที่ลับไม่มีในโลก ถึงไม่มีใครรู้เราก็รู้เห็นด้วยตัวของเราเอง** ความร้อนใจ ความสบายใจ ไม่ได้เกิดขึ้นกับการรู้การเห็นของบุคคลอื่น แต่เกิดขึ้นจากการกระทำของเราเอง เช่น เราทำชั่วในที่ลับเราก็ร้อนใจ ไม่สบายใจ เราก็ได้รับความร้อนใจเพิ่มขึ้น **เราทำดีแม้ไม่มีใครเห็น ที่เขาเรียกว่า บึดทองหลังพระ แต่ตัวเราก็ดีขึ้น ทางดีขึ้น ทางเลวลงของจิตใจไม่ได้เกี่ยวกับการรู้การเห็นของผู้อื่น แต่เกี่ยวกับการกระทำของเรา** เราต้องระวังในการกระทำ ถ้าเราจะให้เราดีขึ้น เราก็ต้องคิดดี พูดดี ทำดีเรื่อยไป ต้องการให้ชั่ว ก็คิดชั่ว พูดชั่ว ทำชั่วเรื่อยไป แต่ว่าไม่มีใครต้องการ **อันนี้เรียกว่ากรรมแท้** ไม่เกี่ยวด้วยบุคคล ส่วนผลที่เป็นวัตถุนั้น

ต้องเกี่ยวด้วยบุคคลอยู่บ้าง ผลที่เป็นวัตถุ เช่นเงินเดือนขึ้น หรือได้เลื่อนตำแหน่ง เลื่อนหน้าที่ มันเกี่ยวกับคนให้ ต้องมีคนเข้าไปประกอบ เรื่องอย่างนั้น เรียกว่า เป็นผลทางวัตถุ ผลทางวัตถุต้องมีบุคคล ต้องมีเหตุการณ์ เวลา และสถานที่ เข้าไปเกี่ยวข้อง ต้องเหมาะต้องพร้อม เช่น เราทำดีหัวหน้าไม่เห็น เขาก็ไม่ขึ้นเงินเดือนให้ เพราะเขาไม่รู้ไม่เห็น ทำชั่วเขายังไม่เห็นก็ยังไม่เอาเราไปลงโทษทางกฎหมาย เป็นการกักขังจองจำทางร่างกาย แต่ว่าความร้อนใจเรามีอยู่แล้ว มันได้อยู่แล้ว นี่เป็นหลักกรรมที่เราควรเข้าใจไว้ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วก็ได้ทันที หนีไม่พ้น ส่วนผลทางวัตถุเป็นอีกเรื่องหนึ่ง

๔. **ไม่แสวงหาเขตบุญนอกพุทธศาสนา** หมายความว่า ไม่ทำบุญตามแบบวิธีการของศาสนาอื่น เช่น ศาสนาฮินดูเขาทำบุญด้วยการฆ่าสัตว์บูชายัญ เราไม่ทำ เพราะวิธีการของพระพุทธศาสนาเราไม่ทำเช่นนั้น หรือว่าเขาทำบุญด้วยวิธีใดที่ไม่ตรงกับวิธีการของพระพุทธศาสนาเราก็ไม่ทำอย่างนั้น เราทำแต่ตามแบบของพระพุทธเจ้า แบบของพระพุทธเจ้าที่เป็นบุญ ก็คือ ทำทานเป็นบุญ รักษาศีล เจริญภาวนา ฟังธรรม แสดงธรรม แผ่ส่วนบุญให้แก่บุคคลอื่น รับส่วนบุญที่คนอื่นให้ ช่วยเหลือในกิจการของคนอื่น ประพฤติเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน ทำความคิดความเห็นของตนให้ตรง เรียกว่า บุญ ๑๐ อย่าง เราทำบุญตามแบบนี้ เราไม่ทำบุญตามแบบอื่น ในศาสนาอื่นเขาสอนให้ทำตามแบบอื่น เราไม่ทำ บุญ ๑๐ อย่างในศาสนาอื่นเขาก็มี แต่อาจจะแผลงไปแบบอื่นๆ เราไม่ถือตามเขา เราทำ

ตามแบบของเรา เรียกว่าไม่ทำบุญนอกศาสนา ข้อ ๔ มีความหมายตามนี้ คือ ทำตามแบบที่พระพุทธเจ้าสอนให้ทำ

๕. **บำเพ็ญบุญแต่ในพุทธศาสนา** ก็ทำนองเดียวกัน คือ ทำบุญแต่ในแบบพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าสอนไว้ ไม่ทำบุญตามแบบอื่น พวกเราที่เป็นพุทธบริษัทจะไปช่วยพวกมุสลิมสร้างสุเหร่ามัสยิดได้ไหม เพราะว่าเป็นการทำบุญให้ทาน เช่น เรานำบิจจัยไปโฆทนาช่วยเขาสร้างสุเหร่ามัสยิดทางบักษ์ใต้ พระท่านนำชาวบ้านไปทอดผ้าป่าบ่อยๆ เรียกว่า ทอดผ้าป่าสร้างมัสยิด แต่ไม่นำผ้าไตรไปทอด เอาแต่เงินไป แห่เป็นพุ่มใหญ่ ไปช่วยเขาสร้างมัสยิด หรือไปช่วยเขาทำโรงเรียน สิ่งใดที่เป็นสาธารณกุศลเราก็ไปช่วย พวกคริสเตียนเขาจะสร้างโบสถ์ของเขา เราก็ไปช่วยได้ สมมุติว่าบาทหลวงมาหาเราที่บ้านเพื่อเรี่ยไรเงินไปซื้อเสื้อหนาวแจกคนจน เราก็ให้ได้ไม่เป็นไร ไม่เป็นการผิดหลัก เพราะเป็นการทำทาน ไม่นอกเรื่องอะไร เราทำได้

อุบาสกอุบาสิกาผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๕ ประการนี้ ชื่อว่า เป็นพุทธบริษัทที่ถูกต้อง เป็นอุบาสกอุบาสิกาที่ถูกต้อง ได้กล่าวถึงเรื่องมงคลตอนข้าวมาแล้ว ก็จะนำเรื่องมงคลในพระพุทธศาสนามาอธิบายให้ฟัง มีอยู่ ๓๘ ประการ เรียกว่า **มงคลสูตร** พระพุทธเจ้าตรัสเทศนามงคลสูตรนี้ที่วิหารเชตวัน เมืองสาวัตถี เวลานิมนต์พระไปสวดตามบ้านท่านมักสวดมงคลสูตรนี้ขึ้นต้นว่า อเสวนา จ พาลานำ ปณฺฑิตา นญฺจ เสวนา แปลเป็นไทยว่า อย่าคบคนพาล ให้คบบัณฑิต แบ่งเป็นข้อๆ ดังนี้

ข้อ ๑. อย่าคบคนพาล

ข้อ ๒. ให้คบหาสมาคมด้วยบัณฑิต คนเราจะอยู่คนเดียวไม่ได้ ต้องอยู่ในสังคม ต้องมีการคบหา พระพุทธเจ้าท่านบัญญัติประตูว่า อย่าคบหาคนพาล ให้คบหาด้วยบัณฑิต เพราะการคบคนพาลทำให้เราเสียคน คบบัณฑิตทำให้เราก้าวหน้า พระองค์ตรัสว่า **เหตุภายนอกอันจะทำคนให้ดี ให้เสียไม่มีอะไรจะยิ่งไปกว่าการคบหาสมาคม ถ้าเราได้คบกับคนดี เราก็ดีขึ้น ถ้าเราคบกับคนชั่ว ก็ตกต่ำลงไป** เราไม่เคยสูบบุหรี่ ไปนั่งใกล้คนสูบบุหรี่บ่อย ๆ ประเดี๋ยวเป็น ไม่เคยดื่มเหล้า ไปเดินตามหลังคนขี้เมาเข้า ๒–๓ วัน เมาแล้ว ไม่เคยเล่นไพ่เล่นถั่ว ไม่เคยไปสนามม้า ไปคบนักเลงการพนันไม่กี่วัน เดินตามกันไปถึงสนามม้า ไม่เคยเที่ยวกลางคืน ไม่รู้แหล่ง ไปหาผู้ชำนาญการเข้าสักพักหนึ่งเท่านั้น เดี๋ยวก็คล่องไปเลย นี่เขาเรียกว่า คนคบชั่วพาไปหาผิด พระพุทธเจ้าท่านจึงสอนให้หลีกคนพาลมาคบบัณฑิต

ข้อ ๓. จงบูชาคนที่ควรบูชา หมายความว่า ให้เกียรติแก่คนดี อย่าบูชายกย่องคนชั่ว ข้อนี้สำคัญ ระบอบประชาธิปไตยต้องใช้ข้อนี้มาก คือ อย่ายกย่องคนชั่ว อย่าบูชาคนชั่ว เราจะต้องเกลียดคนชั่วไม่คบหาสมาคมกับคนชั่ว ถ้าเรารู้ว่าใครชั่วแล้วเราไม่ยุ่งด้วย แต่ถ้าใครดีละก็ต้องยกย่องบูชานับถือเพราะพวกนั้นเป็นคนดี ถ้าเราจะตั้งสมาคมก็เรียกว่า สมาคมคนดีเพื่อป้องกันคนชั่ว อย่าให้คนชั่วมีขึ้น ถ้าเราจะไปบอกประชาชนให้เลือกผู้แทน

ก็บอกว่าให้เลือกคนดี ดีอย่างไรต้องบอกเขาด้วย อย่าเลือกเจ้าของบ่อนการพนัน อย่าเลือกพวกขี้เมา อย่าเลือกนักเลงหัวไม้ อย่าเลือกคนเหลวไหล ต้องสืบประวัติดูให้แน่นอนว่าคนนั้นเป็นอย่างไร ต้องเอาคนดีของเมืองนั้นเข้านั่งสภา ถ้าไม่มีคนดีของบ้านเมือง ก็อย่าเลือกเสียเลย ถ้าเลือกก็เลือกคนดีเข้าไป อย่าให้เสียชื่อ อย่าให้เขาว่าคนเมืองนั้นเลือกคนอะไรก็ไม่รู้มาใส่สภา เสียชื่อ เสียหายนี่เรียกว่า บูชาคนดี

๔. **ให้อยู่ในประเทศอันสมควร** การอยู่ในประเทศที่สมควร คือ ปฏิรูปเทศ หมายถึงประเทศที่เหมาะแก่การหากิน เหมาะแก่การค้าขายทำไร่ไถนา เช่น เวลาเป็นนักศึกษาต้องอยู่ปฏิรูปเทศ วิทยาลัยตั้งอยู่ตรงไหน เราก็ไปอยู่ใกล้ๆ ไม่เปลืองค่ารถ ถ้าไปอยู่ไกล เดินทาง ๓ ชั่วโมง ก็ไม่เป็นปฏิรูปเทศสำหรับคนนั้น การทำมาหากินก็เช่นเดียวกัน จะเปิดร้านค้าต้องเลือกถิ่นที่เหมาะ จะเปิดโรงเรียนก็ดูให้ใกล้ๆ หมู่บ้าน เด็กจะได้มาเรียนง่ายๆ เรียกว่า **ปฏิรูปเทศ**

ข้อ ๕. **ปุพเพ กตปุญญตา** หมายความว่า **ผู้ได้สะสมความดีไว้ก่อนมากถือ** เป็นมงคล ความดีก่อน ก็คือความดีปัจจุบันนั่นเอง ปัจจุบันเวลานี้นี่ก็เป็นอดีตแล้ว เพราะฉะนั้นเมื่อเราจะต้องการอนาคตของเราให้ดี เราก็ต้องทำปัจจุบันดี เมื่อปัจจุบันดี อดีตก็ต้องดี อนาคตก็ต้องดี อะไรๆ ขึ้นอยู่กับตัวปัจจุบันทั้งนั้น ถ้าเราต้องการเป็นคนดีมีความเจริญก้าวหน้า ต้องทำปัจจุบันให้ดีไว้ แล้วอดีตก็ดี อนาคตก็ดี ท่านจึงสอนว่ามีบุญที่ทำไว้ก่อนมาก

ข้อ ๖. **ให้ตั้งตนไว้ชอบ** เป็นมงคล เราต้องรู้ตัวเรา เราเป็นนักศึกษา เราเป็นครูอาจารย์ เราเป็นพ่อเป็นแม่ เราเป็นพระ เป็นชาวบ้าน เราเป็นทหาร เป็นตำรวจ **อะไรเป็นหน้าที่ที่เราจะต้องกระทำ ทำตนให้เหมาะสมแก่หน้าที่นั้นๆ** ถ้าเป็นผู้นำนำให้ดี ถ้าเป็นผู้ตามก็ตามให้ดี เรียกว่าตั้งตนไว้ชอบ ถ้าตั้งตนไว้ผิดละก็เดือดร้อน เช่นเราเป็นผู้น้อย ตั้งตนผิดจะเป็นผู้ใหญ่ไม่ได้ ต้องรอเวลาให้โตสักหน่อย จึงจะเป็นผู้ใหญ่ เรียกว่าตั้งตนไว้ชอบ การตั้งตนไว้ไม่ชอบนั้นทำให้เกิดความวุ่นวายในสังคม เมื่อก่อนนี้ไม่วุ่นวาย เพราะไม่มีปากจะพูดน้ำท่วมปาก พอน้ำลดลงไปแล้วปากก็พูดใหญ่ พูดจนออกหูไปเลย ในสมัยนี้เราเรียกกันว่าประท้วง เพราะคนตั้งตนไม่ชอบมีอยู่ จึงได้เกิดการประท้วง ถ้าตั้งตนกันไว้ชอบ ก็ไม่มีเรื่องอะไรกัน จำไว้ให้ดี **ถ้าเราออกไปเป็นครู เป็นอาจารย์ ต้องตั้งตนไว้ชอบตามตำแหน่ง ตามฐานะจึงจะชื่อว่ามีมงคลสำหรับตัว**

ข้อ ๗. พาหุสัจจะ หมายถึง **ให้คงแก่เรียน** คือมีการศึกษามาก หาความรู้ใส่ตัวให้มากๆ

ข้อ ๘. **เชี่ยวชาญในวิชาศิลปะสาขาใดสาขาหนึ่ง** เช่น เราเชี่ยวชาญทางภาษาอังกฤษ เชี่ยวชาญในภาษาไทย เชี่ยวชาญในด้านพลศึกษา เชี่ยวชาญในการฝีมือ มีศิลปะทั้งนั้น

ข้อ ๙. **เป็นผู้อยู่ในระเบียบวินัย** ก็ถือว่าเป็นมงคล ผู้อยู่ในระเบียบวินัย ได้รับการศึกษาอบรมมาดี เรียกว่า เป็นผู้มีระเบียบวินัย เพราะรู้แล้วปฏิบัติด้วย เรียกว่า มีวินัย

ข้อ ๑๐. **เป็นผู้พูดด้วยวาจาสุภาษิต** เป็นมงคล วาจาสุภาษิต คือ วาจาที่อ่อนหวานพูดสมานสามัคคี พูดจริง และพูดมีประโยชน์ ถ้าพูดไม่จริง พูดหยาบ พูดไม่มีประโยชน์ เรียกว่าไม่เป็นวาจาสุภาษิต วาจาสุภาษิตนั้นต้องพูดให้ถูกเวลาด้วย จริงด้วย มีประโยชน์ด้วยเรียกว่าเป็นสุภาษิต คนที่กล่าววาจาสุภาษิตเป็นมงคลที่ปาก เราเรียกว่า ปากเป็นมงคล ไปนั่งที่ไหนปากไม่แตก ผู้ที่ปากไม่เป็นมงคล มักปากแตก ปากเจ่อบ่อย ๆ

ข้อ ๑๑. **อุปัฏฐากมารดาบิดา** คือบำรุงบิดามารดา เรามีคุณพ่อคุณแม่ เวลานี้คุณพ่อคุณแม่บำรุงเราอยู่ เวลาท่านแก่ เราบำรุงท่าน ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เราต้องเลี้ยงท่านตอบ ทำกิจให้ท่าน ทำให้ท่านสบายใจ เวลานี้พวกเรามาเรียนอยู่กรุงเทพ ฯ ต้องให้ท่านได้รับข่าวสบายใจ ถ้าเราทำอะไรให้ท่านไม่สบายใจ ก็เรียกว่าหานรกมาไว้ในอกของท่าน อย่าทำ ต้องหาสวรรค์ไปไว้ในอกของท่าน ให้ท่านสบายใจ เรียกว่า เลี้ยงบิดามารดา

ข้อ ๑๒. **ให้สงเคราะห์บุตร** การสงเคราะห์บุตรชายหญิง จัดว่าเป็นมงคล

ข้อ ๑๓. **ให้สงเคราะห์ภรรยา** ภรรยาก็ต้องสงเคราะห์สามีด้วย ถึงเขาไม่ใส่ไว้ในมงคล แต่ก็ต้องสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน

ข้อ ๑๔. **อย่าทำงานให้คั่งค้าง** ทำอะไรต้องทำให้เสร็จ การทำคั่งค้างไม่ดี ไม่เป็นมงคล เมื่อจะทำอะไรทำให้เสร็จ ทำให้ดีให้เป็นมงคล ถ้าเที่ยวทำงานค้าง ๆ ไว้ไม่เป็นมงคล งานชิ้นนี้ยังไม่เสร็จ ทิ้งไปทำงานนั้นต่อ เช่นนี้ใช้ไม่ได้ ต้องทำให้เสร็จเป็นเรื่อง ๆ ไป

ข้อ ๑๕. **การให้ทาน** เป็นมงคล

ข้อ ๑๖. **การประพฤติธรรม** เป็นมงคล

ข้อ ๑๗. **การสงเคราะห์ญาติ** เป็นมงคล

ข้อ ๑๘. **การประกอบกิจที่ไม่มีโทษ** เป็นมงคล

ข้อ ๑๙. **การงดเว้นจากบาป** เป็นมงคล

ข้อ ๒๐. **การงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา** เป็นมงคล

ข้อ ๒๑. **ความเป็นผู้ไม่ประมาทในการประพฤติธรรม** หมายความว่า ต้องไม่ประมาท ต้องประพฤติธรรม ทำดีไว้ทุกโอกาส ทุกเวลา ทุกสถานที่ เป็นมงคล

ข้อ ๒๒. **การรู้จักสัมมาคารวะ** คารโว แปลว่า ให้รู้จักเคารพผู้หลักผู้ใหญ่

ข้อ ๒๓. **การอ่อนน้อมถ่อมตน** นิวาโต หมายความว่า ไม่มีลมไม่พองเหมือนลูกโป่งอัดลม อย่าไปเบ่งกับใครๆ พวกลมมากมักเบ่ง ถ้าเราไปเที่ยวเบ่งกับคนนั้นคนนี้ก็ไม่มีมงคล จะถูกทำร้าย

ข้อ ๒๔. **ความสันโดษ พอใจในสิ่งที่เรามีเราได้** เป็นมงคล

ข้อ ๒๕. **ความกตัญญู** รู้จักบุญคุณพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ ตลอดจนถึงอะไรๆ ถ้ามีประโยชน์ต่อชีวิต

ข้อ ๒๖. **การฟังธรรมตามเวลา** วันพระว่างๆ ไปฟังธรรมเสียบ้าง เช่น เขามีปาฐกถาธรรมะที่ใกล้ๆ ก็ไปฟังเสีย เราไปเป็นครูสอนอยู่ที่

ใด เขามีการอภิปรายธรรมะ มีการปาฐกถาธรรมเราก็ไปฟัง ถือว่าเป็นมงคล

ข้อ ๒๗. **ขันติ ความอดทน เป็นมงคล**

ข้อ ๒๘. **โสรัจจะ ความสงบเสงี่ยม เป็นมงคล** ขันติกับโสรัจจะจะต้องคู่กัน คือ มีอาการสงบเสงี่ยมเมื่อมีอะไรมากระทบ หน้าเฉย ตาเฉย บางคนถึงจะทน แต่หูแดง ตาแดง มือชักจะสั่นๆ อยากจะชกปาก อย่างนั้นเรียกว่าไม่มีความสงบเสงี่ยม ผู้ที่มีขันติก็ต้องมีโสรัจจะ ขันติโสรัจจะเขาเรียกว่า ธรรมทำคนให้งาม ใครอยากจะเป็นคนงามต้องประดับด้วยขันติโสรัจจะ ขาดขันติโสรัจจะไม่งาม นางงามถ้าเป็นคนขี้โกรธก็ไม่งาม กระทบนิดหน่อยเดินตุบตุบ่องไปแล้ว ไม่งาม ขี้เจ้า ขี้งอด ไม่ได้เรื่อง ต้องเป็นคนอารมณ์ดี ยิ้มแย้มแจ่มใสใจเบิกบาน เป็นมงคล

ข้อ ๒๙. **สมณะ การได้เห็นผู้มีความสงบ เป็นมงคล**

ข้อ ๓๐. **การสนทนาธรรมกันตามบ้านเป็นเวลา** การนั่งล้อมกลุ่มสนทนาธรรมกัน พูดเรื่องธรรมะ ความรู้ เป็นมงคล พูดนินทาคนไม่เป็นมงคล พูดเรื่องวุ่นวายก็ไม่เป็นมงคล

ข้อ ๓๑. **ตบะ คือให้มีความเพียร** เผากิเลสให้เร่าร้อน เผาความรักให้หายไป เผาความโกรธความหลงให้ระเหยไป มีความเพียรในการเผากิเลส ไม่ใช่เพียงสะสมกองกิเลส คนบางคนเพียรสะสมกองกิเลส เพียรโกรธ ชอบโกรธบ่อยๆ ขยันด่าเขา ขยันนินทาเขา อย่างนี้เรียกว่าสะสมของไม่ดีขึ้นในใจ ไม่เป็นตบะ

ข้อ ๓๒. **การประพฤติพรหมจรรย์** เมื่อมีความเพียรแล้วต้องประพฤติพรหมจรรย์จึงเป็นมงคล ทำชีวิตให้เหมือนพรหม พรหมคือผู้บริสุทธิ์ พวกเราที่เป็นนักศึกษา โบราณเขาเรียกว่า **พรหมจารี** ชีวิตของชาวอินเดีย แบ่งเป็น ๔ ชั้น ชั้นแรกเรียกว่า **พรหมจารี** คือ เราเป็นนักเรียนนักศึกษาต้องเป็นพรหมจารี ต้องงดเว้นของเสพติดของมึนเมา ไม่ดื่มเหล้า ไม่สูบบุหรี่ ไม่ไปเที่ยวกลางคืน ไม่ประพฤติผิดพรหมจรรย์ อินเดียเขาเรียกนักเรียนว่า พรหมจารี บุคคลต่อจากนั้นจะไปครองเรือนก็ได้ **เป็นคฤหัสถ์** ถ้าไม่ครองเรือนไปอยู่ป่าเรียก **วนปรัสถ์** ตั้งอาศรมตั้งโรงเรียนสอนลูกศิษย์ต่อไป มีความรู้แล้วไปสอนศิษย์เป็นวนปรัสถ์ บางคนก็เป็นคฤหัสถ์ด้วย บางคนก็จองกันไว้แล้ว พอจบก็ไปเป็นคฤหัสถ์กันเลย ครองบ้านครองเรือน ผู้ที่ไปเป็นวนปรัสถ์นานๆ เข้าชักจะเบื่อ หรือเป็นคฤหัสถ์นานๆ ชักจะเบื่อก็ออกบวช เป็น **สันยาสี** คือพวกไม่มีทรัพย์สมบัติ มีผ้านุ่งกับไม้เท้า ภาชนะสำหรับใส่ข้าวคือบาตร ท่องเที่ยวไป เมืองเล็กพักคืนหนึ่ง เมืองใหญ่พัก ๒ คืน เที่ยวเทศน์สอนคน เขาเรียกว่า เที่ยวแจกของส่องตะเกียงให้คนได้รู้ได้เข้าใจ นี่คือชีวิตชาวอินเดียโบราณ เดี๋ยวนี้ยังมีอยู่ ส่วนพวกเรานักศึกษาเวลานี้เรียกว่าเป็นพรหมจารี ผู้ประพฤติพรหมจรรย์เป็นมงคล

ข้อ ๓๓. **การเห็นแจ้งในอริยสัจ ๔** นับว่าเป็นมงคลสูงขึ้นไป

แล้ว ตั้งแต่เป็นคนมีความเพียร ประพฤติพรหมจรรย์ เป็นขั้นที่สูงขึ้นไปเรื่อย การเห็นแจ้งในอริยสัจก็สูงขึ้นไปอีก

ข้อ ๓๔. **การทำนิพพานให้แจ้ง** มงคลข้อนี้ยังสูงขึ้นไปอีก เรายังไม่ถึงไม่เป็นไรให้รู้ไว้ก่อน

ข้อ ๓๕. **ความเป็นผู้ไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรม** เมื่อโลกธรรมมากระทบจิตก็ไม่หวั่นไหว เป็นมงคล หมายถึงได้ลาภ ได้ยศ สรรเสริญ สุข เป็นโลกธรรม ฝ่ายชอบใจเรียกว่า อิฏฐารมณ์ คือ อารมณ์ที่น่าชอบใจ เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ เป็นฝ่ายไม่ชอบใจ เรียกว่า อนิฏฐารมณ์ คือ อารมณ์ที่ไม่ชอบใจ คนเราอยู่ในโลกต้องกระทบสิ่งเหล่านี้ได้ลาภเสื่อนลาภได้ยศเสื่อนยศ ได้สุข ได้ทุกข์ นินทา สรรเสริญ กระทบเราทั้งนั้น เวลาได้อย่าไปดีใจ เวลาเสียก็อย่าไปเสียใจ จึงเรียกว่าเป็นผู้มีจิตใจไม่หวั่นไหวในโลกธรรม

ข้อ ๓๖. **ความเป็นผู้มีจิตไม่เศร้าโศก** หมายความว่ารู้เท่าคัน เช่น ของแตกของหายเราไม่เศร้าโศก เพราะเรารู้ว่ามันเป็นธรรมดา ถูกขโมยของ เราไม่คิดไม่เสียใจ ไม่เศร้าโศก เพราะเราคิดว่าเป็นธรรมดา ย่อมไม่อยู่กับเราตลอดเวลา แต่ก่อนเราก็ไม่มี มีแล้วมันก็หายไปเป็นธรรมดาเฉยๆ หาเอาไว้ นึกว่าดีแล้วอันนั้นหายไป หาใหม่ดีกว่า ไม่เศร้าโศก

ข้อ ๓๗. **ความไม่มีกิเลสในใจ** ไม่สร้างสนิมไว้ในใจ

ข้อ ๓๘. ความเป็นผู้มีจิตสงบจากเครื่องร้อยรัด จิตเกษมจากโยคะ คือจิตเกษมจากเครื่องร้อยรัด หมายความว่า มีความเป็นอยู่อย่างผู้มีจิตสงบจากสิ่งผูกมัดโดยประการทั้งปวง

เหล่านี้เรียกว่า มงคล ๓๘ ข้อ ตามหลักพุทธศาสนา เธอจดเอาไว้ นำไปประพฤติปฏิบัติทั้งตัวให้เป็นมงคล แล้วก็เจริญ

คำบรรยายวิชาพุทธศาสน์

โดย พระราชนันทมุนี (บุญญานันทภิกขุ)

วันพฤหัสบดีที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๑๗

เวลา ๑๔.๐๐–๑๖.๐๐ น.

ณ ห้องประชุมวิทยาลัยวิชาการศึกษา พระนคร

ครั้งที่ ๑ การประดิษฐานพระพุทธศาสนา

นักศึกษาทั้งหลาย.....

การเรียนหลักธรรมะทางพระพุทธศาสนาของพวกเรา ตามที่พูดมาแล้วนี้ เรียนโดยวิธีศึกษาเรื่องพระพุทธเจ้า แล้วก็มีคำสอนแทรกไปในตัวเรื่อย ๆ ไปจนกว่าจะจบเรื่อง วันก่อนได้พูดถึงตอนที่พระยศลูกเศรษฐีออกไปบวช ได้ฟังธรรมแล้วก็เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา บิดามารดาพระยศก็พลอยเลื่อมใส ได้แสดงความเป็นอุบาสกอุบาสิกาคู่แรกในโลก และได้พูดถึงเรื่องคุณสมบัติของผู้เป็นอุบาสกอุบาสิกาในพระพุทธศาสนาว่าควรมีอะไรบ้าง อันเป็นหลักสำคัญที่เราควรจะรู้ไว้ เพราะว่าความเป็นอุบาสกอุบาสิกาที่เป็นกันอยู่ทั่ว ๆ ไปในประเทศไทยนั้น ยังไม่ค่อยจะตรงกับคุณสมบัติของความเป็นอุบาสกอุบาสิกาอย่างแท้จริง เช่น เป็นอุบาสกถือผีบ้าง เป็นอุบาสกถือโชคลางบ้าง เป็นอุบาสกนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อะไรต่าง ๆ บ้าง ซึ่งสิ่งเหล่านั้นล้วนเป็นมงคลตื่นข่าว ไม่ใช่มงคลแท้จริงในพระพุทธศาสนา และวันที่แล้วก็ได้ชี้แจงว่ามงคลของพุทธศาสนามีอะไรบ้าง มี ๓๘ ประการ

ที่นี้จะพูดต่อไปว่า เมื่อพระยศได้บวชแล้ว สหายของพระยศ ๔ คน ชื่อ สุพาหุ ปุณณชิ ควัมปติ และวิมละ ได้ทราบข่าวว่าพระยศออกไปบวชเสียแล้ว ก็พากันมาเยี่ยม พระยศพาไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทั้งสี่คนได้ฟังธรรมเห็นว่าเป็นของใหม่ที่ไม่มีมาก่อนในประเทศอินเดีย ก็เกิดเลื่อมใสขอบวชตามณ ที่นั้น ต่อมาสหายอีก ๕๐ คนรู้ข่าวมาเยี่ยมก็เลยบวชอีกเหมือนกัน เป็นอันว่าในคราวที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนะฯ ใกล้เมืองพาราณสีนั้น ได้สาวก ๖๐ องค์ คือ ปัญจวัคคีย์ ๕ และพวกของพระยศ ๕๕ รวมเป็น ๖๐ ในพรรษานั้นจึงมีพระอรหันต์เกิดขึ้น ๖๐ องค์ในโลก ครั้นออกพรรษาแล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเรียกพระภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นมาประชุมพร้อมกัน ถ้าเราหลับตานึกภาพดู ก็จะเห็นภาพพระพุทธเจ้ายืนตรงกลาง แวดล้อมด้วยพระสาวก ๖๐ องค์ พระองค์ก็ได้ตรัสแก่สาวกเหล่านั้นว่า

จรถ ภิกฺขเว จาริกํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ มา เอกเตน อคมิตฺถ อาทิกลฺยาณา มชฺเฌกลฺยาณา ปริโยสานกลฺยาณา สาตฺถา สพฺยญฺชนา เกวลปริปุณฺณา ปริสุทฺธา พฺรหฺมจริยา ปกาเสถ สนฺติ สตฺตา อปรชกฺขชาติกา อสฺสวนตาย ธมฺมสฺส ปริหายนฺติ ภวิสฺสนฺติ ธมฺมสฺส อญฺญาตาโร เทสิสฺสามิ อหมฺปิ อุรุเวลคามนิคมนฺ ติ ธมฺมนฺติ

นี่เป็นพระดำรัสครั้งแรกของพระพุทธเจ้า ที่สั่งสาวกไปประกาศสัจธรรมแก่ประชาชน จะเรียกว่า เป็นคำสั่งฉบับแรกที่พระพุทธองค์ออกแก่

คณะสงฆ์ก็ว่าได้ ขอเรียกว่า เป็นคำสั่งเลขที่ ๑ ทั่วไป ก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี ต่อจากนั้นก็ให้ภิกษุทั้งหลายท่องเที่ยวไปปฏิบัติหน้าที่

ในพระดำรัสที่พระองค์ตรัสนี้ มีข้อความสำคัญที่เราควรจะได้นำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะเราทุกคนที่ได้มาศึกษาในมหาวิทยาลัยนี้ เดี๋ยวนี้เขาเป็นมหาวิทยาลัยแล้วพวกเราไม่ต้องเดินขบวนต่อไปแล้ว เมื่อเราออกจากสถานศึกษาแห่งนี้แล้ว เราจะไปเป็นครูเป็นอาจารย์ การเป็นครูอาจารย์นั้น เราก็ต้องนึกถึงพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ตรัสแก่สาวก ๖๐ องค์นี้ไว้ให้มาก เอาเนื้อความในพระดำรัสนี้ว่า **เธอจงเที่ยวไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขของมหาชน** นี่แหละเป็นหัวใจสำหรับพวกเราที่จะออกไปเป็นครูเป็นอาจารย์ในกาลต่อไปข้างหน้า ขอให้เชิญพระวิญญาณของพระพุทธเจ้าใส่ไว้ในใจของเรา ว่าเราจะเที่ยวไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่มหาชน เพราะว่าเด็กน้อย ๆ ที่ยังไม่รู้ไม่เข้าใจอะไรนั้นมีอยู่มากเหลือเกิน เราจะไปทำหน้าที่เปิดม่านบังตาของเด็กเหล่านั้น ให้มองเห็นสิ่งซึ่งมีประโยชน์แก่ชีวิตในกาลต่อไปข้างหน้า ถ้าเรามีอุดมการประจำใจว่าเราจะไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่มหาชนแล้ว การไปปฏิบัติงานจะก้าวหน้าเป็นไปด้วยดี การปฏิบัติงานของคนเราที่จะไม่ก้าวหน้านั้นอยู่ตรงนี้คือ อยู่ตรงที่ไม่มีอุดมการในใจว่าไปทำงานเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่มหาชน แต่ว่าเราจะไปทำงานเพื่อกระเป๋าของเรา ถ้ามีความคิดว่าจะไปทำงานเพื่อกระเป๋าของเราให้มันตุงขึ้นมาละก็ยุ่งยาก เกิดปัญหาสลับซับซ้อน

ต้องเดินขบวนกันบ่อย ๆ เพราะว่าเงินเดือนที่ได้ไม่สมใจ แต่ถ้าเราคิดว่าเราทำงานเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่มหาชน ปัญหาอะไรก็ไม่มี ความยากลำบากไม่มี เพราะเราได้ตัดสินใจแล้วว่า ชีวิตนี้เรามอบให้แก่สังคม เรามอบให้แก่ประชาชน เราจะไปทำงานเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ประชาชน คนที่คิดอย่างนี้ เรียกว่าเป็นผู้ให้ ถ้าจะพูดอีกอย่างหนึ่งก็ว่า**อยู่เพื่อให้ไม่ใช่อยู่เพื่อจะเอา** ไม่ว่าเราจะไปอยู่ในที่ใด เราต้องมีความคิดเป็นมูลฐานไว้ในใจของเราว่า เราอยู่เพื่อให้ ไม่ใช่อยู่เพื่อเอา ไปเพื่อให้ มิใช่ไปเพื่อจะเอา จะไปที่ใดก็ตาม ขอให้เราคิดในรูปอย่างนั้น ถ้าบุคคลใดมีความคิดนึกอยู่ในรูปอย่างนี้แล้ว การปฏิบัติงานจะก้าวหน้า และโดยเฉพาะพวกเราที่จะออกไปเป็นครูอาจารย์ยิ่งจำเป็นที่สุดที่จะต้องคิดต้องนึกในรูปอย่างนั้น แล้วสปีริต (Spirit) หรือวิญญาณของความเป็นครูอาจารย์จะมั่นคง แต่ถ้าหากว่าเราคิดถึงเรื่องอื่น คิดถึงเรื่องผลตอบแทน หรืออะไรที่เราจะพึงมีพึงได้จากการปฏิบัติงานในหน้าที่ สปีริตของครูจะหายไป เราจะกลายเป็นลูกจ้างสอนหนังสือไป ไม่ใช่ครูแท้ ครูแท้นั้นโดยน้ำใจไม่หวังอะไร นอกจากว่าจะไปสอนให้ศิษย์มีความรู้มีความฉลาด เพื่อจะได้ทำงานที่เป็นประโยชน์แก่ชาติแก่บ้านเมืองต่อไป สังคมในยุคปัจจุบันนี้กำลังต้องการบุคคลที่มีจิตใจอย่างนี้ให้มากขึ้น ๆ เวลานี้ชาติบ้านเมืองยังขาดบุคคลประเภทนี้ ในเมืองไทยเรายังขาดคนอย่างนี้อยู่มาก เพราะฉะนั้นขอให้เราทั้งหลายได้รับคำสั่งของพระพุทธเจ้าประทับไว้ในใจของเราว่าเราเป็นคนหนึ่งที่จะอยู่เพื่อประโยชน์

เพื่อความสุขของมหาชน ความจริงคนเราเกิดมาแล้ว ไม่เท่าไรก็ตายไป เกิดมาก็ไม่ได้เอาอะไรมา เวลาตายก็ไม่ได้เอาอะไรไป ดูคนที่ตาย ๆ ไปแล้ว ไม่เห็นเอาอะไรไปได้เลย เวลาไปรดน้ำศพ นอนแบมือ มือเปล่าทั้งนั้น ไม่เห็นถืออะไรไป ธนบัตรก็ไม่มี แหวนก็ไม่มี ทองก็ไม่มี แบมือให้เห็น เท่ากับพูดว่า ฉันไปมือเปล่าไม่ได้เอาอะไรไปเลย คล้ายจะบอกให้รู้อย่างนั้น แล้วก็บอกว่า ท่านก็เหมือนกันละ จะต้องไปมือเปล่าเหมือนกัน เอาอะไรไปไม่ได้ ถ้าคิดอย่างนี้ละก็มันก็ไม่วุ่นวาย แต่ถ้าคิดว่าอะไร ๆ เป็นของกูละก็ มันยุ่งทุกที จะเอาไปมาก ๆ ผลที่สุดก็เอาไม่หมด ลำบากเดือดร้อน ไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักพอ พระพุทธเจ้าท่านจึงบอกไว้ว่า โลโภ ธมฺมานำ ปริปนฺโถ ความโลภเป็นอันตรายของธรรมทั้งปวง อติโลโภ หิปาปโก คนโลภเป็นคนสกปรก ท่านว่าไว้เจ็บที่เดียว คนสกปรกเราก็ไม่ให้อยู่ในบ้านเมือง เราต้องไล่ออกไป เพราะว่าโลภจัดเกินไป ไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักพอ เพราะฉะนั้นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามีสาระอยู่ที่ตรงนี้ คือ จงเที่ยวไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่มหาชน

ที่พระพุทธเจ้าประทับยืนส่งสาวกไปประกาศพุทธศาสนานั้น เขาสร้างเจดีย์ไว้เป็นเจดีย์กลม ๆ ขึ้นไป ไม่มียอด กลม ๆ เหมือนกับลอมฟาง ตรงนั้นเขาเรียกว่า **ธรรมิกสถูป** คือ สถูปที่พระพุทธเจ้าประทับยืนส่งสาวกไปประกาศพระศาสนา ในตอนท้ายก่อนที่พระสาวกเหล่านั้นจะออกเดินทางไป พระองค์กำชับว่าจงไปรูปเดียว หมายความว่า ต่างรูปต่างไป อย่าไป

ทางหนึ่ง ๒ รูป ทำไมจึงสั่งอย่างนั้น ก็เพราะมีคนน้อย แต่ต้องการให้ทำงานได้กว้างขวาง เพราะฉะนั้นจึงให้ไปรูปเดียว ทางเดียว ไม่ให้ไปทางละ ๒ รูป แล้วพระองค์ก็ตรัสว่าเราเองจะไปสู่แคว้นมคธเหมือนกัน เมื่อพระองค์ส่งพระสาวกเหล่านั้นออกไปแล้วก็เสด็จออกจากเมืองพาราณสี เดินทางกลับลงมาทางใต้อีก มาเมืองคยา เพื่อจะไปสู่นครราชคฤห์ ในตอนนี้เราจะได้เห็นว่า พระพุทธเจ้านั้นมีนโยบายแหลมคมในการทำงาน ทำงานไม่เหนื่อย ไม่มีอุปสรรคเป็นข้อขัดข้อง เราจะเห็นว่าพระองค์ทำงานอย่างไร

ในการที่จะเข้าไปสู่นครราชคฤห์ เพื่อประดิษฐานพุทธศาสนาให้มั่นคงในแคว้นมคธนี้ พระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่า ในแคว้นมคธนี้มีคนเก่งอยู่ ๓ คน เป็นนักปราชญ์มีชื่อ คนนับถือกันทั่วบ้านทั่วเมือง ต้องไปปราบหัวหน้าทั้งสามนี้เสียก่อน แล้วงานจะไม่มาก ไม่เหนื่อย เรียกว่า เมื่อคนชั้นยอดนับถือแล้ว คนชั้นเล็ก ๆ ก็ไม่ต้องลำบากอะไร สอนได้ง่าย นี่เป็นวิธีการอันฉลาดของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าท่านไม่สอนคนธรรมดา เพราะคนธรรมดาอาจจะฟังไม่เข้าใจก็ได้ ต้องเสียเวลาสอนกันนาน การที่ไปสอนปัญจวัคคีย์ก่อนนั้นเป็นขั้นทดสอบว่าเรื่องที่รู้นั้นเมื่อพูดกันแล้ว มนุษย์จะเข้าใจหรือไม่ ก็เห็นว่าได้ผล ได้สาวกถึง ๖๐ องค์ทีนั่น ครั้นจะทำงานใหญ่ต่อไปต้องไปปราบหัวหน้าใหญ่ของแคว้นมคธเสียก่อน ซึ่งมีอยู่ ๓ ท่าน เรียกว่า อุรุเวลกัสสปะ นทีกัสสปะ และคยากัสสปะ ๓ คนนี้เป็นกัสสปโคตร เป็นพี่น้องกัน อุรุเวลกัสสปะ เป็นพี่ชายใหญ่ อีก ๒ คน เป็นน้องรองลงมา

ตั้งอาศรมอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ใกล้ ๆ กับที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้นั่นเอง แต่อยู่เหนือขึ้นไป พระองค์ไปถึงที่นั่น เสด็จไปหาอุรุเวลกัสสปะผู้พี่ชายก่อน ถ้าเราอ่านในหนังสือปฐมสมโพธิ จะพบว่าต้องใช้เวลานานเหมือนกัน มีการทรมานกันด้วยปาฏิหาริย์หลายเรื่อง เช่น พวกกัสสปะบูชาพระยานาคมีพิษร้าย พระองค์เข้าไปถึงก็ขอเข้าไปพักในที่พระยานาคอยู่เลยทีเดียว แต่พวกนั้นไม่ยอม บอกว่าไม่ได้ เดี๋ยวท่านเข้าไปแล้วออกไม่ได้ นาคจะพ่นพิษใส่ถึงแก่ความตาย พระองค์ตรัสว่าไม่เป็นไร เราอยู่ได้ แล้วก็เข้าไปอยู่ รุ่งเช้าก็เรียบร้อยไม่มีเรื่องอะไร แต่พวกนั้นก็นึกว่า ยังไม่เก่ง ต้องแสดงกันหลายเรื่องทีเดียว แต่ผลที่สุดเมื่อเกิดน้ำท่วมใหญ่ พระองค์ไม่เป็นอันตรายอะไร สามารถเดินแหวกน้ำอยู่ได้ พวกนั้นเห็นเก่งจริง เลยยอมเชื่อฟัง นี่เรียกว่าการทรมานกันด้วยปาฏิหาริย์ เมื่อยอมเชื่อฟังแล้วก็ลอยบริขารไปตามกระแสน้ำ น้องชายคนกลางเห็นเข้านึกว่าพี่โจรมาปล้นสำนักพี่ชายก็รีบมาดู เห็นพี่ชายบวชแล้วก็เลยบวชตาม ลอยบริขารไปอีก น้องชายคนเล็กเห็นเข้าก็มาดู เห็นพี่ชายทั้งสองบวชก็เลยบวชตาม พร้อมด้วยบริวารทั้งสำนัก รวมเป็นพันคน

ครั้นบวชแล้วพระองค์ก็พาไปสู่เมืองคยา ที่เมืองคยานี้ทางเหนือด้านตะวันออกของเมือง แม่น้ำไหลไปทางทิศตะวันตก มีเนินอยู่ เป็นเนินสูง ๆ เขาเรียกว่า คยาสีสะ เป็นเนินธรรมดา มีร่มไม้ร่มรื่น พระองค์ก็พาสาวกทั้งพันองค์นี้ไปที่นั่น ตรัสเทศน์เรื่อง **อาทิตตปริยายสูตร** ว่าด้วยเรื่อง

ของร้อน เป็นสูตรว่าด้วยเรื่องร้อน ๆ ทั้งนั้น อะไรบ้างเป็นของร้อน พระองค์ตรัสว่า สพฺพำ ภิกฺขเว อาทิตฺตำ สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน จกฺขุ ภิกฺขเว อาทิตฺตำ ตาเป็นของร้อน รูปเป็นของร้อน ความรู้ทางตาก็ร้อน สัมผัสที่เกิดขึ้นทางตา รูปกระทบกันก็เป็นของร้อน ร้อนเพราะอะไร ร้อนเพราะไฟราคะ ร้อนเพราะโทสะ ร้อนเพราะโมหะ ในพระสูตรนี้แสดงว่าในตัวคนเรามี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตาก็เป็นของร้อน จมูก ลิ้น ร้อน ใจก็ร้อน กายก็ร้อน สิ่งที่มากระทบตาก็เป็นของร้อน รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เป็นของร้อน ร้อนเพราะอะไร ร้อนเพราะว่าเมื่อตาเห็นรูปก็เกิดความรู้ ความรู้ทางตาเป็นเหตุให้เกิดความร้อน สัมผัสก็ร้อน เวทนาก็ร้อน ร้อนทั้งหมด ร้อนเพราะอะไร ลองถามต่อไป ร้อนเพราะราคะ ความกำหนัดในสิ่งนั้น ร้อนเพราะโทสะ เมื่อไม่ได้ดังใจ ร้อนเพราะโมหะคือความหลงใหลมัวเมาในสิ่งนั้น เหล่านี้เป็นของร้อน เราลองคิดดูว่ามันร้อนหรือไม่ ตาเห็นรูปเมื่ออยากได้ก็ร้อนใจ ครั้นไม่อยากได้แต่รูปนั้นมายืนอยู่เฉพาะหน้าก็ร้อนเหมือนกัน เกิดโทสะว่ามายืนขวางอยู่ได้ เราก็ร้อนขึ้นมา ถ้าเกิดหลงมัวเมาในสิ่งนั้นก็ร้อนอีก เหตุที่พระองค์เทศน์เรื่องร้อนก็เพราะว่า ชฎิล ๓ พี่น้องนี้ชอบบูชาไฟ ไฟติดแล้วก็เอาน้ำมันเนยมาราด สวดโอม อัคคี และอื่น ๆ เรื่อยไป นี่คือบูชาไฟเป็นอาจิณ พระองค์ก็เทศน์ให้เหมาะกับนิสัยของคนฟัง คนชอบร้อน ๆ ก็เทศน์ให้เห็นว่า สิ่งเหล่านี้เป็นของร้อน ให้ถอนความคิดยึดมั่นถือมั่นในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ทำลายราคะความ

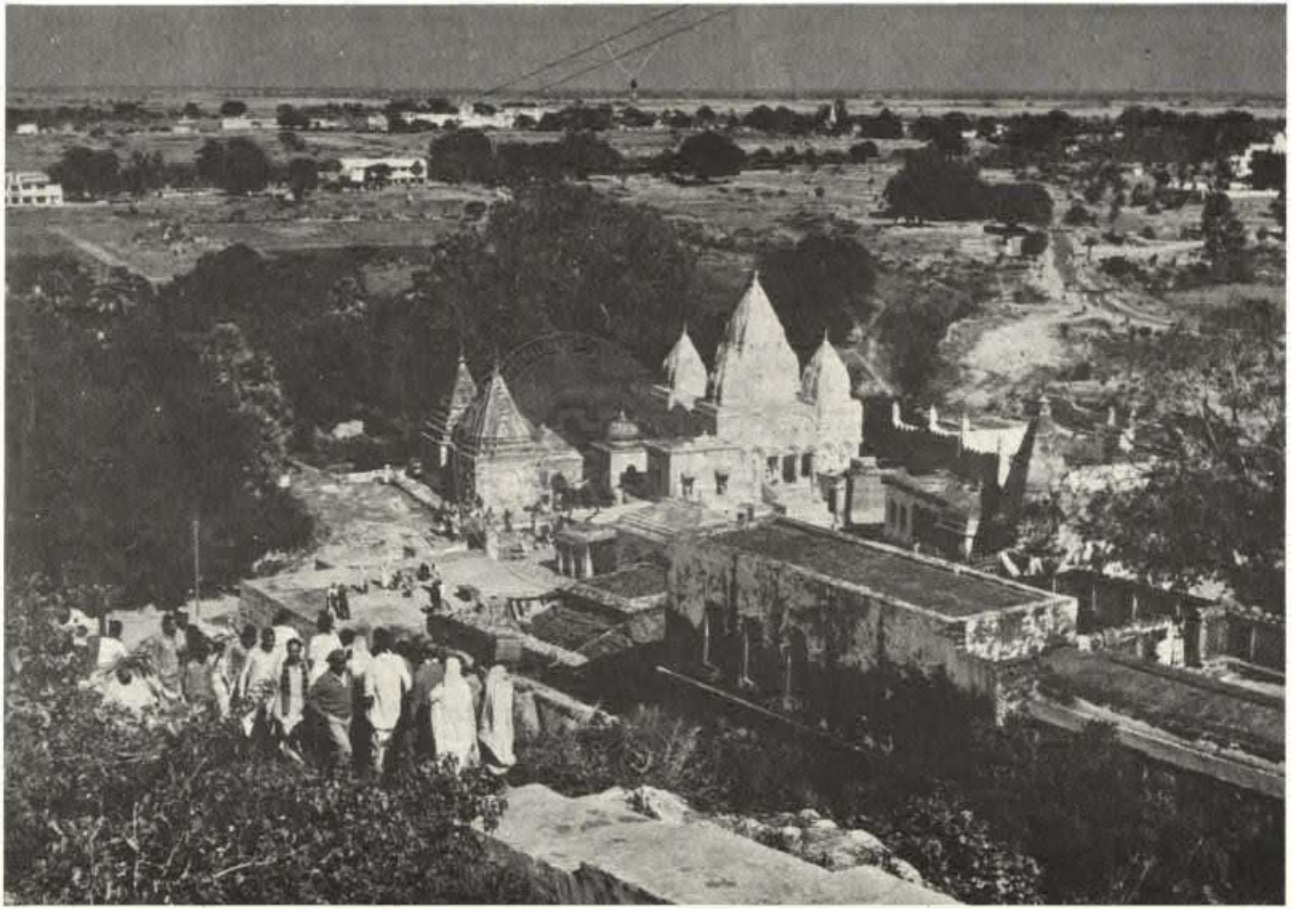

รูปที่ 8 น้ำพุร้อนที่เมืองราชคฤห์ อันเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จสรงน้ำ

กำหนัด โทสะความประทุษร้าย โมหะความหลงให้ออกไปจากใจ ท่านเหล่านั้นได้ฟังแล้ว ผลที่สุดก็ได้บรรลุธรรมชั้นสูง ถอนความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องตัวตนได้เป็นพระอรหันต์ ครั้นได้ลูกศิษย์พันหนึ่ง เรียกว่า กองทัพธรรมสมบูรณ์แล้วที่จะยาตราเข้าสู่นครราชคฤห์เพื่อจะเทศนาต่อไป ก็เดินทางออกจากเมืองคยามุ่งหน้าไปสู่ราชคฤห์

ในสมัยนี้ถ้าเราเดินทางไปอินเดีย เราไปจากพุทธคยา นั่งรถยนต์จากตัวเมืองข้ามแม่น้ำเนรัญชรา มีสะพานแคบ ไปที่มาที่รถเดินทางเดียว แล้วนั่งรถยนต์ผ่านทุ่งนาไปสักชั่วโมงกว่าก็เห็นทิวเขาเป็นทิวยาวเหยียด ทิวเขานั่นแหละคือเมืองราชคฤห์ ตั้งอยู่ระหว่างภูเขา ๕ ลูก ล้อมอยู่รอบ มีประตูเข้าออกด้านละประตู เป็นชัยภูมิที่เหมาะในสมัยโบราณ ข้าศึกจะมาโจมตีไม่ได้ พระองค์ก็ยาตรากองทัพธรรมไปตั้งอยู่ที่สวนตาลหนุ่ม คือต้นตาลที่เตี้ย ๆ ยังไม่โต เรียกว่า สวนตาลหนุ่ม พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบก็เสด็จมาเฝ้าพร้อมด้วยบริวารเป็นจำนวนมาก เมื่อพระเจ้าพิมพิสารมาถึงเหล่าบริวารก็ส่งเสียงเอะอะวุ่นวาย พระองค์เห็นว่ายังไม่เรียบร้อย เทศน์ออกไปแล้วก็ไม่มีประโยชน์ คนฟังไม่สนใจ การเทศน์คนฟังต้องเรียบร้อย ทีนี้จะทำอย่างไรให้สนใจ ตรงนี้เห็นผลของงานที่พระองค์ทำมาก่อน คือ พระองค์ก็ถามอุรุเวลกัสสปะนั่นเอง

"กัสสปะ ทำไมเธอจึงได้ละไฟที่เคยบูชามาเสีย"

กัสสปะก็ลุกขึ้นพนมมือ ทูลว่า "เพราะว่าการบูชายัญนั้น มีรูป เสียง กลิ่น รส เป็นที่ปรารถนา ผู้บูชายัญยังต้องการสวรรค์ คือ กามคุณอยู่ จิตยังไม่หลุดพ้นไปจากความทุกข์ความเดือดร้อน"

"เมื่อเธอเลิกบูชายัญแล้ว เธอชอบใจในธรรมะของใคร"

พระกัสสปะก็ทูลว่า "ข้าพระองค์ชอบใจในธรรมะของพระผู้มีพระภาคเจ้า" แล้วก็ก้มลงกราบแทบบาทของพระพุทธเจ้า

พอท่านกัสสปะก้มลงกราบแทบบาทเท่านั้น พวกบริวารของพระเจ้าพิมพิสารก็เงียบเสียง ต่างนั่งลงทีละ ๑๐ คน ๒๐ คน สงบลงได้ นี่คือวิธีการของพระพุทธเจ้า เมื่อไปสอนหัวหน้าใหญ่แล้ว คนเล็กคนน้อยก็ไม่ยากอะไร เมื่อนั่งกันเรียบร้อยแล้ว พระองค์ก็เทศน์ให้ฟัง เป็นการเทศน์ธรรมดา ไม่ใช่พระสูตร เทศน์เรื่องศีล เรื่องทาน เมื่อเทศน์จบพระเจ้าพิมพิสารบรรลุพระโสดาบัน บริวารนอกนั้นเรียกได้ว่ามีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ก็แสดงตนเป็นอุบาสกกันเป็นจำนวนมาก พระเจ้าพิมพิสารทรงเห็นว่า พระพุทธเจ้ากับพระสงฆ์มาเป็นจำนวนมาก ก็จัดที่พักถวาย จัดสร้างสวนเวฬุวัน คือสวนไม้ไผ่ถวาย เวลานี้วัดเวฬุวันเหลือแต่ซาก อยู่ใกล้ภูเขาเวภารบรรพต ซึ่งมีถ้ำชื่อ สัตตบรรณคูหา อันเป็นที่พระสงฆ์ ๕๐๐ รูป ทำสังคายนาภายหลังพระพุทธเจ้านิพพาน รัฐบาลอินเดียจัดทำเป็นสวนสาธารณะ ปลูกต้นไผ่ไว้ร่มรื่น สบายดีเหมือนกัน คนไปนมัสการก็ได้ไปไหว้สถานที่นี้ด้วย พระองค์ประทับอยู่ที่นั่นตลอดพรรษา

การที่พระพุทธเจ้าพักอยู่ที่เวฬุวนารามครั้งนั้น พระองค์ได้มีสำคัญในการช่วยกันทำงานประกาศพุทธศาสนา คือได้พระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะ อัครสาวกขวาซ้าย กล่าวคือ สานุศิษย์ของพระองค์ที่ชื่อว่า

พระอัสสชิ ซึ่งเป็นองค์หนึ่งในปัญจวัคคีย์ ได้เดินทางไปเที่ยวสอนคนทั่ว ๆ ไป วันหนึ่งเดินทางไปถึงหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ได้พบกับคนสำคัญชื่อ อุปติส-สปริพาชก คือ พระสารีบุตรนั่นเอง อุปติสสปริพาชกเป็นคนบ้านนาลันทา ใกล้เมืองราชคฤห์ บ้านนาลันทาเดี๋ยวนี้เป็นจุดที่คนไปเที่ยวมาก เพราะมีมหาวิทยาลัยใหญ่ในสมัยโบราณ เรียกว่า นาลันทามหาวิทยาลัย ในครั้งนั้นมีนักศึกษาตั้ง ๒ หมื่นคน หลวงจีนฟาเหียน หลวงจีนฮวนฉ่าง เป็นนักจาริกเดินทางจากเมืองลกเอี๋ยงในประเทศจีนใกล้ ๆ กรุงปักกิ่ง ข้ามทะเลทรายโกบี ข้ามภูเขาหิมาลัย ฝ่าความหนาวไปประเทศอินเดียไปอยู่ที่นาลันทา ศึกษาพุทธศาสนาอยู่ถึง ๑๕ ปี จึงเดินทางกลับประเทศจีน การเดินทางไปของหลวงจีนฟาเหียนและฮวนฉ่างนี้ ท่านบันทึกไว้ทุกวัน ๆ เป็นอนุทินที่เก่าแก่ที่สุดก็ว่าได้ ที่เขียนไว้เป็นภาษาจีน ฝรั่งผู้มาศึกษาโบราณคดีทางพุทธศาสนาได้อาศัยตำราเล่มนี้ จึงได้รู้ว่าเมืองไหนอยู่ที่ไหน เกิดการค้นคว้ากันในภายหลัง นาลันทาเป็นมหาวิทยาลัยที่มชื่อมากสมัยนั้น นักปราชญ์ราชบัณฑิตเกิดขึ้นมาก ที่ตั้งของมหาวิทยาลัยนี้ก็ตั้งอยู่ที่บ้านเกิดของพระสารีบุตรนั่นเอง พระโมคคัลลานะผู้เป็นสหายของพระสารีบุตรก็อยู่บ้านใกล้กัน ถ้าเราไปจากราชคฤห์จะไปนาลันทาต้องผ่านบ้านพระโมคคัลลานะก่อน แล้วอีกไม่เท่าไรก็ถึงบ้านพระสารีบุตร ซึ่งอยู่ใกล้มหาวิทยาลัยนาลันทา

พระสารีบุตรกับพระโมคคัลลานะเป็นลูกคนมีเงิน นั่งรถม้าสวยงามไปไหนมาไหน แต่ละคนมีบริวารสองร้อยคนเศษ ไปไหนก็ไปเป็นหมู่ ถ้ามี

งานสนุกที่ไหนและคนทั้งสองไปร่วมด้วยแล้วก็ทำให้งานนั้นยิ่งสนุก ถึงเวลาควรให้รางวัลก็ตกรางวัล เวลาเล่นดีก็หัวเราะชอบใจกันครึกครื้นเพราะมีบริวารมากทำให้งานครึกครื้นมากขึ้น วันหนึ่งเขามีงานแสดงบนยอดภูเขาใกล้เมืองราชคฤห์สองสหายก็ไปแต่นั่งซึมเหมือนคนไม่มีหัวใจ ถึงเวลาตลกก็ไม่หัวเราะ ไม่ตกรางวัลในเวลาควรให้รางวัล โมคคัลลานะนี้ชื่อเดิมว่าโกลิตะ เห็นอาการของเพื่อนก็ถามว่าเป็นอะไรวันนี้ไม่เห็นหัวเราะ ไม่เห็นตกรางวัลอะไร สารีบุตรตอบว่า พวกนี้ไม่ถึงร้อยปีก็จะตายหมดแล้ว เราจะมาหัวเราะอะไร แล้วเพื่อนล่ะเห็นซึมๆ เหมือนกัน พระโมคคัลลานะก็ว่าเราก็คิดเหมือนกันพวกนี้เกิดเต้นๆ รำๆ ไม่เท่าไรก็จะตายแล้ว เราจะสนุกกันอยู่ทำไม ไปแสวงหาโมกขธรรมกันดีกว่า

โมกขธรรม หมายความว่า ธรรมที่จะช่วยให้จิตใจพ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อน

คนในสมัยนั้นดูเหมือนสนใจในเรื่องความหลุดพ้นกันมาก จึงได้คิดอย่างนั้น เมื่อคิดต้องกันทั้งสองสหายก็เลยไม่กลับบ้าน บอกบริวารให้กลับ แต่บริวารทั้งหลายรักนาย บอกว่านายไปไหนก็จะตามไปด้วย เวลานั้นลัทธิเชื่อผู้นำก็มีอยู่ เลยไปบวชในสำนักอาจารย์สญชัยทั้งหมด ปฏิบัติศึกษาอยู่ในสำนักนั้นจนความรู้เทียบเท่าอาจารย์ อาจารย์ก็ยกย่องให้เป็นอาจารย์สอนศิษย์ต่อไป แต่สองสหายไม่พอใจในตำแหน่งที่ได้รับ เพราะรู้สึกว่าจิตยังไม่หลุดพ้น ยังมีอะไรๆ อยู่มากเหลือเกินจึงสัญญากันไว้ว่า เรา

ทั้งสองคนนี้ ถ้าใครได้ธรรมะที่ลึกซึ้งกว่าสงบกว่านี้ให้บอกกัน แล้วก็อยู่ในสำนักนั้นต่อมา วันหนึ่งอุปติสสปริพาชกออกไปบิณฑบาต ไปพบพระอัสสชิ ซึ่งก็ออกไปบิณฑบาตเหมือนกัน ก็บังเกิดความเลื่อมใส เหตุไรจึงเลื่อมใสทั้งที่ยังไม่ได้พูดกัน เรื่องนี้สำคัญขอให้พวกเราจำใส่ใจไว้ด้วยคือ **กิริยามรรยาทของตนเป็นเรื่องสำคัญ** การแต่งเนื้อแต่งตัว กิริยาท่าทาง การพูดจา การเดินเหิน น่าดู ดังที่เขาเรียกว่า **เป็นผู้ดี** มีกิริยามารยาทน่าดู ศิษย์ของพระพุทธเจ้าจัดว่าเป็นผู้ดี เพราะพระองค์ทรงวางระเบียบกฎเกณฑ์ไว้มาก ระเบียบข้อแรกก็คือ ธรรมะนั่นเอง ผู้ประพฤติธรรมจะทำอะไรก็มีจังหวะจะโคน ไม่หุนหันพลันแล่น เช่น จะเดินก้าวไปข้างหน้า จะถอยมาข้างหลัง จะคู้แขนเหยียดแขน จะเลี้ยวซ้ายเลี้ยวขวาเรียบร้อยทุกอิริยาบถ ไม่มีอาการที่ว่าทำโดยไม่รู้สึกตัว คนเราถ้าทำอะไรโดยขาดการควบคุม มักลุกลี้ลุกลนแสดงว่าทำไปโดยไม่รู้สึกตัว กิริยาไม่น่าดู เรื่องมารยาทนี้ถ้าพูดกันไปแล้วในหมู่พุทธบริษัททั้งหมด ทุกชาติทุกภาษา คนไทยเป็นชั้นนำในเรื่องมารยาท

กิริยานั่งหรือเดินถือว่าเป็นวัฒนธรรมไทยที่น่ารัก ทั้งหญิงทั้งชายต้องสุภาพเรียบร้อยแต่เวลานี้ชักจะเก้งก้างขึ้นแล้วเหมือนกัน เรื่องที่ชักจะเก้งก้างก็เพราะเราไปเลียนแบบชาวตะวันตกมากเกินไป เรื่องเอาอย่างทางตะวันตกนี้ควรเอาแต่บางอย่าง คือ เอาอย่างในด้านดีด้านงาม ส่วนอะไรที่เก้งก้างเราไม่เอาอย่าง ของของเราดีควรรักษาของเราไว้ ส่วนของเขาถ้าดีถึงจะเอาอย่าง ถ้าไม่ดีไม่เอาอย่าง จึงจะชอบจะควร เรื่องมารยาทนี้สำคัญ

มาก เช่น ฝรั่งถ้าเวลาเดินสวนทางกับผู้ใหญ่ เขาก็เดินทื่อ ๆ ไม่รู้จักก้ม แต่คนไทยเรานั้นมีสัมมาคารวะต่อผู้หลักผู้ใหญ่ เช่นเวลาครูบาอาจารย์ มารดาบิดา พระสงฆ์องคเจ้าเดินผ่านมา เราก็เดินก้มแสดงว่าเรารู้ว่านั่นคือ ครูบาอาจารย์ พระที่เคารพนับถือของเรา เป็นผู้มีฐานะสูงกว่าเรา แม้ไม่ใช่ครูอาจารย์แต่เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ เราก็แสดงสัมมาคารวะ หลวงพ่อไปที่หลวงพระบางรู้สึกว่า แม้ในด้านกิริยามารยาทยังเรียบร้อยอยู่ หลวงพระบางก็ไทยเวียงจันทน์ก็ไทยนั่นแหละ หนองคายก็ไทยนั่นแหละ ไม่ใช่ใครที่ไหน คนไทยแตกลงมาจากทางเหนือ เดินเลียบฝั่งน้ำ พวกหนึ่งเดินเลียบฝั่งซ้าย พวกหนึ่งเดินเลียบฝั่งขวา แล้วก็มาสร้างบ้านสร้างเมืองกัน พูดเหมือนกัน ที่หลวงพระบางนั้นรู้สึกว่ากิริยามารยาทของคนยังสุภาพดีเหลือเกิน หลวงพ่อไปหลวงพระบางไปพักคืนเดียวได้ยินเขาบ่นว่าท่านเจ้ามาพักน้อย ได้เทศน์บ่อนเดียว บ่อนนี้แปลว่า แห่ง ไม่ได้เทศน์หลายบ่อน เขายังพูดภาษาไทยเดิมอยู่ พระที่ไปยืนอยู่ในบริเวณวัด เด็กตัวน้อย ๆ เดินไปโรงเรียน เด็กตัวโต ๆ ก็เดินผ่านมา ไม่รู้จักมักจี่อะไรกันหรอก พอเดินผ่านพระเขาก็ก้ม ท่าคลานก็เรียบร้อยน่าเอ็นดู บ้านเราการเดินก้มแบบนั้นไม่เป็นแล้ว ถ้าใครเดินก้มจะถูกหาว่าเชยไม่ทันสมัย หัวโบร่ำโบราณ แต่โบราณนั้นน่าเอ็นดู สมัยใหม่บางทีก็ไม่น่าเอ็นดู ที่เกาะสมุยยังโบราณอยู่ กิริยามารยาทยังเรียบร้อย เวลาพบพระเขาต้องนั่งลงยกมือไหว้ ถ้าไม่ได้ถือสัมภาระก็ต้องนั่งลงยกมือไหว้ แล้วลูบหัวตัวเอง การลูบหัวนี้เป็นวัฒนธรรมไทยเก่าแก่

หมายความว่าเอาพระคุณใส่เกล้า การทำอย่างนั้นเรียกว่า เคารพที่สุดแล้ว ชาวเกาะสมุยถ้าขึ้นจักรยานสวนทางกับพระเขาจะลงจากรถยืนเฉย ๆ ก็เป็นการคารวะของเขา เวลาไปวัดเขาไม่เอารถเข้าไป จอดรถไว้นอกวัด เกาะสมุยยังดีอยู่ ที่เกาะสมุยรถจอดอยู่ตรงไหนไม่เคลื่อนที่ยังอยู่ที่เดิม แต่เมืองอื่นไม่ได้ เคลื่อนที่หมด เรื่องวัฒนธรรมนี้ เราควรต้องรักษาไว้ ความน่ารักน่าเอ็นดูนั้นอยู่ที่กิริยามารยาทน่าเลื่อมใส ในทางพระก็เหมือนกัน พระพุทธเจ้าท่านบัญญัติไว้ เช่นพระผู้น้อยนั่งอยู่ ถ้าพระผู้ใหญ่เดินมาต้องลุกขึ้นเขาเรียกว่า ลุกขึ้นยืนรับ เพราะเป็นผู้มีพรรษาสูงกว่า การลุกขึ้นยืนรับนี้เป็นการเคารพแบบหนึ่ง ธรรมเนียมพระนั้นเคารพกันตามลำดับพรรษา ใครบวชก่อนต้องเดินหน้า บวชหลังก็เดินหลัง นั่งก็เหมือนกัน องค์แก่พรรษานั่งข้างหน้า องค์รองนั่งข้างหลัง เพราะฉะนั้นเวลาพระผู้น้อยนั่งอยู่ พระผู้มีพรรษาสูงกว่า เช่น เป็นอาจารย์หรือเป็นอุปัชฌาย์เดินมา องค์ผู้น้อยต้องลุกขึ้นยืนแสดงคารวะ พอท่านเดินพ้นไปจึงนั่งต่อไป การแสดงความเคารพคารวะต่อผู้ใหญ่นี้ เป็นกิริยามารยาทอันดีงาม ในวงการทหารก็ใช้กันอยู่มาก ยังเคร่งครัดอยู่ ทหารเมื่อผู้บังคับบัญชาเดินผ่านมา ต้องลุกขึ้นยืนบ้าง วันทยาหัตถ์บ้าง เหล่านี้ตรงกันกับระเบียบพุทธศาสนา ในวงการทั่ว ๆ ไปก็ควรจะปฏิบัติอย่างนั้น เพราะว่าการแสดงความเคารพกันตามลำดับชั้นเป็นเรื่องของการแสดงน้ำใจ ว่าเรารู้สึกเคารพกตัญญูกตเวทีต่อผู้นั้น ออเฟ่อเอาใจใส่ เช่น ครูบาอาจารย์ของเราท่านเดินผ่านมาเราก็ลุกขึ้นแสดงความคารวะ แสดงว่า เราระลึกถึงอยู่ว่าท่านเป็นผู้มีอุปการคุณต่อเรา ถ้าท่านเดินมาเรา

นั่งเฉยๆ ครูอาจารย์ก็จะน้อยใจ พวกเราเวลานี้ยังไม่เป็นครูยังไม่รู้สึก พอไปเป็นครูจะรู้สึกในเรื่องนี้ ถ้าเราสอนเด็กมา เวลาเราเดินผ่าน เขาเล่นกันเฉยไม่สนใจ เราจะรู้สึกอย่างไร ข้อนี้แม้จะเป็นการละเลยต่อเรื่องเล็กน้อย แต่ก็เป็นการไม่ดี เรื่องมารยาทเป็นเรื่องสำคัญ ทำให้น่ารักน่าเคารพ

พระอัสสชิท่านเรียบร้อย นุ่งห่มเรียบร้อย เดินเรียบร้อย ผิดจากนักบวชที่มีอยู่ก่อนในสมัยนั้น พระสารีบุตรเห็นแล้วทึ่งว่า นักบวชผู้นี้ผิดกว่าผู้อื่น หน้าตาเปล่งปลั่งมีเลือดมีฝาด ไม่สกปรกเหมือนนักบวชอื่น นักบวชอินเดียมักเอาขี้เถ้าทาหน้าผาก ทาแก้ม ทาตามแขนตามตัว รุ่มร่ามรุงรัง ดร. ลักษมีนารสูตรเป็นนักปราชญ์อยู่ทางตอนใต้ของอินเดีย ท่านนับถือพุทธศาสนา ได้เขียนไว้ว่านักบวชอินเดียออกมาจากที่พักมองแล้วเหมือนตัวอะไร หนวดเครารุ่มร่ามสกปรก พระในพระพุทธศาสนาต้องโกนหนวดเรียบร้อย ฟันก็ต้องขัดถูให้สะอาด ฉันเสร็จก็แปรงฟัน ไม่แปรงไม่ได้ เก็บอาหารไว้เป็นโทษแก่ฟันต่อไป อะไรๆ ก็เป็นระเบียบ เรื่องระเบียบแล้วพระพุทธเจ้าสอนไว้ดีมาก

พระสารีบุตรรู้สึกทึ่งและสนใจพระอัสสชิ แต่ท่านก็มีมารยาท เดินตามไปห่างๆ คอยดูไปไม่ละลาบละล้วงเข้าไปถาม เพราะรู้ว่าเวลานั้นเป็นเวลาบิณฑบาตไม่สมควรเข้าไปถาม ท่านเดินตามไปห่างๆ จนพระอัสสชิได้อาหารพอสมควรแล้ว ออกนอกเมืองไปนั่งฉันตามริมไม้ ตามลำห้วยที่สบาย ท่านก็เดินตามไป เมื่อไปทันกันแล้วก็ปูอาสนะถวาย แล้วตักน้ำมาให้ นั่งดู

ท่านฉันอาหาร พอฉันอาหารเสร็จเรียบร้อย ท่านก็เข้าไปกราบนมัสการ แล้วถามว่าพระคุณเจ้าดูหน้าตาผ่องใสมีเลือดมีฝาด ท่านชอบธรรมะของใคร ท่านปฏิญาณตนเป็นลูกศิษย์ของท่านผู้ใด พระอัสสชิก็ตอบว่าเราเป็นศิษย์ของพระสมณโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้า เราชอบใจในธรรมะของท่านผู้นั้น พระสารีบุตรก็ถามว่าอาจารย์ของท่านสอนว่าอย่างไร พระอัสสชิตอบอย่างถ่อมตนว่า เราเป็นผู้บวชใหม่ยังไม่ลึกซึ้งในคำสอนเท่าไร พระสารีบุตรบอกว่าไม่เป็นไร ข้าพเจ้าชื่อว่า อุปติสสปริพาชก ไม่ต้องการทราบเรื่องละเอียด ต้องการแต่ข้อใหญ่ใจความที่พระพุทธเจ้าสอนเท่านั้น พระอัสสชิก็บอกข้อใหญ่ใจความเป็นคาถาที่มีชื่อว่า

เย ธมฺมา เหตุปฺภวา เตส เหตุ ตถาคโต
เตสญฺจ โย นิโรโธ จ เอววาที มหาสมโณ

คาถาหนึ่งมี ๔ บาท ๓๒ คำ ใจความในคาถานี้ว่า **สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีเกิดขึ้นเป็นธรรมดา พระผู้มีพระภาคตรัสว่า สิ่งนั้นต้องดับเป็นธรรมดา สิ่งใดเกิดขึ้นเพราะเหตุ เหตุดับแล้วผลก็ต้องดับ** เราจำง่าย ๆ ว่า สิ่งทั้งหลายเกิดจากเหตุ เมื่อเหตุดับผลก็ต้องดับ พระสารีบุตรฟังแล้วเข้าใจทันที เข้าใจความหมาย ได้ดวงตาเห็นธรรม เรียกว่า ธรรมจักษุ ก็แสดงความเลื่อมใส ถามว่าอาจารย์ของเราอยู่ที่ไหนเวลานี้ ท่านอัสสชิตอบว่า ได้ข่าวว่าประทับอยู่ที่เวฬุวัน ใกล้เมืองราชคฤห์ พระสารีบุตรพูดว่า ขอให้พระอาจารย์ไปก่อน กระผมจะไปบอกเพื่อนแล้วจะตามไป แล้วพระสารีบุตรกลับไปสู่สำนัก

เมื่อมาถึงก็บอกพระโมคคัลลานะว่า ได้ของดีแล้ว พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลกแล้ว สอนธรรมแก่ชาวโลกแล้ว เราได้รับคำสอนมาว่าอย่างนี้ พระโมคคัลลานะฟังก็เข้าใจความหมาย ได้ดวงตาเห็นธรรมเหมือนกัน จึงพากันไปลาอาจารย์สญชัย ตอนนี้เป็นคติอยู่อันหนึ่ง อาจารย์สญชัย มีทิฐิ มีมานะแก่กล้า เมื่อศิษย์เข้าไปลาและชักชวนให้ไปเป็นศิษย์ของพระสมณโคดม เพราะธรรมะของท่านลึกซึ้งเป็นประโยชน์ในทางพ้นทุกข์ อาจารย์สญชัยกลับถามว่า จระเข้ที่อยู่ในโอ่งกับจระเข้ที่อยู่ในทะเล ที่ไหนจะสบายกว่ากัน ตอบว่าจระเข้ที่อยู่ในโอ่งไม่สบายหรอก เพราะคับแคบ จระเข้ในทะเลสบายกว่า อาจารย์สญชัยถามอีกคำถามหนึ่งว่า คนในโลกที่ว่าโง่กับฉลาด พวกไหนมากกว่ากัน ศิษย์ก็ตอบว่า คนโง่มาก คนฉลาดน้อย อาจารย์สญชัยบอกว่า ฉันจะอยู่กับพวกโง่ ๆ ดีกว่า ไม่อยู่กับคนฉลาดเธอไปเถอะ

ที่ไม่ยอมไปก็เพราะคิดว่า เราก็หนึ่งเหมือนกัน จะไปเป็นศิษย์พระสมณโคดมได้อย่างไร อย่างนี้เรียกว่า มีทิฐิมานะ ไม่ยอมรับฟังความคิดความเห็นของคนอื่น ทำให้ขาดผลอันควรมีควรได้

สองสหายชักชวนบริวารทั้งหมดไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วขอบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา เมื่อบวชแล้วก็ศึกษาพระพุทธศาสนา ตอนนี้มีคติที่เราจะนำไปใช้ได้อันหนึ่ง คือว่า พระโมคคัลลานะ เมื่อท่านบวชแล้วไปบำเพ็ญความเพียรอยู่ มีอาการง่วงเหงาหาวนอน ไม่เป็นอันทำอะไรได้ ไปนั่งง่วงอยู่ที่บ้านกัลลวาลมุตตคาม พระพุทธเจ้าทรงทราบก็เสด็จไปหา

ตรัสถามว่า โมคคัลลานะ ความง่วงนั้นย่อมครอบงำได้ เมื่อท่านมีสัญญาอย่างใดควรทำในใจถึงสัญญานั้นให้มาก หมายความว่า เมื่อจะทำอะไรจะคิดอะไร เพิ่มความสนใจให้มากขึ้นอีก เพื่อจะบรรเทาความง่วง ถ้าความสนใจน้อยก็ง่วง ต้องเพิ่มความสนใจให้มากขึ้น นี่เป็นข้อแรก ถ้ายังละไม่ได้ควรตรึกตรองพิจารณาถึงธรรมที่ได้เรียนแล้วและฟังแล้วอย่างไรด้วยใจของตน ข้อสองว่า ให้คิดนึกทบทวนธรรมะนั้นๆ ด้วยใจของตน ถ้าท่องได้ก็ท่องออกมาดังๆ เพื่อแก้ง่วง ถ้ายังละไม่ได้ท่านควรสาธยายที่ฟังมาแล้วโดยพิสดาร หมายความว่าให้ท่องและถ้ายังละไม่ได้ควรยอนช่องหูทั้ง ๒ ข้าง เอาไม้ยอนหูลูบตัวด้วยฝ่ามือ ข้อนี้จะทำให้หายง่วง บางคนยอนหูแล้วหลับไปเลย ลูบตัวด้วยการใช้ฝ่ามือลูบแรงๆ เรียกว่า ปลุกประสาทให้ตื่นตัว ถ้ายังละไม่ได้ให้ลุกขึ้นยืน ลูบนัยน์ตาด้วยน้ำ เหลียวดูทิศทั้งหลาย แหงนดูดาวนักขัตฤกษ์ จะเป็นเหตุให้ละความง่วงได้ ถ้ายังละไม่ได้ควรนึกว่าเป็นกลางวัน ไม่ใช่กลางคืน ถ้ายังละไม่ได้อีกให้เดินจงกรม เดินไปเดินมาในเขตที่กำหนดไว้ ถ้าเดินช้าไม่หายก็เดินไวๆ ก็จะทำให้หายง่วง ถ้ายังละไม่ได้ก็นอนเสีย ให้นอนตะแคงข้าง นอนสีหไสยาสน์ คือนอนตะแคงข้างเบื้องขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ ทำความหมายอันจะลุกขึ้น คือนอนนึกว่า พอตื่นปุบก็ลุกขึ้นทันที เรียกว่า นอนแบบราชสีห์ สิงโตมันนอนตะแคงข้าง พอได้ยินเสียงปุ๊บลุกขึ้นทันที พระเราก็นอนแบบนั้น ให้นอนตะแคงข้าง นอนแบบอันหลับมากไป พวกบำเพ็ญเพียรต้องนอนตะแคงข้าง ท่านเอามะพร้าวห้าวมาหนุนศีรษะ พอพลิกหัวตกก็ตื่น ลุก

ขึ้นท่องหนังสือต่อไป สมัยก่อนพระท่านไม่มีตะเกียง การท่องหนังสือสมัยก่อน ท่านกวาดใบไม้แห้ง เช่น ใบมะปราง ใบขนุน มากองไว้จุดไฟเผาทีละใบ พอท่องได้ก็จุดอีก คนสมัยก่อนเรียนอะไร เรียนด้วยความอดทน เรียนด้วยความบากบั่น เราสมัยนี้สบาย คู่มือเยอะแยะ ไฟก็สว่าง กดสวิชปุ๊บก็สว่างไปเลย สะดวกสบาย แต่ความขยันขันแข็งความอดทนสู้คนสมัยก่อนไม่ได้ บรรพบุรุษของพวกเรานั้นอดทนกว่าเรา แต่ความสบายสู้เราไม่ได้ พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า ถ้ายังละความง่วงไม่ได้ ให้นอนเสีย ขณะนอนก็ทำใจว่าจะลุกขึ้น ไม่ชักช้า พระโมคคัลลานะรับไปปฏิบัติตามนั้นก็หายง่วง ตั้งหน้าปฏิบัติจนบรรลุมรรคผลสมความปรารถนา

สำหรับพระสารีบุตรนั้น เมื่อบวชแล้ว วันหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในถ้าสุกรขตาที่เขาคิชฌกูฏ เป็นเทือกเขาเทือกหนึ่งในเมืองราชคฤห์ แต่มีเขาลูกหนึ่งเป็นชะง่อนหินออกไปคล้ายกับหัวแร้ง จึงเรียกว่าคิชฌกูฏ คือยอดเขาหัวแร้ง ภูเขานี้เป็นวิหารที่ประทับของพระพุทธเจ้าเดี๋ยวนี้ยังมีซากอยู่ ไม่ใหญ่โตอะไร ประมาณสัก ๓ เมตร ยาว ๓ เมตร ก่ออิฐแข็งแรงอยู่บนชะง่อนหิน คนที่ไปเมืองราชคฤห์จะต้องขึ้นไปบนเขาคิชฌกูฏ เพื่อไประลึกถึงพระพุทธเจ้าบนนั้น เรื่องเกี่ยวกับเขาคิชฌกูฏมีมาก โดยเฉพาะพระสูตรฝ่ายมหายานมีเรื่องเทศนาสั่งสอนที่เขาคิชฌกูฏเป็นส่วนมาก เพราะฉะนั้น ชาวทิเบต ชาวจีน ชาวญี่ปุ่น ถ้าจาริกไปนมัสการสังเวชนียสถานในประเทศอินเดียแล้ว เขาจะพยายามไปนอนที่เขาคิชฌกูฏ

คืนหนึ่งเป็นอย่างน้อย ไปนั่งสวดมนต์ นอนสวดมนต์ที่ยอดเขาคิชฌกูฏ แต่ก่อนขึ้นไปถึงเขาคิชฌกูฏนั้นมีถ้ำเตี้ย ๆ ไม่ใหญ่โตอะไร เรียกว่า ถ้ำสุกรขาตา ตรงนี้แหละที่พระสารีบุตรบรรลุพระอรหันตผล มีเรื่องเล่าว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ถ้ำสุกรขาตา มีปริพาชกผู้หนึ่งชื่อ ทีฆนขะ อัคคิเวสสนโคตร ทีฆนขะ แปลว่า คนไว้เล็บยาว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา กล่าวปราศรัยแล้วยืน ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ทูลแสดงทิฏฐิของตนว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่ชอบใจทั้งหมด พระศาสดาก็ตรัสตอบว่า อัคคิเวสสนะ ถ้าอย่างนั้นความเห็นอย่างนั้นก็ต้องไม่ควรแก่ท่าน ท่านก็ต้องไม่ชอบความเห็นอย่างนั้นซิ แล้วพระองค์ทรงสอนต่อไปถึงสมณพราหมณ์เจ้าทิฏฐิ ๓ จำพวกว่า

อัคคิเวสสนะ พราหมณ์พวกหนึ่งมีทิฏฐิว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรา เราชอบใจ อีกพวกหนึ่งมีทิฏฐิว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา เราไม่ชอบใจ และพวกที่ ๓ มีทิฏฐิว่าบางสิ่งควรแก่เรา เราชอบใจ บางสิ่งไม่ควรแก่เรา เราไม่ชอบใจ ทิฏฐิของสมณพราหมณ์พวกต้น ใกล้ข้างความกำหนัดรักใคร่ยินดีในสิ่งนั้น ๆ ทิฏฐิของพวกที่สองใกล้ข้างความเกลียดชังสิ่งนั้น ๆ ของพวกที่ ๓ ใกล้ทั้งความกำหนัดในบางสิ่งเกลียดชังในบางสิ่ง ผู้รู้พิจารณาเห็นว่า ถ้าเราจักถือทิฏฐิอย่างใดอย่างหนึ่ง กล่าวว่าสิ่งนี้จริง สิ่งอื่นไม่จริงก็ต้องถือผิดจากคน ๒ พวก ที่มีทิฏฐิไม่เหมือนกับตน ครั้นความถือผิดกันเกิดขึ้น วิวาทก็เกิดขึ้น เมื่อวิวาทเกิดขึ้น ความพินาศหมายมั่นก็เกิดขึ้น เมื่อมีความพินาศ

หมายมั่นเกิดขึ้น การเบียดเบียนกันก็เกิดขึ้น ผู้รู้เห็นอย่างนี้แล้วยอมละทิฐินั้นเสียด้วย ไม่ทำทิฐิอื่นให้เกิดขึ้นด้วย ซึ่งก็หมายความว่า ผู้รู้ไม่ยึดมั่นในสิ่งเหล่านั้น แต่ว่าใช้ปัญญาพิจารณาในสิ่งนั้นตามสภาพที่เป็นจริง ไม่ถือว่าฉันชอบอย่างนี้ไม่ชอบอย่างนั้น แต่ว่าพิจารณาว่า สิ่งนี้คืออะไร มันมาจากอะไร เป็นอยู่อย่างไร ให้รู้ต้นสายปลายเรื่องของสิ่งนั้นตามที่เป็นจริง แล้วไม่เข้าไปยึดมั่นถือมั่นอันเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ แล้วตรัสต่อไปถึงการไม่ยึดมั่นถือมั่นว่า

อัคคิเวสสนะ กายคือรูป ประชุมแห่งมหาภูต รูป ๔ หมายถึง ดิน น้ำ ไฟ ลม มีบิดามารดาเป็นแดนเกิด เจริญเพราะข้าวสุก และขนมสด ต้องอบต้องรมกันกลิ่นเหม็น และขัดสีมลทินเป็นนิจ คือร่างกายมนุษย์ต้องอบกับกลิ่นอยู่ตลอดเวลา เนื้อแท้มันไม่หอม ที่หอมก็เพราะเอาเครื่องหอมมาอบไว้ ทาแป้ง เครื่องอบ เครื่องหอม น้ำอบ น้ำหอม ถ้าพูดไม่เกรงใจก็คือ ขาดับกลิ่นนั่นเองเพราะว่ามนุษย์มีกลิ่นทั้งนั้น ปรกติไม่ค่อยสะอาด เป็นของต้องแตกเป็นธรรมดา ควรพิจารณาว่าไม่เที่ยวเป็นทุกข์ อดทนได้ยาก เป็นตัวหัวผี เป็นตัวลูกศร โดยความยากลำบาก ชำรุดทรุดโทรม เป็นของว่างเปล่า ไม่ใช่ตัวตน ให้พิจารณาอย่างนั้น เพื่อจะได้ถอนความยึดมั่นถือมั่น ละความพอใจรักใคร่กระวนกระวายในกามเสียได้

สูตรนี้เรียกว่า **ทีฆนขปริพาชกสูตร** พระพุทธเจ้าเทศน์ให้ทีฆนขปริพาชกฟัง พระสารีบุตรอยู่ถวายงานพัดให้พระพุทธเจ้า พลอยฟังไปด้วย

ที่ฆนขะพึงแล้วได้เพียงดวงตาเห็นธรรมเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ส่วนพระสารีบุตรนั้นได้ดวงตาหลุดพ้นเป็นพระอรหันต์เลย จึงถือว่า ถ้าสุกรขาตาเป็นที่เกิดของพระสารีบุตรในแง่มรรคผล ใครไปถ้านี้ก็ต้องไปไหว้ ไปนมัสการนึกถึงพระสารีบุตร

เมื่อพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะบวชและบรรลุมรรคผลแล้ว ได้เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธเจ้า ในพระไตรปิฎกที่เรียกว่า พระคัมภีร์นั้น คำสอนที่เป็นของพระสารีบุตรมีมาก เขาจัดไว้เป็นพวกหนึ่ง เรียกว่า สารีบุตรสังยุต เป็นคำพูดของพระสารีบุตรโดยเฉพาะจัดไว้เพื่อเป็นเกียรติแก่ท่าน ท่านทำงานมาก ตอนหลังก็ไปนิพพานที่บ้านเกิดของท่าน นี่คือประวัติของพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ทำให้พระพุทธเจ้าได้ศิษย์คนสำคัญ และได้ส่งพระสาวกเหล่านี้ออกไปทำงานเผยแผ่ศาสนาต่อไป

ในการปฏิบัติงานเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธเจ้าก็ดี ของพระสาวกก็ดี ทำให้มีคนเลื่อมใสเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เราจึงควรจะรู้เรื่องการบวชไว้ด้วยว่าวิธีบวชนั้นมีอยู่ ๓ อย่าง คือ อย่างแรก เรียกว่า

๑. **เอหิภิกขุอุปสมบท** พระพุทธเจ้าบวชเอง บวชง่าย ๆ ไม่มีอะไร พระองค์เพียงตรัสว่าเธอจงเป็นภิกษุ เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด ถ้าผู้นั้นฟังธรรมแล้วยังไม่บรรลุมรรคผลชั้นสูง พระองค์ก็ตรัสว่า เธอจงเป็นภิกษุ เธอจงปฏิบัติตนเพื่อถึงความที่สุดทุกข์

สำหรับผู้ยังไม่บรรลุอรหันต์ ถ้าผู้นั้นบรรลุอรหันตผลแล้ว พระองค์ก็ตรัสว่า เธอจงเป็นภิกษุเถิด หมายความว่า อนุญาตนั่นเอง คือ อนุญาตให้เป็นสมาชิกของพระสงฆ์ในวงการพุทธศาสนา อย่างนี้เรียกว่าบวชด้วย เอหิภิกขุ

๒. **ติสรณคมนอุปสมบท** บวชด้วยการถึงสรณะสาม สาวกธรรม คือ พระสาวกไปเที่ยวสอนคน คนเลื่อมใส ชั้นแรกก็พามาเฝ้าพระพุทธเจ้า มาขอบวช ซึ่งเป็นการลำบากเพราะทั้งอาจารย์ทั้งศิษย์ต้องพากันมาเฝ้า พระองค์จึงตรัสว่า ต่อนี้ไปเธอไม่ต้องพามาหรอก ใครเลื่อมใสจะบวชก็ให้โกนผม โกนหนวด ตัดเล็บ แล้วก็นุ่งห่มด้วยผ้ากาสายะไปกราบเท้าอาจารย์ แล้วก็เปล่งวาจาว่า พุทธัง สรณัง คจฺฉามิ ธมฺมัง สรณัง คจฺฉามิ สงฺฆัง สรณัง คจฺฉามิ ๓ ครั้ง ก็ชื่อว่าเป็นการบวชแล้ว นี่เรียกว่าบวชด้วยการกล่าววาจาถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นอันที่ ๒

๓. **ญัตติอุปสมบท** วิธีที่ ๓ นี้ ใช้ต่อมาจนถึงปัจจุบัน ญัตติจตุตถกรรมเป็นการเสนอญัตติเหมือนการประชุมในสภา คือ พระองค์มอบให้เป็นหน้าที่ของสงฆ์ ทรงหมดหน้าที่ไม่เกี่ยวข้อง เท่ากับให้รัฐธรรมนูญแก่สงฆ์แล้ว ให้ปกครองกันเอง การรับคนเข้าหมู่ให้พิจารณากันเอง ไม่ทรงมอบอำนาจให้เอกชน เรื่องที่จะบวชให้นี้เพราะมีเหตุ คือ มีพราหมณ์แก่คนหนึ่ง ชื่อ ราธะ พอแก่ลงลูกๆ มาวอนว่า พ่อแก่แล้ว อย่าเป็นผู้ดูแลทรัพย์สมบัติเลยเสียเถอะ ให้ลูกๆ เถอะ ลูกๆ จะเลี้ยงดูให้สุขสบายก็แบ่งให้หมด พอแบ่งหมดแล้ว ขั้นแรกไปบ้านลูกแต่ละคน ลูกๆ ก็ยังหัวเราะรับรองดีอยู่

นาน ๆ ก็ไม่หัวเราะเฉย ๆ นาน ๆ ไปพอถึงเวลากินก็ทำเฉย ๆ ไม่ให้กินบ้าง ไม่เอาใจใส่บ้าง จึงนึกในใจว่าเราเสียท่าเขาเสียแล้ว ไม่สบายใจ ก็ไปอยู่ในอาศรม ไปหาพระอยู่สบาย ๆ ทำให้อยากบวชมาก พระก็ไม่บวชให้เพราะเห็นเป็นคนแก่ บวชแล้วเป็นหลวงตาลำบาก แต่พระพุทธเจ้าทรงทราบว่าพราหมณ์คนนี้นิสัยดี บวชแล้วคงจะไม่เสียหาย ว่านอนสอนง่าย เคารพผู้หลักผู้ใหญ่ วันหนึ่งเช้าตรู่ พระองค์เสด็จไปในวัด ไปที่อยู่ของพราหมณ์ ตรัสถามว่าเป็นอย่างไรหน้าตาซูบซีด ร่างกายสะพรั่งไปด้วยเส้นเอ็น พราหมณ์ก็ทูลว่า ตรมตรอมใจพระเจ้าข้า พระพุทธเจ้าก็ตรัสถามว่า ตรมตรอมใจด้วยเรื่องอะไร พราหมณ์ก็ตอบว่า เรื่องอยากจะบวช พระท่านไม่บวชให้ พระองค์ก็ให้ประชุมสงฆ์ภายในบริเวณอาราม เมื่อมาประชุมพร้อมกันแล้ว พระองค์ตรัสถามว่า ใครนึกถึงอุปการคุณของพราหมณ์คนนี้ได้บ้าง พระสารีบุตรลุกขึ้นทันที ทูลว่า ข้าพระองค์นึกได้ พราหมณ์คนนี้เคยถวายข้าวแก่ข้าพระองค์ก้อนหนึ่ง พระองค์ก็ตรัสว่า ดีแล้วสารีบุตร สัตบุรุษต้องจำสิ่งที่บุคคลอื่นทำไว้แก่ตนไม่ลืมเลือน ใครทำอะไรแก่เราแม้เล็กน้อย เราต้องจำไว้ เพื่อหาโอกาสตอบแทน อันนี้เป็นลักษณะของคนดี มีความกตัญญูกตเวที พระพุทธเจ้าเลยตรัสให้พระสารีบุตรบวชให้พราหมณ์ผู้นี้ด้วย พระสารีบุตรท่านมีปัญญาก็ทูลถามว่า จะให้บวชอย่างใดพระเจ้าข้า

พระองค์ตรัสว่า ตั้งแต่นี้เป็นต้นไป เมื่อผู้ใดจะเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาให้มีผ้านุ่งห่มครบ บาตร จีวร ครบ แล้วให้มีพระองค์หนึ่ง

เป็นอุปัชฌาย์ เป็นผู้นำเข้ามาในหมู่ ต้องเสนอให้สงฆ์ทราบ ๔ ครั้ง เรียกว่า เสนอญัตติ ท่ามกลางสงฆ์ด้วยคำบาลีว่า สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ แปลว่า สงฆ์ทั้งหลายจงฟัง เวลานผู้บวชชื่อว่า ราธะ เป็นศิษย์ของพระสารีบุตร บาตร จีวรก็มีครบพร้อมแล้วต้องการจะบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา อันตรายทั้งหลายไม่มี ท่านทั้งหลาย ท่านจะเห็นด้วยหรือไม่ ถามครั้งที่หนึ่ง ครั้งที่สอง ครั้งที่สาม ครั้งที่ส พอถามครั้งที่ ๔ พระทั้งหลายนั่งนิ่ง แสดงว่า ลงมติเป็นเอกฉันท์

กิจกรรมของสงฆ์นั้นเป็นประชาธิปไตยสุดยอด คือถือเอกฉันท์ ไม่เอาเสียงข้างมากต้องเอาเอกฉันท์ หมายความว่า ทุกองค์นั่งนิ่งเห็นพร้อมกัน ไม่คัดค้าน ถ้าคัดค้านขึ้นสักเสียงหนึ่งก็บวชไม่ได้ ในการบวชมีปัญหาต้องถามหลายเรื่อง เช่น ถามว่า เป็นมนุษย์หรือเปล่า อายุครบ ๒๐ ปี หรือยัง พ่อแม่อนุญาตหรือเปล่า บางคนแต่งงานแล้วเคยมาถามหลวงพ่อว่า เมียเขาไม่อนุญาตจะบวชได้ไหมขอรับ ตอบว่า เขาไม่ถามเรื่องเมียหรอก เวลาเข้าบวช เขาไม่ถามว่า เมียอนุญาตแล้วหรือยัง ไม่อนุญาตก็บวชได้ไม่เป็นไร แต่ถ้าคุณพ่อคุณแม่ไม่อนุญาตละก็ไม่ได้ นอกจากนี้ก็มีคำถามว่า เป็นขี้กลากหรือเปล่า เป็นโรคติดต่อ เช่น วัณโรค โรคลมบ้าหมูหรือเปล่า กุฏฐี คนฺโธ โสโส อปมาโร เขาถามหลายเรื่องแล้วก็ถามว่า เป็นข้าราชการหรือเปล่า ถ้าเป็นข้าราชการต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ผู้ใหญ่ในตำแหน่งนั้น ๆ เช่น เป็นครูต้องได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการ ถือใบลามา

ด้วยไม่ใช่มาบอกด้วยปากเปล่าว่า อนุญาตแล้ว ถ้าไม่มีใบอนุญาต พอบวชแล้วเขามาต่อว่าอุบัชฌาย์ว่าทำไมบวชคนของผม ฉะนั้นจึงต้องมีใบอนุญาตเป็นหลักเป็นฐาน การบวชแบบญัตติอุปสมบทนี้ได้ใช้สืบต่อมาจนกระทั่งทุกวันนี้

นี่เป็นการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในเมืองราชคฤห์ และได้อัครสาวกตามที่บรรยายมานี้เราก็ได้เห็นวิธีการของพระพุทธองค์แล้วว่าเป็นอย่างไร จะได้นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน และหลักสำคัญที่สุดก็คือ จงเที่ยวไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขมหาชน จงอยู่เพื่อให้ อย่าอยู่เพื่อเอา นี่สำคัญมาก ขอให้เราเอาไปใช้ในชีวิตประจำวันด้วย

คำบรรยายวิชาพุทธศาสน์

โดย พระราชนันทมุนี (บุญญานันทภิกขุ)

วันพฤหัสบดีที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๑๗

เวลา ๑๔.๐๐–๑๖.๐๐ น.

ณ ห้องประชุมวิทยาลัยวิชาการศึกษา พระนคร

ครั้งที่ ๗ พุทธกิจและโอวาทปาติโมกข์

ในวันก่อนได้พูดถึงเรื่องที่พระผู้มีพระภาคได้อัครสาวก และอัครสาวกทั้งสองได้บรรลุเป็นพระอรหันต์โดยวิธีอย่างไร ให้เราทั้งหลายได้ฟังแล้ว

ในวันนี้จะพูดถึงเรื่องชีวิตประจำวันของพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ยิ่งใหญ่ในทางสั่งสอนธรรมะแก่ประชาชน เป็นที่พึ่งอเนกของชาวโลกผู้ยอมรับนับถือพระองค์ เรื่องความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของบุคคลสำคัญ ๆ เป็นเรื่องน่ารู้น่าสนใจ คนสำคัญในยุคปัจจุบัน เช่น นายกรัฐมนตรี คนก็อยากรู้ว่าทำอะไร ๆ บ้างในวันหนึ่ง ๆ ชอบอ่านหนังสืออะไร ชอบรับประทานอะไร ใคร ๆ ก็อยากรู้ บางทีเขารวบรวมเป็นเรื่องเป็นราวมาทำเป็นหนังสือขายกัน ขายดีมาก เพราะเป็นเรื่องเบ็ดเตล็ดในชีวิตของบุคคลสำคัญ เมื่อพระพุทธเจ้าเป็นคนสำคัญระดับโลก ก็ควรจะได้รู้ว่าวันหนึ่ง ๆ พระองค์ทำอะไรบ้าง เราเรียกว่า **พุทธกิจประจำวัน**

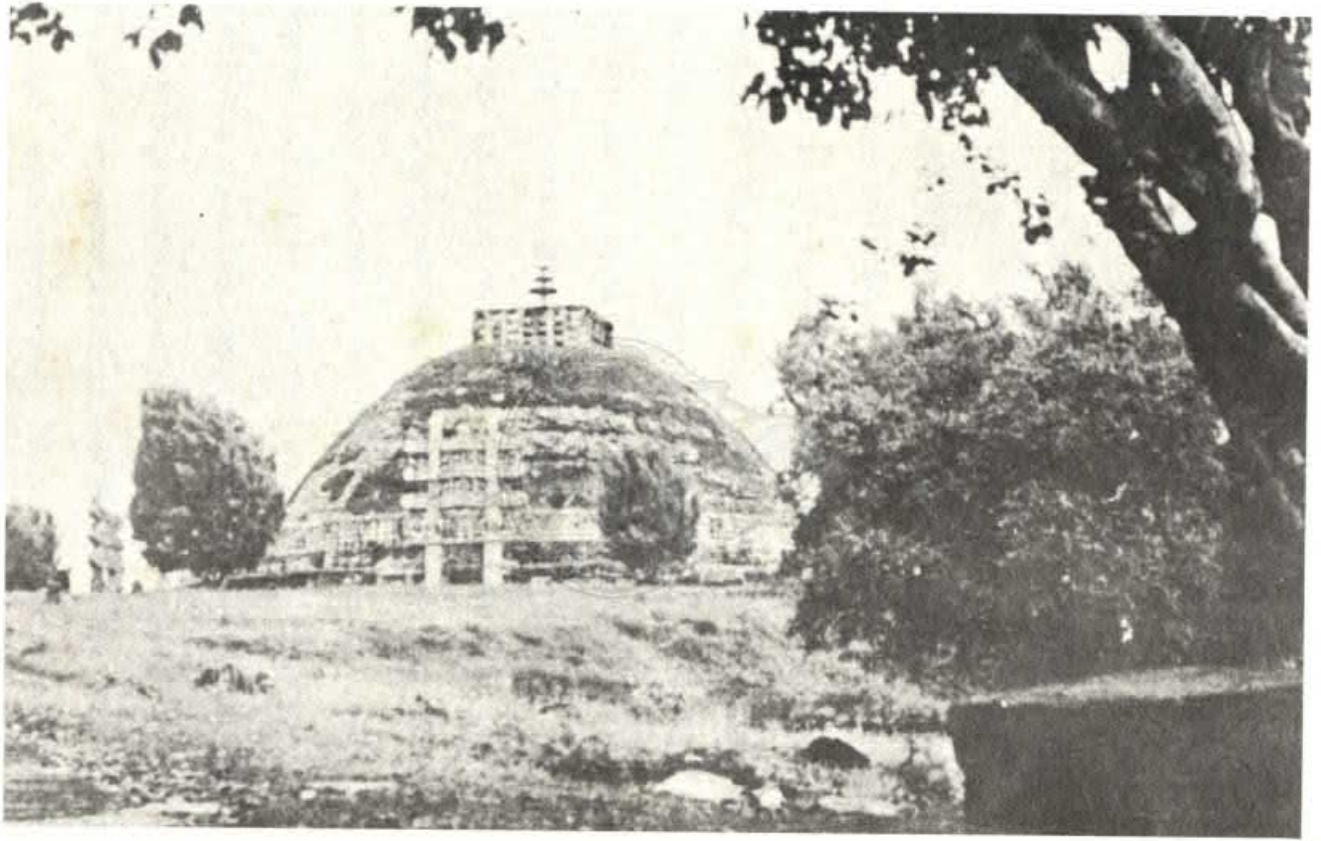

รูปที่ ๑ พุทธสถานจะปรากฏอยู่ทั่วไปในสถานที่ที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จ
เพื่อสั่งสอนธรรมแก่ประชาชน ในภาพนี้คือสถูปสาญจี

พุทธกิจประจำวันของพระผู้มีพระภาคเริ่มแต่ ๔ นาฬิกา พระองค์เสด็จลุกขึ้นจากพระบรรทม เมื่อตื่นแล้วก็ทรงเดินจงกรม คือ เดินในที่กำหนดไว้ ระยะไม่ไกล ประมาณ ๕๐ เมตรเท่านั้น ในบริเวณที่เตียนโล่ง เดินไปเดินมาช้า ๆ การเดินจงกรมนั้น เพื่อบริหารร่างกายอย่างหนึ่ง และเพื่อฝึกจิตขณะเดินให้คิดอยู่เฉพาะในเรื่องที่จะเดิน ไม่พุ่งซ่านไปเรื่องอื่น เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ต้องทรงทำอะไรเกี่ยวกับจิตของพระองค์แล้ว ก็ทรงเดินเพื่อบริหารร่างกายเท่านั้นเอง เพราะว่าร่างกายก็เหมือนคนธรรมดา มีเจ็บ มีไข้ ชำรุดทรุดโทรม แต่พระทัยของพระองค์ไม่เข้าไปยึดถือกับร่างกายนั้น พระอรหันต์และปุถุชนนั้น ต่างกันแต่จิตใจ ร่างกายก็เหมือนคนธรรมดา ขณะที่เดินจงกรมนั้น ได้ตรวจดูสัตว์โลกว่า มีใครเป็นทุกข์บ้าง ใครเดือดร้อนบ้าง มีใครมีปัญหาทางใจที่ควรจะไปช่วยเหลือบ้าง การพิจารณานี้เรียกว่า **แผ่พระญาณ** คือตรวจดูสัตว์โลกเพื่อจะได้รู้ว่า พรุ่งนี้เช้าจะไปช่วยใคร จะไปบรรเทาความทุกข์ความเดือดร้อนของใคร เพราะปรกติของพระองค์นั้นอยู่ด้วยวิหารธรรม ปรารถนาความสุขความเจริญแก่มนุษย์ตลอดเวลา เมื่อรู้ว่าใครมีความทุกข์ความเดือดร้อนก็จะได้ไปช่วยเหลือ อันนี้เป็นกิจที่ทรงทำเป็นประจำ ไม่ว่าจะอยู่ในสถานที่ใด ตอนใกล้รุ่งก็ทรงตรวจดูสัตว์โลกที่ควรได้สดับฟังพระธรรมเทศนา ครั้นรุ่งสว่างก็ทรงห่มจีวร สะพายบาตรเข้าไปสู่ละแวกบ้าน บาตรของพระสมัยก่อนมีถุงด้วยสำหรับใส่ ถุงทำด้วยผ้า เพราะเดินออกจากป่ากว่าจะถึงหมู่บ้านก็ไกล ระยะทางตั้ง ๒–๓ กิโลเมตร ท่านจึงต้องมีถุงพร้อม เอาบาตรใส่ถุงสะพายเข้าไปหมู่บ้าน เมื่อ

ไปถึงบริเวณบ้านก็เอารองเท้าใส่ไว้ในถุงบาตร แล้วสะพายไว้ในจีวร อุ้มบาตรเข้าไปในละแวกบ้าน เพื่อรับอาหารจากผู้ที่มีศรัทธานำมาถวาย พระทั่วไปทำอย่างนั้นเป็นปรกติ พระพุทธเจ้าก็ออกบิณฑบาตทุกวันไม่ขาด เรียกว่า **ไปโปรดสัตว์**

ทำไมจึงเรียกการบิณฑบาตของพระว่า ไปโปรดสัตว์ ก็เพราะว่าเมื่อพระพุทธเจ้าไปบิณฑบาตก็ทรงสอนไปด้วยในตัว เมื่อไปเจอใครก็สอนในขณะบิณฑบาต บางทีก็ไปบิณฑบาตตามบ้านคนที่มีความทุกข์ทางใจ เมื่อไปพบกันก็เทศน์ให้ฟังเสียก่อน เทศน์เสร็จแล้วจึงรับอาหารทีหลัง บางบ้านก็ยังไม่ได้เลื่อมใสในศาสนา พระองค์ก็เสด็จเพื่อจะไปโปรดให้เขาเปลี่ยนจิตใจหันเข้าหาธรรมะ ให้ได้ความรู้ความเข้าใจในหลักชีวิตประจำวัน ในพระสูตรหลายสูตรเราอ่านก็จะพบเรื่องอย่างนี้ เช่น มีอยู่พระสูตรหนึ่งเรียกว่า วสลสูตร แปลว่า สูตรที่เกี่ยวกับเรื่องความเลวของคน หรือว่า ความชั่วความถ่อย วันหนึ่งพระองค์ก็อุ้มบาตรเดินเข้าไปในละแวกนั้น ตั้งใจจะไปที่บ้านของพราหมณ์ชื่อ อัคคิภารัทวาชะ เป็นพราหมณ์ผู้เฒ่า มีทิฐิมานะจัด เมื่อเสด็จไปถึงก็ถูกตัดพ้อต่อว่า ด่าทอมากมาย ขนาดเรียกว่า ด่าจนหักไม้ไม่ทัน พระองค์ก็ทรงยืนเฉย เมื่อด่าไปก็เหนื่อย พอเหนื่อยก็หยุดว่า พระองค์จึงตรัสว่า

นี่พราหมณ์ ท่านว่ามากมายว่าเราเป็นคนชั่วคนถ่อย เป็นอูฐเป็นลาอะไรต่าง ๆ ท่านรู้ไหมว่า คนชั่วมีลักษณะอย่างไร คนเลวมันมีลักษณะอย่างไร รู้ไหม

รูปที่ 10 ประตูด้านทิศเหนือของสถูปสาญจี ซึ่งแสดงถึงศิลปกรรมการแกะสลักอันยอดเยี่ยม

พราหมณ์เมื่อได้ยินเช่นนั้นก็ยังไม่ได้สนใจเรื่องอย่างนั้น สนใจแต่เรื่องจะด่าเขาก็เลยบอกว่ายังไม่รู้

เมื่อยังไม่รู้นั่งลง เราจะบอกให้ฟัง

พราหมณ์นั้นก็ได้นั่งลงเฉพาะพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อนั่งลงแล้ว พระผู้มีพระภาคก็ตรัสถึงลักษณะของผู้ทับถกพร่องทางคุณธรรมให้ฟัง มีดังนี้

๑. คนชั่วคนถ่อย มีลักษณะมักโกรธ ผูกโกรธไว้ คนที่มักโกรธนั้นเป็นคนเลว จิตใจอ่อนแอไม่มีความเข้มแข็ง กระทบนิดกระทบหน่อยเหมือนกับดินปืนไวไฟ ประเดี๋ยวเดียวก็โกรธ โกรธแล้วไม่รู้จักดับ เก็บมาไว้ในใจ เวลากินก็โกรธเขา เวลานอนก็โกรธเขา เวลาเห็นหน้าใครคล้าย ๆ คนนั้นก็โกรธเขา นี่เรียกว่า เป็นคนมักโกรธ เป็นลักษณะของคนไม่ดี

๒. คนลบหลู่บุญคุณท่าน ก็เป็นคนไม่ดี ใครมีบุญคุณต่อเรา เราไม่ยอมรับ ปฏิเสธบุญคุณ ถ้าใครมาพูดขึ้นก็บอกว่าไม่เกี่ยวกับฉัน ฉันไม่ได้เกี่ยวข้องกับคนนั้น อย่างนี้เรียกว่า ลบหลู่บุญคุณ ไม่ยอมรับว่าคนนั้นมีบุญคุณแก่ตัว กลัวว่าตัวเองจะตกต่ำลงไปเพราะมีส่วนเกี่ยวข้องกับบุคคลนั้น

๓. คนเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว ความสุขความทุกข์ไม่ได้เนื่องมาจากการกระทำ นี่เห็นผิดไปจากทำนองคลองธรรม เป็นเรื่องไม่ดี

๔. คนมีมารยา หมายความว่า แสร้งทำ ไม่ได้เป็นอะไรแต่แกล้งทำเพื่อให้คนสนใจทำนองนั้น

๕. คนมีปรกติชอบเบียดเบียนสัตว์ทุกประเภท ไม่มีเมตตาธรรมอยู่ในใจ เหี้ยมโหด ดุร้าย ชอบรังแกสัตว์ เป็นคนไม่ดี

๖. คนมีปรกติชอบลักทรัพย์ของคนอื่น พวกขี้ลักขี้ขโมย ก็เป็นคนเลว

๗. คนตระบัดหนี้สิน หมายความว่า ยืมเงินเขามาแล้ว พอเขามาทวงก็บอกว่าไม่ได้ยืม ก็เป็นคนไม่ดี

๘. คนชอบฆ่าคนเดินทางเพื่อแย่งเอาทรัพย์ พวกลักขโมย พวกจี้ปล้นเป็นคนไม่ดี

๙. คนให้การเป็นพยานเท็จในศาล เพราะเหตุแห่งตน ผู้อื่น หรือทรัพย์ ก็เป็นคนไม่ดี

๑๐. คนประพฤติผิดภรรยา บุตรสาวของผู้อื่น ด้วยความพอใจหรือด้วยการข่มขืน ก็เรียกว่า เลวทั้งนั้น การทำชู้สู่สาวไม่ดี

๑๑. คนมีฐานะพอจะเลี้ยงพ่อเลี้ยงแม่ได้ แต่ไม่ยอมเลี้ยงดู นับเลวมาก

๑๒. คนทุบตีบิดามารดา พ่อตา แม่ยาย พี่สาว แม่ผัว พ่อผัว ไม่ดีทั้งนั้น

๑๓. คนที่เมื่อเขาถามถึงเรื่องที่เป็นประโยชน์ แต่กลับตอบเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์ ก็ไม่ดี

๑๔. คนทำความชั่วแล้วปกปิดความชั่วไว้ เป็นการทำความชั่วซ้ำก็ไม่ดี เพราะความชั่วมันจะเพิ่มขึ้นเหมือนกองขยะมูลฝอย

๑๕. คนที่ได้กินของดี มีอาหาร เป็นต้น จากผู้อื่น และเมื่อเขามาที่บ้านตนกลับไม่สนใจ อย่างนี้เรียกว่า เอาเปรียบ ชอบให้เพื่อนเลี้ยง แต่ไม่เลี้ยงเพื่อน ไม่คิดตอบแทนเขาบ้าง

๑๖. คนพูดหลอกลวงสมณะชีพราหมณ์ผู้ประพฤติดีประพฤติชอบไม่ดี

๑๗. คนติเตียน ด่าว่าสมณะผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ไม่ดี

๑๘. คนมักอวดสิ่งที่ไม่มีในตน เพราะอยากดัง ไม่ดี คนโบราณเขาว่า กลองมันดังเองถือว่าอุบาทว์ กลองต้องมีคนตี ถ้าไม่มีคนตีมันดังเองเป็นอัปมงคล ถ้าบ้านใครกลองดังเองต้องนิมนต์พระมาสวดเพื่อความสวัสดีมงคล

๑๙. คนมีปรกติยกตนข่มท่านไม่ดี ไปนั่งตรงไหนก็ทำท่าใหญ่กว่าเพื่อน

๒๐. คนผู้มีปรกติมักฉุนเฉียวกระด้าง มีความปรารถนาลามกตระหนี่ ไม่ละอาย ไม่กลัวบาป

๒๑. คนติเตียนพระรัตนตรัยก็เป็นคนชั่ว เรานับถือพระรัตนตรัยไม่ควรติเตียน ไม่ควรนำมากล่าวเล่น

๒๒. คนที่มิได้เป็นพระอรหันต์ แต่ประกาศตนว่าเป็นพระอรหันต์เรียกว่า เป็นพวกอวดความวิเศษ อวดอุตริมนุษยธรรม เป็นคนเลว

ในตอนสุดท้ายพระองค์ตรัสว่า คนเราไม่ได้เป็นคนเลวเพราะชาติ ไม่ได้เป็นพราหมณ์เพราะชาติ แต่บุคคลเป็นคนเลวเพราะกรรม เป็นพราหมณ์เพราะกรรม หมายความว่าคนเลวเพราะการกระทำ ดีเพราะการกระทำ เรียกว่า ดีไม่ใช่เพราะชาติเกิด ไม่ใช่เพราะวรรณะ พระองค์ตรัสว่า บุรุษผู้หนึ่งชื่อ มาตังคะ คนทั่วโลกสมมุติว่าเป็นคนจัณฑาล แต่เป็นคนขยันขันแข็ง ทำมาหากิน สร้างเนื้อสร้างตัวจนเป็นเศรษฐี กษัตริย์และพราหมณ์ก็มาเคารพเขา ต่อมาเขาทิ้งสมบัติพัสถานออกบวชได้เป็นพระอรหันต์ มีคนยกย่องนับถือบูชา เพราะฉะนั้นชาติกำเนิดไม่ได้กีดกันเขา วรรณะก็ไม่ได้กีดกันเขา

เมื่อพราหมณ์อัคคิภารทวาชะได้ฟังแล้ว ก็เลยลดทิฐิมานะ ลดความชั่วที่มีอยู่ในตัวให้น้อยลงไป เลื่อมใสในพุทธศาสนา ยอมตนเป็นศิษย์พระพุทธเจ้า นับเป็นเรื่องไปโปรดสัตว์ของพระองค์ ได้ทรงกระทำเป็นประจำทุกวัน ๆ ไม่ว่าไปอยู่ในสถานที่ใด ๆ

พระภิกษุในสมัยนั้น เมื่อบิณฑบาตได้อาหารแล้ว ก็ไปฉันตามสบาย พระในสมัยก่อนมีเสร็จในการฉันอาหาร อุ้มบาตรไปเที่ยวนั่งฉันใต้ร่มไม้ ริมห้วยลำธารที่ไหนก็ได้ เพราะปรกติท่านอยู่ในป่า เมื่อฉันอาหารเสร็จแล้วก็ไปพัก เรียกว่า ทิวาวิหาร แปลว่า หยุดพักในตอนกลางวัน การพักของพระที่บรรลุมรรคผลแล้วหรือยังไม่ได้บรรลุมรรคผล ไม่ใช่ไปนอนหลับอยู่ในป่า แต่ท่านไปนั่งเจริญภาวนาผึกความเพียร ขจัดกิเลสให้

หมดไปจากสันดาน พระพุทธเจ้าก็เสด็จไปประทับพักผ่อนเช่นเดียวกับสาวกอื่น ๆ เรียกว่า หยุดพักในตอนกลางวัน เพราะกลางวันไม่ค่อยมีคนมาเกี่ยวข้อง ครั้นตกบ่ายเงาต้นไม้คล้อยไปตามตะวัน พอมีร่มให้คนนั่งก็ประทานโอวาทแก่ชาวบ้าน พระองค์แสดงธรรมให้คนเหล่านั้นฟัง ตอบปัญหาให้แก่คนที่สนใจถาม นี่ก็เป็นกิจประจำวันอย่างหนึ่ง ครั้นพอพลบค่ำให้โอวาทแก่ภิกษุสงฆ์ พระสงฆ์ที่อยู่บริเวณใกล้กับที่พระพุทธเจ้าประทับนั้น ครั้นพลบค่ำก็มาประชุมพร้อมกัน เพื่อฟังพระโอวาทของพระพุทธเจ้า เป็นการสอนทุกวัน บางทีก็สอนเป็นนิทานเปรียบเทียบให้ฟัง เล่าเรื่องเก่า ๆ ให้ฟัง แล้วก็สรุปธรรมะเป็นข้อปฏิบัติให้พระเหล่านั้นได้ฟังกันเป็นประจำ

ในสมัยนี้ไม่มีพระพุทธเจ้าที่เป็นรูปร่างแล้ว พระสงฆ์ของเราก็ไปทำวัตรตอนเช้าตอนเย็น การไปทำวัตรเช้าเย็นนี้ เรียกว่า ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ไปกล่าวธรรมะให้ตัวเองฟัง คำสวดทั้งหมดเป็นคำกล่าวเพื่อให้เกิดความรู้สึกนึกคิดในทางที่ถูกที่ชอบ ทำกันทุกวัดที่มีการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ก็เหมือนกับไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเหมือนกัน

เมื่อประทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์แล้ว ตอนกลางดึกทรงแก้ปัญหาเทวดา เทวดามาจากไหน ก็เป็นพวกราชา กษัตริย์นั่นเอง ท่านเหล่านี้มักจะมีธุระวุ่นวายตอนกลางวัน ตอนกลางคืนเมื่อคนอื่นเขานอนแล้ว เทวดาจึงจะไปหาพระพุทธเจ้า เวลาไปก็จุดคบเพลิงสว่างไสว เพราะมีคนใช้มากมาย ถือคบเพลิงทำให้วัดเวฬุวันสว่างไสวไปด้วยรัศมีของเทวดา เข้าไปเฝ้าตอนกลางดึก สนทนาเสร็จแล้วก็กลับวัง

ในคัมภีร์พระสูตรมีอยู่ตอนหนึ่ง เรียกว่า เทวดาสังยุต มีเรื่องที่เทวดาถามทั้งนั้น ทำให้เรารู้ว่า เทวดามี ๓ จำพวก คือ

๑. **สมมุติเทพ** เทวดาโดยสมมุติ คือ พระราชา ราชินี เจ้าฟ้า ฯลฯ เป็นเทวดาโดยสมมุติ ชาวโลกยกย่องว่าเป็นเทวดา

๒. **อุบัติเทพ** แปลว่า เป็นเทวดาโดยเกิดขึ้น ถ้าพูดตามธรรมะก็เรียกว่าเป็นเทวดาโดยคุณธรรม มีน้ำใจดีน้ำใจงามเกิดขึ้นเป็นเทวดา ถ้าพูดในแง่บุคคลก็คือคนตายแล้วไปเกิดในสวรรค์

๓. **วิสุทธิเทวดา** หมายถึง ความเป็นเทวดาโดยความบริสุทธิ์ของน้ำใจ คือ พระอรหันต์นั่นเอง พระพุทธเจ้าและพระสาวกเรียกว่า วิสุทธิเทพ ไม่มีกิเลสในใจ ส่วนสมมุติเทพและอุบัติเทพยังมีกิเลสอยู่

เทวดามีสามพวกอย่างนี้ เทวดาก็มาเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จึงตอบปัญหาแก่เทวดาในตอนกลางคืนเสมอ เมื่อตอบแล้ว พระอานนท์ก็จำ นำเอามาเล่าต่อมา เช่น มงคลสูตรที่เราเรียนเมื่อวันก่อน การไม่คบคนพาล การคบหาด้วยบัณฑิต การบูชาคนที่ควรบูชา ก็เป็นการตอบเทวดาเหมือนกัน คือเทวดาองค์หนึ่งมาถาม ก็ทรงตอบให้ฟัง

เหล่านี้เรียกว่า กิจประจำวันของพระพุทธเจ้าที่ทรงกระทำ เราจะเห็นว่าชีวิตของพระผู้มีพระภาคเป็นอยู่เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ชาวโลก เพราะเรื่องของพระองค์นั้นไม่มีแล้ว มีแต่เรื่องบำเพ็ญประโยชน์ตาม

หน้าที่ในฐานะเป็นพระพุทธเจ้า ทรงบำเพ็ญหน้าที่ของพระพุทธเจ้าอย่างสมบูรณ์ตลอดเวลา ๔๕ ปี แล้วก็เสด็จปรินิพพานไป เราจะได้รู้ไว้ว่ากิจวัตรประจำวันของพระองค์มีอะไรบ้าง

ครั้นอีกเจ็ดวันจะถึงวันสำคัญวันหนึ่งของพระพุทธศาสนา ที่เราเรียกกันว่า วันมาฆบูชา มาฆะ เป็นชื่อของดาวดวงหนึ่ง เรียกว่า ดาวมาฆะ เป็นดาวฤกษ์ ที่ดวงจันทร์เดินมาถึงดาวดวงนั้น เป็นวันเพ็ญพอดี เราจึงเรียกว่า เพ็ญมาฆะ หรือเพ็ญเดือน ๓ มาฆะในภาษาบาลี แปลว่า เดือน ๓ วันเพ็ญเดือน ๓ มีอดีตเกี่ยวเนื่องกันกับพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนา เราเรียกกันว่า พระอรหันต์หรือวันพระสงฆ์ก็ได้ ปีหนึ่ง ๆ เรามีวันสำคัญ ๓ วัน คือ วันวิสาขบูชา วันเพ็ญเดือน ๖ เป็นวันพระพุทธเจ้าอาสาฬหบูชา วันเพ็ญเดือน ๘ เป็นวันของพระธรรม และมาฆบูชา วันเพ็ญเดือน ๓ เป็นวันของพระสงฆ์ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วันจาตุรงคสันนิบาต คือวันที่พระสงฆ์มาประชุมพร้อมกัน ประกอบด้วยองค์ ๔ องค์ ๔ ของวันมาฆะได้แก่

๑. วันนั้นดวงจันทร์เสวยมาฆฤกษ์ (ดวงจันทร์เดินมาถึงดาวฤกษ์ชื่อ มาฆะ)

๒. พระสงฆ์ ๑,๒๕๐ ประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย

๓. พระสงฆ์ที่มาประชุมวันนั้นล้วนได้ขอเอหิภิกขุอุปสัมปทา

๔. ท่านเหล่านั้นเป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น

พระพุทธเจ้าได้ประทานพระโอวาทปาติโมกข์ในท่ามกลางสงฆ์เหล่านั้น

ในวันมาฆะ เราควรจะปฏิบัติอย่างไรบ้างให้เป็นพิเศษจากที่เราเคยทำกันตามปรกติ ก็อยากจะแนะนำว่า ในวันมาฆะนั้นเป็นวันที่เราควรจะได้นึกถึงพระอรหันต์ บุคคลที่เป็นพระอรหันต์นั้น หมายถึง บุคคลที่ไม่มีความชั่วในใจแล้ว หมดจดจากเรื่องเศร้าหมองด้วยประการทั้งปวง เป็นบุคคลที่มีชีวิตอยู่เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ชาวโลก ท่านเป็นผู้เสียสละความสุขเพื่อประโยชน์แก่ชาวโลกตลอดไป เรียกว่า พระอรหันต์ เราควรน้อมระลึกถึงท่านเหล่านั้น ว่าท่านเป็นผู้บริสุทธิ์ ท่านเป็นผู้เสียสละ ท่านเป็นผู้มีเมตตากรุณาต่อประชากรของโลกทั้งหลาย เป็นเรื่องที่เราควรจะนึกถึงท่าน เมื่อนึกถึงท่านแล้ว เราควรจะทำอะไรต่อไป เราก็ควรจะได้ทำตนเป็นผู้เดินตามรอยเท้าของพระอรหันต์เหล่านั้น การเดินตามรอยเท้าของท่านก็คือ ตั้งใจที่จะปฏิบัติดีปฏิบัติชอบในวันมาฆะและหลังจากวันมาฆะเป็นต้นไป ฉะนั้นในวันมาฆะ เป็นวันที่เราควรจะได้สงบจิตสงบใจ เป็นวันที่เราควรจะได้ชำระล้างจิตใจของเราให้สะอาดปราศจากสิ่งเศร้าหมอง การที่จะชำระล้างในวันมาฆะนี้ก็ควรได้ปฏิบัติตน คือถือศีลกันเสียบ้าง ในศาสนาต่าง ๆ เขามีวันให้คนถือศีลกันอยู่หลายวัน เช่น ศาสนาฮินดูก็ถือกันมาก อดข้าวกันบ่อย ๆ นับว่าเหมาะกับอินเดียมาก เพราะอินเดียกำลังขาดแคลนอาหาร ชาวฮินดูทำพิธีตามศาสนาบ่อยเหลือเกิน เดือนหนึ่งอดข้าว ๒–๓ วัน

แล้วก็มีเรื่องทั้งนั้น การที่อดก็มีสาเหตุว่า วันนี้อดเพราะอะไร การที่อดอย่างนี้ก็เพื่อจะได้ฝึกฝนอบรมตนเองให้มีความอดทน ให้มีความเสียสละ ให้รู้จักบังคับตนมากขึ้น จึงให้ทำอย่างนั้นก็นับเข้าประเภทที่เรียกว่า บำเพ็ญตบะ คือความเพียรเผากิเลสให้หมดไปจากจิตใจ พวกยิวก็มีการบำเพ็ญตนอดอาหารเหมือนกัน เราอ่านข่าวก็จะรู้ว่าทหารอียิปต์โจมตียิวในวันที่เขาถือศีล พวกอิสลามก็ถือศีลอดเดือนหนึ่งในเดือน รอมาฎอน (Ramadan) ไม่กินข้าวตอนกลางวัน ตะวันตกดินจึงจะกินได้ แล้วก็ต้องกินก่อนรุ่ง เผื่อไว้สำหรับตอนเช้าต่อไป

ชาวพุทธก็มีการถืออย่างนั้นเหมือนกัน คือถือศีลอุโบสถนั่นเอง การถือศีลอุโบสถก็คือรับศีล ๘ ข้อ ความจริงก็คือศีล ๕ นั่นแหละ แต่เพิ่มขึ้นอีก ๓ ข้อ เป็นการรับเพิ่มขึ้นมาในวันพิเศษ เช่น วันวิสาขะ วันมาฆะ วันอาสาฬหบูชา เราควรจะได้ปฏิบัติบูชาพระพุทธเจ้าสักวันหนึ่ง เพื่อจะได้ทดสอบกำลังใจ อดข้าวเสียมื้อหนึ่งเป็นอย่างไร ไม่ใช่อดทั้งวันนะ บางวันเขาถืออดทั้งวัน หลวงพ่อเคยอดมาหลายหนแล้ว อดโดยจำเป็นก็มี อดโดยสมัครใจก็มี แล้วก็เฉย ๆ อ่อนเพลียลงไปนิดหน่อย เพราะร่างกายมันขาดอาหารไปวันหนึ่ง และเราตั้งใจแล้วว่าจะอด แต่ผู้ถือศีลอุโบสถไม่ใช่อดอย่างนั้น อดเพียงแต่ว่าไม่รับประทานอาหารมื้อเย็น เพราะต้องการให้เครื่องยนต์ข้างในได้พักเสียบ้าง ถ้าไม่พักก็วุ่นวายตลอดเวลา ส่งวัตถุดิบเข้าไปมันก็ต้องทำงานไม่หยุดยั้ง ฉะนั้นพอถึงวันมาฆะก็อดอาหารเสียบ้าง เช่น

เราถือศีล ๘ ได้ประโยชน์ในทางประหยัด คือไม่รับประทานอาหาร แล้วยังประหยัดทางอื่นอีก ถ้าใครจะสมัครถือก็ดีเหมือนกัน ถ้าจะถือก็ไปวัดแต่เช้าไปสมาทานศีลให้เป็นกิจจลักษณะ รับประทานอาหารเช้าแล้วก็สมาทานศีล แล้วรับประทานอาหารกลางวัน ต่อจากนั้นก็ไม่รับประทานอะไรเลย นอกจากน้ำ ของอื่นไม่เกี่ยวข้อง แล้วก็ไปนั่งเงียบ ๆ ตามต้นไม้ พักผ่อนทางใจ ลองดูซิว่ามันจะเป็นอย่างไร ก็ดีเหมือนกัน เป็นการบูชาพระอรหันต์เจ้าเป็นปฏิบัติบูชา อันนี้เป็นกิจซึ่งพวกเราที่เป็นนักศึกษาน่าจะลองทำดู

โอวาทปาติโมกข์มีอะไรบ้าง เป็นเรื่องควรจะรู้ไว้เพราะเป็นข้อปฏิบัติที่เราจะนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี โอวาทปาติโมกข์ที่ทรงประทานมีใจความดังนี้

ข้อ ๑ ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา แปลว่า ความอดกลั้นทนทานเป็นตบะอย่างยิ่ง ขันติ แปลว่า อดกลั้น ทนทาน เป็นตบะ หมายความว่าเป็นกำลังภายใน เป็นเดช เป็นอำนาจที่จะไม่ให้เราตกไปสู่ความชั่วร้าย การที่มีความอดทนนี่ทำให้เกิดการประหยัด คนที่ไม่ประหยัดเรียกว่า ขาดความอดทน การที่เรากินบ่อย ๆ ก็คือไม่อดทนนั่นเอง เป็นคนตามใจปาก ตามใจท้อง หิวขึ้นมาสักหน่อยก็ไม่ทน กระหายหน่อยก็ไม่ทน เราอยากจะไปเที่ยว ไม่มีความอดทนก็ไปเที่ยว แล้วก็ต้องจ่ายสตางค์ รองเท้าก็สึกหรอ กางเกงเสื้อผ้าก็เปื้อนฝุ่น เปื้อนสิ่งสกปรก ต้องไปซื้อผงซักฟอกมาซักอีก หรือไม่อดทน เพื่อนพูดกระทบนิดกระทบหน่อยต่อยปากเปรี้ยง นี่เรื่อง

ไม่อดทน นักกีฬาที่ไปเล่นกีฬาแล้วมีเรื่องเพราะไม่มีความอดทน จึงได้เกิดการทะเลาะเบาะแว้ง อะไร ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมมองดูแล้วก็เพราะขาดตัวนี้ คือ **ความอดทน** ถ้ามีน้ำอดน้ำทนแล้วเอาตัวรอดได้ เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงสอนพระทั้งหลายให้มีความอดทน การที่พระองค์สอนเช่นนี้ หมายความว่า สอนเป็นหลักที่จะให้พระสอนชาวบ้านทั่ว ๆ ไป ว่าให้สอนในแนวนี้ คือให้สอนว่า ความอดทนเป็นตบะอย่างหนึ่ง เรียกว่า ขันติ ความอดทนมีหลายอย่าง เช่น ทนลำบาก ทนเจ็บใจ ฯลฯ

ทนลำบาก เช่น ดินฟ้าอากาศ ประเดี๋ยวร้อน ประเดี๋ยวหนาว ประเดี๋ยวเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ต้องทนหน่อย ไม่ขี้บ่น ทนได้ แต่ว่าเดี๋ยวร้อนจริง ไม่มีความอดทนแล้ว หนาวจริง ไม่มีความอดทนแล้ว เดี๋ยวบ่นออกมา เดี๋ยวแสดงอาการออกมา ไม่อดไม่ทน คนอดทนเขานั่งเฉย ๆ ร้อนก็เฉย เย็นก็เฉย ไม่แสดงอาการอะไรออกมา สมมุติว่าไปนั่งรอรถ ลุกขึ้นนั่งลง ผลุบผลับ เดี๋ยวมอง ๆ แสดงว่าไม่มีความอดทน คนที่อดทนเขาจะนั่งเฉย ๆ ไม่ทำอะไร แล้วก็กลายเป็นมีตบะ มีอำนาจ คนผลุบผลับไม่มีอำนาจอะไร นี่เรียกว่าทนต่อความลำบาก เวลาเจ็บไข้ได้ป่วยก็ต้องมีความอดทน ปวดนิดปวดหน่อยอย่าไปครางออกมาดัง ๆ บางคนพอเห็นใครมาแล้วยิ่งครางใหญ่เลย เพื่อต้องการให้เขามาพูดมาถามมาเอาใจ แสดงความอ่อนแอให้เขาเห็น ไม่มีน้ำอดน้ำทน เป็นการไม่ดี

ทนเจ็บใจ เช่น ใครพูดกระทบกระเทือนใจเรา เราทนได้ไม่กล่าวตอบ ไม่ตีตอบ เราทนได้ นี่สำคัญ อทิวาสนขันติ ทีเรื่องก็เพราะ

ขาดตัวนี้ คือไม่ทนในเรื่องนี้ ถ้าทนเรื่องนี้ได้ละก็ไม่มีเรื่อง พระปุณณะเป็นตัวอย่างของพระที่อดทน ท่านไปลาพระพุทธเจ้าจะไปสอนธรรมะในแคว้นสุนาปรันตปะ

พระองค์ตรัสถามว่า เธอจะไปสอนได้หรือ คนแคว้นนั้นดุนักไปได้พระเจ้าค่ะ

ถ้าเขาด่าเธอ เธอจะทำอย่างไร

ข้าพระองค์จะนึกว่าดีกว่าเขาตี

ถ้าเขาตีล่ะ เธอจะทำอย่างไร

ดีกว่าเขาฆ่าให้ตาย

ถ้าเขาฆ่าให้ตาย เธอจะคิดอย่างไร

ก็ดีเหมือนกัน เพราะไม่ต้องฆ่าตัวเอง เพราะมีคนบางคนต้องฆ่าตัวเองตาย นี่ไม่ต้อง คนอื่นจัดการให้เรียบร้อยแล้ว ไม่เดือดร้อน

พระองค์ก็ตรัสว่า ถ้าอย่างนี้ละก็ไปได้ เพราะเธอมีความอดทนเป็นพื้นฐาน

เพราะฉะนั้นเราต้องอดทนหน่อย เวลานี้ข้าวของแพงต้องทน อย่าไปซื้อของที่ไม่จำเป็น อย่าไปเที่ยวในที่ไม่จำเป็น อย่าไปจัดงานที่ไม่จำเป็น บางทีพวกเราคิดจะจัดงานอะไรกันบ้าง งานส่งท้ายโน่นนี่ อะไรต่ออะไรเยอะแยะ บีก่อน ๆ น่ะไม่ว่าหรอก บีนี้น่ะอย่าเลย อย่าจัดเลย สงสารคุณแม่บ้างที่จะส่งเงินมาให้เราใช้ อย่าเอาเงินมาสนุกไม่เข้าเรื่อง อย่าไปจัด

ให้ฟุ่มเฟือยเสียสตางค์ เวลานี้ต้องอดทนหน่อย ทนบังคับตัวเองว่า อย่าไปจัดเลย ทนบังคับตัวเองไว้ว่าไม่ต้องจัดหรอก อย่าไปสนุกกันเลย การจัดนั้นเป็นเรื่องไม่อดไม่ทนได้ข่าวที่โน่นเขาทำก็อยากจะทำ แสดงว่าไม่มีน้ำอดน้ำทน อันนี้เป็นข้อแรก

ข้อ ๒ พระองค์ตรัสว่า นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา ผู้รู้ทั้งหลายกล่าวถึงพระนิพพานว่าเป็นบรมธรรม นิพพาน หมายถึงอะไร หมายถึงการดับกิเลสได้ เรียกว่า นิพฺพาน ใจของเราโพลงอยู่ด้วยความอยาก ถ้ากิเลสลุกโพลงอยู่ในใจ ถ้ากิเลสมันดับก็เรียกว่า นิพพาน บางทีเราก็ดับได้สักชั่วโมงหนึ่ง ๑๐ นาที ๒๐ นาที พอโกรธเกิดขึ้น ถ้าเรามองรู้ว่าความโกรธไม่ดี ดับความโกรธไปได้ ก็เรียกว่า ความโกรธนิพพาน ความอยากเกิดขึ้น ลุกโพลงๆ อยู่ในใจ เขาเรียกว่า ความอยากไม่ดี แผดเผาในใจให้เร่าร้อน เราก็หาทางดับมันเสีย ความอยากก็ดับไป ราคะคือความกำหนัดเกิดขึ้นในใจ เราก็หาทางดับมันเสีย คือความกำหนัดก็ดับไป สิ่งเหล่านี้ดับไปเรื่อยๆ ถ้าเรารู้เท่าทัน พยายามศึกษา พยายามข่มใจ พยายามบังคับตัวเอง มันก็ดับไปเรื่อยๆ ศิษย์ของพระพุทธเจ้าต้องอยู่อย่างชนิดดับไฟกิเลส อย่าเพิ่มเชื้อให้แก่กองกิเลส ถ้าถืออุดมการนี้หมายความว่า เราพยายามดับไฟกิเลส ไม่เพิ่มเชื้อให้แก่กิเลส เราก็อยู่อย่างเป็นสุข ถ้าดับได้ทุกอย่างก็เรียกว่า ดับแท้ สุขแท้ ผู้รู้ทั้งหลาย ก็รับรองในเรื่องนี้ว่า **พระนิพพานเป็นบรมธรรมที่จะช่วยให้คนพ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อนอย่างแท้จริง**

ข้อ ๓ พระองค์ตรัสว่า นหิ ปพฺพชิโต ปรูปฆาตี ปรํ สมโณ โหติ วิเหฐฆนฺโต ผู้ที่ยังเบียดเบียนสัตว์อื่น ทำร้ายสัตว์อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ สมณะต้องไม่เบียดเบียนใคร ไม่ทำร้ายใครให้เดือดร้อน นักบวชต้องมีใจเมตตาปรารถนาความสุขความสบายแก่สัตว์ทั้งผอง ถ้ายังเบียดเบียนทำร้ายสัตว์อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ นี่เป็นบทตัดสิน ถ้ายังเบียดเบียนทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ เพราะคำว่า บรรพชิต แปลว่า ผู้งดเว้นจากความชั่ว สมณะแปลว่าผู้มีกายวาจาใจสงบ

ข้อ ๔ สพฺพปาปสฺส อกรณํ การไม่กระทำบาปทั้งปวง

ข้อ ๕ กุสลสฺสูปสมฺปทา การทำกุศลให้ถึงพร้อม

ข้อ ๖ สจิตฺตปริโยทปนํ การทำจิตของตนให้ขาวสะอาด

เอตํ พุทฺธาน สาสนํ ๓ อย่างนี้เป็นคำสอนของผู้รู้ทั้งหลาย คือ พุทธ แปลว่า ผู้รู้สอนให้ละความชั่ว ประพฤติความดี ทำใจให้สะอาด เราอาจจะนึกว่าทำไมสอนซ้ำ ให้ละชั่วแล้วทำไมจะต้องสอนให้ทำดีอีก แล้วทำไมจะต้องสอนให้ใจสะอาดอีก เรื่องนี้ต้องอธิบายหน่อย

ที่ว่าให้ละความชั่ว เป็นส่วนหนึ่ง เป็นเรื่องศีล คนมีศีลอาจจะไม่มีธรรมก็ได้ แล้วก็ไม่เสียศีล แต่ว่าขาดธรรม ยกตัวอย่างให้เห็นว่า คนถือศีลเดินทางไปทางเรือ ไปเห็นคนจมน้ำตุบบ๋องๆ อยู่ในน้ำ คนถือศีลคนนั้นไม่ช่วย ศีลก็ไม่ได้ขาด แต่ว่าเป็นผู้ไม่มีธรรมะ คือขาดเมตตา ถ้าเป็นผู้มีเมตตาก็ช่วยเขาหน่อยเอามาขึ้นเรือเสีย พ้นจากการจมน้ำตาย ที่ไม่ช่วย

ศีลไม่ขาด แต่ว่าขาดธรรมะ เพราะฉะนั้นคนมีศีลนี้ต้องมีธรรมด้วย เช่น ถือศีลไม่ฆ่าก็ต้องมีเมตตา ถือศีล ข้อ ๒ ไม่ลัก ก็ต้องมีสัมมาชีพด้วย คือต้องหากินในทางที่ชอบ ถือศีลข้อ ๓ ไม่ประพฤติผิดในกาม ก็ต้องพอใจในคู่ครองของตนด้วย ไม่พูดโกหกก็ต้องพูดคำจริงเสมอไปด้วยเรียกว่า มีศีลมีธรรม เพราะฉะนั้นการละเว้นความชั่วเรียกว่า มีศีล แต่ว่าไม่มีธรรมถ้าไม่ทำดี เพราะฉะนั้นต้องสอนให้ทำดีด้วย การละเว้นความชั่วเปรียบเหมือนซักผ้า แห้งแล้วถ้าเราไม่เอามารีด สวมดูก็กระไรอยู่เพราะฉะนั้นต้องเอาไปรีดอีกหน่อย เหมือนกับว่าทำดี พอทำดีแล้วสิ้นกิเลสดู ถ้าซักแล้วเอามาใส่โดยไม่ได้รีดก็ไม่เรียบร้อย ซึ่งไม่ผิดกันเลยทีเดียว เมื่อละชั่วแล้วก็ต้องทำดีด้วย

การสอนทำจิตให้สะอาดนั้น เพราะว่ามูลฐานของสิ่งทั้งหลายเกิดจากใจ ในชีวิตของคนเราใจเป็นใหญ่ เป็นหัวหน้า อะไร ๆ ก็เกิดมาจากความคิดคือใจของเราทั้งนั้น จึงต้องมีการทำใจให้สะอาด อะไรทำใจให้ไม่สะอาด กิเลสเกิดขึ้นแล้วทำใจให้ไม่สะอาดเกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง ใจไม่สะอาด เกิดความกำหนัดราคะ เกิดริษยา ก็ใจไม่สะอาด พวกที่ไม่สะอาดมีมาก ทำใจให้เศร้าหมองเรียกว่า กิเลสหลายประการ ทำใจขุ่นมัวเศร้าหมองไปด้วยประการต่าง ๆ ผิดจากรูปร่างหน้าตาดั้งเดิม ตามคัมภีร์มหายานเขาเรียกว่า หน้าตาดั้งเดิมของจิตนั้นบริสุทธิ์อยู่ การที่ไม่บริสุทธิ์เพราะสิ่งภายนอกเข้ามาทำใจให้เศร้าหมองไป ความโกรธไม่ใช่ของดั้งเดิม

ความอยากก็ไม่ใช่ของเดิม ความริษยาก็ไม่ใช่ของเดิมไม่ได้มีอยู่ตลอดเวลา แต่มีเมื่อเราเผลอ เราประมาท ขาดสติเครื่องคุ้มครอง ถ้าเรามีสติ เกิดกิเลสพอรู้สึกตัวก็ดับหายไปทันที แต่พอเราเผลอมันก็แอบมาอีก เมื่อแอบเข้ามาใจก็เศร้าหมองขุ่นมัวไป เพราะฉะนั้นเราจึงคอยขูดคอยเกลาไว้อย่าให้เศร้าหมอง การขูดเกลาจิตใจให้สะอาดนั้นเป็นการปฏิบัติขั้นสูงและการที่เราจะขูดตัวเรานี้ก็ต้องรู้ว่า ตัวเรานี้เศร้าหมองด้วยเรื่องอะไร เรียกว่าให้รู้ปรกติสันดานของเราว่า เศร้าหมองด้วยเรื่องอะไร เช่น เป็นคนมักโกรธ ต้องแก้ มักเกลียดต้องแก้ หรือว่าเป็นคนมีปรกติอย่างไรต้องแก้ การที่จะรู้อย่างนี้ต้องหมั่นพิจารณาตัวเอง ตรวจสอบตัวเองบ่อย ๆ วิพากษ์วิจารณ์ตัวเองบ่อย ๆ แล้วเราจะรู้ว่าเราบกพร่องอะไร เราจะได้แก้ไข การทำจิตให้สะอาดนั้นอยู่ตรงจุดนี้

ข้อ ๓ อนุปวาโท การไม่กล่าวร้ายใคร หมายความว่า ไม่เข้าไปกล่าวร้ายใคร ไม่พูดเรื่องร้ายของคนอื่น ให้มีปรกติ พูดแต่เรื่องดี เรื่องงามของคนอื่น ไม่พูดนินทาเขา ไม่พูดกล่าวร้ายเขา ไม่วิพากษ์วิจารณ์เขาในเรื่องชั่วเรื่องเสีย เพราะไม่ใช่หน้าที่ หน้าที่นั้นต้องวิพากษ์วิจารณ์ตัวเอง พูดเรื่องของตัวเองกับตัวเอง การพูดเรื่องตัวเองกับตัวเองนั้นมันไม่ดัง เพราะว่าไม่ต้องพูดดังก็ได้ พูดค่อย ๆ ว่าเรานี่แย่ เรานี่จะเหลวไหลแล้ว ชอบเที่ยวไม่ค่อยอ่านหนังสือ ไม่ได้นึกว่าใกล้สอบแล้ว แล้วเราไม่นึกกลัวจะสอบไล่ตกบ้างรึ อย่างนี้เขาเรียกว่าพูดกับตัวเอง ว่าง ๆ แล้วก็พูดกับตัวเองเสียบ้าง

ค่อย ๆ พูดกับตัวเองว่า ต้องประหยัดหน่อยนะ อย่าใช้มาก ๆ หมู่นี้คุณแม่คงจะเดือดร้อนเรื่องการเงินการทอง เราไม่ได้ทำอะไร ดีแต่เขียนจดหมายขอ อย่าขอให้มันบ่อยนัก ท่านจะเดือดร้อน เห็นอกเห็นใจท่านบ้าง เราบอกกับตัวเองอย่างนั้น แล้วก็ประหยัด อะไรไม่ควรจ่ายเราก็ไม่จ่าย อะไรไม่ควรซื้อก็ไม่ซื้อ อะไรไม่ควรทำก็ไม่ทำ การประหยัดก็เกิดขึ้นเพราะเราพูดกับตัวเองว่าอย่างนั้น การพูดกับตัวเองนี่ พูดกับคนอื่นลำบากเว้นไว้แต่เขาเปิดโอกาสให้เราพูด เช่น เพื่อนบางคนรักก้นชอบกัน ควรจะเปิดโอกาสไว้เป็นการช่วยตัวเราด้วย ถ้าเขาเห็นเราทำอะไรผิดแล้วอย่าเกรงใจ ช่วยบอกด้วย ช่วยเตือนด้วย อย่างนี้ เราเรียกว่า ปวารณากันไว้ พระก็มีเรียกว่า **ปวารณา** หมายความว่า ขอร้องให้เตือนให้บอกกัน สมมุติว่าพระองค์นี้ไปบอกพระองค์นั้นว่าถ้าเห็นผมบกพร่องในเรื่องอะไรละก็อย่าเฉยนะ ช่วยบอกด้วย องค์นี้พอเห็นองค์นั้นบกพร่องอะไรก็บอกให้ทราบ เราเป็นนักศึกษาก็เหมือนกัน ช่วยบอกช่วยเตือนกัน เพราะว่าเราเป็นปุถุชน ปุถุชน หมายความว่า ผู้ที่สติปัญญายังไม่สมบูรณ์ คนมีกิเลส มีเวลาเผลอ มีเวลาประมาท เพราะฉะนั้นเพื่อนช่วยแนะช่วยเตือนกันละก็ดี เมื่อเราได้รับคำบอกเล่าจากเพื่อน เราต้องรับฟัง ต้องเอาไปคิด ไปปฏิบัติ ก็จะช่วยดันให้พ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อนได้ วิธีนี้

ข้อ ๘ อนูปฆาโต อนูปฆาตะ การไม่ล้างผลาญ หมายความว่า ไม่ไปล้างผลาญใครด้วยการกระทำให้เขาเดือดร้อนในเรื่องอะไรก็

ตาม เช่น เราอยู่ในสถาบันการศึกษา เราก็จะไม่ทำให้ใครเดือดร้อน ไม่ทำให้ครูบาอาจารย์ต้องเดือดร้อนในปัญหาอะไรๆ ต่างๆ มีอะไรที่เราต้องการค่อยพูดค่อยจากัน อย่าให้มันดึงดันโผงผาง พูดค่อยๆ อย่าให้ดัง เดี๋ยวนี้มักจะพูดกันดัง พูดดังแล้วหนังสือพิมพ์ลงข่าวทุกที ไม่ค่อยจะดี สถาบันอื่นไม่สู้กระไร แต่สถาบันเกี่ยวกับการศึกษานี้ต้องพูดค่อยๆ มีอะไรไม่ดีก็ค่อยกระซิบค่อยบอก บอกอาจารย์ใหญ่ บอกท่านรองอธิการ บอกใครก็ได้ว่าข้อนั้นมันน่าจะแก้ไข สนามหญ้าตรงนั้นน่าจะทำเสียใหม่ เราค่อยว่าค่อยกล่าวกัน อย่าไปตั้งกองขึ้นมาแล้วก็ว่ากันเสียก้องโรงเรียน ใครได้ยินเข้าก็นำไปนินทา เท่ากับเป็นการล้างผลาญครูบาอาจารย์ที่ตั้งใจสั่งสอนให้เรามีความรู้ความฉลาด พูดกันค่อยๆ เขาเรียกว่า **ขอโอกาส** เสียก่อน ธรรมเนียมของพระจะพูดอะไรกับผู้ใหญ่ต้องขอโอกาส คือต้องไปกราบขออภัยว่า จะพูดเรื่องนั้นเรื่องนี้ เป็นมารยาทที่ดี ไม่ใช่ตึงดันโผงผางก็ยิ่งคำขาดเลยทีเดียว อย่างนั้นเรียกว่าเป็นแบบเผด็จการ ความจริงเราก็ไม่ค่อยชอบเผด็จการ ชอบประชาธิปไตย ต้องพูดกันอย่างเรียบร้อย มีอะไรก็เสนอขึ้นไป เป็นลายลักษณ์อักษรให้ผู้ใหญ่พิจารณา อย่างนี้เรียกว่า สุภาพไม่ล้างผลาญใคร ไม่ทำให้ใครเดือดร้อนโดยการพูดหรือการกระทำ ก็เป็นความเจริญของเราเองอย่างหนึ่ง

ข้อ ๘ ปาติโมกฺเข จ สำวโร การอยู่ในระเบียบวินัย นี่ท่านสอนพระปาติโมกข์ หมายถึงวินัยของพระ แต่ว่าในฐานะที่เราเป็นชาวบ้าน

ก็เอามาใช้ได้ คือใช้ในทางว่า อยู่อย่างมีระเบียบ มีวินัย ไปอยู่ในสถานที่ใด ก็ต้องอยู่ในระเบียบวินัยของสถานที่นั้น ของสถาบันนั้น เราไม่ทำลายระเบียบวินัย ถ้าหากว่าไม่เหมาะไม่ควรก็ค่อยแก้ไขกันให้ดีขึ้น แก้แล้วต้องดีขึ้นกว่าเดิม ถ้าแก้แล้วกลับทำให้สิ่งชั่วเพิ่มขึ้นก็ไม่ดี เพราะบางทีการแก้ไขระเบียบเป็นการแก้เพื่อตามใจตัวเองก็มีเหมือนกัน คนทุกคนที่อยู่ในระเบียบนั้น เบื่อหน่ายต่อการที่จะปฏิบัติตามระเบียบ ขาดความอดทน ก็อยากจะแก้ไขเพื่อตามใจตัวเองมากขึ้น เช่นเรื่องการแต่งกายนั้นเป็นเสรีภาพของบุคคลที่จะแต่งอย่างไรก็ได้ แต่ต้องแต่งกายสุภาพหรือแต่งตามเครื่องแบบที่กำหนด ถ้าผู้หญิงจะแต่งตัวอย่างไรก็ได้ ผู้ชายจะแต่งตัวอย่างไรก็ได้ ใคร ๆ จะทำอะไรก็ได้ แล้วมันจะอยู่กันอย่างไร ประชาธิปไตยหมายความว่าอะไร หมายความว่าไม่ต้องถือระเบียบแบบแผน ใคร ๆ ทำอะไรได้ตามชอบใจเช่นนั้นหรือ นี่เป็นประชาธิปไตยที่ไม่ถูกต้อง เพราะขาดระเบียบวินัย การมีระเบียบวินัยนั่นเป็นเรื่องดี คนเราถ้าไม่มีเรื่องบังคับ ต่างคนต่างก็จะตามใจตัวเอง ทำอะไรตามใจอยาก ความวุ่นวายก็เกิดขึ้น คนหนึ่งก็มีความคิดอย่างหนึ่ง เมื่อทุกคนต่างมีความคิดคนละแบบ ทุกคนก็ถือว่าเป็นเสรีภาพของตน ของส่วนบุคคล คนอื่นอย่ามาเกี่ยวข้อง **เสรีภาพส่วนบุคคลนั้นจะปฏิบัติได้ก็ต่อเมื่อเราไม่เกี่ยวข้องกับคนอื่น เรามีเสรีภาพ ๑๐๐ % แต่ถ้าคนต้องอยู่ในสังคม ต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น เรียกว่าต้องมีระเบียบแบบแผน** เพราะฉะนั้นระเบียบอันใดที่มีอยู่แล้ว ถ้าจะแก้ไขก็ต้องแก้ไขให้รัดกุมขึ้น

ให้ตึงขึ้น ไม่ใช่ให้หย่อนลงไป ถ้าใครแก้ไขระเบียบให้หย่อนยาน ก็เรียกว่าเห็นแก่กิเลส ไม่ใช่ทำเพื่อเห็นแก่ความเป็นระเบียบในหมู่คณะ อันจะเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมความเสียหาย เพราะฉะนั้นในหมู่คณะก็ดี ในประเทศชาติก็ดี เขาจึงต้องมีระเบียบแบบแผนบ้าง **ยิ่งมีระเบียบมากเท่าใดก็ยิ่งเป็นผู้ดีมากเท่านั้น ยิ่งตามใจตัวเองมากเท่าใด ความเป็นผู้ดียิ่งหมดไปเท่านั้น** พระพุทธเจ้าท่านวางหลักข้อนี้ไว้ว่า ปาติโมกฺเข จ สำวโร ถ้าเราคฤหัสถ์ ก็หมายความว่า ระวังตนให้อยู่ในระเบียบแบบแผน อย่าออกไปนอกลู่นอกทาง

ข้อ ๑๐ มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมึ การรู้จักประมาณในการกินภัตตาหาร หมายความว่า เป็นผู้รู้จักประมาณในการกินอาหาร สำคัญเหมือนกัน ไม่ใช่เพียงแต่การกิน การนุ่งห่ม การเที่ยว การเล่น การสนุกรวมอยู่ในนี้หมด ให้รู้จักประมาณ พระพุทธภาษิตบทหนึ่งว่า **มตฺตญฺญุตา สพาสาธุ ความรู้จักพอดี ยังประโยชน์ให้สำเร็จ** แต่ความพอดีนี้พูดยาก ไม่รู้เท่าไรจึงจะพอดี คนหนึ่งอาจจะพูดว่า ๓ งานนี้พอดี แต่อีกคนหนึ่งพูดว่า ต้อง ๓ งานครึ่งจึงจะพอดี มันไม่แน่ ลำบากเหมือนกันคำว่าพอดี แต่เราจะต้องจัดความพอดีของตัวเราให้เกิดขึ้น เช่น การรับประทานอาหารมีเท่าไรจึงจะพอดี ต้องเอาความต้องการของร่างกายเป็นเครื่องวัด อย่าเอาความต้องการของจิตเป็นเครื่องวัด เพราะเรื่องอาหารเป็นเรื่องของร่างกาย ก็ต้องให้กายเขาเป็นใหญ่ อย่าเอาจิตเข้าไปเกี่ยวข้อง ถ้าเอาจิตไปเกี่ยวข้อง

จิตก็เกิดความอยาก เช่นรับประทานอาหารอะไร ใจก็บอกว่าอร่อยต้องว่าให้เต็มที่ แต่ร่างกายบอกว่า พอแล้ว อย่าใส่เข้าไปขืนใส่ฉันไม่รับนะ ฉันจะเทออก มันก็เดือดร้อนเท่านั้นเอง อันนี้เรียกว่าเกินพอดี เกินพอดีตรงที่ใจอยาก แต่ถ้าหากว่าร่างกายต้องการก็ไม่เกินพอดี เช่น ท้องหิวก็บอก อิ่มท้องก็บอก แต่ถ้าจิตเข้าไปเกี่ยวข้องก็มักจะกระซิบ เอาอีกหน่อย ๆ

การเล่นก็พา พอดีตรงที่เหนื่อย พอเล่นเหนื่อยก็เรียกว่าพอดี เดินทางพอรู้สึกเหนื่อยก็พอดีแล้ว นั่งพัก เดินต่อไปอีกพอรู้สึกเหนื่อยก็ไปนั่งพักเสีย พอดี ๆ ถ้าเราเดินเหนื่อยแล้วยังเดินต่อไปอีกก็เกินพอดี ลำบาก เราอ่านเรื่องเวสสันดร ชูชกกินอาหารมากท้องแตกตาย ไม่ใช่กินอาหารมากท้องแตกปุ๋งเหมือนลูกโป่งแตก ไม่ใช่อย่างนั้น อ่านแล้วก็แหมท้องแตก หมายความว่า เป็นโรคปวดท้องเพราะกินอาหารเกินพอดี กินจนแน่นท้อง แล้วก็ปวดท้องตาย เลยไม่ได้ชาลีกัณหาไปให้นางอมิตตดา นั่นคือการกินที่เกินพอดี ทำให้เกิดทุกข์ เกิดโทษ การนุ่งห่ม การทำงานก็อย่าให้เกินพอดี การพูดก็ต้องพอดี เช่น การปาฐกถาต้องพอดี แต่บางแห่งต้องแถมอีกครึ่งชั่วโมงจึงจะพอดี เพราะว่าคนฟังเขายังชอบอยู่ ยังสนใจอยู่ให้อีกครึ่งชั่วโมง บางทียังต่อว่า บอกว่ายังน้อยไป ก็ต้องบอกว่า เจ้าลำคอไม่อนุญาต ขืนพูดต่อไปคอแห้ง ต้องฝึกฝนให้เกิดความพอดีในการกินการอยู่ทุกอย่าง การอ่านหนังสือก็เหมือนกัน ถ้าเราสังเกตว่ารู้สึกแสบตา ความพอดีมันเกิดแล้ว หยุดได้ หรือว่าอ่านแล้วง่วงนอนก็ต้องหยุดหาของกันง่วง เช่น สูบบุหรี่

เบ้ายานัตถุ์ นักบวชนี้ติดยานัตถุ์มาก ติดมาตั้งแต่เป็นนักเรียน จะให้สอบได้ปีนี้ต้องเอาให้เต็มที่ ทีนี้ก็ว่างนอน พอว่างนอนก็เบ้ายานัตถุ์เข้าไปตาสว่าง ก็อ่านต่อไป สักออกไปแล้วยังพกกล่องยานัตถุ์อยู่ตลอดเวลา ติดเพราะว่าไปผันร่างกาย เป็นการไม่ดีทั้งนั้น เราว่างก็นอนเสียดีกว่า หลวงพ่ออ่านหนังสือไม่เหมือนเพื่อน เขียนไม่เหมือนเขา กลางวันก็อ่านเหมือนกัน อ่านแต่หัวค่ำ กลัวจะเสียสตางค์ค่าไฟมาก ประหยัด พอว่างปุ๊บ ปิดไฟนอนทันที เพราะเวลาว่างอ่านไม่รู้เรื่อง พอนอนเต็มตื่นถึงเวลาก็ต้องตื่น ร่างกายบอกว่าพอแล้ว ให้เราสังเกตดูเถอะ พอเต็มตื่นมันต้องตื่น ตื่นแล้วก็ลุกขึ้นทำงานได้ อ่านหนังสือ ทำอะไรได้ เราก็ลุกขึ้นเรียนต่อ เพื่อนเขานอนแต่เรายังเรียน ตอนนั้นเรียนดี ไม่หนวกหูอะไร เรียนสบาย อ่านไปตามเรื่อง สมมุติว่าสว่างก็ไปทำงานอื่นต่อไป ไม่ต้องเบ้ายานัตถุ์ ไม่ต้องเอาเครื่องภายนอกช่วยก็สอบได้เท่าเพื่อนเหมือนกัน ไม่ต้องลำบาก พวกเราก็เหมือนกัน ถ้ารู้สึกว่างก็นอนเสีย นอนเต็มตื่นก็ลุกขึ้นอ่านต่อ พยายามปลีกเวลาอยู่กับหนังสือ ถ้าอ่านแล้วรู้สึกแสบตาก็ออกกำลังกระโดดโลดเต้นหัดโยคะอะไรก็ได้ แต่หัดเพียงพอดี อย่าหักโหม โดยเฉพาะเวลาใกล้สอบมักจะเกินพอดีดูกันจนตาเบิกตาแฉะ พอถึงวันสอบไปนั่งซึม สมองมันมึนชา อย่างนั้นใช้ไม่ได้เกินพอดี ไปดูหนังไปฟังเพลงก็อย่าให้เกินพอดี สมมุติว่างานสนุกอย่าให้เกินพอดี เที่ยงคืนนี่เกินพอดี ๒๒.๐๐ น. พอดีแล้ว กว่าจะเก็บของเข้าที่เที่ยงคืนพอดี ถ้าเลิกเที่ยงคืน ตี ๒ จึงจะได้นอน ก็เกินพอดี เพราะฉะนั้นทำอะไรต้องให้รู้ว่าเท่านี้พอดี

ข้อ ๑๑ ปนฺตญฺจ สยนาสนํ การอยู่ในที่นั่งนอนอันสงัด หมายความว่าให้เก็บตัวเสียบ้าง สำหรับพระท่านเก็บอยู่แล้ว ปรกติท่านก็อยู่เงียบๆ ในห้องทำงานของท่านไปตามเรื่อง อ่านหนังสือบ้างทำอะไรบ้าง นอนบ้างสุดแล้วแต่ เราชาวบ้านเอาข้อนี้มาใช้อย่างไร ควรเก็บตัวเสียบ้าง อย่าเอาไปใช้มากเกินไป อยู่ที่เงียบๆ เสียบ้าง เช่นวันเสาร์อาทิตย์หยุดเรียน เราก็ควรจะพักผ่อนอยู่บ้าน วันเสาร์ก็ซักผ้า ถ้าซักเองได้ก็ควรซักเอง ประหยัดดี เราซักกางเกงเสื้อเอง ซักตอนเช้า ตาก บ่ายก็รีด รีดไปก็นึกภูมิใจว่าไม่ต้องง้อใคร เป็นลูกศิษย์แท้ของพระพุทธเจ้า ตนเป็นที่พึ่งของตน ชาติบ้านเมืองจะเจริญก็เพราะคนไทยรู้จักช่วยตัวเองนี่แหละ ถ้าคอยจะให้คนอื่นช่วยจะไปรอดอย่างไร รีดไปพลางพูดกับตัวเองไปพลาง แล้วก็เก็บพับให้เรียบร้อย หมดเรื่องเสื้อผ้า วันอาทิตย์เช้า เราไม่ทำอะไรก็อ่านหนังสือหนังหาอยู่กับบ้าน ไม่ไปเที่ยว ออกไปเที่ยวก็เปลืองสตางค์ ออกจากบ้านนี่ก็เปลืองสตางค์แล้ว อย่างน้อยก็ค่ารถ ๑ บาท ไปเจอเพื่อนเสียเงินอีก ไปดูหนังก็เสียเงินอีก เพราะฉะนั้นเราควรถือศีลเก็บตัวเสียบ้าง สัตว์บางประเภทฤดูฝน ๓ เดือนเก็บตัวอยู่ในรูไม่ไปไหนเลย เช่น แย้ เป็นต้น ฤดูฝน ๓ เดือนเก็บตัวอยู่ในรู จำศีล ไม่รู้มันกินอะไร ท่ามันจะสะสมไว้มันคงสะสมไว้ในรู ๓ เดือน ไม่ประมาท คนเราก็ต้องมีการเก็บตัวเสียบ้าง ไปอยู่ที่เงียบๆ เสียบ้าง ถ้าเราจะออกจากบ้านก็ไปหาที่เงียบ เช่น ไปตามวัดวาอาราม ไปคุยกับพระสงฆ์องค์เจ้าในเรื่องปัญหาชีวิต หรือไม่ก็ไปหาผู้รู้ฉลาด อย่างนี้เรียกว่าเก็บตัว แต่ถ้าโรงเรียนปิดภาคเราไม่ไปไหน ไม่มี

กิจกรรมพิเศษ เราก็ไปหาที่เงียบๆ เพื่อศึกษาหรือเพื่อทำอะไรต่อไป การเก็บตัวนับเป็นการพักผ่อนอย่างหนึ่ง คนเรามักจะพักผ่อนโดยไปเที่ยวสนุก เช่น ไปบางแสนหรือพัทยา นี่เรียกว่าไปหย่อนใจ แต่หย่อนใจให้ไปเป็นอันกับสิ่งโสโครกที่อยู่ตามชายหาดนั่นเอง

ถ้าเราพักผ่อนแบบอื่นไม่เรียกว่าไปหย่อนใจ เรียกว่า ไปพักผ่อนหาความเงียบ ไปเพิ่มกำลังใจให้แก่ตัวเราเอง การอยู่ในที่เงียบคือการเพิ่มกำลังใจ ไปทำให้มีกำลังภายในเพิ่มขึ้น พอมีกำลังก็กลับมาทำงานต่อไป เพราะฉะนั้นในระเบียบทางศาสนา เขาจึงมีวันพระเดือนละ ๔ วัน ทุกศาสนาเหมือนกัน แต่ว่าวันอาจจะแตกต่างกัน วันพระขึ้น ๘ ค่ำ ขึ้น ๑๕ ค่ำ แรม ๘ ค่ำ แรม ๑๕ ค่ำ คริสเตียนมีวันอาทิตย์เป็นวันพระ อิสลามก็มีวันศุกร์เป็นวันพระ พอถึงวันพระควรจะได้เป็นวันที่พักผ่อนอยู่เงียบๆ หาความสงบใจ เป็นการเพิ่มพูนกำลังภายในให้เข้มแข็งขึ้น ไม่ใช่เป็นวันเที่ยวเล่นสนุกสนานไม่เข้าเรื่อง เรียกว่าพักผ่อนหาความสงบใจบ้าง ถ้าใครไม่เคยทำลองทำเสียบ้างจะรู้สึกว่าดีขึ้น มีกำลังใจอดทน เข้มแข็งหนักแน่นขึ้น

ข้อ ๑๒ อธิจิตฺเต จ อาโยโค การหมั่นประกอบในการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น ข้อนี้เป็นข้อสุดท้าย คือเป็นเรื่องการยกระดับจิตของเราให้สูงขึ้น ดังที่กล่าวมาแล้วว่า จิตนี่เป็นใหญ่ในร่างกายการพูดการทำมาจากความคิด ถ้าจิตของเรามีพื้นฐานดี พูดไปในทางดี คิดไปในทางดี ผลก็คือความสุขความเจริญ แต่ถ้าหากจิตของเรามีพื้นฐานไม่ดี การพูดการทำก็เป็นไปในทางเสีย จึงเป็นหน้าที่ของเราจะต้องคอยยกระดับจิตของตนให้สูง

ไว้เท่าที่เราสามารถจะทำได้ ที่นี้การยกระดับจิตนั้นก็ต้องมีระเบียบแบบแผน เช่น ถือศีลก็คือการยกระดับจิต การฝึกสมาธิก็คือการยกระดับจิต การคิดค้นเพื่อให้เกิดปัญหารู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งต่างๆ ก็เป็นการยกระดับจิตของเราให้สูงขึ้น ผู้ใดหมั่นยกระดับจิต และระวังอย่าให้มันหล่นร่วงลงมา เรียกว่าเป็นผู้เออเฟอในอธิจิตเป็นจิตอันสูงยิ่ง เป็นหน้าที่ที่เราจะต้องทำ เพราะจิตของคนเราถ้าไม่ยกสูงมันหล่นลง หมั่นตรวจสอบจิตเราเอง แล้วก็ยกให้สูงทุกวันทุกเวลา อย่าให้ตกต่ำเป็นอันขาด

โอวาทปาติโมกข์ที่พระองค์สอนพระ ๑,๒๕๐ รูป เริ่มต้นว่า ความอดกลั้นทนทานเป็นตบะอย่างยิ่ง ผู้รู้ทั้งหลายกล่าวพระนิพพานว่า เป็นธรรมบรมธรรม ผู้ที่ยังเบียดเบียนทำร้ายสัตว์อื่นไม่เป็นสมณะ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ขาวสะอาด นี่เป็นคำสอนของผู้รู้ทั้งหลาย อนูปวาโท การไม่กล่าวร้าย อนูปฆาโต การไม่ล้างผลาญ ปาติโมกฺเข จ สำวโร การอยู่ในระเบียบวินัย มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมึ การรู้จักประมาณในการกินอาหาร ปนฺตญฺจ สยนาสนำ การอยู่ในที่นั่งนอนอันสงัด อธิจิตฺเต จ อาโยโค การหมั่นยกระดับจิตให้สูงขึ้น เอตำ พุทฺธาน สาสนำ เหล่านี้แหละคือคำสอนทั้งหลายของพระพุทธเจ้า คือ โอวาทปาติโมกข์ที่พระองค์ตรัสในวันมาฆบูชา

คำบรรยายวิชาพุทธศาสน์

โดย พระราชนันทมุนี (บุญญานันทภิกขุ)

วันพฤหัสบดีที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๗

เวลา ๑๔.๐๐–๑๖.๐๐ น.

ณ ห้องประชุมวิทยาลัยวิชาการศึกษา พระนคร

ครั้งที่ ๘ อัฏฐังคิกมรรค : มรรคมีองค์แปด

นักศึกษาทั้งหลาย.....

วันนี้จะได้พูดถึงข้อธรรมะอันจะนำมาเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา อันเรื่องของพระธรรมหรือหลักธรรมะในทางพระพุทธศาสนานั้น เป็นเรื่องที่เราควรจะสนใจให้มากเป็นพิเศษ เรื่องพระพุทธเจ้าเป็นเรื่องสำหรับให้เรารู้ว่า พระองค์เกิดขึ้นแล้วทำอะไรบ้าง ส่วนเรื่องพระธรรมนั้นเป็นเรื่องที่เราจะนำมาใช้ในชีวิตประจำวันให้มาก เพื่อให้เกิดความสุขความเจริญ คนชอบถามปัญหาว่าพระพุทธเจ้ากับพระธรรม สิ่งใดเกิดก่อน ก็เคยตอบให้เขาทราบว่า **ตัวธรรมะนั้นเป็นสิ่งที่มีอยู่ตลอดเวลา** พระพุทธเจ้าจะเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธรรมะก็มีอยู่ปรากฏอยู่ แต่ว่าไม่มีใครรู้ ไม่มีใครนำมาสั่งสอนเท่านั้นเอง พระพุทธเจ้าเป็นผู้ค้นพบหลักธรรมะ แล้วก็นำมาสั่งสอนแก่ประชาชน ให้ชาวโลกได้เกิดความรู้ความเข้าใจในข้อธรรมะนั้น ๆ

ธรรมะที่พระพุทธเจ้านำมาสั่งสอนแก่พวกเรานั้นมี ๒ ขั้น คือ ธรรมะที่เป็นขั้น **ศีลธรรม** ประการหนึ่ง และธรรมะที่เป็นส่วน **สัจธรรม** อีกประการหนึ่ง ธรรมะที่เป็นขั้นศีลธรรมนั้นเป็นธรรมะที่เป็นขั้นสำหรับคนทั่ว ๆ ไปที่จะดำรงชีวิตอยู่ในโลก เป็นข้อปฏิบัติสำหรับคนทั่วไปของผู้อยู่ในสังคมมนุษย์ เพราะเมื่อเราอยู่ในสังคม เราก็ต้องมีการประพฤติธรรมเพื่อให้เหมาะแก่สังคม ถ้าเราอยู่ในสังคมแล้วเราไม่ประพฤติธรรม ตัวเราก็เป็นผู้ขวางโลก เป็นผู้ไม่เหมาะที่จะอยู่ในสังคมนั้น การอยู่ในสังคมจะต้องมีธรรมะเป็นหลักกล่อมเกลาจิตใจคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ถ้าไม่มีธรรมะเป็นเครื่องกล่อมเกลาจิตใจ ก็จะทำให้ยุ่งยากเดือดร้อน เพราะฉะนั้นผู้ที่มีปัญหาเกี่ยวกับสังคมจึงได้บัญญัติธรรมะไว้เป็นหลักปฏิบัติ ธรรมะที่บัญญัติขึ้นสำหรับเป็นหลักปฏิบัติในสังคม เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเนื่องจากปัญหาของสังคม บัญญัติขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาของสังคม เพราะฉะนั้นผู้อยู่ในสังคมจึงควรนำหลักธรรมะเหล่านั้นมาใช้เป็นแนวปฏิบัติ เช่นว่า ท่านสอนให้มีความกตัญญูกตเวที เพราะว่าคนเราอยู่ในสังคม ไม่ได้อยู่ผู้เดียว ต้องอาศัยบุคคลอื่นบ้าง เมื่อเราได้อาศัยบุคคลใดในเรื่องใดก็ตาม คนดีต้องเคารพต่อบุคคลนั้น ต้องนึกถึงบุญคุณของบุคคลนั้น ที่ได้ทำคุณทำประโยชน์แก่ตน เช่น มารดาบิดา ครูอาจารย์ หรือใคร ๆ ก็ตามที่ได้ช่วยเหลือเราในเรื่องที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิต เราก็ต้องนึกว่าคนนั้นมีบุญคุณแก่เรา ความสำนึกรับรู้ในการที่บุคคลนั้น ๆ มีบุญคุณต่อเรา เรียกว่า เป็นผู้มีความกตัญญูกตเวที ก็เป็นข้อปฏิบัติในสังคม หรือว่าเราอยู่ในสังคม เราอยู่ด้วยความเป็นผู้มีศีลธรรม

ประจำใจ เช่น ถือศีล ๕ มีธรรม ๕ ประการประจำจิตใจ หรือเป็นผู้มีความเพียรความอดทน เป็นผู้มีความตั้งใจมั่นในการประกอบการงานที่เป็นประโยชน์ อย่างนี้เรียกว่าเป็นผู้ประพฤติธรรมในสังคม ผู้ใดมีธรรมะ ผู้นั้นเป็นประโยชน์แก่สังคม ผู้ใดไร้ธรรมะ ผู้นั้นเป็นเสนียดแก่สังคม เพราะฉะนั้น ผู้อยู่ในสังคมใดก็ตามต้องปฏิบัติธรรมในขั้นที่เรียกว่าศีลธรรม เพื่อให้อยู่กันด้วยความสุขสงบ แต่คนเราแม้จะปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามหลักศีลธรรมแล้วก็ยังมีปัญหา ยังมีความทุกข์ความเดือดร้อนอยู่ในใจ ความทุกข์ความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นนั้น เราจะประพฤติด้วยศีลธรรมไม่พอ เช่น สมมุติว่าเราเป็นผู้อยู่ในศีลธรรมแล้ว แต่ยังมีความทุกข์อยู่ในใจ มีความกลุ้มใจ มีปัญหาเรื่องส่วนตัวอีกมากมาย ปัญหาเหล่านี้แก้ด้วยศีลธรรมไม่ได้ ต้องแก้ด้วยสัจธรรม

สัจธรรมไม่ใช่เรื่องที่บัญญัติแต่งตั้งขึ้น ศีลธรรมนี้มีผู้บัญญัติแต่งตั้ง ผู้รับบัญญัติหลักศีลธรรม แต่ว่าหลักสัจธรรมนั้นไม่มีการแต่งตั้ง เป็นเรื่องที่ต้องค้นพบด้วยผู้รู้ เช่น พระพุทธเจ้าเป็นผู้ค้นพบสัจธรรม ค้นพบเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ค้นพบเรื่องอริยสัจ ค้นพบเรื่อง ปฏิจจสมุปบาท คือเรื่องธรรมที่อาศัยกันและกันเกิดขึ้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสัจธรรม ตัวสัจธรรมนั้นมีอยู่ตลอดเวลา แต่ว่าไม่มีใครค้นพบ ไม่มีใครเปิดเผย ไม่มีใครนำมาแสดงแก่ชาวโลก สิ่งนั้นก็เป็นของเร้นลับอยู่ เหมือนกับเส้นผมบังภูเขาไว้ ความจริงมันก็อยู่ใกล้ ๆ กัน เช่น ความมืดกับความ

ไม่มีมันก็อยู่ที่เดียวกัน แต่ว่าเราไม่เห็นความไม่มี เราเห็นแต่ความมีอยู่ตลอดเวลา สมมุติว่าตรงนี้มีนาฬิกาวางอยู่ เราก็มองเห็นแต่ความมีของนาฬิกา ความไม่มีมันก็อยู่ตรงนี้ แต่เรามองไม่เห็น ถ้าเมื่อใดเรายกนาฬิกาออก ความไม่มีก็จะปรากฏขึ้นที่ตรงนั้น ความจริงความไม่มีก็อยู่ที่ตรงนั้นแล้ว แต่ว่าเราไม่ได้คิดไม่รู้ไม่เห็นในเรื่องนั้น เรื่องสัจธรรมก็เป็นทำนองนั้น สัจธรรมมีอยู่ตลอดเวลา ที่ตัวเราก็มี ที่งานซึ่งเราทำก็มี ที่ไหน ๆ ก็มีทั้งนั้น แต่ว่าเราไม่เห็น ไม่รู้ จึงไม่เข้าใจในสิ่งนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงค้นพบหลักสัจธรรมนำมาประกาศแก่ชาวโลก เพื่อให้ชาวโลกนำไปใช้แก้ปัญหาความทุกข์ความเดือดร้อนในชีวิตประจำวัน เราอยู่ในสังคมโลกต้องปฏิบัติทั้ง ๒ อย่าง คือ ปฏิบัติตามหลักศีลธรรม เพื่อการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์ ปฏิบัติหลักสัจธรรมเพื่อแก้ปัญหาความทุกข์ความเดือดร้อนของเราเอง ถ้าเราไม่ปฏิบัติตามหลักสัจธรรม เราก็จะกลายเป็นคนมีความทุกข์อยู่ตลอดเวลา มีความกลุ้มใจอยู่ตลอดเวลา เพราะไม่ได้ปฏิบัติตามหลักสัจธรรม ปัญหาก็เกิดมาก บางทีก็เสียผู้เสียคนไปเลย ถ้าประพฤติธรรมแล้วก็อยู่สบาย ถ้าไม่ประพฤติธรรมมักมีเรื่องเดือดร้อน ธรรมะที่พระพุทธเจ้านำมาสอนมี ๒ ขั้น ขั้นหนึ่งเป็นธรรมขั้นต้น ขัดวงให้อยู่ ถ้าเราสมัครจะอยู่ในโลกนี้ควรจะอยู่อย่างไร ถ้าเราไม่อยากอยู่ในโลกแล้ว พระองค์ก็ชี้ทางให้บินปร๋อไปเลย มีทางให้ไปทางที่จะออกจากโลกนั้นเป็นทางแห่งสัจธรรม ทางสำหรับอยู่ในโลกนั้นเป็น **โลกียธรรม** เป็นธรรมสำหรับโลก อยู่ในโลกก็ต้องประพฤติธรรม ท่านจัดธรรมะให้เข้ากับเหตุการณ์ แยกเป็นธรรมะสำหรับพ่อแม่ ธรรมะสำหรับ

พระเจ้าแผ่นดิน ธรรมะสำหรับข้าราชการ ธรรมะสำหรับคนประเภทนั้น ประเภทนี้ มีทั้งนั้น ตัวธรรมะคล้าย ๆ กับแผนที่เขียนไว้อย่างละเอียด ใครต้องการไปไหนก็เปิดดูแผนที่ได้เลย เช่น ต้องการจะทำอะไร ดูแผนที่ว่าถ้าเราทำอย่างไรจึงจะได้อย่างนี้ เป็นหลักของจริยธรรม ซึ่งน่าศึกษาน่าสนใจ คนไทยเราบางทีไปเรียนเมืองนอกแล้วก็เอาข้อคำสอนต่าง ๆ มาพูด สิ่งที่เขานำมาพูดนั้นความจริงก็มีอยู่ในคำสอนทางพระพุทธศาสนา แต่เพราะยังไม่เคยได้ศึกษา ก็เห็นไปว่าฝรั่งนี่เก่ง เขาสอนอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ถ้าพระไปพึงแล้วก็นึกว่าหญ้าปากคอกเรื่องธรรมดา ๆ ที่ประเทศอินเดียเขาเจริญด้วยการศึกษาธรรมะ เขาค้นคว้ากันอย่างละเอียดมาแล้ว และที่ยิ่งไปกว่านั้นคือ ธรรมะที่เป็น **โลกุตรธรรม** ธรรมะที่ข้ามพ้นไปจากความวุ่นวายของโลก ฝรั่งไม่ได้สอน แต่มีสอนอยู่ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องน่าศึกษาน่าสนใจ การที่มีปัญหาว่าเราอยู่ในโลกจะนำธรรมะที่เป็นชั้นสูงมาปฏิบัติได้หรือไม่นั้น ขอตอบว่าเอามาปฏิบัติได้ และจำเป็นจะต้องปฏิบัติ ถ้าเราต้องการอยู่อย่างสงบสุขในสังคม ถ้าเราไม่ต้องการความสุขอย่างแท้จริง เราจะไม่ใช้ก็ได้ แต่ก็วุ่นวายอยู่ไม่ใช่น้อยถ้าไม่ใช้ หากนำมาใช้แล้วจะมีแต่ความเจริญความก้าวหน้าในชีวิตและในการงาน

ขอให้เรามาสังเกตดูชีวิตของบุคคลแต่ละคน ที่เขาเป็นคนเจริญก้าวหน้ามาอย่างเรียบร้อยดีงาม ถ้าศึกษาประวัติคนเหล่านั้นแล้วจะเห็นว่าเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมะตลอดเวลา ใช้ธรรมะเป็นหลักในการดำเนินชีวิต

จึงก้าวหน้ามาอย่างสม่ำเสมอและเรียบร้อย แม้ตัวตายไปจากโลกนี้แล้ว สิ่งที่ทำไว้นั้นก็ยังเป็นอนุสรณ์เตือนใจให้คนชั้นหลังได้เห็นเป็นตัวอย่าง อันนี้มีอยู่ทั่วๆ ไปไม่ว่าจะเป็นชาวตะวันตกตะวันออกก็เหมือนกันทั้งนั้น และขอให้เราเข้าใจอีกอย่างหนึ่งว่า ธรรมะนั้นแม้มีอยู่ในคัมภีร์ไหนก็อันเดียวกันนั่นแหละ โดยเฉพาะธรรมะที่เป็นขั้นศีลธรรมจะอยู่ในพระไตรปิฎกของพระพุทธเจ้า อยู่ในคัมภีร์ไบเบิล อยู่ในคัมภีร์โกหร่าน หรืออยู่ในคัมภีร์ของขงจื๊อก็เหมือนกันทั้งนั้น แต่พระพุทธศาสนามีส่วนแตกต่างจากศาสนาอื่นก็ตรงที่สอนสัจธรรมมาก สอนเรื่องโลกุตรธรรม อันเป็นข้อปฏิบัติที่จะยกระดับจิตใจให้พ้นจากข้อผูกพัน ทรงสอนมากเป็นพิเศษ จึงนับว่าก้าวไปไกลอีกก้าวหนึ่ง ในขั้นนี้ขอให้เราเข้าใจหลักไว้อย่างนี้ก่อนเป็นประการต้น

ส่วนธรรมะที่เราควรจะนำมาเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวัน จะได้พูดถึงเรื่องมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งได้พูดหัวข้อไว้แล้วในวันก่อนตอนที่ได้กล่าวถึงปฐมเทศนา วันนี้จะได้อธิบายให้ละเอียดว่าได้แก่อะไรบ้าง ควรประพฤติปฏิบัติอย่างไร มรรคมีองค์ ๘ ได้แก่

สัมมาทิฐิ	แปลว่า	ความเห็นชอบ
สัมมาสังกัปปะ	,,	ความคิดชอบ
สัมมาวาจา	,,	เจรจาชอบ
สัมมากัมมันตะ	,,	การกระทำชอบ
สัมมาอาชีวะ	,,	การเลี้ยงชีวิตชอบ

สัมมาวายามะ แปลว่า ความเพียรพยายามในทางที่ชอบ
สัมมาสติ ,, ความระลึกชอบ
สัมมาสมาธิ ,, ความตั้งใจมั่นชอบ

รวมเป็น ๘ ประการ เรียกว่า มรรคมีองค์ ๘ ได้อธิบายวันก่อนแล้วว่า องค์ ๘ คืออะไร มรรคมีองค์ ๘ นี้ถ้าจะสรุปแล้วก็ได้แก่ศีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง แต่ว่าท่านจัดเอาปัญญาไว้ข้างหน้า คือสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ ความคิดชอบเป็นปัญญา สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ เป็นตัวศีล สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นตัวสมาธิ ก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา **หลักคำสอนในทางพุทธศาสนาจำง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นหลักใหญ่** แต่ในการเรียงตามทฤษฎีเอาศีลไว้หน้าแล้วถึงสมาธิและปัญญา แต่ถ้าเรียงตามแบบปฏิบัติ ต้องเอาปัญญาขึ้นหน้าแล้วถึงศีลและสมาธิ ทำไมจึงเอาปัญญามาไว้หน้า ก็เพราะต้องใช้ปัญญาก่อนจึงจะลงมือปฏิบัติได้ เช่น เราจะรักษาศีลเจริญภาวนา ต้องมีปัญญาเข้ากำกับก่อน ถ้าไม่มีปัญญากำกับการกระทำนั้นจะค่อนข้างไปทางงมงายอันจะเป็นเหตุให้เกิดความเสียหายแก่ตนได้ เพราะฉะนั้นในแง่ปฏิบัติจึงต้องเอาปัญญาไว้หน้า เรียกว่าสัมมาทิฐิเป็นตัวปัญญา แล้วต่อไปก็มีศีล มีสมาธิ เป็นลำดับขึ้นไป

คำว่า สัมมาทิฐิ แปลว่า ความเห็นชอบ เรื่องทิฐิในอินเดียมีมาก มีแตกต่างกันไปถึง ๖๒ อย่าง แต่ว่าเราไม่จำเป็นต้องรู้ ถ้าอยากรู้ละเอียดให้ไปอ่านในหนังสือพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ สำหรับในที่นี้ให้เรารู้แต่เพียงขั้นง่าย ๆ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติ ก็แบ่งออกเป็น ๒ ขั้นเหมือนกัน สัมมาทิฐิในขั้นศีลธรรมนี้อย่างหนึ่ง สัมมาทิฐิในขั้นสัจธรรมนั้นอีกอย่างหนึ่ง

สัมมาทิฐิในขั้นศีลธรรมนั้น ได้แก่ ความเห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ความสุข ความทุกข์ ความเสื่อม ความเจริญเกิดขึ้นเพราะการกระทำของเราเอง นี่เรียกว่าเป็น **สัมมาทิฐิในขั้นศีลธรรม** เป็นพื้นฐานเบื้องต้นสำหรับการดำรงชีวิตชอบอยู่ในโลก เป็นพื้นฐานอย่างไร เรามาพิจารณาดู ถ้าเรามีความเห็นว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ก็เป็นความเห็นประเภทเป็นกำแพงกั้นเราไว้ ไม่ให้ออกไปนอกลู่นอกทาง เพราะเรายอมรับว่า ทำดีเราก็ได้ความดี ทำชั่วเราก็ได้ความชั่ว สิ่งที่จะเกิดขึ้นกับเรานั้น คือผลของการกระทำของเราเอง เมื่อเราทำดี เราก็มีความสุขความเจริญ ถ้าเราทำไม่ดี เราก็มีความทุกข์ความเดือดร้อน อันนี้เป็นหลักประกันสำหรับการดำรงชีวิตอยู่ในโลก ถ้าเราไม่มีหลักประกัน เช่น ถ้าเราคิดว่า ทำดีถ้าไม่มีคนเห็นก็ไม่มีผล ทำชั่วไม่มีคนจับได้ก็ไม่เป็นไร ถ้าคิดอย่างนี้เขา ย่อมจะแอบทำความชั่ว เมื่อไม่มีใครรู้ใครเห็น และทำความดีก็ต่อเมื่อจะให้เขาเห็น ให้เขาชมเชย ไม่ได้ทำความดี ไม่ได้ทำทุกอย่างเพื่อธรรมะ ชีวิตก็ลุ่มๆ ดอนๆ ถ้าต่อหน้าทำดี ลับหลังอาจทำชั่วก็ได้ **แต่คนที่มีพื้นฐานในใจมั่นคงว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว สุขทุกข์เสื่อมเจริญเกิดจากการกระทำของเรา เขาจะไม่ทำอะไรในทางเสีย ไม่ว่าต่อหน้าคน ลับหลังคน มีจิตมั่นอยู่ว่า ดี ชั่ว สุข ทุกข์ เสื่อม เจริญ เกิดจากการคิด การพูด การกระทำของเราเองไม่ได้เกิดมาจากเรื่องอื่น** เขาก็มีความกลัวต่อบาป มีความรักในสิ่งที่เป็นบุญเป็นกุศล การดำรงชีวิตก็จะเป็นไปในทางที่ถูกที่ชอบ แต่คำว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วนั้น ขอให้เข้าใจให้ชัดว่า ถ้าเราทำดี เราก็

ได้ความดีขึ้นในใจของเราทันที ทำชั่วก็ได้ความชั่วขึ้นในใจทันที ถ้าทำดีทุกเวลานาที ทุกชั่วโมง ทุกวัน นิสัยใจคอของเราก็มั่นอยู่กับความดี เราก็เป็นคนดีเรื่อยไป แต่ถ้าเรากระทำความชั่วทุกวันทุกชั่วโมงทุกเวลาความชั่วก็เพิ่มมากขึ้นในใจ พูดง่ายๆ ก็คือ ทำดีก็สะสมนิสัยดีไว้ในใจให้เกิดขึ้น ทำชั่วก็สะสมนิสัยชั่วให้เกิดขึ้น ถ้าเราสะสมนิสัยดีจิตใจก็ดีงาม ถ้าสะสมนิสัยในทางชั่ว มันก็ชั่วเรื่อยไป ตัวอย่างเห็นง่ายๆ เช่น เราฝึกฝนในเรื่องใดเราก็เป็นในเรื่องนั้น ก่อนนี้เราไม่ได้สูบบุหรี่ พอไปหัดสูบบ่อยๆ ติดกันงอมแงม เราไม่เคยนอนเกียจคร้านตอนเช้า หัด ๓ วัน ขี้เกียจจับเอาแล้วนอนตื่นสายไม่ลุกขึ้น หรือถ้าทำอะไรที่ไม่เคยทำ ทำสัก ๔-๕ วัน ไม่ช้าก็เก่งในเรื่องนั้น นี่คือผลที่เราทำ แล้วเราก็ได้ชีวิตของเราเดี๋ยวนี้คือผลของการกระทำเมื่อก่อน หมายความว่าเราทำมาเรื่อยๆ ตั้งแต่ชั่วโมงก่อน วันก่อน เดือนก่อน ปีก่อน ตั้งแต่เราเกิดมานี่เป็นเรื่องก่อนทั้งนั้น เราทำอะไรมาในเรื่องใดเป็นเรื่องที่เราสะสมในด้านนั้น ถ้าเราสะสมในด้านดีก็จะทำให้ดีขึ้นๆ ถ้าสะสมในด้านชั่วก็ชั่วลงไปๆ เป็นเรื่องที่ได้รับอยู่ตลอดเวลา เราเป็นครูอาจารย์จะไปสอนเด็ก ขอให้ยากับเด็กให้เข้าใจว่าทำอะไรจะได้สิ่งนั้น ถ้าหนูทุกคนทำดีก็จะดีขึ้น ยกตัวอย่างพูดให้เขาเห็นบ่อยๆ เวลาทำอะไรพยายามแทรกความคิดว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ฝังไว้ในใจของเขา เมื่อเขาเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ก็จะเป็นคนที่มีความละอายบาป กลัวบาป ไม่ทำสิ่งชั่วสิ่งร้าย อันจะเป็นเรื่องทำให้ชาติบ้านเมืองเสียหาย คนที่ทำความชั่ว ความร้าย โดยพื้นฐานในจิตใจไม่เชื่อหลักนี้ คือไม่เชื่อว่าจะได้รับผล แล้วก็ทำชั่วทำเสีย นึกว่าไม่เป็นไรอย่างนี้เป็นต้น แต่ถ้าเราเพาะนิสัยเด็กไปตั้งแต่

พื้นฐานเบื้องต้นให้ยอมรับรู้ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ตั้งแต่ตัวน้อย ๆ เมื่อเติบโตขึ้นก็จะมีจิตใจมั่นคง ไม่กระทำความชั่ว เพราะว่าได้ฝังความคิดนั้นไว้ในใจ เรื่องการฝังความคิดที่เป็นสัมมาทิฐิไว้ในใจนี่เป็นเรื่องสำคัญแต่เราจะต้องฝังให้ถูกทาง สิ่งใดที่เราฝังไว้ตั้งแต่สมัยเป็นเด็กจะติดมั่นไม่ง่อนแง่นคลอนแคลนเลยทีเดียว วันก่อนนั่งในรถไฟคุยกับนายทหารคนหนึ่ง ทหารคนนี้ถ้าเขาซื้อปลาเป็น ๆ มาแล้วเขาไม่ยอมกิน ต้องเอาไปปล่อยทุกที เพราะว่าตั้งแต่เด็ก ๆ อยู่กับคุณยาย คุณยายพูดสอนแต่เรื่องบุญเรื่องบาปตลอดเวลา เลยไม่กล้าฆ่าสัตว์ แม้แต่ตัวปลา หลวงพ่อก็ถามว่า ถ้าออกรบจะทำอย่างไรเพราะว่าต้องไปยิงข้าศึก แกบอกว่า อันนั้นเพื่อชาติเพื่อบ้านเมืองก็ต้องเอาเหมือนกัน แต่ปกติแล้วปลาก็ไม่ฆ่า ไม่ทำร้ายสัตว์อะไร ใจดีใจเมตตา ในบ้านเลี้ยงหลานไว้หลายคน เลี้ยงหมาไว้หลายตัว เรียกว่าเลี้ยงไว้ทั้ง ๒ อย่าง ลูกคนที่เขาลำบาก เอามาเลี้ยง หมาที่เขาปล่อย เอามาเลี้ยง นิสัยมีความเมตตา นี่ก็เพราะฝังนิสัยไว้ตั้งแต่เป็นเด็ก เราเติบโตในครอบครัวที่มีคนประพฤติดีประพฤติชอบ ก็มีความประพฤติชอบนั้นเป็นสมบัติมาด้วย ถ้าเติบโตในครอบครัวที่เป็นอันธพาล นิสัยสันดานนั้นก็ติดมาด้วยเหมือนกัน เรียกว่า เป็นกรรมพันธุ์สืบต่อมาจากพ่อแม่ คือได้รับถ่ายทอดมาโดยไม่รู้สึกตัว แล้วก็เป็นไปในรูปอย่างนั้น ถ้าเราจะให้ประเทศชาติของเราเจริญก้าวหน้า เราก็ต้องให้เด็กได้ซาบซึ้งในหลักนี้ด้วย ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว แล้วหลักนี้จะไปสัมพันธ์กับการพึ่งตัวเอง การช่วยตัวเอง เพราะว่าอะไร ๆ ก็เกิดจากการกระทำของตัว เด็กของเราจะไม่กลายเป็นคนเพ้อฝันหวังสร้าง

วิมานในอากาศโดยไม่ต้องทำอะไร แต่จะได้รู้สึกสำนึกตัวว่าอะไรทั้งหมดที่จะเกิดขึ้นในชีวิตของเรา เกิดจากการกระทำของเรา เรามีสมอง มีมือ มีปาก ที่ต้องคิดต้องทำเราก็ต้องทำ เมื่อต้องการอะไรเราก็ต้องทำ อันจะเป็นรากฐานแห่งการพัฒนาประเทศชาติ ทำให้ชาติบ้านเมืองก้าวหน้าไปในทางที่ถูกที่ชอบ เราสอนพื้นฐานไว้ในรูปอย่างนี้ก็ช่วยตัวได้ เมื่อช่วยตัวได้ ก็ช่วยชาติได้ นี่อย่างหนึ่ง

ที่นมอีกอย่างหนึ่งว่า สุข ทุกข์ เกิดจากการกระทำ ถ้าเราเชื่อมั่นในหลักอย่างนี้ คนในชาติจะไม่งมงาย จะไม่ไปเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไม่ไปเชื่อของขลังอะไร ๆ ประเภทภายนอก แต่เชื่อว่าเกิดจากภายในทั้งนั้น อะไร ๆ มันอยู่ภายในแล้ว เกิดจากการคิด การพูด การกระทำของเรา จะไม่ไปเที่ยวไหว้เสาหิน ไหว้ตุ๊กตาหน้าโรงเรียนหรืออะไรต่าง ๆ ที่เขาทำไว้ให้ไหว้ ซึ่งมันไม่ใช่เรื่องที่จะควรไหว้ ที่ไปไหว้กันอยู่อย่างนั้น ก็นึกว่า เทพเจ้าองค์นี้จะช่วยให้สอบได้ได้ ทั้ง ๆ ที่ไม่ค่อยอ่านหนังสือ มันจะช่วยได้อย่างไร อันนี้เรามีความเชื่อมั่นว่าเกิดจากเรา เราก็ต้องขยันเรียน อยากจะมั่งมีทรัพย์ก็ต้องลุกขึ้นหาทรัพย์ รู้จักเก็บหอมรอมริบ รู้จักทำให้เกิดดอกออกผลต่อไป ไม่นั่งคอยโชคชะตาราศี ไม่ต้องไปถามหมอดูว่า จะรวยอย่างไร ไม่ต้องมาถามหมอ มันจะรวยก็ต่อเมื่อลงมือทำงาน ลงมือก้าวหน้าถึงจะรวยได้ ลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้าถ้าเชื่อมั่นในหลักคำสอนของพระพุทธองค์ จะไม่ขัดต่อการพัฒนาประเทศบ้านเมือง แต่ว่าที่ไม่ค่อยเอาเรื่องเพราะว่าการสอน

การเทศน์ยังไม่ดีพอ ยังไม่ทำคนให้เข้าใจว่าควรจะปฏิบัติอย่างไร เราจึงยังไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร หลักการน่ะดีแล้ว แต่วิธีการยังไม่ค่อยดี จึงต้องแก้ไขวิธีการให้เหมาะแก่กาลสมัย ทำให้คนรู้จักช่วยตัวเอง พึ่งตัวเอง หรือว่าเวลาใดมีความทุกข์ความเดือดร้อนใจ ถ้าเราเชื่อในหลักนี้ เราจะไม่ไปชัดทอดใคร ๆ แต่เราจะตัดสินใจเอาเองว่า ฉันเองเป็นผู้ผิด เมื่อทุกคนพูดว่าตัวเองเป็นผู้ผิดเรื่องจะไม่ยุ่ง ไม่ต้องสอบสวนให้วุ่นวาย เพราะคนผิดยอมรับว่าตัวผิด ง่ายแก่การปกครอง ง่ายแก่การวินิจฉัย ไม่ต้องตั้งกรรมการสอบสอบเสร็จแล้วไม่ได้เรื่องอะไร เพราะว่าไม่ยอมรับว่าตัวผิดนั่นเอง ผู้ปฏิบัติธรรมที่แท้จริงนั้น ต้องยอมรับในสิ่งผิด มีความกล้าในการกระทำ ก็ต้องมีความกล้าในการรับผลของการกระทำนั้น เพราะผลกับเหตุมันสัมพันธ์กัน เราจะเอาแต่ผลโดยทิ้งเหตุก็ไม่ได้ เราจะเอาเหตุไม่เอาผลก็ไม่ได้ เพราะ ๒ อย่างนี้คู่กันอยู่ตลอดเวลา ความเชื่ออย่างนี้จริงเป็นเรื่องที่เรียกว่า เป็นรากฐานอันสำคัญแก่ชีวิต พระพุทธเจ้าพูดไว้ง่าย ๆ ว่า กลฺยาณการี กลฺยาณํ ปาปการี จ ปาปกํ แปลเป็นไทยว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ง่าย ๆ ๘ คำ เท่านั้น แต่มีความหมายลึกซึ้ง เป็นรากฐานแห่งความก้าวหน้า เป็นรากฐานแห่งการสร้างครอบครัวอย่างแท้จริง จึงขอฝากเรื่องนี้ไว้ด้วย แล้วเราก็เอาไปคิดไปตรองเรื่องตัวเราเอง ให้เห็นว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนี้เป็นเรื่องของเรา แม้ว่าจะมีสิ่งภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ว่าตัวการอันแท้จริงนั้นคือตัวของเรา เช่น มีคนภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้องเรื่องอะไร ถ้าใจเราไม่ออกไปรับสิ่งนั้น มันก็

ไม่มีเรื่องอะไร นี่ใจเราไปยอมรับสิ่งนั้นเข้า จึงมีเรื่องมีราว เช่น ใครบอกให้เราไปดูอะไร แล้วเราก็ทำอะไรขึ้นสักอย่างหนึ่ง เราไปชัดว่าเพราะคนนั้นแหละให้เราไปดู มันก็ไม่ถูก เขาไม่ได้บังคับให้เราไปดู ไม่บังคับให้เราไปยึดไปถือ แต่ว่าเราเข้าไปเองต่างหาก มันเรื่องของเราเอง ทีนี้เราก็ต้องบอกว่าเป็นความผิดของเราที่ไปดูเอง จึงเกิดเรื่องเสียหาย สมมุติว่าเรามีคนรักคนหนึ่ง แล้วเขาทิ้งเราไปเสีย เราก็โกรธว่าเขาไม่ดี ความจริงนั้นเราก็ไม่ดีเหมือนกัน แต่เราไม่ควรไปพูดความไม่ดีของเขา เพราะเราไปตามแก้เขาไม่ได้ ทีนี้เรามาคิดดูว่า เรานี้มีผิดอย่างไร ผิดตรงที่ว่าไม่พิจารณาให้รอบคอบ ไปตอบเขาว่า ฉันก็รักเธอเหมือนกัน เร็วเกินไป จึงเกิดความเดือดร้อน เราต้องสงวนท่าที่ไว้หน่อย อย่าตอบให้เร็วเกินไป ถ้าเขาถามว่า เธอเห็นอย่างไร ก็บอกว่า เวลานี้ฉันกำลังเป็นนักศึกษา เรียนยังไม่จบตอบปัญหานี้ไม่ได้หรอก ให้สอบไล่เสร็จก่อน แล้วออกไปทำงานทำการแล้วฉันค่อยตอบ เรื่องมันก็ไม่เสียหาย แต่ถ้าเราด่วนตอบรับเร็วไปว่าเอาละสัญญากันไว้ สัญญาลม ๆ แล้ง ๆ แล้วจะไปฉีกเมื่อไรก็ไม่รู้อย่างนี้เป็นความผิดของเราเอง ไม่ใช่ความผิดของเขาผู้เดียว เราไปรับเขาง่ายเกินไป มันก็เสียหาย ทีนี้ถ้าหากเรามาเชื่อว่า สิ่งเหล่านี้เกิดเพราะเรา แก้ที่เรา อย่าไปแก้ที่บุคคลอื่น แม้เรื่องเกี่ยวกับดินฟ้าอากาศ เกี่ยวกับเรื่องอะไรที่เกิดขึ้นก็เหมือนกัน เราอย่าไปโทษสิ่งเหล่านั้น แต่โทษความบกพร่องของตัวเราเอง ผู้มีปัญญาย่อมค้นหาความบกพร่องของตัวเองเสมอ ไม่ไปเที่ยวว่า

คนอื่นบกพร่อง การเป็นอยู่อย่างนี้เข้าแบบว่า ดีชั่ว สุขทุกข์ เกิดจากตัวเรา ไม่ได้เกิดจากบุคคลอื่น แล้วก็สบาย หลักนี้สำคัญ นี่เป็นหลักเบื้องต้น เรียกว่า อยู่ในขั้นศีลธรรม

ส่วนสัมมาทิฐิสูงขึ้นไปกว่านั้น เรียกว่า ความเห็นชอบในด้านสัจธรรม คือมีความเข้าใจถูกต้อง สัมมาทิฐิ แปลว่า ความเข้าใจถูกต้องก็ได้ (Right understanding) เข้าใจในเรื่องอะไร เข้าใจในเรื่องของความทุกข์ที่เกิดขึ้นในชีวิตของเรา เข้าใจในเรื่องเหตุของความทุกข์ที่เกิดขึ้น เข้าใจว่าเรื่องของความทุกข์นี้แก้ได้ เข้าใจถึงวิธีปฏิบัติเพื่อจะให้ถึงความดับทุกข์ด้วยตัวของเราเอง ข้อนี้เป็นเรื่องลึกซึ้งขึ้นไปหน่อยที่ให้รู้จักว่า ความทุกข์คืออะไร เหตุให้เกิดทุกข์คืออะไร การดับทุกข์ได้มีอยู่ และการทำให้ถึงการดับทุกข์ได้นั้นก็มีอยู่ เมื่อมีอยู่เราต้องทำงานทำตนให้เข้าถึงจุดนั้น ๆ ยกตัวอย่างให้เห็นง่าย ๆ ว่า เรามีความทุกข์เกิดขึ้น ในเบื้องต้นนั้นเราต้องอาศัยรากฐานทางศีลธรรมก่อนคือเราต้องยอมรับว่า ความทุกข์เกิดขึ้นจากการกระทำของเราเอง ไม่ได้เกิดขึ้นจากการกระทำของคนอื่น แม้คนอื่นจะมาเกี่ยวข้องก็อย่าไปยุ่งกับเขาเลย มาเพ่งมามองที่ตัวเราดีกว่า ว่าสิ่งนี้เกิดขึ้นเพราะอะไร เรามีความทุกข์อยู่ในเวลานี้นี่เป็นทุกข์เรื่องอะไร พระพุทธเจ้าท่านบอกว่า ความทุกข์เกิดจากเหตุ เหตุอยู่ที่ไหน เราก็ต้องค้นคว้าว่า เหตุอยู่ในตัวเรา ในการคิด การพูด การกระทำของเรา แต่เรายังไม่รู้ว่าเราได้คิดอะไร ได้ทำอะไร ได้พูดอะไร เราเกี่ยวข้องกับบุคคลใด ณ

สถานที่ใด เราก็ต้องมาค้นคว้า เมื่อรู้ตัวว่าเป็นทุกข์แล้วก็ต้องมาค้นคว้า ว่าเหตุอยู่ที่ไหน อะไรเป็นเหตุของความทุกข์ก้อนนี้ พยายามศึกษาค้นคว้าในการที่จะค้นหาความทุกข์นั้นเราจะต้องสงบใจ ต้องไปอยู่ในที่สงบ ๆ อย่าไปยุ่งกับใคร อย่าทำอะไรนอกทาง อย่าไปดื่มเหล้าแก้ทุกข์ อย่าไปเที่ยวแก้ทุกข์ อย่าไปทำอะไร ๆ ซึ่งว่าเป็นการกระทำแบบเขลา ๆ แต่เมื่อรู้ตัวว่าเราเป็นทุกข์ เราเป็นลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้า เราจะใช้หลักเกณฑ์ของพระพุทธองค์ เราก็ไปนั่งเงียบ ๆ คนเดียว อยู่ในบ้านก็ไปนั่งในห้องพระเป็นดีที่สุด ถ้าไม่ใช่ที่บ้านเราก็ไปนั่งในที่ไม่พลุกพล่าน แล้วก็ยกปัญหาขึ้นมาถามว่า ที่เราเป็นทุกข์ด้วยเรื่องอะไร ให้รู้ว่าทุกข์ด้วยเรื่องอะไรก่อน แล้วเราก็ถามว่าทุกข์นั้นมาจากไหน มีอะไรเป็นเหตุให้เกิดขึ้น เราต้องสาวไปสัมพันธ์กันเป็นลูกโซ่ตลอดสาย สังขารทั้งหลายเกิดขึ้นสัมพันธ์กันเป็นลูกโซ่ตลอดสาย เราพยายามสาวไป ๆ ก็จะพบความจริงว่า เหตุมันอยู่ที่ตรงนั้น เกิดเรื่องนั้นขึ้นไปสัมพันธ์กับเรื่องนั้น ๆ จึงมาเกิดทุกข์อย่างนี้ พยายามสืบไปก็พบเอง เรื่องอยู่กับปากกับท้อง เขาเรียกว่า กินอยู่กับปากอยากอยู่กับท้อง เรื่องของใครของใคร ถ้าศึกษาสนใจก็จะรู้สาเหตุของเรื่องนั้นอย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง ทีนี้เมื่อเรารู้สาเหตุของเรื่องนั้นแล้ว ว่ามีเหตุมาอย่างนั้น ๆ เรื่องมันเกิดไปแล้วให้จำไว้ว่า เรื่องที่เกิดแล้วมันแก้ไม่ได้ แต่ว่าเรารู้ไว้เพื่ออนาคตข้างหน้า ไม่ให้เกิดเรื่องนั้นต่อไป เมื่อรู้เหตุของมันแล้ว เราก็ต้องระมัดระวัง ไม่ให้เหตุเช่นนั้นเกิดขึ้นในชีวิตของเราอีกต่อไป **อย่างนี้เรียกว่าค้นพบสาเหตุแล้วก็ตัดเหตุ** การจะตัดเหตุคือต้องเลิก เลิกจากเรื่องนั้น

ปัญหามันยากตรงนี้ ยากตรงที่เลิกไม่ค่อยได้ เช่น คนดื่มเหล้า สาเหตุของการดื่มทำให้เกิดเรื่องขึ้น บอกว่าให้เลิกเสีย เลิกไม่ได้ เลิกไม่ได้มันก็แก้ไม่ได้ ที่นี่ต่อไปเห็นจะต้องทำอย่างนี้ ที่วัดจะต้องสร้างกุฏิไว้สักหลัง ทำลูกกรงเหล็กรอบด้าน มีประตูเข้า ประตูนั้นมีห้องน้ำ ห้องส้วมเสร็จ ที่นี้ ถ้าใครมีความทุกข์ด้วยเรื่องปัญหาภายนอก เช่น เป็นทุกข์เพราะการดื่มเหล้า เป็นทุกข์เพราะติดเฮโรอิน หรือเป็นทุกข์เรื่องอะไรก็ตาม สิ่งที่มันติดน่ะ ถามว่าสมัครจะเลิกไหมล่ะ สมัคร แต่เลิกไม่ได้ เอ้ามาไปกับฉัน เปิดประตูห้องนั้น บอกว่าเข้าไปอยู่ในนี้ อาหารฉันจะให้เด็กมาส่งวันละ ๒ มื้อ ๓ มื้อก็ได้ แล้วไม่ให้ไปไหน ให้อยู่คนเดียวในนั้น ทำแข็งแรงเชียวนะ เปิดออกไม่ได้ ให้อยู่ในนั้น ให้อ่านหนังสือสักเล่มแก้กลุ้มสัก ๓ วัน แก้ไปยังอยากอยู่ไหม ถ้าอยากอยู่ต่อไป ๗ วัน ถ้าอยากอยู่ต่อไปอีก ๒ อาทิตย์ เมื่อใดตอบว่าไม่อยากก็ออกมาได้ ออกมาก็ยังไม่ให้กลับบ้าน ให้อยู่ในวัดต่อไปอีก เพื่อทดสอบว่าจะแอบไปอีกหรือเปล่า มีเด็กมาบวชเป็นสามเณร บอกว่าให้เลิกสูบบุหรี่ เขาก็พยักหน้าหงึก ๆ แล้วก็ให้ไปอยู่ในกุฏิด้านหลัง ว่าง ๆ ก็แอบไปดูในกุฏิเสียหน่อย ก้นบุหรี่หล่นเกลื่อนกลาดในห้อง ถามว่านี่อะไรสามเณร ก้นบุหรี่ มาจากไหน ผมสูบเอง ก็บอกว่าทำไมแอบสูบบุหรี่ มันอยาก เดี๋ยวนี้มีบุหรี่ซอง เที่ยวไปล้วงบนหลังคา เที่ยวซ่อนไว้เอามาหมด บอกว่านี่เก็บนะ คราวหลังถามว่า อยากสูบบุหรี่ไหม อยากกลับกุฏิ อยากสูบบุหรี่ ก็ให้ไปนั่งที่เตาเผาศพ ที่เมรุ นั่งนั่นล่ะ ตอนเพล

ก็ไม่ต้องไปศาลาจะเอาข้าวราดแกงไปให้ฉัน ให้นั่งหันหน้าไปทางเตาเผาศพนั่งทั้งวัน นั่งอยู่นี่ หลวงพ่อก็ต้องคอยดูมีเด็กอะไรแอบไปทางนั้น บางทีมีเด็กแอบเอาบุหรี่ไปให้สูบอีก ต้องให้นั่งหลาย ๆ วัน ต้องคอยคุมไม่ให้ใครเอาอะไรไปให้ นั่งอยู่อย่างนั้น ผลที่สุดก็เลิกได้ แต่ว่ายังไม่ไว้ใจ กลับไปบ้านอาจจะสูบอีกก็ได้ เพราะว่าใจไม่เข้มแข็ง เรื่องนี้มันต้องมีใจเข้มแข็งช่วยกันเข้มแข็งในแง่ที่ว่า เรายังไม่ชนะใจตัวเอง มันใช่ไม่ได้ เมื่อใดเราเป็นคนชนะใจเราเองละใช้ได้ เราจึงต้องหัดเอาชนะใจเอง คุณอุทัย ผู้แทนติดคุกฐานพ้องรัฐบาล นี่เขาปล่อยแล้ว มาบวชอยู่ที่วัดเวลานี้ เวลาจะมาบวชถามว่าสูบบุหรี่หรือเปล่า บอกว่าเมื่อก่อนผมสูบ แต่ว่าผมฟังเทศน์หลวงพ่อก็เลิกสูบ ถามเลิกสูบเพราะอะไร เพราะมาคิดละอายว่า เรานี่ไม่สมกับเป็นลูกผู้ชาย เอาชนะของเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ไม่ได้ จะเป็นใหญ่เป็นโตในบ้านเมืองได้อย่างไร เมื่อน้ำใจยังอ่อนแออย่างนี้ เลยตัดสินใจเอาชนะตัวเองให้ได้ แล้วก็ชนะ บอกว่าไปอยู่ในคุกสอนนักโทษแบบนี้เลิกบุหรี่ได้หลายคน เธอรู้ไหม ในคุกน่ะบุหรี่มันแพง คนไหนอยากสูบบุหรี่ เพื่อนบอกว่าอยากสูบจะให้สักท่อนหนึ่ง เอาถังเมล็ไปเทด้วย ท่อนนิดเดียว มันอาสาเลยเอาถังเมล็ไปเท แล้ววันไหนอยากจัดก็ไปเที่ยวเดินหา ถ้าเจอแม้แต่ท่อนนิดเดียวก็ดีใจ ให้เฆี่ยนยังเอาเลยนะนักโทษนี่ เพื่อนบอกว่าอยากสูบจุดให้มวนหนึ่ง เฆี่ยน ๕ ที เอาไหม เอาเลย เมื่อแกอยู่ในนั้นพยายามสอนพยายามพูดก็เลิกไปได้หลายคน ก็ดี เขาไปอยู่ในคุกก็ยังช่วยเพื่อนมนุษย์ให้เป็นอิสระ กายติดคุกไม่สำคัญ ใจติดคุกนี่มันมืดเต็มที ใจติดคุกคือติดของ

ไม่ควรติด เขาเรียกว่า ติดคุกทางใจ เอาชนะไม่ได้ เราต้องใจแข็ง จะเอาชนะอะไรต้องใจแข็ง ไม่ต้องเอามาก เอาชนะทีละชั่วโมงก็ยังดี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขให้สัมภาษณ์ว่า จะรณรงค์การสูบบุหรี่ร่วมกับนักศึกษา แต่หลวงพ่อเห็นนักศึกษาสูบกันให้วุ่น แล้วจะไปรณรงค์กันอย่างไร วันนั้นนักศึกษาขอนแก่นคนหนึ่งมาบวชที่วัด มีนักศึกษาผมดกหลายคนมายืนจับกลุ่มกันสูบบุหรี่ หลวงพ่อเข้าไปยืนใกล้ ๆ บอกว่า เราเป็นนักศึกษาชวนคนอื่นให้ประหยัด แต่ว่าพวกเราไม่เห็นประหยัดอะไรกันเลย เขาถามว่า ไม่ประหยัดอะไรครับ หลวงพ่อก็ว่า บุหรี่ที่สูบอยู่นั่นมันจำเป็นอย่างไร ไม่สูบบุหรี่ตายไหม บอกว่าไม่ตาย แต่มันอยาก ก็มันอยากเมื่อเรามาหัดเอาที่หลังก่อนนี่ไม่สูบยังอยู่ได้นี่นา พูดกับเขาอย่างนั้น เขาหัวเราะกันใหญ่ สูบกันไปเรื่อย ๆ เขาพยายามจะรณรงค์กัน พวกเรารวมพวกกันจะอดบุหรี่ อดทีละวันก็พอ ตื่นเช้าก่อนเข้าห้องเรียนก็เจอกัน วันนี้สัญญาไม่สูบบุหรี่ทั้งวัน ใครมีบุหรี่มาบ้างเอามากองไว้ ณ ที่ใดที่หนึ่ง เอามารวมไว้ อย่าเอาไปไว้ในกระเป๋า เอาไปกองไว้ที่โคนต้นประดู่ แล้วเขียนป้ายไว้ว่า ห้ามแตะต้อง แล้วก็อย่าไปแตะต้องมัน เอาสักวันหนึ่งก่อน รุ่งขึ้นเอาอีก ๓ วันเท่านั้น ไม่แพ้อีกต่อไป คนที่ไม่สามารถเอาชนะสิ่งเหล่านี้ได้เขาเรียกว่าประเภทใจอ่อน จะทำอะไรได้ถ้าใจอ่อนอย่างนั้น จะไปเป็นนายกเดี๋ยวก็ใจอ่อน เลยยุ่งกันใหญ่ เราต้องเข้มแข็ง อดทน หนักแน่น จึงจะเอาตัวรอด เพราะฉะนั้นต้องคิดถึงสาเหตุของเรื่องนั้น แล้วทำใจให้แข็งเพื่อเอาชนะให้ได้ อย่างนี้เขาเรียกว่า เห็นความทุกข์ รู้จักเหตุ แล้วดับมันด้วยวิธีปัญญา ต้องคิดค้นว่ามีเหตุอย่างไร ให้

คุณให้ประโยชน์อย่างใด จำเป็นนักหรือไม่จำเป็น คิดค้นอย่างละเอียด ผลที่สุดก็จะเอาชนะได้ ในเรื่องอื่นก็เหมือนกันที่มันสร้างความทุกข์ความเดือดร้อนแก่เรา เราต้องคิดเลิกคิดละให้รู้ว่าทุกข์อะไร เหตุอยู่ตรงไหน ควรจะแก้ไขอย่างไร นี่เรียกว่า **เป็นสัมมาทิฐิ** เห็นอย่างนี้เรียกว่า เห็นชอบ คนที่มีสัมมาทิฐิเป็นหลักใหญ่นั้น ไปเห็นอะไร ไปพบอะไรต้องศึกษาไต่ถามถึงสิ่งนั้นว่าอะไร มาจากไหน เป็นประโยชน์อย่างไร จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับมันในรูปใด ถามไว้อย่างนี้เสมอ ผู้นั้นจะมีปัญญาเพิ่มขึ้น

ข้อ ๒ **สัมมาสังกัปปะ คิดชอบ** คิดอย่างไร เรียกว่า คิดชอบ คิดไม่พยาบาทใคร คิดไม่เบียดเบียนใคร คิดออกจากกาม เริ่มต้นด้วยการคิดไม่พยาบาท เขาเรียกว่า อพยาปชฺชำ คือความไม่พยาบาท ความพยาบาทหมายความว่า ผูกใจเจ็บแค้นไว้ ใครทำอะไรให้เราได้รับความช้ำใจกระทบกระเทือนใจ เราเก็บไว้ในใจ เขาทำเราเจ็บนัก เราต้องแก้แค้นให้ได้ นี่ลักษณะพยาบาท พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ผู้ใดคิดว่าเขาด่าเรา เขาตีเรา เขาลักของของเรา เวรของผู้นั้นไม่ระงับ แต่ถ้าผู้ใดคิดว่า เขาไม่ได้ว่าเรา เขาไม่ได้ตีเรา เขาไม่ได้ลัก เขาไม่ได้ทำร้ายเรา เวรของผู้นั้นก็ระงับ ผู้ที่คิดในความพยาบาทนี้ จะต้องไม่เก็บเอาเรื่องเป็นทุกข์มาใส่ไว้ในใจ ใครทำอะไรให้เราเป็นทุกข์ เราก็ไม่เก็บไว้ในใจ รู้จักให้อภัย รู้จักแผ่เมตตาไปยังบุคคลนั้น คือ ให้นึกว่าอย่างนี้ คนที่ทำผิดคือคนที่ไม่มีหลักเกณฑ์ในใจ เป็นเด็กอมมือ ไร้เดียงสา ไม่มีความรู้ความฉลาด จึงได้กระทำในรูปอย่าง

นั้น เราจะไปโกรธเด็กอมมือก็ใช่ที่ โกรธคนไม่มีปัญญารักษาตนก็ใช่ที่ แล้วในขณะที่เราผูกพยาบาทนั้นใจเราเป็นอย่างไร ร้อนใจ คับใจ บางทีนอนไม่หลับ ทำให้ขุ่นอยู่ในใจตลอดเวลา เราไม่ควรจะอยู่ด้วยความขุ่นในใจ แต่อยู่ด้วยใจที่สงบ มีความรัก มีความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ จึงจะเรียกว่าสัมมาสังกัปปะ คือคิดชอบไม่คิดพยาบาทใคร ไม่คิดโกรธเคืองใคร ในแง่การปฏิบัตินั้น เราจะต้องหัดปล่อยวางความคิดที่เป็นพิษเป็นภัยแก่จิตใจ เรื่องความเป็นพิษเป็นภัยสำคัญมาก เวลานี้เราพูดแต่ว่าอากาศเป็นพิษ น้ำเน่าเป็นพิษ สิ่งที่เป็นพิษเป็นภัยที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น เป็นภัยแก่ร่างกายยังไม่สำคัญ แต่สิ่งที่เป็นพิษเป็นภัยแก่จิตใจนั่นแหละสำคัญที่สุด ในกรุงเทพฯ ในบ้านหรือในตัวเรานี้ มีสิ่งที่เป็นพิษเป็นภัยแก่จิตใจหรือไม่ เราจะต้องพิจารณาด้วยปัญญาว่า ในตัวเรานี้มีสิ่งที่เป็นพิษเป็นภัยอะไรบ้าง ความโลภ ความโกรธ ความพยาบาท อาฆาตจองเวรก็เป็นพิษเป็นภัย มันทำลายสุขภาพจิต คนที่ถูกทำลายสุขภาพทางจิตนั่นแหละ เป็นผู้ถูกทำลายแท้ ชีวิตจะตกต่ำ การทำลายร่างกายนี้ทำลายแต่เปลือกไม่ใช่ทำลายแท้ วันก่อนไปเทศน์นักโทษประหาร ๕ คน เขาจะฆ่า เคยสั่งเขาไว้ว่า วันใดจะประหารละก็บอกด้วยอยากจะไปดู อยากจะไปพูดไปคุยกับนักโทษประหารว่าจะมีจิตใจอย่างไร การไปเทศน์ก็เทศน์ให้เขาสบายใจ ให้เขาสร้างความสุขใจให้เกิดขึ้นในใจ คือเทศน์บอกว่า เธอไม่ได้ตาย สิ่งที่ถูกฆ่าไม่ใช่ตัวของเธอ ตัวเธอไม่ได้ถูกฆ่า เทศน์แบบนี้ไม่ใช่พุทธศาสนาแท้หรอก เทศน์แบบฮินดูจะไปเทศน์แบบอนัตตา เขาพึงไม่รู้เรื่อง เขาจะตายแล้วเวลามีน้อย ต้อง

เทศน์แบบฮินดู แบบภควัทคีตา เธอไม่ได้ถูกฆ่า เธอไม่ได้ถูกทำลาย เธอนั้นคือวิญญาณของเธอ ร่างกายนี้ถูกยิง เธอก็ออกไป แล้วก็ไปพูดปลอบใจเขาหน่อยว่า ตอนสำคัญตอนที่จะออกไป ถ้าจิตเธอไม่ขุ่นมัว ไม่เศร้าหมอง ก็จะไปเกิดที่ดี ถ้าจิตขุ่นมัว เศร้าหมอง เธอก็จะไปเกิดที่ชั่ว บอกไปอย่างนั้น ที่นี้จะทำอย่างไรให้จิตใจดี อย่าโกรธใคร อย่าเกลียดใคร อย่าพยาบาทกับใคร ๆ พวกตำรวจที่จับมา พวกที่เขาบอกให้จับ อย่าไปโกรธเคืองเขา ไม่มีทางแล้ว ต้องลงโทษตัวเอง ทำใจให้ดี การที่จะทำใจให้ดี ต้องมีเรื่องผูกใจไว้ เพราะฉะนั้นเธอต้องภาวนา นึกถึงพระพุทธเจ้า พุทโธ พุทโธ ให้แข็งไว้ เวลาเขาเอาผ้าปิดตาพาไปสู่ตะแลงแกง ร้องพุทโธ ๆ ไว้ แม้เขาจะพาไปยืนที่หลักประหาร เบื้นเหล็กไม้กางเขน พนมมือถือดอกไม้ แล้วเขาเอาบ้ายมาเล็งตรงหัวใจ กดโป๊งตรงหัวใจ ตายเลย พอเทศน์แล้วเขายิ้มสบายใจ ก่อน ๆ นี้นักโทษประหารพอฟังเทศน์เสร็จแล้วเข่าอ่อน เดินไม่ไหว ต้องนั่งรถเข็นเข้าไปทั้งนั้น หลวงพ่อไปเทศน์ ๕ คนนี้เดินยิ้มเข้าไปทั้งนั้น ไม่มีใครเศร้าสร้อยหงอยเหงาสักคนเดียว ถูกยาขนานแท้เข้าให้เดินสบาย พบเพื่อนฝูงโบกไม้โบกมือ ลาก่อนพรรคพวก ชาติหน้าค่อยพบกันใหม่ คนหนึ่งหลวงพ่อถามว่า เรานี่มาติดคุกเรื่องอะไร ถูกฆ่าเรื่องอะไร เรื่องไปฆ่าเขา ฆ่าเขาจริงไหม จริง ทำไมไปฆ่าเขา โกรธขึ้นมา หุนหันพลันแล่น ความจริงก็ไม่อยากฆ่า แต่อารมณ์มันวูบขึ้นมา ขณะที่เดินไปมีผ้าขนหนูพันคออยู่ผืนหนึ่ง เขาบอกว่า เดี๋ยวเอาผ้าขนหนูผืนนี้พันตานะครับ

เจ้าหน้าที่บอกว่า ผ้าดีแล้ว หลวงพ่อก็ถามว่า ผ้าผืนนี้มันพิเศษอย่างไร คนรักให้หรือ เขาว่า ไม่ใช่หรอก คุณแม่ให้ตอนจะขึ้นรถมาจากลำพูน ของคุณแม่ให้เลยต้องผูกคอไว้ เธอรักคุณแม่หรือ ทำไมจะไม่รัก ผมก็เป็นคนเหมือนกัน ก็รักคุณแม่ แล้วทำไมทำให้คุณแม่เดือดร้อน บอกว่าตอนนั้นนึกอะไรไม่ออก โมโหขึ้นมาก็เลยเปรี้ยงเข้าให้มันแว่บเดียว เธออยู่ลำพูน เด็กๆ ที่ลำพูนเขามักจะบวชเป็นสามเณร เธอบวชหรือเปล่า ผมบวชแล้ว ๒ ปี อยู่วัดนั้นวัดนี้ บอกหมด เดินคุยกันไป ไปถึงเขาก็ให้นั่ง ถือดอกไม้ภาวนาใหญ่ ปากก็พุทโธๆ พอไปมัดที่สะเอว มัดแขน ติดไม้กางเขน ก็พุทโธๆ โบ้งเดียวก็สบายไม่รู้สึกตัว หลอกให้เขาสบายใจ เขาก็สบายใจ นี่เรียกว่า ทำใจสบาย คนเราถ้าใจสบายก็ไม่วุ่นวาย เพราะฉะนั้นเราอย่าเอาเรื่องเป็นพิษเป็นภัยมาใส่ไว้ในใจ บางคนโกรธใครแล้ว โกรธเสียจริงๆ ต้องเอาเรื่องให้ได้ โกรธคนเดียวไม่พอ ไปชวนเพื่อนให้ช่วยโกรธอีก ให้ช่วยกันแก้แค้นยกพวกไปตี อย่าคิดอย่างนั้น ต้องให้อภัยเขา ใครทำอะไรแก่เราก็ให้อภัย บางคนคิดไปอีกว่า ไม่ได้ เสียเหลี่ยมลูกผู้ชาย เรื่องเหลี่ยมมากนี่ยุ่ง เหลี่ยมสีกันแล้วมันยุ่งทุกที ลบเหลี่ยมบ้าง ลบเอง ลบเหลี่ยมก็หมายความว่า ไม่ยึดถือนั่นเอง อย่ายึดถือว่าเรามันลูกผู้ชาย เรามันลูกเมืองเพชร เรามันลูกราชบุรี เรามันลูกอยุธยา เรามันก็ลูกพัทลุง มันยุ่งทั้งนั้น อย่าไปเที่ยวว่า สมมุติทั้งนั้น ดินมันเหมือนกันนั่นแหละ ดินเมืองเพชรราชบุรี เชียงใหม่ ก็ดินเหมือนกัน อย่าไปคิดสมมุติ มันยุ่ง ใครทำอะไร

ก็เฉยๆ ไม่ต่อกรกับเขา เหมือนกับสิงโตไม่อยากจะสู้กับหมูเป็นโคลนนั่นแหละ ไม่คิดพยาบาท ใจก็สบาย คิดไม่เบียดเบียนใครก็เหมือนกัน คือให้ไปด้วยเมตตา แผ่เมตตาเรื่อย ขอให้สรรพสัตว์ทั้งหลายเป็นสุขๆ เถิด อย่านึกว่าเป็นเรื่องเล็กน้อยไม่สำคัญ ที่เราพูดว่า ขอให้สัตว์ทั้งหลายเป็นสุขนี่ ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย ทำบ่อยๆ มันจะกลายเป็นเรื่องใหญ่ แล้วหน้าตาเราจะยิ้มแย้มแจ่มใสใจเบิกบาน มีเลือดมีฝาด เพราะไม่มีสิ่งเป็นพิษอยู่ในจิตใจ เราเจอใครก็ส่งกระแสจิตว่า ขอให้เป็นสุขๆ ไม่ว่าจะเป็นคนแก่ คนหนุ่ม คนชาติใด ภาษาใดก็ตาม เราก็นึกว่าขอให้เป็นสุขๆ ทำเป็นนิสัยเราจะเป็นคนใจดีใจงาม มีความสุขเวลาตื่น มีความสุขเวลาหลับ ทำอะไรก็เรียกว่ามีสมาธิมั่นคง ผลก็บังเกิด การไม่เบียดเบียนเป็นสิ่งที่ดี

ตอนสุดท้ายที่ว่า คิดออกจากกาม หมายความว่าอย่างไร เราอยู่บ้าน อยู่ด้วยกาม อาศัยกาม แต่ว่าเราจะต้องออกบ้างเป็นครั้งคราว หมายความว่าปลีกตัวออกไปพักผ่อนหาความสงบใจ เพราะฉะนั้นเขามีระเบียบว่าให้ถือศีล เช่น สัปดาห์หนึ่งไปถือศีลอุโบสถเสียวันหนึ่ง คือให้ออกจากกาม จิตใจจะได้พักผ่อน ไม่วุ่นวาย การออกไปอย่างนั้น เราจะได้ไปฝึกสมาธิ ไปสร้างกำลังใจ ให้เกิดความเข้มแข็ง พระเจ้าอโศกมหาราชท่านออกจากกาม ครองบ้านเมืองมา ๔ ปี ๕ ปี หนีไปอยู่กับพระเสีย ๗ วัน ไปอยู่อย่างนักบวช อยู่ง่ายๆ ไม่ได้บวชกายแต่บวชใจ อยู่เหมือนกับพระ ไปอยู่เงียบๆ ไม่ให้ใครเข้าไปยุ่ง ทหารก็ไม่ให้เข้าไปยุ่ง อยู่ในหมู่พระ ไม่มีภัย ไม่มีเวร

เขาเรียกว่า ออกจากกาม คนเราถ้าหมกมุ่นในความสนุก ในความเพลิด-เพลินมาก จิตใจมักเป็นพิษเป็นภัย ขอให้ไปสงบใจเสียบ้างจะได้เกิดความสำนึกในชีวิต ในการงาน ในหน้าที่ ในความเป็นอยู่ ในสิ่งที่เราทำและยังไม่ได้ทำ ช่วยได้มาก เช่น พวกเราเป็นครู สอนๆ หนังสือเหนื่อย วันเสาร์-อาทิตย์ไปพักเงียบๆ เสียสักวัน ไปไหนก็ได้ ในป่า ทุ่งนา ไปนั่งเงียบๆ คนเดียว จะได้มีเวลาพิจารณาตัวเอง นี่เรียกว่า คิดชอบ คือคิดออกจากกาม

ข้อ ๓ **สัมมาวาจา** ข้อนี้ง่าย พูดจริง พูดอ่อนหวานสมานสามัคคี มีประโยชน์ จำง่ายๆ ก็คือ ท่านสอนให้งดเว้นจากการพูดโกหก พูดส่อเสียด เหลวไหล คำพูดที่ออกจากปากเป็นของมีค่า เราอย่าพูดออกไปด้วยอารมณ์ พูดออกไปด้วยใจโกรธ ใจเกลียด ใจพยาบาท แต่พูดคำที่อ่อนหวานคำที่ดี ที่เป็นจริง ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง คำที่ให้เกิดความรักสามัคคี ไม่พูดยุให้คนแตกกัน ต่อยกัน อยากจะดูให้โกรธกัน พูดยุคนนั้นที คนนี้ที แล้วก็ได้ดูเขาเรียกว่า **หยิกท้ายมด** ให้มด ๒ ตัวกัดกัน มันจำกันได้ว่าเป็นพวกเดียวกัน เราก็ไปหยิกท้ายตัวนี้ หยอดไปในหลุม หยิกตัวนั้นปล่อยไปในหลุม มดก็เข้าใจผิดว่าไอ้นี่กัดกู กูจะต้องกัดมัน กัดกันกลมไปเลย สมัยก่อนหลวงพ่อเป็นเด็กเลี้ยงวัว ชอบหยิกท้ายมดให้มันกัดกัน แล้วก็นั่งดูสนุกนัก มานึกในใจเมื่อโตว่าเรื่องหยิกท้ายมดให้กัดกันนี่ไม่ดี เพื่อนฝูงของเราก็เหมือนกัน สมมุติว่าเรารักเพื่อน เราได้ยินเพื่อนคนโน้นด่าเพื่อนคนนี้ เราเจ็บใจแทนก็

นำความไปบอกเพื่อนคนที่ถูกด่า เช่นนี้ไม่ถูก ไม่ใช่สัมมาวาจา เพราะว่าเอาความโกรธไปฝากเพื่อน เพื่อนได้ยินเช่นนั้น บอกว่า คุณได้ยินจริงหรือ เอาหลักฐานอีก จริง ได้ยิน เดี๋ยวเพื่อนก็ปราดไปเลย ไปต่อล้อต่อเถียงกัน เท่ากับเราเป็นตัวการที่ไปหยิกท้ายมด ๒ ตัวให้กัดกัน เป็นการก่อความทุกข์แก่เพื่อน ขออย่าพูด ถึงได้ยินเพื่อนของเพื่อนด่าเพื่อนเรา เราก็เฉยๆ อย่าเอาเรื่อง ของไม่ดี ขนพาไปก็หนักเปล่าๆ ทิ้งไว้ตรงนั้นละ เราไม่บอก ถ้าเป็นเรื่องดีมีประโยชน์จึงจะบอก เช่นเพื่อนคนหนึ่งกับเพื่อนคนหนึ่งเขาไม่ค่อยถูกกัน คนนี้เขาชมเพื่อนคนนั้น เราไปถึงบอกว่า เพื่อนคนนั้นเขาสรรเสริญคุณ เขาบอกว่าคุณมีใจหนักแน่น ไม่โกรธตอบ ไม่คิดชั่ว เพื่อนคนนั้นอาจจะเกิดความสำนึกว่า เขายังชมเรา เขายังรักเราอยู่ เขายังมีไมตรีจิตกับเราอยู่ ใช้ได้ ไม่เป็นไร เราอย่าไปก่อเรื่องให้คนแตกแยก คือพูดดีมันก็ไม่มีอะไร ปากนี้สำคัญนักหนา พูดดีเป็นศรี พูดไม่ดีก็เกิดเรื่อง ปากแตกกินน้ำพริกไม่ได้ เสียหาย เพราะฉะนั้นต้องระวังในข้อนี้ คือ เราต้องระวังปาก ในสมัยหนึ่งเขาเรียกว่า โอษฐภัย พวกโอษฐภัย คือ พวกไม่สำรวมปาก พูดแล้วติดคุก เรื่องอะไรอยู่ดีๆ ไม่ชอบ ไปพูดหาเรื่องเข้าคุกเข้าตะราง จึงต้องระวัง สัมมาวาจานี้สำคัญ

ข้อ ๔ **สัมมากัมมันตะ** หมายถึงว่า ทำชอบ คือ ไม่ฆ่าใคร ไม่ลักของใคร ไม่ประพฤติผิดในกาม เรียกว่า สัมมากัมมันตะ คนเราไม่ใช่เกิดมาเพื่อฆ่ากัน เกิดมาเพื่อรักกัน เพื่อสงสารกัน แต่ที่ฆ่ากันนี่เพราะ

ว่าอารมณ์วูบเดียวที่เกิดขึ้นในใจ นักโทษในคุกที่ต้องโทษฐานฆ่าคนตายไปคุยแล้ว ไม่น่าฆ่ากันเลย เรื่องเล็กน้อย แต่ว่าอัตตามันแรง ความยึดถือมีมาก เขาดูหมิ่นผม เขาลูบคมผม เลยไปฆ่าเขาตาย ตัวก็ต้องมาติดคุกติดตะราง จะมีประโยชน์อะไร เราถือหลักไว้ว่า เราอยู่ให้คนอื่นอยู่ด้วย เราสุขให้คนอื่นสุขด้วย เราสบายก็ให้คนอื่นสบายด้วย ให้มันกอย่างนั้น ความคิดที่จะฆ่าใครก็ไม่เกิดขึ้น แล้วก็ไม่ส่งเสริมให้ใครไปฆ่ากันด้วย เช่น รู้ว่าคนนั้นโกรธคนนั้น เราพยายามพูดปลอบใจ ให้เขาคลายจากความโกรธเสีย ไม่ไปทำอะไรๆ ในเรื่องเสียหาย อย่างนี้ก็ดีขึ้น ไม่ลักของใคร อันนี้ถือง่าย แต่ว่าบางทีเผลอไม่ค่อยได้เหมือนกัน เผลอๆ เอาไปเสีย เราถือหลักว่า ไม่ใช่ของเราละก็ไม่ยุ่ง ในต่างประเทศเขาถือได้ดี คนๆ หนึ่งไปเที่ยวสวิสเซอร์แลนด์กระเป๋าเงินตกหาย ไปแจ้งความที่โรงพัก เมื่อไปถึงโรงพักตำรวจกำลังนับเงินในกระเป๋านั้นอยู่แล้ว มีคนเก็บไปแล้ว เจ้าของไปช้าด้วยซ้ำไป ไปถึงแจ้งความว่ากระเป๋าเงินตกหาย ตำรวจถามว่าทำตกที่ไหน ตอบว่าตกแถวโน้น ถนนอะไรตรงนั้น มีอะไรเป็นหลักฐาน ก็บอกว่ามีบัตรชื่อติดกระเป๋าอยู่ ถามว่าชื่ออะไร ชื่อนั้น ตำรวจก็เอาบัตรให้ดูว่าใช่ไหม ความจริงแกเห็นแล้วว่าตำรวจนับเงินอยู่ แต่เขาก็ถามตามระเบียบ ผลที่สุดก็ได้คืน ไม่สูญหาย คนๆ หนึ่งไปเที่ยวประเทศอังกฤษ สวมหมวกไปเที่ยวที่ไฮด์ปาร์ก ถอดหมวก คนไทยไม่ค่อยใส่หมวก ลืมถอดหมวกไว้ คนยามก็ยึด ถามว่าเอาหมวกไปไว้ที่ไหน บอกว่า ลืมไว้ในไฮด์ปาร์ก ถ้า

จะสูญ เขาว่าไม่สูญหรอก ลองไปแผนกแจ้งความของหาย อยู่ถนนนั้น ลองเสี่ยงดู ไม่ได้คืนก็แล้วไป พอเจ้าหน้าที่เห็นเดินมาก็ยิ้ม เขาถามว่าอะไรหาย บอกว่า หมวกหาย เขาถามว่า หายเมื่อไร เมื่อวาน ที่ไหน ไฮด์ปาร์ก เขาให้ไปดู หมวกเยอะ ไม่มีสักใบเดียว เขาถามว่าหายเมื่อไร เวลาไหน บอกว่าเมื่อวานตอนเย็น ก็บอกว่ายังอยู่อีกแผนกหนึ่ง ยังไม่มาตรงนี้ ให้ไปตรงโน้น ก็ไป ถามว่ามีอะไรอยู่ที่หมวก บอกว่ามีชื่อ ดร. เมธา เขาถามว่า มาจากประเทศไหน บอกว่ามาจากประเทศไทย เขาถามว่าประเทศไทยของหายจะได้คืนไหม แกตอบ good bye เปิดหมวกไปเลย เพราะถ้าแกขืนยืนตอบอยู่ก็ขายหน้า เลยไม่ตอบ เขาไม่เอาของใครพบก็ยังเอาไปแจ้งความ ไปบอก เมืองไทยเราก็มีเหมือนกันที่พบของแล้วเอาไปแจ้งความ ไม่ใช่ไม่มี แต่ว่ายังน้อยอยู่ มักถือประโยชน์เอาเสีย ชอบเผลอนัก แบ่งกันเสียมั่ง เลยเอาไปเสีย นี่ใช้ไม่ได้ ต้องถือว่าอะไรที่ไม่ใช่ของเรา เราไม่เอาละก็วิเศษ สบายใจ เมื่อเก็บได้เอาไปมอบเจ้าหน้าที่ เขาหากันเอง เขาแจ้งความกันเอง ไม่คิดลักของใคร

ไม่ประพฤติผิดในกาม หมายความว่า ไม่ล่วงเกินของรัก ของชอบใจของบุคคลอื่น อะไรก็ตามที่เขารักเขาชอบใจ เช่น คู่ครองเขาเราไม่ไปล่วงเกิน แม้คู่รักคนอื่นก็อย่าไปล่วงเกินเขา เขามีเจ้าของ เขาจองไว้แล้วอย่าไปยุ่ง คนมีเยอะแยะเราหาเอาใหม่ บางทีไปชอบคน ๆ เดียวกัน แบ่งครึ่งก็แบ่งไม่ได้ เรานึกว่าเขามีเจ้าของแล้วช่างเถอะ หาเอาใหม่ เจอบ่อยคนพวกนี้ ถามว่าทำไมต้องไปจ้องคนนั้น หมดคนแล้วหรือ บอกว่าไม่ชอบ ชอบเฉพาะคนที่มีคนชอบหลายคนก็เกิดเรื่อง เราจะชอบใครต้องเขียนใบ

โฆษณาไว้ที่หน้าบ้านว่าฉันชอบคน ๆ นี้ ถ้าใครชอบไว้ก่อน ให้มาคัดค้านภายใน ๑๕ วัน ถ้าครบ ๑๕ วันแล้ว ไม่มีใครคัดค้านแล้วก็ถือว่าไม่มีเจ้าของ แบบจองที่ อย่างนี้วุ่น เรื่องนิดเดียวยุ่งนักหนา อีกอย่างหนึ่งอยากจะให้สำรวม คือ อย่าไปเที่ยวเสเพล พวกเราอาจชอบไปเที่ยวที่นั่นที่นี่ไม่ดี เพราะว่าเป็นเหตุให้เกิดโรค ล่อแหลมต่ออันตรายอาจจะถูกแมงดาทำร้ายเอาก็ได้ เกิดความทุกข์ความเดือดร้อน เราผู้ชายนี่อยากจะได้คู่ครองที่เป็นคนบริสุทธิ์ แล้วเรานี่บริสุทธิ์หรือเปล่า ไม่ถามตัวเองเสียบ้าง ถ้าเราอยากได้คนบริสุทธิ์ต้องรักษาตัวเองให้บริสุทธิ์ เรียกว่ารักษาพรหมจรรย์ไว้ พวกเรานักศึกษา เขาเรียกว่า พรหมจารี ต้องงดเว้นสิ่งมัวเมา เสพติดทั้งหลาย ต้องงดเว้นการเที่ยวเตร่ยามวิกาล รักษาตนไว้ให้ชีวิตเรียบร้อย เพื่อให้สมองดี เล่าเรียนดี แล้วจะได้ออกไปทำการเป็นประโยชน์ต่อไป อย่างนี้เรียกว่าประพฤติชอบ ไม่ฆ่า ไม่ลัก ไม่ประพฤติผิดในกาม เป็นการกระทำชอบสัมมากัมมันตะ

ข้อ ๕ **สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ** ข้อนี้กว้าง คือหมายความว่า เลี้ยงชีวิตที่ไม่ทำให้ใครเดือดร้อน ทำนา ทำสวน ค้าขาย เลี้ยงโค ก็เป็นการเลี้ยงชอบเหมือนกัน ในอินเดียเขาเลี้ยงเยอะ เลี้ยงโค เลี้ยงแพะ เลี้ยงแกะ ถือเป็นการทำชอบ ไม่เบียดเบียนใครให้เดือดร้อน เลี้ยงสัตว์ไว้ใช้งาน ไม่ใช่เลี้ยงไว้ฆ่าเป็นอาหาร แต่ว่าบางทีเขาก็เลี้ยงเพื่อส่งไปขายต่างประเทศไม่เบียดเบียนคน แต่ว่าเบียดเบียนสัตว์ให้เดือดร้อน ถ้าถือเคร่งก็

ไม่เลี้ยง ถ้าไม่เคร่งก็ไม่เป็นไร ในการประกอบอาชีพ ต้องคิดว่า ทำอะไรที่ไม่ให้ใครเดือดร้อนก็ดี สมมุติว่าเราจะไปจับจองที่ดินแต่มีคนอยู่บ้างแล้วในที่ดินนั้น เราใช้อำนาจอิทธิพลเอามา อย่างนี้อยู่ไม่เป็นสุขเพราะมีศัตรูอยู่ พวกที่อยู่ก่อนเป็นศัตรู ศัตรูมีเราก็ไม่เป็นสุข ไปอยู่ที่ไหนสร้างศัตรูก็ไม่เป็นสุข เราไม่ควรเอาสถานที่มีคนอื่นเขาอยู่มาก่อนแล้ว แต่ควรเลือกที่ที่ยังไม่มีใครจับจอง ถ้าอย่างนี้ก็ไม่มีภัย คนเหล่านั้นจะเป็นมิตรกับเรา เป็นรั้วให้เรา เราก็อยู่อย่างสบาย ไม่เกิดความวุ่นวายเดือดร้อน อาชีพที่ทำให้เกิดการกระทบกระทั่งแก่กันและกันนั้นควรงดเว้น ไม่ว่าอาชีพอะไร การค้าการขายเราก็ไม่เอาเปรียบใคร ไม่เดินกโลบายให้คนอื่นเดือดร้อน แต่เราใช้วิธีที่ทำให้คนติดเรา เช่น ร้าน ๒ ร้านติดกัน คนเข้าร้านเรา เราต้องเอาอกเอาใจเขา ให้เขาติดใจ ขายของราคาถูกๆ แล้วให้ของดีมีค่าแก่เขา อย่าไปเที่ยวขายของไม่เหมาะไม่ควรทำให้คนลำบากเดือดร้อน อย่างนี้เรียกว่าเป็นอาชีพชอบ สัมมาอาชีวะ

ข้อ ๖ **สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ** เพียรอย่างไร ความเพียรในที่ ๔ สถาน

๑. **เพียรระวัง** ไม่ให้บาปเกิดขึ้นในจิต ระวังด้วยสติสัมปชัญญะนี่เป็นความคิดข้อแรก

๒. **ต้องเพียรละสิ่งที่เกิดขึ้น** เราระวังอยู่แล้ว แต่เมื่อเผลอก็เกิดขึ้นได้ ต้องเพียรเอาออก เพียรละ ขั้นแรกเพียรระวังไม่ให้ใจเปื่อน เผลอ

ไปมันเปื่อนไปหน่อย เพียรขูดออกไม่ให้สิ่งนั้นอยู่กับเรานานๆ ในแง่นี้หมายความว่า เราระวังจิตใจของเรา ไม่ให้นิสัยไม่ดีเกิดขึ้นในใจเรา บางทีเผลอนิสัยไม่ดีเกิดขึ้นทุกวัน เราก็ต้องพยายามละสิ่งนั้นต่อไป ไม่ให้ของชั่วนั้นเกาะติดอยู่ในจิตใจของเรานานเกินไป เราเอาออกเสีย เรื่องก็จะเรียบร้อย เรียกว่าเพียรด้านละ

๓. **เพียรสร้างกุศล** ให้เกิดขึ้นในใจ เพียรทำความดี เพียรคิดเรื่องดีให้เกิดขึ้นในใจแล้วต้องรักษาสิ่งนั้นให้อยู่ด้วย ไม่ใช่เกิดแล้วมันจะอยู่ ต้องพยายามรักษาไว้ การรักษาก็หมายความว่า ทำติดต่อไปในเรื่องนั้น เช่น เราสร้างความขยันขึ้นแล้ว ก็ต้องขยันต่อไป สร้างความอดทนแล้วก็ต้องอดทนต่อไป สร้างการบังคับตัวเองขึ้นได้แล้ว ก็ต้องบังคับตัวเองตลอดไป จนกว่าจะชินจนเป็นนิสัย ครั้นเมื่อเป็นนิสัยแล้ว เราก็ต้องมีสภาพมั่นคง ไม่ง่อนแง่น คลอนแคลน ชีวิตก็เรียบร้อย นี่เรียกว่า เป็นการเพียรสร้างเพียรละแล้วก็เพียรสร้าง

๔. **เพียรรักษา** กุศลที่เกิดขึ้น สิ่งใดที่เกิดขึ้นในใจเรา เราต้องบำรุงรดน้ำพรวนดินเหมือนกัน เหมือนกับปลูกต้นไม้ รดน้ำบ่อยๆ สนามหญ้าเขียวสวยมองแล้วชื่นใจ ใจเราก็เหมือนกัน เมื่อมีสิ่งใดดีๆ เกิดขึ้นในชั่วโมงนี้แล้ว เราก็ต้องรักษาให้คงอยู่สืบต่อไปเป็น ๑๐ ชั่วโมง ๑๒ ชั่วโมง เป็นวันเป็นเดือนเป็นปี เราก็จะมีจิตใจมั่นคงไม่ง่อนแง่นคลอนแคลน อยู่กับความดี

ทั้งหมดเรียกว่า สัมมาวายามะ เรียกว่าเพียรชอบ เป็นกิจที่ควรเพียรกระทำบ่อยๆ การกระทำในข้อนี้ต้องมีการหมั่นตรวจสอบตัวเอง พิจารณาตัวเองว่า เราบกพร่องอะไร เราไม่ดีในสิ่งใด ให้ดูให้พิจารณา เพื่อให้พบตัวเองว่ามีอะไรบกพร่องมีอะไรเสียหาย คนเราที่ไม่รู้จักแก้ไขตัวเองนั้น ก็เพราะไม่เคยนั่งดูตัวเอง ไม่เคยพิจารณาตัวเองเลยไม่รู้จักตัวเอง เมื่อไม่รู้จักตัวเอง ก็ผิดเรื่อยไปไม่รู้จักจบจักสิ้น ต่อเมื่อใดได้นั่งลงสงบใจพิจารณาว่าเราบกพร่องอะไรบ้าง ก็มองเห็น แล้วตัดสินใจเลือกสร้างด้านดีด้านงามให้เกิดขึ้นในใจของเรา เป็นการเพียรพยายามในด้านดีต่อไป

ทั้ง ๔ ข้อนี้เรานำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ทุกข้อ

ข้อ ๗ **สัมมาสติ ระลึกชอบ** ข้อนี้สูงขึ้นไปหน่อย เป็นด้านสมาธิ เรียกว่า ทำใจให้เป็นสมาธิ ระลึกชอบ คือเจริญสติปัฏฐาน ๔ สติปัฏฐาน แปลว่า ที่ตั้งแห่งสติ สติไปตั้งไว้ที่กาย สติไปตั้งไว้ที่เวทนา ความสุขความทุกข์ที่เกิดขึ้นในใจ สติไปตั้งไว้ที่จิต คือความคิดนึกของเรา สติไปตั้งไว้ที่ธรรมะที่เกิดกับจิตให้คอยดู รวมความว่า**ให้ดูตัวเองด้วยความมีสติตลอดเวลา** เดินมีสติ นั่งด้วยความมีสติ นอนก็ด้วยความมีสติ จะคู้แขนเหยียดแขนก็มีสติ เรียกว่า สติปัฏฐาน สติอยู่ที่ร่างกาย การพูดก็พูดด้วยมีสติ ไม่พูดด้วยความเผลอ ประมาท ไม่ทำอะไรที่เรียกว่า เผลอไปหน่อยอย่างนั้นไม่มีสติ เป็นการฝึกสติให้คล่องแคล่วว่องไว เราจึงเห็นว่าพระที่ฝึกหัดภาวนาหัดเดินยกเท้าช้าๆ แล้วก็ค่อยๆ ก้าวเท้านั้นวาง แล้วยก

เท้านขึ้น ก้าวไปเดินไปเป็นจังหวะช้า ๆ เดินเพื่อฝึกสติ ให้รู้สึกตัวขณะยกย่างก้าวไป ก้าวลง บางทีมือจะยกอะไรก็ค่อย ๆ จับ ยกช้า ๆ เวลาฉันข้าวก็ไม่ใช่ว่า ตักปุ๊บ ใส่ปั๊บ ตักช้า ๆ แล้วค่อย ๆ ยกขึ้น ที่ยกขึ้นช้า ๆ เพื่อให้มีสติกำหนดว่ากำลังยกขึ้นใส่ปาก เอาช้อนออกช้า ๆ เอาไปวางกว่าจะฉันอีกก็ชั่วโมง ถ้าฉันไม่มีสติก็ปุ๊บ ๆ ๆ ไวดีไม่มีสติ ท่านฝึกด้วยอย่างนี้ก่อน ฝึกเดิน ฝึกนั่ง เวลาจะนั่ง ก็ ช้า ๆ เวลานอนก็ไม่ใช่ว่าล้มตัวลงไปนอนเลย ต้องค่อย ๆ เอนตัวลงไปนอน จะพลิกกายก็ต้องพลิกช้า ๆ นี่หัดใหม่ทำจังหวะก่อน จังหวะกาย เมื่อหัดร่างกายแล้วก็คุมความรู้สึกทางใจ คุมความคิด คุมให้รู้ว่าในใจของเรามีอะไรเกิดขึ้น นี่เรียกว่า สติปัฏฐาน ๔ ก็เป็นเรื่องควรทำเหมือนกัน ถ้ามีเวลาก็ไปทำได้ เช่น เราบวชก็ทำได้ โรงเรียนปิดภาคก็ไปทำได้ ทำไมจึงต้องฝึกจิต เพราะจิตมันไม่เชื่องต้องไปฝึกให้เชื่อง เพื่อให้เหมาะแก่การใช้งาน การไปภาวนาฝึกจิตนั้นไม่ใช่ผู้วิเศษดูหวยดูเบอร์หรือดูอะไรได้ ไม่ใช่อย่างนั้น เราไปทำเพื่อให้จิตสงบ ให้จิตบริสุทธิ์ ให้จิตตั้งมั่น มุ่งเท่านี้ไม่ใช่มุ่งอย่างอื่น แล้วจะได้เป็นรากฐานที่จะก้าวต่อไปในชั้นสูง อย่างนี้เรียกว่า สัมมาสติ ระลึกชอบตลอดเวลา คนที่ได้ฝึกสมาธิแบบนี้แล้ว เดินเหิน นั่งลุก เป็นจังหวะ พูดจาก็เป็นจังหวะ จะโคนชัดถ้อยชัดคำ เพราะได้ฝึกฝนอบรมตนเอง กิริยาอาการผลุนผลันนั้นไม่มี เพราะสติมันห้ามไว้ ไม่ให้ผลุนผลัน ไม่ให้ใจร้อน ไม่ให้ใจเร็วไม่ทำอะไรด้วยอารมณ์ แต่ว่าทำด้วยเหตุด้วยผลอยู่ตลอดเวลา เรียกว่า สัมมาสติ

ข้อ ๘ **สัมมาสมาธิ** ตั้งใจมั่นชอบ หมายถึง เจริญฌานทั้ง ๔ ฌานแปลว่า **เพ่ง ญาณ** แปลว่า **ความรู้** นตฺถิ ฌานํ อปญฺญสฺส นตฺถิ ปญฺญา อฌายิโน ท่านแปลว่า ความเพ่งไม่มีแก่ผู้ไม่มีญาณ ญาณไม่มีแก่ผู้ไม่เพ่ง คือ คนไม่มีปัญญาก็เพ่งไม่เป็น คนไม่เพ่งก็ไม่เกิดปัญญา การเพ่งเรียกว่า ฌาน มีวิธีการหลายอย่าง เรียกว่า ให้จิตไปอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง เรียกว่า เจริญฌาน ๔ มีชื่อว่า ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ฌาน ๔ สำหรับภาวนา เป็นสมาธิที่สูงขึ้นไป เมื่อเจริญฌานได้แล้ว ถ้าอยู่ในฌานได้นานๆ เช่น นั่งนิ่งๆ อยู่เฉยๆ บางทีตั้งวัน ๒ วัน ไม่เคลื่อนไหว กายอยู่เฉยๆ เหมือนกับไม่เหนื่อยไม่เหน็ดเหนื่อย อยู่ได้ สมมุติว่ามีอะไรเกิดขึ้นไม่เป็นที่พอใจก็เข้าฌานเสีย เรื่องมันก็หาย หรือว่าไม่ถึงกับเข้าฌาน มีสมาธิพอสมควรที่เรียกว่า แก้ปัญหาได้ มีท่านผู้หนึ่งแกเป็นทุกข์มาก แต่ว่าแกเคยอบรมสัมมาสติ เจริญสมาธิ แกบอกว่า ถ้าไม่ได้ทำสมาธิไว้แล้ว อกแตกเพราะความทุกข์เรื่องนี้ ถูกเขาพ้องล้มละลาย แต่สมาธิช่วยไว้ได้ สู้อย่างใจเย็น ไม่วิตกทุกข์ร้อน บอกว่า ถ้าเขาล้มละลายจริงๆ จะทำอย่างไร บอกว่า ตามเรื่อง เมื่อก่อนเราก็ไม่มีอะไร พึ่งมามีเอาที่หลัง มีแล้วไม่มีอีกก็ได้ ไม่เห็นจะเสียหายอะไร ปลงตก ด้วยอำนาจจิตที่เรียกว่า สมาธิ พอวุ่นวายใจก็นั่งหลับตาทำสมาธิ เรื่องนั้นก็สงบระงับไป คนนอนไม่หลับถ้าว่าฝึกสมาธิก็จะได้หลับสบาย จิตใจฟุ้งซ่าน ถ้าเราฝึกสมาธิจิตก็ไม่ฟุ้งซ่าน ถ้าเราจะเรียนหนังสือให้เก่ง จิตต้องเป็นสมาธิ อ่านหนังสือหน้าเดียว ไม่

ต้องมาทวน จำได้ บางที่อ่านแล้วจำไม่ได้ จับความไม่ได้ เพราะอะไร ตาอยู่ที่หนังสือแต่ใจไปไหนก็ไม่รู้ ไม่มีสมาธิเลยอ่านหนังสือไม่เก่ง ฟังเขาพูดลืมหมด เพราะไม่มีสมาธิในการฟัง จิตใจฟุ้งซ่านไม่อยู่กะร่องกะรอย เพราะไม่ได้ฝึก ถ้าเราฝึกแล้วมันก็ได้ประโยชน์ มีคนถามบ่อยว่าทำไมจะต้องภาวนา เขาใช้คำว่า **วิปัสสนา** ความจริงเรียกให้ถูกว่า เจริญภาวนา ภาวนามี ๒ แบบ สมถภาวนากับวิปัสสนาภาวนา เราอาจพูดว่าทำไมจะต้องฝึกฝนภาวนา บอกว่า ฝึกเพื่อให้มีกำลังใจดีขึ้น ทำงานให้ดีขึ้น เหนื่อยน้อย แล้วผลของงานจะได้มากขึ้น เราฝึกร่างกาย นักกอล์ฟที่ไปตีกอล์ฟทุกวัน แต่ยังเป็นโรคนอนไม่หลับอยู่ ก็เพราะยังไม่ฝึกจิต ฝึกแต่กาย จึงยังนอนไม่หลับ ถ้าฝึกจิตเสียบ้าง ก็จะนอนง่าย หลับง่าย ล้มหัวถึงหมอนก็หลับสนิท เพราะจิตห้ามได้ ฝึกไว้แล้ว เชื่องแล้ว เราจะบังคับอะไรก็ได้ตามใจ

นี่เรียกว่า มรรคมีองค์ ๘ ทั้ง ๘ ประการนี้เราเอามาใช้ได้ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ ๖ องค์นี้ใช้ได้ตลอด ใช้แบบที่เรียกว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็ได้ ใช้ในฐานะที่เป็นหลักธรรมปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ถ้าเราใช้ให้กลมเกลียวเป็นเส้นเดียวกัน ก็จะพาไปสู่ความสุขความสงบทางด้านจิตใจ เรื่องนี้ก็เป็นเรื่องสำคัญ เป็นข้อปฏิบัติที่ควรนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ยิ่งเราไปเป็นครู

บาอาจารย์ยิ่งสำคัญมาก ต่อไปข้างหน้าโลกวุ่นวาย ใครที่จะช่วยประเทศชาติได้มากก็ไม่พ้นไปจากครู ครูอาจารย์ช่วยได้มาก ช่วยสร้างเสริมนิสัยเด็กให้มีรากฐานอันมั่นคงกับความเป็นประชาธิปไตยต่อไปข้างหน้า ยังจะต้องสร้างกันอีกรากฐานทางจิตใจเพื่อจะให้เป็นคนอยู่ในโลกได้ โดยไม่เป็นทุกข์เดือดร้อน ไม่สร้างความวุ่นวายให้แก่ใคร อันนี้เป็นรากฐานที่เราจะนำไปสร้างให้แก่ใคร ๆ ตามสมควรแก่ฐานะ

คำบรรยายวิชาพุทธศาสน์

โดย พระราชนันทมุนี (บุญญานันทภิกขุ)

วันพฤหัสบดีที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๗

เวลา ๑๔.๐๐-๑๖.๐๐ น.

ณ ห้องประชุมวิทยาลัยวิชาการศึกษา พระนคร

ครั้งที่ ๙ สัปปุริสธรรม

เมื่อวันก่อนได้พูดกันถึงเรื่องธรรมะ อันเป็นหลักคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่ามีอยู่ ๒ ข้อ คือ ธรรมะที่เป็นข้อศีลธรรมอย่างหนึ่ง ธรรมะที่เป็นข้อสัจธรรมอย่างหนึ่ง หวังว่าคงจะเข้าใจกันดี

สำหรับในวันนี้จะได้พูดถึงเรื่องธรรมะบางประการอันเป็นสิ่งแสดงออกถึงความดีของคน การที่นำเรื่องนี้มาพูดให้ฟังก็เพื่อจะได้ยึดเป็นหลักสำหรับนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เกิดความสุขความเจริญในหน้าที่การงาน เพราะว่าคนเราจะเจริญก้าวหน้าด้วยดีนั้น ก็โดยอาศัยธรรมะเป็นเครื่องประกอบชีวิต ถ้าไม่มีธรรมะเป็นเครื่องประกอบ ชีวิตก็จะบกพร่องไม่สมบูรณ์ ในทางพระพุทธศาสนา พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่คนบางคนในที่บางแห่งว่า ธรรมะเท่านั้นเป็นเครื่องตัดสินคนได้ เราจะว่าใครดีใครชั่ว ก็ต้องอาศัยธรรมะเป็นเครื่องพิจารณา ผู้ใดมีธรรมะเป็นหลัก

คุ้มครองจิตใจเรียกได้ว่า เป็นคนดี ผู้ไม่มีธรรมะเป็นเครื่องคุ้มครองจิตใจ เรียกว่า เป็นคนดีไม่ได้ ความเป็นอะไร ๆ ของคนนั้นอยู่ที่ธรรมะ เช่น เป็นพ่อเป็นแม่ก็ต้องมีธรรมะ เป็นครูเป็นอาจารย์ก็ต้องมีธรรมะ เป็นทหาร เป็นตำรวจก็ต้องมีธรรมะ เป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาก็ต้องมีธรรมะเป็นเครื่องให้เป็น ถ้าจะเปรียบธรรมะก็คล้ายกับเครื่องแบบที่เราเอามาสวมเข้า สวมเครื่องแบบทหารเป็นทหาร สวมเครื่องแบบตำรวจเป็นตำรวจ สวมเครื่องแบบนางพยาบาลก็เป็นนางพยาบาล แต่ว่าธรรมะเป็นเครื่องแบบทางใจ ไม่ใช่เครื่องแบบของร่างกาย ถ้าเราเอาธรรมะอันใดมาใส่ไว้ที่ใจของเรา เราก็เป็นในรูปอย่างนั้น เพราะฉะนั้นจึงควรรู้ไว้ว่า ธรรมะอะไรทำให้คนเป็นอะไรบ้าง

สำหรับวันนี้จะได้พูดถึงธรรมะหมวดหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า เป็นคุณธรรมของคนดี คนดีในภาษาบาลี เขาเรียกว่า สัตบุรุษ (สัด–บุ–หรุด) หรือ สัปปุรุษ (สับ–ปุ-หรุด) แปลว่า คนดี หรือ คนสงบ คนไม่วุ่นวายไม่ยุ่ง ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ใคร ๆ เรียกว่า เป็น สัตบุรุษ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นาน ๆ สัตบุรุษจึงจะเกิดขึ้นในโลกสักครั้งหนึ่ง เมื่อเกิดขึ้นในสกุลใด ครอบครัวใด ประเทศใด ย่อมก่อให้เกิดความสุข ความเจริญแก่สถานที่นั้น ๆ อันบุคคลที่เป็นสัตบุรุษต้องมีธรรมะเป็นหลักคุ้มครองจิตใจ ธรรมะที่เป็นหลักคุ้มครองจิตใจของสัตบุรุษนั้นมีหลายประการ

ประการแรก เรียกว่า ธรรมะที่เป็นกำลังสำหรับต้านทานสิ่งชั่วร้าย อันจะเกิดขึ้นจากสาเหตุอะไรต่าง ๆ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นกำลัง

ภายในให้บุคคลนั้นมีชีวิตความเป็นอยู่ที่สมบูรณ์ราบรื่นได้ กำลังภายในนี้ก็คือ กำลังของจิตที่มีอยู่แล้วและสามารถจะต่อสู้กับสิ่งภายนอกได้ สิ่งภายนอกนั้น เราเรียกว่า อารมณ์ คือสิ่งที่มากระทบ เช่น รูปกระทบตา เสียงกระทบหู กลิ่นกระทบจมูก รสกระทบลิ้น สิ่งสัมผัสถูกต้องกระทบกายประสาท แล้วก็เกิดความรู้สึกขึ้นที่ใจ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นที่ใจนั้นเป็นกุศลคือเป็นฝ่ายดีก็มี เป็นอกุศล คือเป็นฝ่ายชั่วก็มี ถ้าเกิดความรู้สึกฝ่ายดีก็เป็นความสบายใจ ถ้าเกิดความรู้สึกฝ่ายชั่วก็เป็นความทุกข์ ความเดือดร้อนใจ อารมณ์ที่มากระทบนี้จึงเป็นเรื่องที่ก่อให้เกิดอะไร ๆ ขึ้นในชีวิตจิตใจของเรา บุคคลที่ไม่มีกำลังของจิตเป็นเครื่องต่อต้านกับอารมณ์นั้น ๆ ก็ย่อมจะวุ่นวาย หมายความว่าขึ้น ๆ ลง ๆ ตามอารมณ์ที่มากระทบ เวลาดีก็ขึ้น เวลาไม่ดีก็ลง ไม่อยู่ในสภาพสงบ อันบุคคลที่มีธรรมะเป็นเครื่องคุ้มครองใจนั้นย่อมอยู่ในความสงบ จิตใจคงที่ จิตใจที่คงที่นั้นภาษาธรรมะเรียกว่า ตาที่บุคคลตาที, ตาที่ แปลว่า ผู้คงที่ ผู้ที่ใจคงที่คือไม่หวั่นไหว ไม่โยกโคลงต่ออารมณ์ต่าง ๆ ที่มากระทบ คนชนิดนี้แหละมีความเป็นอยู่สม่ำเสมอ ไม่เป็นคนประเภทผีเข้าผีออก คนผีเข้าผีออกเพราะหวั่นไหวต่ออารมณ์ ประเดี๋ยวเป็นอย่างนั้น ประเดี๋ยวเป็นอย่างนี้ บางคนหวั่นไหวแรงมากจนน่าเกลียด เพื่อป้องกันจิตใจเราไม่ให้ไหลไปตามอารมณ์มากเกินไป จึงต้องมีธรรมะเป็นกำลังภายในไว้สำหรับต่อสู้ต้านทานกับสิ่งเหล่านั้น กำลังใจกับกำลังกายเป็นสิ่งคู่กัน บางคนมีกำลังกายแข็งแรง แต่ว่ากำลังใจอ่อนแอ ผู้ที่มีแต่กำลัง

กายขาดกำลังใจ ชีวิตมักจะไม่ราบรื่น แต่ผู้ที่มีกำลังใจ แม้กำลังกายจะบกพร่องไปบ้างก็ไม่สู้กระไร แต่ถ้าเป็นคนสมบูรณ์แท้ก็หมายความว่า กำลังกายก็ดี กำลังใจก็ดี ดีพร้อมทั้งสองอย่าง เหมือนคำที่เขาพูดว่า ใจที่เข้มแข็งอยู่ในร่างกายที่เข้มแข็ง ถ้าจิตใจอ่อนแอ แม้ร่างกายจะเข้มแข็งก็เอาตัวไม่รอด เพราะจิตใจหวั่นไหวง่าย เพราะฉะนั้นต้องมีธรรมะไว้คุ้มครองใจ ซึ่งมี ๕ ประการคือ

๑. ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อ ความเชื่อที่เป็นกำลัง เช่น สมมุติว่าเขาให้เราทำอะไรสักอย่างหนึ่ง ถ้าเรามีความมั่นใจว่าเราทำได้ อย่างนี้เรียกว่า มีศรัทธาในเรื่องนั้น การกระทำในเรื่องนั้นจะก้าวหน้าเป็นไปด้วยดี แต่ถ้าสมมุติว่าเขาให้เราทำอะไร แล้วเราก็รู้สึกในใจว่า ท่าจะไม่ไหว ไม่สามารถทำสิ่งนั้นได้ แต่เมื่อถูกถามว่า ทำได้ไหม เราก็ตอบอ้อม ๆ แอ้ม ๆ ว่าเห็นจะพอไปได้ อย่างนี้ไปไม่รอด เพราะขาดความมั่นใจในตัวเอง ไม่มีความเชื่อในตัวเองว่าจะทำสิ่งนั้นได้สำเร็จตามความมุ่งหมาย อันคนที่ไม่มีความเชื่อมั่นในตัวเอง ไม่มีความสามารถเพียงพอ ไม่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้นเพียงพอ จะทำอะไรให้สำเร็จเรียบร้อยไม่ได้ อย่างนี้เรียกว่า ขาดกำลังใจคือความเชื่อ เพราะฉะนั้นเราต้องปลูกศรัทธาคือ ความเชื่อให้เกิดขึ้นในใจของเราไม่ว่าเรื่องอะไรก็ตาม เช่น เมื่อได้รับมอบหมายให้ทำสิ่งใด เราก็ต้องบอกตัวเองว่า เราทำได้ อย่าไปพูดแสดงความอ่อนแอ อย่าคิดไปในทางอ่อนแอ เช่น คิดว่าจะไปไหวไหม จะทำได้ไหม ท่ามันจะ

เกินความสามารถของเรา อย่างนี้ก็อ่อนแอแล้ว กำลังใจไม่เข้มแข็งแล้ว เมื่อจะไปทำสิ่งนั้นก็ทำด้วยความลังเล การกระทำอะไรด้วยความสงสัยลังเลใจ ความสำเร็จจะไม่สมบูรณ์ ไม่เรียบร้อย เช่น ถึงเวลาสอบไล่ ถ้าเรามีความวิตกกังกล มีความหวาดกลัวว่า น่ากลัวจะไปไม่รอด เพราะบางทีเราเรียนไม่ค่อยจะเต็มที่ พอเข้าห้องสอบใจไม่ดี เห็นข้อสอบก็งงไปหมด รู้สึกว่ามันยาก บางทีมันไม่ยาก แต่เรายอมแพ้ไม่ยอมต่อสู้กับสิ่งนั้น เพราะขาดกำลัง คือความเชื่อมั่นตัวเอง ดูหมิ่นตัวเอง นึกว่าตัวนั้นเป็นคนอ่อนแอ ไม่มีความรู้ ไม่มีความสามารถ ขาดความเข้มแข็งทางจิตใจ อย่างนี้ละก็ไปไม่รอด เราต้องปลูกความมั่นใจไว้ตลอดเวลา ตั้งแต่เรื่องเล็กเรื่องน้อย ไม่ว่าเรื่องอะไร ถ้าจะทำอะไรก็ต้องพูดกับตัวเอง เรียกว่า เป็นคาถาปลูกตัวเองไว้บ่อยๆ ว่า เราทำได้ เราสามารถทำได้ เมื่อคนอื่นทำได้ ฉันก็ต้องทำได้ พูดกับตัวเองอย่างนี้บ่อยๆ เป็นการสร้างกำลังใจให้เกิดขึ้น ถ้าพูดตามแบบโบราณก็เรียกว่า ปลุกตัวเอง การปลุกตัวเองนั้นเป็นหลักธรรมะอันหนึ่งทางพุทธศาสนา คือการแนะนำตนเอง ปลุกกำลังใจให้เกิดขึ้นในตัวเรา ให้มีความเชื่อมั่นในตัวเองอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าเรื่องอะไรที่เขาจะให้เราทำ เราจะต้องนึกไว้ในใจว่า ต้องทำได้ เราจะไปไหนก็เหมือนกัน สมมุติว่าเขาสั่งให้เราไปทำงานที่ใดที่หนึ่ง ถ้าหากเรานึกว่าลำบาก เพราะได้ข่าวว่ามีโรคภัยไข้เจ็บ มีความเป็นอยู่อย่างนั้นอย่างนี้ เกิดความหวาดกลัว กำลังใจหมดไปเสียแล้ว แม้ตัวจะไปได้แต่ว่าไม่มีกำลังใจจะไป การไปก็เรียกว่า

ฝืนไปอย่างนั้นเอง แต่ถ้าเรามีกำลังใจ นึกในใจว่าเราเป็นคนรักงาน เรา เรียนมาเพื่อทำงาน เขาจะสั่งไปที่ไหนก็มีงานทำ เราก็ไปได้ทั้งนั้นไม่ว่าเป็น ทับทิมดงที่ไหนเราไปได้ เราทำได้ เรามีความมั่นใจ ถ้าพูดกับตัวเองอย่างนี้ จะไม่มีความหวาดกลัวเกิดขึ้นในใจ ความเข้มแข็งก็จะเกิดขึ้น **การอยู่ในโลกต้องอยู่ด้วยความเข้มแข็ง อย่าอยู่ด้วยความอ่อนแอ อย่าอยู่ด้วยความท้อแท้เหนื่อยหน่าย แต่อยู่ด้วยอารมณ์สดชื่นแจ่มใส เพื่อเอาชนะสิ่งต่างๆ ที่เป็นอุปสรรคในชีวิตประจำวัน** อย่างนี้เรียกว่า มีความมั่นใจเป็นกำลังใจประการต้น ซึ่งควรทำให้เกิดให้มีขึ้น คนในสมัยโบราณ เขามีวิธีทำให้เกิดกำลังใจ เช่น เหตุไรนักมวยขึ้นชกบนเวทีจึงต้องสวมมงคล ความจริงการสวมมงคลก็เป็นการหลอกให้เกิดกำลังใจนั่นเอง หลอกให้มีความเชื่อมั่นว่ามงคลที่สวมหัวจะทำให้ชนะ พอจะขึ้นชก อาจารย์ก็ทำพิธีถอดมงคล ทำปากขมุบขมิบ เป็นการให้กำลังใจ แล้วก็เป่ากระหม่อม นักมวยก็ได้กำลังใจ หรือการกระทำแบบอื่นที่เป็นเรื่องไสยศาสตร์ ก็ล้วนแต่เป็นเครื่องเพิ่มกำลังใจ เช่น คนบางคนขี้ขลาด เขาเสกหมากให้กิน เรียกว่า หมากจุกอก อาจารย์เอามาเสก พอกินหมากเข้าไปก็รู้สึกว่ามันกระปรี้กระเปร่า มีความแคล่วคล่องว่องไว ขึ้นไปทำอะไรก็ทำได้ นี่เป็นวิธีการสร้างความเชื่อให้เกิดขึ้นในใจ แล้วก็จะได้ทำงานรักงานอย่างแท้จริง พวกเราเป็นคนสมัยใหม่ ไม่ต้องให้เขาหลอกเราอย่างนั้น แต่เราควรปลุกใจของเราบ่อยๆ ให้เกิดความเข้มแข็ง อดทน หนักแน่น เชื่อมั่นในตัวเองว่าเราจะทำได้ เรา

จะไม่แพ้ใครในเรื่องการทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ เพราะสิ่งที่ดีงาม เราจะไม่ยอมแพ้อย่างนี้เรียกว่า เพาะกำลังใจให้เกิดขึ้นเหมือนกับเพาะกำลังกาย กำลังกายนั้นเพาะง่าย แต่การเพาะกำลังใจต้องทำบ่อย ๆ จึงจะก้าวหน้า

๒. **วิริยะ** ต้องมีความเพียรมั่น เมื่อมีกำลังใจเป็นสิ่งสำคัญแล้ว ต่อไปก็มีความเพียรมั่น ภาษาบาลีเรียกว่า วิริยะ พระพุทธภาษิตที่ว่า วิริเย ทุกฺขมจฺเจติ คนจะพ้นทุกข์ได้เพราะความเพียร หรือว่าคำที่พระมหาชนกล่าวว่า **วายเมเถว ปุริโส ยาว อตฺถสฺส นิปฺปทา เกิดเป็นคนต้องทำเรื่อยไปจนกว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง** มีในเรื่องมหาชนกชาดก พระมหาชนกเดินทางทางเรือ เรือแตกท่านก็ว่ายน้ำเรื่อยไป เทวดาซึ่งเคยเป็นมารดาในชาติก่อนลอยมาในฟากฟ้า มาถามว่า

ท่านกำลังทำอะไร

พระมหาชนกบอกว่า กำลังว่ายน้ำ

ว่ายไปไหน

ว่ายไปตลิ่ง

ตลิ่งอยู่ไหน

ไม่รู้ แต่ว่ายไปทางทิศหนึ่งคงจะถึงสักวันหนึ่ง

แล้วก็ตรัสเป็นคำคมว่า วายเมเถว ปุริโส ยาว อตฺถสฺส นิปฺปทา เกิดเป็นคนต้องพยายามเรื่อยไปจนกว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง

ข้อความนี้ดีมาก เราจะต้องจดบันทึกไว้ แล้วคอยบอกตัวเองบ่อย ๆ แต่การที่จะทำความเพียรนั้นเป็นดาบสองคม เป็นไปในทางที่ดีก็ได้

เป็นไปในทางเสียก็ได้ บางคนมีความเพียรที่จะไปยิงเพื่อให้ตาย ไปคอยจ้องอยู่ทุกวันๆ ก็เรียกว่า เพียรเหมือนกัน แต่เป็นความเพียรในทางเสื่อม ไม่ดี ไม่ให้ใช้ ให้ใช้ความเพียรที่เป็นไปในทางกุศล เป็นความเพียรชอบ เช่น เพียรระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้นในจิต เพียรละสิ่งที่มันเกิดขึ้นแล้ว เพียรสร้างความดีให้มันเกิดขึ้น เพียรรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม อย่างนี้เรียกว่า เป็นความเพียรชอบในมรรค ๘ ในฐานะที่เราเป็นผู้อยู่ในโลก เราจะต้องใช้ความเพียรความบากบั่นในการประกอบกิจการงาน ในการที่เราจะทำความเพียรนั้น เราจะต้องมีความมุ่งหมายในชีวิต เรื่องความมุ่งหมายเป็นเรื่องสำคัญ ทางพระพุทธศาสนาสอนชาวพุทธให้มีความมุ่งหมายในชีวิต เรียกว่า มีเข็มของชีวิตไว้ว่าเราจะเป็นอะไร เราจะทำอะไร ในเรื่องนี้นำตัวอย่างมาจากเรื่องพระโพธิสัตว์ เรื่องของพระโพธิสัตว์ทุกเรื่องมีอยู่ในคัมภีร์พุทธศาสนา พระโพธิสัตว์ หมายถึง บุคคลที่มีจิตข้องอยู่กับการตรัสรู้ มีความมุ่งหมายอย่างเดียวว่า เราจะต้องตรัสรู้ธรรมะ เราจะช่วยโลกให้พ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อน นั่นคือจุดหมายของพระโพธิสัตว์ เป็นความมุ่งหมายอันแรงกล้า แม้จะมีอุปสรรคก็ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง เช่น ในชาดกเรื่องหนึ่งเล่าว่า พระโพธิสัตว์จะนำอาหารไปถวายพระปัจเจกพุทธเจ้า มารมาขวางบอกว่าอย่าไป มารบอกว่า ท่านไปแล้วท่านจะตาย แล้วมารก็เนรมิตหลุมถ่านเพลิงลุกโชติช่วง พระโพธิสัตว์มีใจมั่นที่จะไปบำเพ็ญทาน ไม่กลัวต่อความร้อนในหลุมนั้น เดินลงไปในหลุมเลย แล้วก็มีดอกบัว

ผุดขึ้นมารับพระบาทของท่านพ้นหลุมถ่านเพลิงโดยปลอดภัย เรื่องทำนองนี้ที่เขาเล่าไว้ก็เพื่อจะชี้ให้เห็นว่า คนเราเมื่อมีความมุ่งหมายอันใดแล้วต้องไปตามเข็มที่มุ่งหมายไว้ อย่าเปลี่ยนเข็มบ่อยๆ แต่จะต้องก้าวไปสู่จุดนั้นให้ได้ เมื่อไปไม่ได้ตามเส้นทางนั้น อ้อมไปหน่อย แต่อย่าเปลี่ยนเข็ม เราอ้อมไปเพื่อสู่จุดนั้นให้ได้ นี่เป็นความมุ่งหมายสำคัญในชีวิต เกิดเป็นคนต้องตั้งความมุ่งหมายไว้ว่า เราจะเป็นอะไร สำหรับพวกเรามีความมุ่งหมายแล้วคือจะไปเป็นครู เป็นอาจารย์ นี่คือความมุ่งหมายข้อแรก ส่วนเข็มต่อไปก็ตั้งว่า เป็นครูชั้นไหน อาจารย์ชั้นไหน จะก้าวต่อไปถึงขั้นไหน และจะก้าวไปโดยวิธีใด ต้องตั้งเข็มไว้ ต้องมีจุดหมายก่อน เมื่อมีจุดหมายแล้วเราก็คิดว่าจะทำอย่างไรจึงจะไปสู่จุดหมายที่ตั้งไว้ และเมื่อรู้ว่าเราจะทำอย่างไรแล้วต้องทำด้วยความเพียรมั่น ไม่ยอมท้อถอย ไม่ยอมเลิกในสิ่งที่เราตั้งใจไว้ อันบุคคลผู้มีความเพียรนั้นย่อมไม่กลัวต่ออุปสรรค ไม่กลัวต่อความลำบาก ไม่กลัวต่ออะไรทั้งนั้น เมื่อเราจะไปแล้วก็ไปให้ได้ตามจุดที่เราได้ตั้งไว้ แต่ว่าขอให้ตั้งจุดมุ่งหมายในทางที่ดีที่งาม อย่าตั้งจุดหมายในทางที่จะเกิดความวุ่นวายเดือดร้อนแก่ใครๆ ความเพียรนี้เป็นเรื่องสำคัญประการที่ ๒ อีกประการหนึ่งคนที่มีความเพียรนั้นต้องเพียรสม่ำเสมอ ไม่ใช่เพียรชั่วครั้งชั่วคราว เช่น พวกเราเป็นนักศึกษา ใกล้จะสอบไล่ขยันเต็มที่ แต่ก่อนหน้านั้นก็เฉยๆ ไม่ค่อยเอาใจใส่เท่าใด อย่างนี้ไม่ถูกต้อง คนมีความเพียรต้องมีระเบียบให้ตนทำงาน อาจพูดได้ว่า มีตารางสำหรับเวลาปฏิบัติงาน ตื่นเช้า

ทำอะไร ต่อจากนั้นทำอะไร เย็นทำอะไร กลางคืนทำอะไร หลับนอนเวลาเท่าไร ตื่นเวลาเท่าไร วางระเบียบไว้สำหรับชีวิต เมื่อได้วางระเบียบอันใดไว้แล้ว เราต้องชื่อตรงต่อระเบียบนั้น คนที่จะเป็นคนดีคนสำคัญต่อไปนั้นต้องเป็นคนมีระเบียบ ต้องชื่อตรงต่อระเบียบที่เราตั้งไว้ ไม่อ่อนแอไม่เหนื่อยหน่ายต่อการที่จะปฏิบัติตนตามระเบียบนั้น แล้วทำอย่างนั้นเสมอไปตลอดเวลา ก็เรียกว่า มีความเพียรมั่น ตราบใดที่เรายังมีความเพียรจุดหมายก็ใกล้เข้ามา แต่ถ้าเรามีความย่อหย่อน จุดหมายก็ห่างไกลออกไป เพราะฉะนั้นจึงต้องคอยเตือนตัวเอาไว้เสมอว่า เราจะไม่ทิ้งความเพียร เราจะก้าวหน้าต่อไปจนกว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตักเตือนว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **เมื่อเธอยังไม่ถึงจุดหมายที่เธอต้องการอย่าละความเพียรเสียเป็นอันขาด** ข้อนี้สำคัญมาก จงก้าวเดินต่อไปจนกว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง เราทุกคนต้องบอกตนเองไว้อย่างนั้น ต้องก้าวเดินต่อไปจนกว่าจะถึงจุดหมายปลายทางที่เราต้องการไป ผู้ใดคิดอย่างนี้ นึกอย่างนี้ ผู้นั้นได้ชื่อว่า มีความเพียรมั่น รับรองว่าจะมีชัยชนะรุ่งโรจน์ในงานที่ตนกระทำสมความตั้งใจ

๓. สติ คือ ให้มีสติ สติหมายความว่า นึกได้อยู่เสมอในเรื่องที่เราจะต้องจัด ต้องทำ เช่น นึกได้ว่า เราเป็นนักศึกษามีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียน นึกได้ว่าเราเป็นครูมีหน้าที่ที่จะต้องสั่งสอนอบรมเด็กให้มีความรู้ความฉลาด หรือว่าเราได้รับมอบหมายในหน้าที่อันใด เราก็คอยนึกอยู่เสมอ

ว่า ฉันเป็นคนมีงาน ฉันไม่ใช่คนว่าง คนเปล่า จะไปทำอะไรที่ไหนก็ไปได้ แต่ต้องนึกไว้เสมอว่า ฉันไปนานไม่ได้ ฉันมีงานที่จะต้องทำ งานของฉันยังไม่เสร็จเรียบร้อย ฉันต้องรีบทำงานให้เสร็จเสียก่อน แล้วจึงจะไปทำอะไรอื่นได้ คนไทยเราจึงมีคำพูดไว้คำหนึ่งว่า **"ไปไหนอย่านั่งนาน การงานมีให้เร่งคิด"** ให้คิดถึงงาน ให้คิดถึงเรื่องที่เราจะจัดจะทำ คนที่มีสตินั้นจะไม่หลงไม่เพลิดเพลิน ไม่ลืมตัวในอะไร ๆ ต่าง ๆ บางคนเล่นจนลืมงานไปเที่ยวจนลืมงาน สนุกจนลืมงานลืมการ ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น ก็เพราะว่าขาดสติ ไม่มีความสำนึกในเรื่องที่ต้องจัดต้องทำ และก็ไม่มีความตรงต่อเวลา ในเรื่องที่ตนจะปฏิบัติในหน้าที่นั้น ๆ เพราะลืมนึกถึงเวลา เรื่องเวลานี้อย่างหนึ่งพระพุทธเจ้าท่านเตือนนักเตือนหนา **ให้เราคิดทุกวัน ๆ ว่าเวลาล่วงไป ๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่** การที่ให้เตือนไว้เช่นนี้ก็เพื่อจะให้คิดถึงเวลา มีสติคอยเตือนตนเองอยู่ตลอดว่า เวลาผ่านไปแล้วเอากลับคืนมาไม่ได้ เราต้องใช้เวลาทุกวินาทีให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตแก่การงานของเรา ถ้าเรามีความสำนึกรู้สึกตัวอย่างนี้ตลอดเวลาก็เรียกว่า มีสติสมบูรณ์ คนมีสติย่อมไม่ผิดพลาด ไม่ขาดจากประโยชน์อันตนจะพึงมีพึงได้ แล้วก็จะรุดหน้าเรื่อยไปในชีวิตการงาน ในเรื่องอะไรต่าง ๆ จึงขอให้ควบคุมตัวเองไว้เสมอ หมั่นใช้สติ คือหมั่นฝึกฝนอบรมตนให้เป็นคนมีสติ ด้วยการตั้งปัญหาถามตัวเองว่า เรามีอะไรที่จะต้องทำต่อไปอีก สมมุติว่า ชั่วโมงนี้เราทำอะไรเสร็จแล้ว เราก็ต้องตั้งปัญหาถามตัวเองว่า มีอะไรต้องทำในชั่วโมงต่อไปมีอะไรที่จะ

ต้องทำในวันพรุ่งนี้ มะรืนนี้ มีอะไรที่เราจะต้องทำในเดือนต่อไป หรือว่าเราจะไปไหน เมื่อไปแล้วเราก็ต้องนึกว่ามีอะไรที่จะต้องทำที่นั่น และเมื่อเราคิดได้ก็ต้องรีบไปทำ ครั้นทำเสร็จเรื่องนั้นแล้ว เราก็ต้องตั้งปัญหาต่อไปว่า มีอะไรจะต้องทำต่อไปอีก มีอะไรที่ยังไม่สมบูรณ์ไม่เรียบร้อย เราจะต้องรีบจัดรีบทำสิ่งนั้น อย่างนี้เรียกว่า **การฝึกฝนให้มีสติประจำจิตอยู่ตลอดเวลา** กับอีกประการหนึ่ง เมื่อเราทำอะไรลงไปแล้วต้องมีการสำรวจตรวจสอบในสิ่งที่เราได้จัดได้ทำนั้นว่า มีอะไรบกพร่องเสียหายขาดเกินบ้าง อย่างนี้ก็เป็นการฝึกฝนให้เป็นคนมีสติประจำจิตใจ สตินี้เขาเรียกว่า เป็นธรรมมีอุปการะมากคู่กับ สัมปชัญญะ สติ คือความระลึกได้ **สัมปชัญญะ แปลว่า ความรู้ตัว** เป็นคู่กัน ๒ อย่าง ถ้ามีอย่างหนึ่งก็ต้องมีอีกอย่างหนึ่ง ถ้าขาดอย่างหนึ่งก็ขาดหมด ๒ อย่าง สติสัมปชัญญะมีอุปการะในการดำเนินชีวิตประจำวัน อุปการะที่จะทำให้เราทำงานไม่ผิดไม่พลาด แต่ถ้าขาดสติ ขาดสัมปชัญญะก็มักจะผิดพลาดเสียหายได้ง่าย เพราะฉะนั้นกำลังสำคัญภายในจึงต้องมีคุมกำกับด้วย คือต้องมีสติคอยกำกับอยู่ตลอดเวลา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า สติ สพฺพตฺถ ปตฺถิยา สตินี้เป็นสิ่งที่ต้องใช้ทุกเมื่อ ไม่ว่าจะอยู่ในสถานะใด ที่ใด เหตุการณ์ใด ต้องมีสติใช้อยู่เสมอ เผลอไม่ได้ พอเผลอเขาก็เรียกว่า เผลอตัว พอเผลอก็ไม่มีสติ ลืมก็ไม่มีสติ คนบางคนขี้ลืม คนใดขี้ลืมก็ต้องหัดเสียใหม่ หัดนึกบ่อย ๆ ว่ามีอะไรที่เราต้องทำ มีอะไรที่เราจะต้องจัด ให้นึกถามตัวเองเตือนตัวเองบ่อย ๆ สมมุติว่า เราจะไปไหน

เราก็ต้องยืนสำรวจว่า มีอะไรขาดบ้าง มีอะไรยังไม่ได้ทำ เราต้องการอะไรไปใช้ในการเดินทาง ต้องการอะไรไปใช้ในการประกอบกิจการงาน คือทุกสิ่งทุกอย่างพร้อมหรือยัง ต้องคอยตรวจสอบ มันก็ไม่ลืม ถ้าไม่หัดทำอย่างนั้นก็หลงลืม ถ้าลืมบ่อย ๆ ประสาทก็จะเสียเพราะว่าเคืองตัวเอง พอรู้สึกว่าลืมอะไร ก็นึกเคืองตัวเอง การโกรธตัวเองบ่อย ๆ นั่นแหละจะเป็นโรคประสาท ทำให้เสียผู้เสียคนได้ง่าย ฉะนั้นถ้าควบคุมสติไว้ก็จะไม่เสียหาย

๔. สมาธิ การตั้งมั่นแห่งจิต การสำรวมใจให้แน่วแน่ ต้องฝึกฝนสมาธิไว้บ้าง ทำสมาธิไว้บ้าง พวกเราอาจจะไม่เห็นคุณค่าของสมาธิในการทำงาน ความจริงเป็นสิ่งจำเป็นมากในการปฏิบัติงานทุกอย่าง อ่านหนังสือก็ต้องมีสมาธิ เขียนหนังสือก็ต้องการสมาธิ พูดก็ต้องมีสมาธิ พูดไม่มีสมาธิก็พูดผิดบ่อย ๆ พูดเผลอบ่อย ๆ แล้วสิ่งที่ต้องการจะเอามาพูดก็มาไม่ทันใจ เพราะจิตกวัดแกว่งฟุ้งซ่าน ไม่ไหลออกมาตามที่เราต้องการ แต่ถ้าเรามีสมาธิมั่นสิ่งที่พูดออกมาก็เรียบร้อยในขณะที่เราพูด ไม่ต้องไปแก้ ไม่ต้องไปยุ่ง เขียนหนังสือก็เหมือนกัน สมมุติว่าเรานั่งลงเขียนหนังสือ ถ้าคนมีสมาธิดีละก็เขียนไม่ต้องแก้ ออกมาเรียบร้อยมอเขียนไม่ทันด้วยซ้ำไป อัดเทปยังสะดวกกว่า เพราะพูดออกไปคล่อง ๆ ดี เขียนลงไปได้เรียบร้อย เพราะมีสมาธิ แม้เราจะเล่นกีฬาก็ต้องมีสมาธิ นักยิงปืนก็ต้องใช้สมาธิ นักกีฬาญี่ปุ่นเวลาจะยิงปืน เขาจะไปยืนสงบจิตนิ่ง ไม่เหมือนนักกีฬาไทยยืนคุยกันเรื่อยไป ญี่ปุ่นเขาไปยืนสงบนิ่ง เพื่อทำจิตใจให้เป็นสมาธิ เขาเล่าให้

พึงว่า นักแบดมินตันไทยไปแข่งที่แคว้นไฮเดอราบัด ประเทศอินเดีย มีญี่ปุ่นไปด้วย ไทยแพ้หลุดลุ่ยเลย ไม่ได้อะไรมาเลย คนที่ไปด้วยมาเล่าให้ฟังว่าทำไมจะไม่แพ้ คนไทยพอไปถึงวางกระเป๋าแล้วก็ไปเที่ยวดูบ้านดูเมืองเขา นักกีฬาญี่ปุ่นเมื่อเดินทางไปถึงประเทศที่เป็นเจ้าภาพจัดการแข่งขันแล้ว เขาจะอยู่ในห้องไม่ไปไหน เวลากลางคืนเขาก็ไปนั่งรวมกันทุกคน นั่งนิ่ง ๆ เขาทำอะไร เขาทำสมาธิกัน จิตใจจะได้ไม่ฟุ้งซ่าน ตื่นแต่เช้ามืดลงไปเฮโล ๆ อยู่แล้วไปเล่นกีฬากัน ไปซ้อมกายบริหาร สมมุติว่าจะไปแข่งสนามโน้นวันพรุ่งนี้ เขาไปดูสนามตั้งแต่เย็นวานแล้ว เขาไปซ้อม แล้วไปดูสภาพของสนาม ดูทิศทาง ดูอะไรต่ออะไร เรียบร้อยแล้วพอวันแข่งเขาตื่นแต่เช้า ออกไปฝึกกายบริหาร นักกีฬาไทยไม่ตื่นเช้า ๆ ตื่นสาย ตื่นแล้วก็แต่งตัวไปลงสนามเลย นึกว่าตนเองเก่งเสียเหลือเกิน นี่ประมาทแล้ว การนึกว่าตัวเก่งเป็นการประมาท ญี่ปุ่นไม่ประมาท เขาคอยฝึกคอยซ้อมอยู่ตลอดเวลา เวลาแข่งขันจึงชนะ เวลาจะยิงปืนเขาก็ไปยืนสงบใจทำสมาธิ แล้วมือมันก็เที่ยง คนเราถ้าไม่มีสมาธิ เขียนหนังสือมือก็สั่น ทำอะไรมันก็สั่น หากจิตใจมั่นคงมีสมาธิ ทำอะไรมันก็ดี เพราะฉะนั้นต้องฝึกฝนสมาธิไว้เสียบ้าง การฝึกฝนสมาธิแบบง่าย ๆ ไม่ต้องลำบากยากเข็ญอะไร เช่น เวลาก่อนนอนหัดทำเสียสัก ๑๐ นาที ตื่นเช้าทำอีก ๑๐ นาที กำหนดลมหายใจเข้าออกซึ่งเรามีอยู่แล้วไม่ต้องวิ่งไปหาที่ไหน การหายใจเข้าหายใจออกมีอยู่ตลอดเวลา ตื่นขึ้นเช้านั่งบนที่นอนนั่นแหละไม่ต้องไปไหน นั่งขัดสมาธิเข้า ตั้งกายให้ตรง

อกต้องตั้งตรงเพื่อให้หายใจคล่อง ถ้าเรานั่งหลังคู้หายใจไม่คล่อง มันผิด นั่งตัวตรงคอตั้งตรง แล้วก็หลับตาเสีย จะไม่วุ่นวาย แต่ถ้าอยู่ในห้องคนเดียว ไม่ต้องหลับก็ได้ เพราะไม่มีอะไร หรือมิฉะนั้นก็ชำเลืองต่ำดูปลายจมูกของตัว เสร็จแล้วก็หายใจเข้าหรือออกก็ได้ สุดแล้วแต่ถนัดข้างไหนก่อนก็ได้ หายใจแรงหลายครั้ง หายใจให้เต็มปอด แล้วก็อัดไว้หน่อยหนึ่ง หายใจเข้าแล้วอัดไว้หน่อยหนึ่ง อัดไว้สักครึ่งวินาที อัดไว้แล้วหายใจออกให้หมด แล้วหายใจเข้าอีก ออกอีก สัก ๑๐ ครั้ง เท่ากับเป็นการผายปอด ได้สุขภาพทางกายด้วย เสร็จแล้วก็หายใจปรกติ เมื่อหายใจปรกติก็คอยกำหนดเรียกว่ามีสติ สติมา กำหนดอยู่ว่าหายใจเข้า คอยรู้ตามไป ให้สติคอยกำกับอยู่ตลอดเวลา ลมมันเข้าไปเรื่อยไปตรงไปเป็นทางลงไปถึงสะดือ ความจริงลมเข้าไปเพียงปอดเท่านั้น แต่ว่ามันกระเทือนไปถึงจึงรู้สึกว่าลมลงไปอย่างนั้น หายใจเข้าแล้วก็หายใจออก คอยกำหนดรู้ไว้ ให้สติมาอยู่ที่ลมเข้าลมออก อย่าให้มันไปไหน ทำบ่อย ๆ ทุกเช้าทุกค่ำ ทำเป็นเวลา ถึงเวลาต้องทำ ต้องทำตรงตามเวลา ทำอย่างนี้บ่อย ๆ ก็จะมีสมาธิขึ้น เมื่อเรามีสมาธิจะเรียนหนังสือได้ง่ายขึ้น พึงอะไรก็เข้าใจชัดเจนขึ้น เพราะจิตใจไม่ฟุ้งซ่านจะทำอะไรก็ดีทั้งนั้น เล่นกีฬาก็เก่ง เพราะมีสมาธิ มีกำลังใจ อันนี้เป็นสิ่งสำคัญ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า สมาธึ ภิกฺขเว ภาเวถ ภิกษุทั้งหลาย เธอจงทำสมาธิ ยถาภูตๆ ปชานาติ ผู้ทำจิตเป็นสมาธิย่อมคิดนึกให้รู้แจ้งเห็นจริงได้ง่ายดีขึ้น ถ้าเราฝึกสมาธิได้เช่นนี้แล้วเมื่อฝึกบ่อย ๆ นอนก็ง่าย หลับ

ก็ง่าย ตื่นง่าย ทำอะไรก็ง่ายทั้งนั้น เพราะจิตคุ้นกับเรื่องนั้น นี่คือกำลังอันหนึ่งของกำลังภายใน เรียกว่า กำลังสมาธิ ต้องฝึกต้องทำบ่อย ๆ หัดทำเช้า ๆ ทำเสียหน่อย กลางวันเราจะทำก็ได้ นั่งเก้าอี้ตรงไหนก็นั่งสมาธิ เวลานั่งไปในรถก็ทำง่ายคนโดยสารมาก ๆ มักวุ่นวาย เรานั่งทำสมาธิเฉย ๆ แต่ว่าเวลาทำสมาธิต้องเก็บกระเป๋าให้เรียบร้อย เดี๋ยวเขาเห็นนั่งหลับตาเพื่อนหยิบเอาไปก็เดือดร้อนอีก ต้องระวัง นี่สมาธิ

๕. **ปัญญา** เป็นข้อสุดท้ายของกำลัง ๕ ประการ ปัญญาเป็นกำลังสำคัญ ปัญญาในที่นี้หมายถึง ความรู้ความเข้าใจในเรื่องอะไร ๆ ต่าง ๆ อันเกิดจากการศึกษา เกิดจากการฟัง เกิดจากการอ่าน เกิดจากการคิดการค้น เรียกว่า ปัญญา เราจะต้องหาปัญญาไว้เป็นกำลังภายใน คือต้องศึกษานั่นเอง ในชีวิตของเราต้องมีอุดมการอยู่สักอย่างหนึ่งว่า เราอยู่เพื่อการศึกษา มีชีวิตอยู่เพื่อการศึกษา ต้องศึกษาเรื่อยไปไม่หยุดยั้ง หาความรู้ใส่ตัวเรื่อย ๆ ไป แม้จะไม่ไปสอบเอาปริญญาอะไรก็หามันไว้เถอะ เรียนไว้เถอะ คนเก่งที่เรียกว่า พหูสูตนั้นเขาใช้เวลาว่างเพื่อการศึกษามาก หลวงวิจิตรวาทการเป็นบุคคลตัวอย่างของไทยคนหนึ่งในเรื่องนี้ ท่านเป็นเปรียญเพียง ๕ ประโยค อยู่วัดมหาธาตุ ในขณะเป็นนักเรียนเรียนภาษาอังกฤษด้วย สมัยนั้นเจ้าอาวาสไม่ให้เรียนภาษาอังกฤษในวัด เพราะถือว่าใครเรียนภาษาอังกฤษจิตใจฟุ้งซ่านจะสึกแล้ว แต่หลวงวิจิตรวาทการแอบเรียนเองจนสามารถแปลหนังสือได้ แปลพงศาวดารเยอรมันเป็นภาษาไทยได้ เพราะอาศัยเรียนเอาเองในวัด ซื้อ

หนังสือมาแอบเรียนเอาเองจนแปลหนังสือได้ ครั้นลาสิกขาบทออกไปแล้ว ไปเรียนกฎหมาย แต่ก็ไม่สำเร็จเรียนได้เพียงภาคเดียว ก็ออกไปทำงานกระทรวงต่างประเทศ ได้เรียนภาษาเพิ่มเติมจนมีโอกาสไปฝรั่งเศส ไปเป็นเสมียนในสถานทูต เพราะภาษาไทยเก่ง เขาจึงส่งไปเป็นเสมียน เวลานั้นคนที่รู้ภาษาไทยดี ๆ ในสถานทูตไม่ค่อยมี เมื่อไปอยู่ฝรั่งเศสท่านก็ไปเรียนพิเศษ เรียนภาษาฝรั่งเศสจนเก่ง เรียนภาษาอังกฤษจนเก่ง แล้วก็ยังรู้ภาษาเยอรมัน ภาษาอื่นที่ใกล้เคียงกันอีกหลายภาษา จนกระทั่งกลับมาเมืองไทยก็ทำชื่อเสียงด้วยการเขียนหนังสือ จนเป็นนักประพันธ์ชื่อ เมื่อครั้งทำงานหอสมุดแห่งชาติ ตอนเย็นท่านต้องหาหนังสือกลับบ้านเล่มหนึ่ง เพื่อเอาไปอ่านเป็นปรกติ อ่านแล้วรุ่งเช้าส่งกลับ แล้วเอาไปอ่านอีกเล่มหนึ่ง อ่านหนังสือทุกคืนเพื่อหาความรู้ใส่ตัว ถ้าเขาจะให้ไปทำงานอะไร เช่น ไปเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐการ ต้องเรียนเรื่องการเงินการทอง เรียนจนมีความรู้ เวลาลูกชายไปเรียนเศรษฐศาสตร์ ท่านก็เรียนกับลูกด้วย ตำราเล่มใหญ่ ๆ เอามาย่อให้ลูกเรียน เอามาอ่านเอง เสร็จแล้วย่อให้เลย ลูกเรียนเก่งได้ดอกเตอร์หลายคน เพราะว่าพ่อช่วยเรียนให้ด้วย เอาตำรามาเรียนแล้วก็ย่อให้เสร็จ ลูกเรียนภาษาอังกฤษ ทำไวยากรณ์ให้ลูกเรียน เรียนฝรั่งเศส ทำไวยากรณ์ให้ลูกเรียน ลูกเรียนเศรษฐศาสตร์ก็ช่วยเรียนให้ด้วย เรียนกฎหมายก็เรียนให้ด้วย แต่ก็ย่อให้เสร็จว่า ควรจำความสำคัญตรงนี้ หลวงวิจิตรวาทการเป็นพ่อเป็นครูเป็นเพื่อนไปในตัวเสร็จ มีชีวิตอยู่กับงาน แสวงหาปัญญาเรื่อยไป เวลาถูกจับฐานเป็นอาชญากรที่ญี่ปุ่น เขาเอาไปขังคุกไว้

ก็ไม่ทุกข์ร้อนอะไร บอกว่าไม่มีเวลาจะทุกข์ มีเวลาแต่สำหรับทำงาน เขียนหนังสืออยู่ในคุกที่นั่น ทำหนังสือพจนานุกรมบาลี – อังกฤษได้เล่มหนึ่งครั้นมาอยู่ในคุกเมืองไทยอีก คนอื่นเขาวุ่นวายกัน พวกวุ่นวายเพราะไม่รู้ธรรมะนั่นเอง ไม่เข้าวัดเข้าวา หลวงวิจิตรวาทการเคยเป็นลูกศิษย์วัดจึงไม่วุ่นวาย ทำงานเขียนหนังสือเพลินไป เขาไปถามว่า คุณหลวงอยู่ในคุกไม่เป็นทุกข์หรือ ตอบว่า ไม่มีเวลาที่จะไปเป็นทุกข์กับเขา เพราะทำงานตลอดเวลา เพราะฉะนั้นจึงมีผลงานมากมาย เขียนหนังสือเรื่องห้วงรักเหวลึกตั้งหลายเล่ม คนประเภทนี้ไม่อยู่ว่าง ชอบใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ในการศึกษา คนไทยเรายังใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์น้อย ดูในรถไฟเป็นตัวอย่าง เวลาโดยสารรถไฟนั่งกินถั่ว กินเมล็ดแตงโม กินกล้วย กินอ้อย กันเรื่อยไป ดูแล้วทุเรศเหลือเกิน กินอื่นไม่ทุเรศเท่าไร แต่กินเมล็ดแตงโมนี่ทุเรศเต็มที่ คือไปนึกถึงลิงที่ศาลพระกาฬ พอเขาเอาเมล็ดแตงโมไปให้นั่งแทะอยู่นั่นแล้ว เมื่อไปเห็นผู้หญิงสวย ๆ นั่งแทะเมล็ดแตงโมแล้วทำให้เห็นภาพลิงลอยลงมาเฉพาะหน้า เลยนึกสงสาร ไม่รู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์เลย ไปนั่งแทะอยู่อย่างนั้น เรามีเวลาว่างควรหาความรู้ใส่สมอง คนฉลาดเขาใช้เวลาว่างหาความรู้ใส่สมอง คนโง่ใช้เวลาว่างหาของใส่ท้องตลอดเวลา พวกเราต้องฉลาดหาความรู้ใส่สมอง ไปไหนต้องหาความรู้ ไปเที่ยวก็ต้องไปเพื่อการศึกษา ทำอะไรทุกอย่างเพื่อการศึกษาหาความรู้ทั้งนั้น อย่าไปเฉย ๆ ไปแล้วต้องคิดว่า เราจะไปไหน ไปทำไม ได้อะไร บางคนไปตามอารมณ์เท่านั้น เขาอยากไปก็ไป ไปเสร็จแล้วกลับมา ถามว่า ได้อะไรมาบ้าง

สนุก เท่านั้นเอง ได้สนุกเท่านั้น ไม่ได้อะไร ไม่ได้สาระอะไร เราควรจะไปให้ได้อะไรมากกว่านั้น หมายความว่าได้ความรู้ ได้ความฉลาด ได้เรื่องได้ราวมา อย่างนี้จึงจะใช้ได้ จึงควรจะอยู่ด้วยการศึกษาหาความรู้ แม้เรานั่งคุยกับเพื่อนก็ต้องคุยให้เกิดความรู้ สนทนากันในเรื่องความรู้ ว่างๆ มาคุยกัน เช่น ถามกันว่า เมื่อเช้าครูสอนเรื่องนั้นว่าอย่างไร ข้อความอันนั้นเธอเข้าใจว่าเป็นอย่างไร ได้เฉลยกันในสมาคม ตั้งเป็นสมาคมเป็นกลุ่มขึ้นก็ได้ กลุ่มหนึ่งสัก ๑๐ คน พอกินข้าวกลางวันเสร็จแล้วก็มานั่งรวมกลุ่มกัน คุยกันครึ่งชั่วโมงก็ยังดี ได้ลับสมองกันว่าตัวเรามีเชาว์ไวขนาดไหน เพื่อนถามตอบได้ไหม เราถามเพื่อนบ้าง โต้กันไปตอบกันมา ลับสมองทำให้เกิดปัญญา มีความรู้ความเข้าใจ ไปเที่ยวไหนกลับมาแล้วก็มาคุยกันว่าได้พบอะไรบ้าง ที่เป็นความรู้ความฉลาด ไม่ใช่ไปเที่ยวแล้วกลับมาคุยกันแต่เรื่องเหลวไหล ซึ่งเป็นการเพิ่มความเขลาให้แก่ตัว ไม่ได้เรื่องอะไร หลักการมันต้องอย่างนั้น ชีวิตของคนเราต้องอยู่เพื่อการศึกษา สะสมหนังสือหนังหาไว้อ่านในยามว่าง อ่านไปเขียนไปบันทึกไป ค้นคว้าไป ก็ได้ปัญญาได้ความรู้ ถ้าเราไปพบชาวนา เราก็ศึกษากับเขาได้ ศึกษาเรื่องการทำนา ถามเขาว่า นาที่นี่ปลูกข้าวอะไร ปลูกแล้วกี่เดือนจึงได้เก็บเกี่ยว ไร่หนึ่งได้กี่ถัง ต้องใช้ปุ๋ยอะไรบ้าง เขาก็คุยให้เราฟัง ไปบ้านชาวสวนเราคุยเรื่องสวน ไปบ้านคนค้าขายเราก็คุยเรื่องค้าเรื่องขาย ทำอย่างนี้ก็เป็นคนมีปัญญาเท่านั้นเอง เพราะว่าพบใครเราก็สมัครเป็นลูกศิษย์ทั้งนั้น พบชาวนาก็สมัคร

เป็นลูกศิษย์ชาวนา พบชาวไร่ก็สมัครเป็นลูกศิษย์ชาวไร่ แม้ไปพบคนขอทานถ้ามีโอกาสคุยกันก็คุยได้ พวกขอทานเขามีความรู้เหมือนกัน ลองคุยกับเขาดูว่า อาชีพนี้เป็นอย่างไร วันหนึ่งเราได้เงินสักเท่าไร เอาไปใช้อะไรบ้าง มีลูกมีหลานบ้างไหม คุยกับเขาดูเถอะ แต่ว่าก่อนคุยต้องให้เขาบ้างสัก ๒-๓ บาท แล้วก็นั่งลงคุยกัน เดี๋ยวก็ได้เรื่องเท่านั้นแหละ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฝึกคนให้มีปัญญา วิธีการของพระองค์ท่านเป็นอย่างไร พวกมหาดเล็กทุกคน ตั้งแต่เจ้าพระยาพระยาลงมา ต้องมาเล่าอะไรถวายเวลาเสวยพระกระยาหารตอนเย็น ซึ่งเป็นเวลาค่ำคือเที่ยงคืน พระองค์บรรทมเวลา ๐๓.๐๐ นาฬิกา และตื่นบรรทมเมื่อเที่ยงวัน เวลาเสวยพระกระยาหารเย็นนั้นกะเวรไว้ว่า วันนี้เวรของคนนั้นต้องหาเรื่องมาเล่าถวาย พวกนั้นไม่รู้จะเล่าอะไรต้องไปเที่ยวหาเรื่องตามตลาดบ้าง ตามเรือนจำบ้าง ตามที่ต่างๆ นำมาเล่าถวาย นี่คืออุบาย พระองค์เป็นเจ้าแผ่นดิน ไม่ได้เสด็จไปไหน จะทรงทราบเรื่องของคนทั่วไปได้อย่างไร จึงทรงใช้พวกมหาดเล็กให้ไปสืบเสาะเรื่องราว เรื่องในคุกในตะราง เรื่องในตลาดขายของสด เรื่องแม่ค้าเรือแพ อะไรหลายอย่าง แม้เรื่องที่ไหนๆ ก็นำมาเล่าถวายทั้งหมด เมื่อถึงเวรของพระองค์ท่าน ก็ต้องทรงเล่าให้มหาดเล็กฟังเหมือนกัน แต่ทรงเล่าเรื่องที่เป็นความรู้เช่น เล่าเรื่องเมืองนอกเมืองนา เรื่องความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วันไหนทรงเล่าพวกมหาดเล็กก็พากันสนใจฟัง ต่างบันทึกเก็บไว้ แต่ถ้าวันไหนพวกมหาดเล็ก

เล่า คนอื่นๆ ก็นั่งฟังเฉยๆ มีบางคนเล่าๆ ไปบางทีไปกระทบพระองค์ท่าน ทรงทราบก็ไม่กริ้ว ถ้าใครเล่าดีก็ประทานรางวัลให้ด้วย น้ำพระทัยของพระองค์ท่านใหญ่ยิ่ง มีแต่ความเมตตากรุณา มีสมาธิดีเลิศ เวลาทรงพระอักษรไม่มีต้องแก้ ทรงฉันท์ ทรงกลอน ทรงกาพย์ ด้วยดินสอดำ มีคนเหลาคนหนึ่ง เหลาใส่ถ้วยไว้ เขียนเสร็จส่งให้คนเหลา คนเหลาทำหน้าที่แต่เหลาดินสออย่างเดียว ต้นฉบับของพระองค์ท่านก็เรียบร้อยดี พวกเราก็เหมือนกัน ต่อไปข้างหน้าไปเป็นครูเป็นอาจารย์ ออกไปตามบ้านนอกบ้านนา ต้องคุยกับชาวบ้าน จะรู้เรื่องอะไรเยอะแยะ ไปคุยทำความสนิทสนมกับเขา คุยพูดจาวิสาสะกัน ไต่ถามความเป็นอยู่อะไรต่ออะไรเรื่อยไป เรียกว่า หาปัญญา

ผู้ใดมีกำลัง ๕ ประการนี้ คือ มีศรัทธา มีความเพียร มีสติ มีสมาธิ และมีปัญญา แล้วเรียกว่า ผู้นั้นมีกำลังภายในสำหรับเป็นพื้นฐานที่จะก้าวหน้าต่อไปในชีวิต อันจะเกิดประโยชน์แก่ตัวเราในกาลข้างหน้า นี่ประการหนึ่ง

ประการที่สอง ผู้ที่เป็นคนดี ต้องมีธรรมเจ็ดอย่าง ธรรมทั้งเจ็ดนี้สำคัญมาก เรานำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ทุกอย่าง ได้แก่ ๑. เป็นผู้รู้เหตุ ๒. เป็นผู้รู้ผล ๓. รู้จักตน ๔. รู้จักประมาณ ๕. รู้จักเวลา ๖. รู้จักประชุมชน ๗. รู้จักบุคคล จำง่ายๆ ว่า เหตุ ผล ตน ประมาณ กาล บริษัท บุคคล รวมเป็น ๗ ประการ ถ้าพูดตามภาษาบาลี เขาเรียกว่า ธมฺมญฺญุตา

รู้เหตุ อตฺถญฺญุตา รู้ผล อตฺตญฺญุตา รู้จักตน มตฺตญฺญุตา รู้จักประมาณ กาลญฺญุตา รู้จักเวลา ปริสญฺญุตา รู้จักบริษัทชุมนุมชน ปุคฺคลปโรปรญฺญุตา รู้จักบุคคล เจ็ดอย่างนี้เป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งผู้ดำรงชีวิตอยู่ในโลกต้องรู้เรื่องเหล่านี้

๑.๒ ธมฺมญฺญุตา และ อตฺถญฺญุตา สองข้อต้น เรียกว่า รู้เหตุรู้ผล พระพุทธศาสนาสอนเป็นหลักแก่เราไว้แล้วว่า สิ่งทั้งหลายเกิดจากเหตุ ไม่มีเหตุ ผลจะเกิดขึ้นไม่ได้เป็นอันขาด นี่เรียกว่า เป็นบรรทัดฐานเบื้องต้น ที่เป็นหลักสำคัญในเรื่องนี้ ต่อไปเราก็ต้องศึกษาว่า มีเหตุเป็นอย่างไร พบผลต้องสาวไปหาเหตุ พบเหตุต้องสาวไปหาผล ว่าทำเหตุอย่างนี้ผลมันจะเกิดอะไรขึ้นมา ถ้าไปเห็นผลอะไรปรากฏอยู่แล้ว เราก็ต้องนึกต่อไปว่าผลอันนี้มาจากอะไร มีอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดสิ่งนี้ขึ้น การรู้เหตุรู้ผลของเรื่องต่าง ๆ อย่างนี้ ทำให้เราเป็นผู้ไม่งมงาย ไม่ถูกใครหลอกง่าย ๆ ไม่ให้ใครจูงจมูกเราไปในทางผิด แต่ว่าเราเป็นคนมีปัญญาใช้เหตุใช้ผลอยู่ตลอดทุกเรื่อง คนที่ไม่ใช้เหตุผลนั้นเขาเรียกว่าอะไร เรียกว่า เป็นคนเจ้าอารมณ์ พวกเจ้าอารมณ์นี่วุ่นวาย ขาดเหตุผล ใช้แต่อารมณ์เสียเรื่อยไป ไม่ได้พิจารณาให้รอบคอบว่าอะไรเป็นอะไร มันมาอย่างไร ไปอย่างไร แล้วก็ใช้แต่อารมณ์โกรธบ่อยเกลียดบ่อย บ่นบ่อย เรียกว่า คนเจ้าอารมณ์ ไม่ใช้เหตุใช้ผล เป็นการไม่ดี คนที่เป็นคนเจ้าอารมณ์นี้เป็นทุกข์ แต่คนใช้เหตุผลไม่มีความทุกข์ เพราะรู้ต้นสายปลายเงื่อนหมด รู้ว่าอะไรเป็นอะไร

มาอย่างไร ไปอย่างไร เราต้องคิดค้นในเรื่องอย่างนี้อยู่ตลอดเวลา เช่น สมมุติว่าเกิดมีข่าวขึ้นในหน้าหนังสือพิมพ์ เขาลงข่าวว่าอย่างนั้น เราอ่านข่าวแล้วก็ต้องนึกว่ามันมาจากเหตุอะไร ทำไมจึงได้เกิดเรื่องนี้ขึ้น นี่เราคิดสาวหาเหตุ เพราะว่ามีผลปรากฏอยู่แล้ว ถ้าหากว่าเราจะทำอะไรเราก็ต้องนึกว่าทำอย่างนี้แล้วมันจะเกิดอะไรขึ้นต่อไปข้างหน้า จะเป็นความเสื่อมหรือจะเป็นความเจริญ จะเป็นสุขหรือจะเป็นทุกข์ จะเบียดเบียนตน เบียดเบียนคนอื่นหรือไม่ ต้องพิจารณาด้วยปัญญา ในเรื่องเหตุผลนั้น ๆ เรื่องนี้สำคัญมาก อยู่ในสังคมมนุษย์ในยุคปัจจุบันนี้ต้องอยู่ด้วยการใช้เหตุผล อย่าอยู่ด้วยการใช้อารมณ์ ทำไมจึงกล่าวเช่นนั้น ก็เพราะว่าสังคมมนุษย์ในปัจจุบันนี้เป็น สังคม แห่งการ โฆษณา ชวนเชื่อ การเมือง ก็มีการ โฆษณา ชวนเชื่อ เศรษฐกิจก็มีการโฆษณาชวนเชื่อ แม้เรื่องศาสนาก็มีการโฆษณาชวนเชื่ออยู่เหมือนกัน ถ้าเราไม่ใช้ปัญญาหาเหตุผลให้รอบคอบแล้ว เราจะตกเป็นเบี้ยล่างของการโฆษณาชวนเชื่อตลอดไป เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ความร้อน เพราะฉะนั้นเรื่อง ในสังคม ปัจจุบันนี้ จำเป็นมาก ที่เราจะต้องคิด ไตร่ตรองหาเหตุหาผลของเรื่องนั้น ๆ ว่ามันคืออะไร มาจากไหน เป็นประโยชน์อย่างไร เราควรจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้นในรูปอย่างใด เราต้องคิดไปในทำนองอย่างนี้ แล้วเราจะไม่ต้องตกเป็นเบี้ยล่างของใคร ๆ ในเรื่องการโฆษณา นี่ใกล้สมัยเลือกตั้งแล้ว พวกเราบางคนอาจจะมีสิทธิเลือกตั้งกับเขาด้วย เป็นสมัยแห่งการโฆษณาชวนเชื่อ แล้วแต่ละคนก็วิเศษจุติลงมาจากฟากฟ้าทั้งนั้นแหละ ก่อนสมัยเลือกตั้งละก็วิเศษทั้งนั้นแหละ แต่พอเลือกตั้งเสร็จแล้วไม่

ได้เรื่องก็มี เพราะฉะนั้นเราต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ ต้องดูฐานะ ดูคุณวุฒิ ดูอายุของเขา ดูความรู้ ความสามารถ ความซื่อสัตย์สุจริต ผลงานที่เขาได้กระทำมาในอดีต เป็นเครื่องวินิจฉัยว่า เขาเป็นคนอย่างไร อย่าตัดสินใจง่าย ๆ เลือกลงไปจะเดือดร้อน เราไปซื้อข้าวซื้อของก็เหมือนกัน เขาโฆษณาว่าวิเศษอย่างนั้นอย่างนี้ อย่าไปซื้อง่าย ๆ ต้องพิจารณาดูว่าดีจริงไหม จำเป็นแก่ชีวิตของเราจริงหรือไม่ ถ้าเห็นว่าจำเป็นก็ซื้อ แต่ถ้าไม่จำเป็นก็งดไว้ก่อน โดยอาศัยเหตุผล แม้การศึกษาเรื่องอะไรก็ต้องใช้เหตุผลตลอดเวลา ผู้ใดที่ใช้ปัญญาพิจารณาค้นคว้าหาเหตุผลในสิ่งต่าง ๆ ผู้นั้นจะไม่ถูกตบตาง่าย ๆ แต่จะเป็นคนมีสติปัญญากำกับตนอยู่ตลอดไป

๓. **อตฺตญฺญุตา** หมายความว่าให้รู้จักตัวเองว่า เราเป็นเพศอะไร เราเป็นหญิง เราเป็นชาย เราเป็นผู้น้อย เราเป็นผู้ใหญ่ เราเป็นศิษย์ เราเป็นครู เราเป็นอะไร ก็ให้รู้ว่าเป็นอะไร เช่น เราเป็นหญิง ทำตนสมกับเป็นหญิงหรือไม่ บางทีเป็นครึ่งหญิงครึ่งชาย ผู้ชายบางคนก็เหมือนกัน ครึ่งชายครึ่งหญิง เป็นกันคนละครึ่ง ตัวเป็นผู้ชาย หัวเป็นผู้หญิงไปก็มี ไว้ผมรุ่มร่ามไปแย่งตำแหน่งของผู้หญิงมาไว้บนหัวเสียแล้ว เขาเรียกว่า ครึ่งหญิงครึ่งชาย เหมือนคำที่เขาเรียกว่า กินนร นั่นแหละ กินนร ตามศัพท์ แปลว่า คนอะไร หมายถึง ครึ่งมนุษย์ครึ่งสัตว์ เห็นเข้าแล้วก็สงสัยว่า คนอะไร เราก็เหมือนกัน เป็นหญิงก็ให้เห็นว่าเป็นหญิง กิริยาท่าทาง การพูดจา ความประพฤติปฏิบัติให้ตรงกับกุลสตรี ต้องคำนึงไว้ อย่าโลดโผนโจนทะยาน สมัยนี้เขาเอาอย่างคนสมัยใหม่ จะเดินเหิน

ก็ไม่ค่อยจะเรียบร้อย เราเป็นครูนะ การเป็นครูต้องเรียบร้อย เรียกว่าเป็นแม่พิมพ์ ไปอยู่ในที่ใดต้องให้รู้ว่าเราเป็นครูเป็นอาจารย์ ต้องทำตนให้เป็นผู้นำในทางจิตใจของเด็ก นำไปในทางถูกทางชอบ เรียกว่า รู้จักตัวเราในฐานะว่าเป็นอะไร รู้ว่าอายุเราขนาดไหน เราเป็นผู้มีอายุน้อย เราเป็นผู้มีอายุมาก คนเราต้องมีผู้ใหญ่ผู้น้อย ผู้น้อยต้องเดินตามผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ก็ต้องเดินนำผู้น้อย ถ้าผู้น้อยจะไปนำผู้ใหญ่มันก็วุ่นวาย ถ้าเราอยู่กับผู้ใหญ่สมมุติว่า ผู้ใหญ่ทำอะไรไม่เหมาะไม่ควร วิธีการที่ใช้อยู่ในสมัยนี้คือ เดินขบวนขับไล่นั้นไม่เหมาะ เรามีวิธีแยบยลดีกว่าคือ ทำแบบไทย อย่าเอาแบบฝรั่งมาใช้ การทำแบบไทยก็คือ เราเข้าไปกระซิบกระซาบ ขอโทษหน่อย เช่น ครูบาอาจารย์ เราต้องขอโทษ ต้องขอโอกาส ภาษาพระเขาเรียกว่า **ขอโอกาส** สมมุติว่าพระผู้น้อยจะไปพูดกับพระผู้ใหญ่ ไปถึงกราบแล้วก็ว่า ขอโอกาสหน่อยนะครับ ผมมีเรื่องจะพูดนิดหน่อย อย่าถือโทษถือโพยกันเลย พระผู้ใหญ่ก็บอกว่า อนุญาตให้คุณพูดได้ตามชอบใจ เราก็เสนอแนะว่า อันนั้นไม่เหมาะไม่ควร การที่ประพฤติปฏิบัติอยู่ไม่เหมาะไม่ควร ประชาชนเขาติฉินนินทาเสียหายแก่วงการพระพุทธศาสนา ขอให้หยุดเสียตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ท่านผู้ใหญ่ก็สำนึกได้ทันที ท่านละอาย ท่านก็จะเลิกไม่กระทำเช่นนั้นอีกต่อไป วิธีนี้ไม่ช้าน้ำไม่ขุ่น ไม่กระทบกระเทือนจิตใจ ครูบาอาจารย์ของเราก็เหมือนกัน สมมุติว่ามีการกระทำอะไรไม่เหมาะไม่ควร เราเห็นว่าจะเสียหาย เราก็ไปกระซิบได้ เข้าไปใกล้แล้วก็บอกว่า

อย่างนั้นไม่เหมาะไม่ควร อาจารย์ควรจะแก้ไข อาจารย์มีเหตุผลก็ไม่โกรธ แต่ถ้าขาดเหตุผลก็โกรธเราเหมือนกัน ถ้าเราไปพูดอย่างนั้น อาจารย์สำนักได้ ละอายใจ เพราะลูกศิษย์มาเตือน การทำเช่นนี้คนภายนอกไม่รู้ เรื่องภายในบ้าน เราอย่าไปให้คนนอกเขารู้ เช่น ในสถาบันการศึกษาของเรานั้นถือว่า เราอยู่ในครอบครัวเดียวกัน เขาเรียกว่า อยู่ภายในบ้าน เรื่องภายในบ้านของเรานั้นเราจัดเงียบๆ ไม่ให้คนภายนอกรู้ ถ้าเราจัดออกฉาวติดไมโครโฟนสนั่นหวั่นไหวสี่ทิศ คนภายนอกเขาก็รู้ว่าภายในบ้านเราไม่ดี เป็นการไม่เหมาะ ในธรรมะท่านสอนไว้เหมือนกัน บอกว่า ไฟข้างในอย่านำออกข้างนอก ไฟข้างนอกก็อย่านำเข้ามาข้างใน คำว่าไฟ ในที่นี้หมายถึง ความชั่ว ความไม่ดี อะไรที่อยู่ในบ้านเราอย่านำออกไปข้างนอก คือไม่ให้คนนอกเขารู้ ไฟข้างนอกเอามาคุยกันแล้วเกิดอารมณ์ร้ายกาจ เราก็ไม่เอามา อย่างนี้เป็นการประพฤติชอบ การขอโอกาส แสดงว่าเราเป็นคนรู้จักฐานะว่า เราเป็นผู้น้อย เจียมเนื้อเจียมตัว ถ้าสิ่งที่เกิดขึ้นจะกระทบกระเทือนแก่สถาบัน เราก็พูดกันโดยความสงบ ผู้ที่มีปัญญานั้นสะกิดนิดหน่อยก็พอแล้ว ไม่ต้องสะกิดดังๆ

นี่เป็นเรื่องสำคัญ อย่าใช้อารมณ์ เหตุการณ์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้ มักใช้อารมณ์กันมากไม่ใช้เหตุผล ถ้าใช้เหตุผลตามหลักธรรมนี้แล้ว ก็ไม่วุ่นวาย ไม่ยุ่ง ถ้าใช้อารมณ์ยิ่งวุ่นวาย ยิ่งดังขึ้นไปเรื่อย ก็เป็นอาหารของหนังสือพิมพ์ เมื่อลงข่าวแล้วเขาก็ได้สตางค์ เราก็เป็นผู้ช่วยเหลือ

ให้เขาได้ทำข่าวกันต่อไป สิ่งใดที่ไม่จำเป็นให้เป็นข่าวลงหนังสือพิมพ์ เราก็ทำเงียบ ๆ พูดจากันตามประสาคนคุ้นเคยกัน เคารพนับถือกัน อย่างนี้เป็นการกระทำที่ชอบที่ควร เพราะรู้จักตัวเราว่าเป็นอย่างไร ในที่ทุกแห่งต้องรู้จักว่า ตัวเราคือใครจะนั่งจะยืนจะเดินจะทำอะไรต้องรู้จักฐานะ แล้วก็สบาย

๔. **มตฺตญฺญุตา** สอนให้รู้จักประมาณ รู้จักประมาณในการหา รู้จักประมาณในการเก็บ รู้จักประมาณในการใช้ รู้จักประมาณในการกิน การนุ่งการห่ม การประกอบกิจการงานทุกอย่างต้องมีความประมาณ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า มตฺตญฺญุตา สทา สาธุ ความรู้จักประมาณคือพอดีย่งประโยชน์ให้สำเร็จ เพราะฉะนั้นเราจะต้องรู้จักประมาณตัวของเราว่าเราหาเงินได้เท่าไร ใช้สักเท่าไร เช่น เวลานี้เราเป็นนักศึกษา คุณพ่อคุณแม่ให้เงินเราเดือนละเท่าไร เราควรจะใช้สักเท่าไร อันใดควรใช้อันใดไม่ควรใช้ ให้สงสารคุณพ่อคุณแม่ที่อยู่ทางบ้าน บางคนก็เป็นชาวนา ลูกเขียนจดหมายไปขอเงินบ่อย ๆ ก็ต้องเอานาไปจำนองเขาไว้เพื่อให้ลูกเรียนหนังสือ เราอย่าจ่ายมากท่านจะลำบากเดือดร้อน ตัดสิ่งที่ไม่จำเป็นออกเสียบ้าง เช่น ไม่สูบบุหรี่ เพราะว่าไม่ได้ประโยชน์อะไร เหล้าก็อย่าไปดื่มเพราะไม่จำเป็น อย่าไปหัดเลยของอย่างนั้น หัดดื่มเหล้า หัดสูบบุหรี่ หัดไปมองดูโลกอะไรต่าง ๆ ไม่ต้องดูก่อนก็ได้ ให้เรียนจบก่อนค่อยไปดูว่าโลกเป็นอย่างไร ไม่จำเป็นในเวลานี้ สิ่งใดไม่ควรจ่ายก็ไม่จ่าย สิ่งใดไม่ควรกินก็

ไม่กิน สิ่งใดไม่ควรดื่มก็ไม่ดื่มสิ่งใดไม่ควรไปเราก็ไม่ไป อย่างนี้เรียกว่ารู้จักพอดีของชีวิต กินก็ต้องพอดี นุ่งห่มก็พอสมพอควรไม่หรูหราฟู่ฟ่าเกินไป เอาแต่ประโยชน์ การนุ่งการห่มอย่าให้สิ้นเปลืองเงินทองมาก เพราะว่าเรายังหาเงินเองไม่ได้ ให้รู้จักประมาณ แม้การประกอบกิจการงานก็ต้องรู้จักประมาณ จะเรียนหนังสือก็ต้องพอดี เรียนมากจนตาเบี่ยกตาแฉะ พอถึงวันสอบไล่ มองหนังสือไม่เห็นแล้ว ก็ไปไม่รอดเหมือนกัน เพราะไม่พอดี ถ้าว่าเรียนๆ ไปก็พักเสียหน่อย ล้างตาเสีย หลับตาเสียก็ได้ หลับตาเสียสักพักหนึ่ง ถ้าง่วงนอนเสียก็ได้ พอนอนเต็มตื่นก็ลุกขึ้นเรียนต่อตอนดึกๆ อีก ขณะนั้นคนเขาหลับหมด เราเรียนสบาย ไม่วุ่นวาย ไม่หนวกหูออกกำลังมากเกินไปก็ไม่ดี น้อยเกินไปก็ไม่ดี ให้พอดีๆ เรื่องความพอดีนี้ลำบากเหมือนกัน ไม่รู้ว่าเท่าไรจึงจะพอดี เราต้องจัดของเราเอง ต้องบอกว่าเท่านี้พอแล้ว นั่นก็พอดีได้ละ เท่านั้นก็สบาย

๕. **กาลญญุตา** หมายความว่า รู้จักเวลา เวลานี้สำคัญ รู้จักว่าเวลานี้ควรทำอะไร เวลานั้นควรทำอะไร เช่น เวลาของพุทธบริษัท เวลาฟังธรรม เวลาสวดมนต์ภาวนา เวลานั่งสงบจิต เวลาสนทนาธรรม เขาแบ่งเป็นเวลาไว้ พวกเราที่เป็นนักศึกษาก็เหมือนกัน ถึงเวลาเรียนต้องเรียน ถึงเวลาเล่นก็เล่น ถึงเวลาพักผ่อนก็พักผ่อน เวลาไหนทำอะไรก็ทำเฉพาะเรื่องนั้น อย่าให้หลายเรื่องจะวุ่นวาย ไม่ได้ประโยชน์เต็มเม็ดเต็มหน่วย และที่สำคัญเกี่ยวกับเวลาก็คือ ให้รู้ว่าเวลาเป็นของมีค่าสำหรับชีวิต ผ่านไปแล้ว

เอาคืนไม่ได้ เวลาผ่านไปไม่ได้ผ่านไปเปล่าๆ แต่เวลาทำให้เราแก่ลงไปด้วย ถ้าเป็นเด็กๆ ก็เรียกว่า เวลาทำให้แก่ขึ้น ถ้าโตเต็มที่แล้ว เวลาก็ทำให้แก่ลง เพราะฉะนั้นจะต้องรู้เวลา แล้วใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ในการศึกษา ในการทำงาน ในการละความชั่ว ในการประพฤติความดี ในการทำจิตใจให้สะอาด จึงจะชื่อว่าเวลามีราคาสำหรับชีวิต

๖. **ปริสญฺญุตา** ให้รู้จักประชุมชน ก็คือสังคมนั่นเอง ให้รู้ว่าที่นั้นเป็นที่ประชุมของพวกอันธพาล อย่าเข้าไป เพราะเราไม่ใช่พวกอันธพาล นี่เป็นชุมนุมของพวกนักเลงเหล้าเราไม่ใช่คอเหล้าอย่าไปนั่งใกล้เขา เดี๋ยวเขาชวนให้ดื่ม เราไม่ดื่มเขาจะหาว่าไม่ร่วมพวกจะลำบาก ประชุมชนของนักการพนันเราก็ไม่เข้า ประชุมชนของคนไม่ดีเราก็ไม่เข้า แต่ถ้าชุมชนไหนเป็นที่ประชุมของบัณฑิต ผู้รู้ ผู้ฉลาด เราเข้าใกล้ ไปนั่งในสมาคมนั้น ประชุมนั้น แต่การไปในที่ประชุมควรจะรู้ว่าไปอย่างไร การแต่งตัวต้องให้พอเหมาะพอสมแก่ที่ประชุมนั้นๆ เช่น เวลาเผาศพเขาแต่งสีดำกัน เราแต่งสีชมพูไป เขาก็หาว่าไม่รู้จักปริสญฺญุตา เวลาเขามีงานมงคล เราแต่งดำทั้งชุดไป ก็ไม่ถูกเรื่องอีกนั่นแหละ เรียกว่า ไม่รู้จักประชุมชนในที่นั้น ในสมาคมอันธพาลก็เหมือนกัน เราไปพูดเรื่องดีก็ไม่ได้ เช่น ไปถึงบอกว่า พี่น้องทั้งหลายมาฟังธรรมกันเถอะ พวกอันธพาลก็เอาแก้วขว้างหัวให้เท่านั้นเอง เพราะไม่ใช่เวลาที่จะพูดธรรมะกับพวกนั้น เราไปพูดเช่นนั้นไม่ได้ ข้อนี้ต้องรู้ไว้ รู้ว่าเขาประชุมกันด้วยเรื่องอะไร มีประโยชน์มีโทษ

อย่างไร ควรเข้าใกล้หรือควรจะอยู่ห่าง ข้อนี้สำคัญมาก โดยเฉพาะในสังคมปัจจุบัน

๗. **ปุคฺคลปโรปรญฺญุตา** เรียกว่า รู้จักบุคคล เป็นข้อสุดท้าย รู้อย่างไรรู้ว่าคนนี้ดีควรคบ คนนี้เป็นคนไม่ดีไม่ควรคบ รู้ว่าคนนั้นเป็นผู้ใหญ่ เราควรเข้าใกล้ รู้ว่าคนนี้เป็นผู้น้อย เราก็ควรเข้าใกล้ในฐานะเป็นผู้ใหญ่ เอาตัวเขากับตัวเรามาเปรียบกัน ถ้าเราเป็นผู้ใหญ่เข้าใกล้ผู้น้อยต้องทำตนเป็นพี่เลี้ยง ถ้าเขาเป็นผู้ใหญ่ เราเป็นผู้น้อย ก็ทำตนเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน รับฟังคำสอน คำเตือน ด้วยดี อย่างนี้เรียกว่า รู้จักบุคคลที่เข้าไปหา เรื่องนี้สำคัญ บุคคลก็ดี บริษัทก็ดี ถ้าทำไม่ถูกกาลเทศะละก็วุ่นวาย ทำให้เกิดความเสียหายได้ เราจึงต้องรู้เรื่องนี้ เพราะว่าธรรมะข้อนี้ซึมซาบอยู่ในนิสัยคนไทยทั่วไป

สัปปุริสธรรม ๗ ข้อนี้ ซึมซาบอยู่ในจิตใจเป็นสันดานของคนไทย ก็ว่าได้ รู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้เวลา รู้บริษัท รู้บุคคล ไม่ค่อยเสียเข้าประชุมไหนก็ไม่เสีย เช่นในที่ประชุมใหญ่ๆ ในสมัชชาแห่งชาติ คนไทยไม่เคยทำเก้งก้างในที่ประชุมนั้น ไม่เคยเสียชื่อ บางประเทศทำเสียชื่อ ไม่รู้จักกาลเทศะ ไปแสดงหน้าแต้มสิบแต้มออกไปบ้าง บางทีก็เกินพอดีไป แต่คนไทยไม่ว่าไปประชุมในสังคมใดในโลกมักได้รับเกียรติ เขาให้เกียรติว่า เป็นสุภาพชนเป็นคนเรียบร้อย เพราะว่าเรามีวัฒนธรรมของเรา มีจริยธรรมของเรา ยึดมั่นถือมั่นอยู่ในสิ่งเหล่านั้น การไปในที่นั้นจึงไม่เกิดความเสียหาย นี่เรียกว่า เป็นเรื่องดี มีประโยชน์ เป็นคุณค่าเราควรจะได้เอาไปไว้เป็นหลักในชีวิตประจำวัน

ประการที่สาม คนที่เป็นคนดีนั้น ย่อมเป็นผู้มีจิตใจดีงาม เช่น จะไปปรึกษาอะไรกับใคร ไม่ปรึกษาเพื่อเบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่น จะคิดอะไรก็ไม่คิดเพื่อเบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่น จะทำอะไรก็ไม่ทำเพื่อเบียดเบียนตนและเบียดเบียนผู้อื่น มีปรกติมีความเห็นชอบ เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว สุขทุกข์เสมอเจริญอยู่ที่ตัวเรา แล้วอีกอันหนึ่งก็คือว่าเออเฟื่อในการให้ทาน คนดีเขายินดีในการให้ ให้ด้วยความเคารพ แม้จะให้คนขอทานก็ให้ด้วยความเคารพ ไม่ใช่โยนให้ทิ้งให้เหมือนของไม่กินแล้วเอาไปทิ้ง แต่ใส่ให้ด้วยความเคารพ เช่น เราไปเห็นคนขอทานตาบอด "ทำบุญทำทานแก่คนตาบอดเจ้าข้า" เราไปถึงก็ค่อย ๆใส่ ใส่ด้วยความตั้งใจด้วยอนุเคราะห์ ไม่ใช่พอเดินออกมาโยนให้มันหน่อยพอให้มันพ้น ๆ ไปเขาเรียกว่า ไม่เป็นแบบของคนดี ก็ในเมื่อจะให้ก็ควรให้ด้วยความตั้งใจให้ของที่เป็นประโยชน์แก่เขา เช่น คนตาบอดเราไปซื้อแว่นให้ก็ไม่ได้เป็นประโยชน์อะไร คนหัวล้านซื้อหวีให้โหลหนึ่ง ให้เอาไปใช้ก็ไม่ได้ประโยชน์อะไร คนมือด้วนให้แหวนก็ไม่ได้ประโยชน์อะไร เราต้องรู้ความต้องการของคนเหล่านั้นว่า เขาต้องการอะไร ต้องการอาหารให้อาหาร ต้องการเสื้อผ้า ต้องการยา ต้องการอะไรเราจัดให้ อย่างนี้เรียกว่า ปรกติของคนดีมีนิสัยเออเฟื่อเผื่อแผ่ ยินดีในการให้ ยินดีในการช่วยเหลือ มีปรกติคิดไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ได้ แต่เห็นแก่ประโยชน์และความสุขส่วนรวมอยู่ตลอดเวลา อย่างนี้เป็นลักษณะของคนดี วันนี้พูดเรื่องธรรมะที่ทำคนให้ดีให้งาม อัน

เราควรจะนำไปใช้ในชีวิตประจำวันในกาลต่อไปข้างหน้า ถึงเวลานี้ก็ต้องใช้ธรรมะเหมือนกัน ลมหายใจใช้ทุกเวลา หยุดใช้เมื่อใดตายเมื่อนั้น จิตใจคนเราถ้าไม่มีธรรมะก็ตาย เรียกว่าตายจากคุณงามความดี ตายทางร่างกายนั้นไม่วุ่นวายหรอก แต่ตายจากคุณงามความดีวุ่นวายมาก เพราะตัวยังไม่ตาย อยู่ในสังคมด้วยความวุ่นวายเดือดร้อน เกิดเป็นความทุกข์เป็นปัญหาแก่สังคมมาก เราจึงควรจะให้เป็นผู้มีจิตใจปรกติ เพราะมีธรรมะเป็นเครื่องคุ้มครองรักษา อยู่ในที่ใดไปในที่ใดก็อยู่เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขของบุคคลในท้องที่นั้น อันนี้ก็จะช่วยให้สิ่งทั้งหลายเป็นปรกติ มีความสุขความก้าวหน้าตามสมควรแก่ฐานะ

คำบรรยายวิชาพุทธศาสน์

โดย พระราชนันทมุนี (ปัญญานันทภิกขุ)

วันพฤหัสบดีที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๗

เวลา ๑๔.๐๐ – ๑๖.๐๐ น.

ณ ห้องประชุมวิทยาลัยวิชาการศึกษา พระนคร

ครั้งที่ ๑๐ กิเลส อุปกิเลส

ดังได้กล่าวมาในบทก่อน ๆ ว่า การศึกษาธรรมะในทางพระพุทธศาสนาของเรานั้น ศึกษาเพื่อให้รู้จักตัวเองเป็นประการต้น แล้วประการต่อมาจึงศึกษาเพื่อให้รู้จักสิ่งที่เกิดขึ้นกับตัวเรา ศึกษาเพื่อให้รู้สาเหตุของสิ่งนั้น ศึกษาเพื่อให้รู้ว่าเราจะแก้ไขสิ่งนั้นโดยวิธีใด นี่คือจุดมุ่งหมายของการศึกษาข้อธรรมะ เพื่อให้รู้จักตัวเอง เพื่อให้รู้จักสิ่งที่เกิดขึ้นกับตัวเรา เพื่อให้รู้สาเหตุของเรื่องนั้น และเพื่อให้รู้ว่าจะมีการแก้ไขเรื่องนั้นได้โดยวิธีใด อันเป็นหลักมุ่งหมายสำคัญเกี่ยวกับการศึกษา เรื่องเกี่ยวกับตัวเราเองนั้นก็ได้รู้กันมาแล้วตั้งแต่เบื้องต้นในเรื่องอนัตตลักขณสูตรเทศนาครั้งที่ ๒ ของพระพุทธเจ้า สอนให้รู้เรื่องตัวเราโดยเฉพาะ คือท่านแยกตัวเราออกเป็นขันธ์ ๕ หรือนามรูป ขันธ์ ๕ ก็คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ขันธ์ ๕ นั้นถ้าย่นลงเป็น ๒ ก็เป็นนาม เป็นรูป ซึ่งทุกคนได้

พึงมาแล้วในตอนก่อน ที่นี้เมื่อรู้จักตัวเราว่า คือ นามรูปแล้วก็ควรจะรู้ต่อไปว่าสิ่งที่เกิดขึ้นกับตัวเรานั้นมีอะไรบ้าง อันสิ่งที่เกิดขึ้นกับตัวเรานั้นก็มีอยู่ ๒ ประการ ที่สำคัญคือสิ่งที่เป็นฝ่ายกุศลประการหนึ่ง และสิ่งที่เป็นฝ่ายอกุศลอีกประการหนึ่ง สิ่งที่เป็นกุศลนั้นเป็นไปในทางดี สิ่งที่เป็นอกุศลนั้นเป็นไปในทางชั่ว ทางร้าย เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้มีความวุ่นวาย เป็นทุกข์ด้วยประการต่างๆ ในด้านที่เป็นกุศลนั้นเราไม่จำเป็นต้องรู้มากก็ได้ แต่ในด้านที่เป็นอกุศลจำเป็นต้องรู้ให้ละเอียด เพื่อจะได้หาทางแก้ไขป้องกันไม่ให้เกิดขึ้นในตัวเราต่อไป จึงเป็นเรื่องที่ควรจะรู้ควรจะเข้าใจไว้

สิ่งที่เป็นอกุศลนั้นเรียกว่า กิเลส มีประเภทต่างๆ กิเลส แปลว่าสิ่งที่ทำให้เศร้าหมอง ธรรมดาใจของคนเรานั้นโดยปรกติไม่ได้เศร้าหมองอยู่ตลอดเวลา มีความผ่องใสอยู่โดยธรรมชาติ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ปภสฺสรมิทำ ภิกฺขเว จิตฺตำ ตญฺจ โข อาคนฺตุเกหิ อุปกิลิฏฺฐำ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จิตเป็นธรรมชาติประภัสสร คือ ผุดผ่องตลอดเวลา แต่อาศัยสิ่งที่เป็นภายนอกจรเข้ามา เรียกว่า เป็นอาคันตุกะเข้ามาสู่จิต ทำให้จิตนั้นเศร้าหมองขึ้น สิ่งที่ทำจิตให้เศร้าหมองนั้น เรียกว่า เป็นกิเลส กิเลสนี้มีชื่อต่างๆ มีอย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียดที่ซ่อนซาบอยู่ในใจของเรา หรือว่าเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ฝังอยู่ในจิตใจ ในเรื่องนี้ขอให้ทราบไว้ด้วยว่า นิสัยใจคอของคนเรานั้น เกิดขึ้นจากการกระทำบ่อยๆ คิดบ่อยๆ ในเรื่องใด เราก็เป็นผู้มีปรกติเป็นอย่างนั้น สิ่งที่เราเป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ คือ

ผลของความคิดในเวลาที่ล่วงมาแล้ว เช่น เราเคยคิดอะไรมากในสมัยเป็นเด็ก มาเวลานี้เราก็เป็นไปตามความคิดนั้น ถ้าเราคิดในเรื่องดีมากใจเราก็ดีอยู่ตลอดเวลา เวลานี้ยังดีอยู่ ถ้าเราคิดเรื่องชั่วเรื่องเศร้าหมองมาก ใจก็ชั่วเศร้าหมองเพราะความคิดนั้น เพราะฉะนั้นชีวิตในขณะนี้คือผลของความคิดในขณะก่อน เพราะฉะนั้นคนเรานี้เป็นอยู่ในรูปใด ก็โดยอาศัยการสร้างสมมาตั้งแต่เบื้องต้น เราจึงเป็นอย่างนั้น สิ่งที่เราสะสมไว้ถ้าเป็นไปในด้านดีก็ทำให้เราดีขึ้น ถ้าสะสมสิ่งที่เป็นความชั่วไว้ จิตใจก็ตกต่ำลงไปทุกวันทุกเวลา ที่เราเรียกคนบางคนว่าเป็นผู้มีกิเลสหนา ก็หมายความว่า ผู้นั้นสะสมความชั่วไว้ในใจมากจึงกลายเป็นคนมีกิเลสหนาไป คนใดที่เราพูดว่ากิเลสเบาบางก็หมายความว่าสะสมความชั่วไว้น้อย มีสติปัญญาคอยระมัดระวังไม่ให้กิเลสกลุ้มรุมจิตใจ แม้ว่าจะเกิดขึ้นก็รู้เท่ารู้ทันแล้วพยายามขจัดบั่นเบาเสีย เหมือนกับพื้นบ้านของเราเดือนหนึ่งไม่เคยถูสักครั้งหนึ่ง ฝุ่นก็หนาเตอะเท่านั้นเอง แต่ถ้าถูทุก ๓ วัน ก็ค่อยยังชั่วหน่อย ถ้าถูทุก ๓ วันก็ดีกว่านั้น ยิ่งถ้าถูเช้าถูเย็นก็จะดีขึ้นไปอีก หลักมีอยู่เช่นนี้ จิตใจของเราก็เช่นเดียวกัน ถ้าไม่มีการขูดเกลา กิเลสก็หนาขึ้น เพราะรับสิ่งภายนอกเข้ามาไว้ด้วยความเขลามากๆ เพราะฉะนั้นธรรมเนียมในทางศาสนาไม่ว่าศาสนาใดจึงมีวันสำหรับขูดเกลา วันสำหรับขูดเกลาก็คือวันพระนั่นเอง เราควรจะถือว่าวันพระเป็นวันขูดเกลาจิตใจให้สะอาด ปราศจากสิ่งเศร้าหมอง เจ็ดวันก็ไปขูดไปเกลากันเสียที่หนึ่ง ค่อยยังชั่วขึ้น หากว่าบีหนึ่งไม่เคยขูดเลย ก็เห็นจะลำบาก

เพราะฉะนั้นคนที่ทำอะไรวุ่นวายย่อมแสดงว่าไม่ค่อยจะได้ขูดได้เกลาจึงมีสภาพเช่นนั้น กิเลสที่เกิดขึ้นในใจคนนั้น ทำให้ใจขุ่นมัวเศร้าหมองเหมือนกับฝุ่นซึ่งมาจับที่ตัวเรา ที่บ้าน ที่เสื้อผ้าของเรา เพราะฉะนั้นเราจึงต้องรู้ว่าอะไรเป็นกิเลส อะไรเป็นสิ่งที่ทำให้ใจของเราเศร้าหมอง กิเลสที่ปรากฏอยู่มากที่เราได้ยินบ่อย ๆ ก็มีอยู่ ๓ ประการ คือ **โลภะ โทสะ โมหะ**

โลภะ หมายถึงความโลภ คืออยากได้ในสิ่งที่มิใช่เป็นของตน ตนไม่มีสิทธิจะได้ ยังไม่ถึงเวลาที่ตนจะพึงมีพึงได้ เกิดความอยากขึ้นมาอย่างนี้เรียกว่าเป็นความโลภเป็นตัวการสำคัญที่จะทำให้ตนกระทำความชั่ว ท่านจึงเรียกว่าเป็นรากเหง้าของอกุศล เป็นรากฐานที่จะเกิดอกุศลประเภทอื่นขึ้น นี่คือตัวโลภะ เป็นตัวแรกที่เกิดขึ้นในใจที่เห็นง่าย ๆ

โทสะ ได้แก่ความคิดประทุษร้ายต่อร่างกาย ต่อทรัพย์สิน ต่ออะไร ๆ ของบุคคลอื่น มีความโกรธเกิดขึ้นเพราะอำนาจโทสะ ถ้าเป็นโทสะเฉย ๆ ไม่มีบุคคลที่สองเข้ามาเกี่ยวข้องก็เพียงแต่ครุ่นอยู่ในใจ ถ้ามีบุคคลที่สองที่สามเข้ามาเกี่ยวข้องก็กลายเป็นความโกรธขึ้นมาทันที คนเราที่เกิดความโกรธนั้นเพราะมีบุคคลอื่น วัตถุอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้เกิดอารมณ์โกรธขึ้นมา แต่ถ้ามีลักษณะโทสะ หมายความว่า จิตคิดประทุษร้ายต่อสิ่งนั้นสิ่งนี้ แต่ยังอยู่ในใจไม่แสดงออกมาให้บุคคลอื่นเห็น แต่ถ้ามีใครเข้ามาเกี่ยวข้องเกิดความโกรธขึ้น ก็กลายเป็น โกธะ คือความโกรธ

โมหะ หมายถึงความไม่รู้ไม่เข้าใจในเรื่องนั้นตามที่เป็นจริง แล้วเป็นเหตุให้เกิดโลภก็ได้ เกิดโกรธก็ได้ เพิ่มความหลงขึ้นมาในใจอีกก็ได้

สามตัวนี้ต้องระวังให้ดี อย่าให้เกิดขึ้นครอบงำจิตใจ ถ้าหากว่าเกิดขึ้นก็ให้รู้จักไว้ว่า นี่คือความโลภ กำลังเกิดขึ้นในใจของเรา เรารู้จักเจ้าดี เจ้าจงออกไป ความโลภก็จะออก เวลาเกิดโทสะก็ให้รู้ว่า เรากำลังมีโทสะ ควรคิดแก้โทสะนั้นเสีย อย่าให้มันเจริญงอกงามอยู่ อย่าให้เกิดความโกรธ เมื่อความโกรธเกิดขึ้นก็ให้รู้ว่ากำลังโกรธ กำลังลุกเป็นเปลว ถ้าเปรียบโทสะก็เหมือนกับไฟกรุ่นๆ หรือเหมือนไฟไหม้แกลบทำนองนั้น ครั้นเมื่อเกิดความโกรธคือไฟไหม้กรุ่นแล้วกลายเป็นไฟลุกโหมขึ้นมา เหมือนเราจุดไฟไว้ที่กองขยะควันขึ้นกรุ่นๆ ถ้าลมพัดกระโชกมา มันก็ลุกเป็นเปลวขึ้น ลักษณะโทสะก็คล้ายกับไฟกรุ่นๆ แต่ความโกรธนั้นเหมือนกับไฟลุกโพลงขึ้นมา ปรากฏเป็นความร้อนรุนแรง ลักษณะของความโกรธกับโทสะมักเกิดตามกันมา ส่วนความหลงนั้นหมายถึงไม่รู้ไม่เข้าใจในเรื่องนั้นๆ ไปยึดถือเอาด้วยความหลงผิด ความเข้าใจผิด ทำให้เกิดความอยาก ทำให้เกิดความโกรธ เพราะอำนาจความหลง ต้องรู้ลักษณะไว้ ระวังอย่าให้เกิดขึ้น เพราะว่าสิ่งที่เป็นกิเลสเป็นของไม่ดีทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นตัวใด เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้จิตใจของเราขุ่นมัวเศร้าหมอง เปลี่ยนหน้าตาดั้งเดิมไป หน้าตาดั้งเดิมของจิตเรานั้นเอิบอาบผ่องใส แต่พออะไรมากระทบหรือเกิดกิเลสขึ้นในความคิด มันก็เปลี่ยนหน้าตาดั้งเดิมไปเป็นเศร้าหมอง ขุ่นมัว เป็นยักษ์เป็นมารขึ้นมาทันที นี่เป็นเรื่องที่ควรจะรู้ไว้ก่อนเป็นประการต้น ว่าเป็นตัวกิเลสที่ควรจะระมัดระวังไว้อย่าให้เกิดขึ้นในใจของเรา

นอกจากนี้ ยังมีกิเลสเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นเมื่อไรก็ได้ ภาษาธรรมะเรียกว่า **อุปกิเลส*** อุปกิเลสหมายความว่ากิเลสเล็ก ๆ น้อยที่แทรกแซงขึ้นมา ฝ่ายกิเลสใหญ่ ๆ นั้นเป็นตัวการอยู่แล้ว แต่เมื่อมีตัวเล็กตัวน้อยแทรกเข้ามาอีก ก็เรียกว่าเป็นกิเลสพลอยผสมโรง หรือว่าเป็น "โรคแทรก" ก็น่าจะได้ มีโรคประจำอยู่แล้ว และก็มีโรคอื่น ๆ แทรกเข้ามาอีก ทำให้จิตใจเปลี่ยนสภาพจากหน้าตาดั้งเดิมไปอีกหลายเรื่องหลายประการ

กิเลสเล็ก ๆ น้อย ๆ นี่มีชื่อต่าง ๆ กัน ดังนี้

อุปกิเลสข้อที่ ๑ อภิชฌาวิสมโลภ คือ ความเพ่งเล็ง สมมุติว่าตาเราได้เห็นอะไรเข้าแล้ว เราก็เพ่งด้วยความอยาก เพ่งด้วยความต้องการในสิ่งนั้น ทำไมจึงได้เกิดความเพ่งเล็งขึ้นอย่างนั้น ก็เพราะเราเห็นว่าเป็นของสวยของงาม น่ารักน่าพอใจ, อยากจะได้มาเป็นของเราก็เลยเพ่งเล็งอยู่ในสิ่งนั้น เขาเรียกว่า "ตาลุกเป็นเปลว" มองตาลุกทีเดียว ที่ได้มองอย่างตาลุกเช่นนั้นก็เพราะมีเหตุอยู่ภายใน เหตุนั้นก็คือ อภิชฌา นั่นเอง จำง่าย ๆ ว่า "อภิชฌา" แปลว่า "ความเพ่งเล็ง" เห็นรูปก็เพ่งอยู่ในรูปนั้น ได้ยินเสียงใจก็ไปจดจ่ออยู่ในเสียงนั้น อยากจะฟังอีก ได้กลิ่นใจก็ไปจดจ่ออยู่

---

*ในนวโกวาท หมวดธรรมวิภาค อุปกิเลส ๑๖ ได้แก่ ๑. อภิชฌาวิสมโลภ ๒. โทสะ ๓. โกธะ ๔. อุปนาหะ ๕. มักขะ ๖. ปลาสะ ๗. อิสสา ๘. มัจฉริยะ ๙. มายา ๑๐. สาเถยยะ ๑๑. ถัมภะ ๑๒. สารัมภะ ๑๓. มานะ ๑๔. อติมานะ ๑๕. มทะ ๑๖. ปมาทะ

ในกลิ่นนั้น ได้รสอะไรก็คิดอยู่ในรสนั้นอยากจะกินอีก ถ้าไม่ได้กินดังใจก็โกรธเคืองขึ้นมา ที่เรียกว่า "ความเพ่งเล็ง" ได้จับได้ต้องสิ่งใดที่ชื่นอกชื่นใจก็จะไม่ปล่อยไม่วาง อยากจะจับอยู่เรื่อย ๆ ไป นี่คือเกิด "อภิชฌา" ขึ้นในเรื่องนั้น อันตัวอภิชฌาที่เกิดขึ้นแล้วอย่างนี้จะเป็นเหตุให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งนั้นต่อไป แล้วก็จะเป็นเหตุให้ก่อกรรมทำเข็ญสร้างความทุกข์ความเดือดร้อนให้แก่ตนแก่ท่านด้วยประการต่าง ๆ เป็นลักษณะอยู่อย่างนี้ ในเรื่องเกี่ยวกับกิเลสนี้ เราต้องหัดสังเกต คือสังเกตใจของเรา เช่น เราไปเห็นอะไร ได้ยินอะไร ได้ดม ได้ชิม ได้จับต้องสิ่งใด เราก็ลองสังเกตดูใจของเราว่า มันมีอะไรเกิดขึ้น มีความรู้สึกอย่างไรเกิดขึ้นในใจของเรา บางทีก็เกิดขวากที่เรียกว่า ราคะ ราคะก็คือพวกเดียวกับอภิชฌานั่นแหละ มันเกิดขึ้นในใจ ราคะนี้แปลว่า "ความอยากได้" หรือ "ความกำหนัด" ความกำหนัดในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในสิ่งที่เราถูกต้อง มันเกิดความรู้สึกอย่างนั้นขึ้นในใจ อภิชฌา แปลว่า "เพ่งอยู่เฉย ๆ" แต่ว่าเพ่งนาน ๆ ก็เกิดราคะขึ้นในใจ มันรุนแรงขึ้นจากตัวอภิชฌากลายเป็นตัวราคะที่มีความรุนแรงขึ้น บางทีของบางอย่างไม่สวยไม่งามอะไร แต่เราดูมาก ๆ ก็ชักจะสวยขึ้นน่าดูขึ้น เช่น เพศตรงกันข้ามกับเรา ขั้นแรกก็เฉย ๆ แต่ครั้นดูนาน ๆ เข้า เดินใกล้กันบ่อย ๆ ได้พูดได้คุยกันบ่อย ๆ คุ้นเคยกันมากเข้าๆ จนกลายเป็นความรัก การที่พูดว่า "ฉันรักเธอ" นั้นก็เพราะมีราคะเกิดขึ้นในใจ พอมีราคะเกิดขึ้นในใจก็พูดออกมาว่า "ฉันรักเธอ" ถ้าอีกฝ่ายหนึ่งสนองตอบก็เฉย ๆ คือไม่พูดอะไร การที่อยู่เฉย ๆ หมายความว่ายอมรับมติ

นั้น แต่ถ้าหากว่าไม่ยอมรับก็ต้องดิ้นรนไปตามเรื่อง เช่น พูดว่า "ฮือ! พูดอะไรไม่เข้าเรื่อง" อย่างนี้เป็นต้น แบบนี้เป็นตัวกิเลสที่เกิดขึ้นในใจ และถ้าหากไม่หักห้ามเสียก็วุ่นวาย เกิดความทุกข์ เกิดความเดือดร้อนในใจ ท่านเรียกว่าเป็นตัว "ราคะ" แปลว่า ความกำหนัดยินดีในสิ่งนั้น เพลิดเพลินอยู่ในสิ่งนั้น พอใจอยู่ในสิ่งนั้น ครั้นยืดยาวไปก็เป็นเหตุให้เกิดความเสียหายแก่ชีวิต แก่การงาน เช่น สมมุติว่าเรายังเป็นนักศึกษา ถ้าเกิด "อภิชฌาเพ่งเล็ง" ขึ้นในคนใดคนหนึ่งในหมู่พวกเราด้วยกัน เกิดอภิชฌาขึ้นก่อนแล้วต่อไปก็เกิดราคะ การเรียนก็จะไม่ก้าวหน้า จะไม่มีความตั้งใจในการศึกษาเล่าเรียน แต่ใจกลับไปจดจ่ออยู่ในสิ่งที่เราต้องการ ก็เท่ากับว่าตัดความก้าวหน้าของชีวิตของการงานให้หมดไป ในเวลาใดที่เกิดความรู้สึกประเภทนั้นขึ้นในใจ เราก็ต้องพูดกับตัวเองว่า ยังไม่ถึงเวลา อย่าสุกก่อนห่าม คนโบราณเขาพูดไว้ดีว่า "ชิงสุกก่อนห่าม" ผลไม้ต้องเป็นไปตามลำดับ คือว่าต้องห่ามก่อนถึงจะสุก แต่สุกก่อนห่ามนี้ไม่งาม เพราะฉะนั้นเราต้องบอกตัวเองว่า "ไม่เข้าเรื่อง อย่าไปชิงสุกก่อนห่าม ไม่งาม" บอกตัวเองว่าอย่างนั้น แล้วเราก็ไม่สนใจในเรื่องนั้น สนใจในเรื่องการเรียน การเขียน การอ่านต่อไป ก็ไม่เกิดเรื่องเสียหาย ไม่เกิดความวุ่นวายขึ้นในจิตใจ ตัวอภิชฌาและตัวราคะมันสัมพันธ์กัน จึงต้องระวัง

อุปกิเลสข้อที่สอง คือ โทสะ ท่านแปลว่า "ร้ายกาจ" หมายความว่า "ความประทุษร้าย มุ่งร้ายหมายขวัญต่อบุคคลอื่น" ก็ความโกรธนั่นเอง "โกธะ โทสะ" นี้เป็นพวกเดียวกัน และมีอีกตัวหนึ่งคือ "**อุปนา-**

หะ" หมายความว่า ผูกโกรธไว้ ก็อยู่ในจำพวกโทสะเหมือนกัน สามตัวนี้คือ โทสะ โกธะ อุปนาหะ เป็นพวกเดียวกัน แต่โทสะกรุ่นอยู่ข้างในดังที่กล่าวมาแล้ว โกรธแสดงออกมาภายนอก ปากสั่น มือสั่น หน้าแดง หูแดง อยากจะทำร้ายเขา กลายเป็นความโกรธขึ้นมา เมื่อโกรธเกิดขึ้นแล้วออกไปจากที่นั้น ยังเอาไปคิดอยู่ตลอดเวลา คิดว่าเขาทำเราเจ็บนัก เขาทำให้เราขายหน้าอะไรทำนองนี้เป็นต้น อย่างนี้เขาเรียกว่า "ผูกโกรธ" ไว้ อาการผูกโกรธนั้นก็คือ เอาเชื้อแห่งความโกรธนั้นมาใส่ไว้ในกองเพลิงแห่งความโกรธตลอดเวลา เชื้อแห่งความโกรธนั้นได้แก่อะไร ได้แก่การครุ่นคิดถึงอารมณ์ที่ทำให้เราโกรธ เช่น สมมุติว่าเราโกรธนาย ก. แล้วเราก็ไปคิดว่า นาย ก. นี่มันอย่างโน้น นาย ก. นี่มันอย่างนี้ นาย ก. นี่มันทำเราเจ็บนัก อย่างนี้เป็นต้น เขาเรียกว่า "ผูกโกรธไว้" เก็บความโกรธมาใส่ไว้ในใจ เชื้อเพลิงแห่งความโกรธนั้นก็คือ คิดถึงคนนั้นบ่อย ๆ แต่ไม่ได้คิดในแง่ดีแง่งาม คิดในแง่เสียทั้งนั้น คิดในแง่ที่เขาว่าเรา เขาด่าเรา เขาทำร้ายเรา เขาทำให้เราเจ็บช้ำน้ำใจอย่างนั้นอย่างนี้ด้วยประการต่าง ๆ เรียกว่าเอาเชื้อเพลิงแห่งความโกรธมาเสริมใส่อยู่ตลอดเวลา การคิดหรือการเพิ่มเชื้อเพลิงแห่งความโกรธนั้นเรียกว่า "อุปนาหะ" คนที่ผูกโกรธไว้ตลอดเวลานั้นทำให้ใจไม่สบาย นอนไม่หลับ ไม่เป็นสุข กินก็ไม่เป็นสุข นอนก็ไม่เป็นสุข เพราะว่าเรื่องความโกรธนั้นมันตัดทอนอายุทำให้อายุสั้น ทำไมจึงอายุสั้น ถ้าพูดตามภาษาของสรีรวิทยา เรื่องเกี่ยวกับร่างกายนี้แล้ว นายแพทย์เขาบอกว่าคนเราเวลาโกรธ ทำให้ต่อมในร่างกายเราทำงานไม่ปรกติ

ทางเดินของโลหิตก็ไม่ปรกติ หัวใจก็ทำงานไม่ปรกติ ถ้าหากว่าเกี่ยวกับกระเพาะอาหาร อาจจะเป็นโรคเกี่ยวกับกระเพาะอาหารได้ เช่น เป็นโรคปวดท้องบ่อย ๆ กระเพาะอาหารไม่ดี น้ำย่อยไม่ปรกติ สิ่งนี้มักจะเกิดจากอารมณ์โกรธ ยิ่งไปโกรธเวลารับประทานอาหาร โกรธภายหลังรับประทานอาหารแล้ว จะทำให้การย่อยอาหารไม่ปรกติ หัวใจก็ไม่ปรกติ สมองทำงานก็ไม่ปรกติ รวมความว่าต่อมทุกส่วนในร่างกายทำงานขลุกขลักหมด ทำงานไม่เป็นปรกติเพราะอารมณ์โกรธเกิดขึ้นในใจ คน ๆ นั้นจะเป็นผู้มีอายุสั้น แก่เร็ว ตายเร็ว ให้เราสังเกตดูเพื่อนฝูงมิตรสหายของเราที่เรียกว่า เป็นคน "มักโกรธ" หน้าไม่ค่อยแช่มชื่น ไม่เบิกบานแจ่มใส ยิ้มยาก (มีค่าเหลือเกินถ้ายิ้มออกมาแต่ละที) ดูหน้าตาคร่ำเครียดอยู่ตลอดเวลา เราเรียกคนประเภทนั้นว่า "พวกซีเรียส" เคร่งเครียด วันยังค่ำไม่ค่อยยิ้มกับใคร ทำไมจึงมีอารมณ์อย่างนั้น เป็นพวกมองอะไรในแง่ร้าย มองโลกก็มองในแง่ร้าย มองเพื่อนฝูงก็มองในแง่ร้าย เห็นอะไร ๆ ก็ร้ายไปเสียทั้งนั้นแหละ อารมณ์หงุดหงิด คนประเภทนี้มีความโกรธเป็นเจ้าเรือน มีความผูกโกรธไว้เป็นปรกติวิสัย หน้าตาจึงเคร่งเครียดอยู่ตลอดเวลา ไม่ค่อยยิ้มแย้มกับใคร ๆ จะพูดอะไรก็ตึงตังโผงผาง ไม่ค่อยสุภาพนุ่มนวล อาการเช่นนี้มีอยู่ และถ้าดูผิวพรรณก็แก่เกินอายุไป อายุ ๒๕ ก็ดูราวกับคนอายุ ๓๐ การที่แก่ไปก็เพราะไม่มีความร่าเริงเบิกบานแจ่มใส เราจึงควรจะระวังตัวผูกโกรธนี้ไว้ ระวังอย่าให้ตัวโกรธกับตัวผูกโกรธเกิดขึ้นในใจ การที่จะไม่ให้ความโกรธเกิดจะทำอย่างไร สมมุติว่าเราเป็นคนมักโกรธเสียแล้ว คนขี้โกรธเป็นคนใจน้อย คน

ผมน้อยเขาก็เรียกว่าเป็นคนใจน้อย โดยมากคนผมน้อยมักจะเป็นคนใจน้อย แต่ว่าบางคนผมน้อยใจไม่น้อยก็มีเหมือนกัน อารมณ์ดียมแย้มแจ่มใส ทั้งๆ ที่บนศีรษะเหมือนกับขุนช้าง เขาก็มีอารมณ์ดี แต่บางคนล้อไม่ค่อยได้ ใจน้อย เขาเรียกว่า "คนใจน้อย" บังคับตัวเองไม่ค่อยได้ รับอารมณ์อะไรเข้าก็แสดงออกมาอย่างรวดเร็ว โกรธง่าย บางคนโกรธง่ายหายเร็ว แต่บางคนโกรธแล้วไม่หาย พวกโกรธง่ายหายเร็วนี่เป็นคนไม่มีอุปนาหะ แต่ถ้าเป็นพวกโกรธนานๆ นี่เรียกว่า "อุปนาหะ" คือเก็บความโกรธไว้ในใจ ของไม่ดีเราจะเก็บไว้ทำไม ให้บอกตัวเราเองอย่างนั้น ใครๆ ก็ควรจะพูดกับตัวเองว่า "มันเรื่องอะไรที่ไปเก็บของไม่ดีมาดมเล่น" เขาตกแต่งด้วยไม้หอมๆ น้ำอบน้ำหอมกัน เรากลับไปเอาดอกอุตพิดมาดมเล่น มันเรื่องอะไร บางทีความโกรธนั้นจะเบาบางลงไป ถ้าบุคคลใดมาทำให้เราโกรธ ถ้าเราจะคิดในแง่อื่น เช่น คิดว่าเขาไม่มีเจตนาที่จะทำให้เราโกรธ แต่ถ้าเขามีเจตนา เราก็อย่าคิดอย่างนั้น ควรคิดไปในแง่ให้อภัย นึกว่าเขาเป็นเด็กไร้เดียงสา นึกว่าเขามีสติอ่อนปัญญาอ่อน เขาควบคุมตัวเองไม่ได้ ส่วนเราเป็นคนมีสติ มีปัญญาจะไปพลอยโกรธคนๆ นั้นด้วยเรื่องอะไร เราไม่ควรจะไปโกรธเขา แต่เราควรจะทำใจให้หนักแน่น อีกอย่างหนึ่ง เราควรจะคิดว่ามีคนโกรธคนหนึ่งแล้วในโลก เราอย่าเพิ่มขึ้นเป็นอีกคนหนึ่งเลย ความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันนั้น เราควรจะนึกไปในแง่ที่ว่า เราจะไม่เพิ่มคนชั่วขึ้นในโลก คนขี้โกรธเป็นคนชั่วคนไม่ดี เราจะไม่เป็นคนเช่นนั้น แต่เราจะอยู่ด้วยอารมณ์เย็นอารมณ์สงบ สิ่งใดเกิดขึ้นแล้วให้มันแล้วกันไป จำ

คำไทยง่าย ๆ ไว้เป็นเครื่องเตือนใจว่า "แล้วก็แล้วไป" มันก็หมดเรื่อง สมมุติว่าเราขุ่นเคืองกับใครที่สนามหญ้า ถ้าเข้ามาในห้องอย่าเก็บเอามา แล้วก็แล้วไปที่ตรงโน้น มีเรื่องอะไรกันที่ห้องนี้ ออกจากห้องนี้ก็อย่าเอาไป ทิ้งไว้ให้มันแล้วกันไป ที่นี้เราก็สบาย ไม่มีการผูกใจเจ็บแค้นใคร ๆ ไม่มีการเก็บเอาความโกรธมาใส่ไว้ในใจ คนที่เก็บเอาความโกรธมาไว้ในใจก็เหมือนเก็บเอาตัวเห็บตัวเหาเข้ามาไว้บนหัว มันต้องคันอยู่ตลอดเวลา ขยิก ๆ อยู่ตลอดเวลาที่เดียว มันจะสบายที่ตรงไหน ควรจะคิดแผ่เมตตา ปรารถนาความสุขความสบายแก่คน ๆ นั้น อย่าถือโทษโกรธตอบเขา พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า โกธ ฆตฺวา สุขํ เสติ ฆ่าความโกรธแล้วก็เป็นสุข มีพราหมณ์ไปทูลถามว่า จะฆ่าอะไรที่มันไม่มีบาปและไม่มีเวร พระองค์ตรัสว่า

"โกธ ฆตฺวา สุขํ เสติ" ฆ่าความโกรธแล้วก็เป็นสุข

ฆ่าสิ่งอื่นมันยุ่ง แต่ฆ่าความโกรธนี้สบาย เพราะฉะนั้นเราจะต้องฆ่าความโกรธออกไปจากในใจ อย่าทำเป็นคนหงุดหงิดงุ่นง่านอารมณ์ร้อนอารมณ์แรง แต่อยู่ด้วยใจเย็น คนโบราณเขาสอนไว้ว่า "อย่าพกนุ่น ให้พกหิน" นุ่นมันเบาถูกลมพัดนิดก็ปลิวว่อนไปแล้ว แต่หินนั้นไม่หวั่นไหว ถูกลมพัดก็ไม่หวั่นไหว เขาพูดเพื่อไม่ให้โกรธใครเกลียดใคร ไม่ให้หวั่นไหวต่ออารมณ์ เขาพูดว่า "ไปไหนอย่าพกนุ่นให้พกหิน" อันนี้เป็นข้อเตือนใจได้ดี ในเมืองเชียงใหม่ เวลามีงานเขามีพิธีเรียกว่า "เชิญพระ-อุปคุต" มาไว้กลางลานวัด กลางลานวัดเขาทำเป็นศาลน้อย ๆ แล้วก็ไปเชิญอุปคุตมาก้อนหนึ่งเอาไปวางไว้ พระอุปคุตที่เขาเชิญมานั้น คือหิน

นั่นเอง หินก้อนโตๆ พอวางบนศาลนั้นได้ แล้วก็มีบาตรพระด้วย มีจีวรด้วย เอาไปวางไว้ ที่เขาทำเช่นนั้น ทำเพื่ออะไร เขาเรียกว่าเป็นปริศนาธรรม เป็นข้อเตือนใจ คำว่า "อุปคุต" แปลว่า "เข้าไปคุ้มครองรักษา" ตามตำนานมีว่า พระอุปคุตอยู่ใต้สะดือทะเล สะดือทะเลอยู่ตรงไหนก็ไม่รู้ พระอุปคุตจำพรรษาอยู่ใต้สะดือทะเลตลอดเวลา นานๆ ก็โผล่ขึ้นมาเสียที เวลามามักจะมาตอนใกล้รุ่ง และมักจะมาในวันเพ็ญตรงกับ "วันเพ็ญพุธ" เพราะฉะนั้น ญาติโยมเมืองเชียงใหม่พอวันเพ็ญพุธ ก็ไปกวนพระให้ลุกขึ้นตั้งแต่ตีหนึ่งให้ออกไปเที่ยวบิณฑบาต ได้ข้าวนึ่งข้าวเจ้ามา เอามาไว้ฉันต่อไป เมื่อหลวงพ่อขึ้นไปอยู่เชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ ไปเจอวันเพ็ญพุธเข้า เขาก็มาคุยให้ฟังว่าพระออกบิณฑบาตตีหนึ่ง ถ้าองค์ไหนไม่ออก ชาวบ้านก็ไปเคาะฝาบอกให้ลุกขึ้นไปบิณฑบาต ญาติโยมคนใดได้ใส่บาตรตอนเช้ามืดอย่างนั้นบอกว่าจะดี เป็นมงคล ก็เลยนึกในใจว่าประเพณีนี้ไม่เข้าที่ พระไปบิณฑบาตกลางดึกนั้นไม่ถูกเรื่องต้องแก้ ธรรมเนียมนี้มาจากพม่า หลวงพ่อเลยคอยจ้องดูปฏิทินไว้ พออีกเดือนหนึ่งจะถึงวันเพ็ญพุธก็เริ่มเทศนา เขียนลงหนังสือพิมพ์ เขามีการประชุมพระก็ไปพูดกับพระให้เลิกเสียที ผลที่สุดเลิกหมด เดี๋ยวนี้ไม่มีแล้ว ใครไปเชียงใหม่วันเพ็ญพุธ พระอุปคุตก็ไม่มาแล้ว เพราะท่านปัญญาฯ สั่งว่าไม่ให้มาต่อไป ให้อยู่ใต้สะดือทะเลโน่นแหละ อุปคุตแปลว่า เข้าไปคุ้มครองรักษา คุ้มครองรักษาด้วยอะไร ก็ตัวสติปัญญานั่นแหละคือตัวคุ้มครอง สตินี่แหละคือตัวสำคัญ สติเป็นธรรมคุ้มครอง ที่เรียกว่า "ธรรม

มีอุปการะมาก" ๒ อย่าง คือ สติกับสัมปชัญญะ เมื่อเขาเชิญพระอุปคุตมาก็หมายความว่า ให้คนทุกคนมองดูที่ศาลนั้น เมื่อมองไปก็เห็นบาตรเครื่องหมายของพระ เห็นจีวรเครื่องหมายของพระให้นึกถึงพระพุทธเจ้าให้นึกถึงพระธรรม พระสงฆ์ แล้วก็จงทำใจให้เหมือนหินก้อนนั้น ซึ่งวางอยู่ในศาลนั้น ใครไปเห็นก็เป็นหินนั่นแหละ ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่หวั่นไหว ไม่โยกโคลง คนทุกคนที่มาในงานต้องทำใจให้เหมือนก้อนหิน ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน ไม่โกรธไม่เคืองกัน กระทบกระทั่งกันนิดๆ หน่อยๆ ไม่ถือเป็นอารมณ์ ก็เรียกว่ามีพระอุปคุตรักษา มีสติสัมปชัญญะไว้คุ้มครอง เขาทำเป็นปริศนาไม่ใช่ตัวพระอุปคุตขึ้นจากสะดือทะเล หามิได้ อุปคุตก็อยู่ในตัวเรานั่นแหละ ก้อนหินก้อนนั้นหมายถึงสิ่งเตือนใจ ที่มหาวิทยาลัยเราจะไปหามาวางไว้ในสนามสักก้อนหนึ่งก็ได้ เวลาใครเดินมาเห็นก็บอกตัวเองว่า "เราจะเป็นเหมือนหินก้อนนี้" แล้วก็ไม่หวั่นไหวโยกโคลง เวลาไปเล่นกีฬาที่มีการต่อยกันนั้นมันเรื่องอะไร ก็เพราะไม่เอาหินไปด้วยนั่นเอง เอานุ่นไปเล่นกีฬาเลยเกิดเรื่องทุกที ต่อไปถ้าเราจะไปเล่นกีฬาก็แห่หินไปสักก้อนหนึ่ง คือว่า เอาหินวางบนแคร่ สี่คนหามเดินขบวน เวลามีกีฬาใหญ่ๆ ระหว่างมหาวิทยาลัย เราก็ไปร่วมขบวนแบกหินเข้าไปคนละก้อน เอาไปวางบนแคร่ เปิดเผยให้คนเห็นง่ายๆ แล้วเขียนคำว่า "ดูฉันมั่ง" ไว้ก็ได้ เขียนไว้ที่ก้อนหินนั่นแหละ คนคงจะนึกแปลก หนังสือพิมพ์คงจะถ่ายภาพลงแน่ๆ บอกว่ามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒบางเขนนี่เข้าขบวนแปลก เอาหินใส่แคร่หามมาแล้วเขียนว่า "ดูฉันมั่ง" ไว้ด้วย เข้าที่ดีนะ

พวกนี้เขาเรียกว่า โทสะ โกธะ อุปนาหะ พวกเดียวกันทั้งนั้น แต่ว่าต่างกันโดยอาการ

อุปกิเลสข้อที่ ๕ มักขะ ลบหลู่บุญคุณพ่อแม่ ตั้งแต่มักขะไปเป็นจำพวกโมหะทั้งนั้น อภิชฌา เป็นพวกโลภะ โทสะ โกธะ อุปนาหะ เป็นพวกโทสะ พวกเดียวกัน ตั้งแต่มักขะเป็นต้นไป ที่จะพูดต่อไปนี้ให้เข้าใจว่าเป็นพวกโมหะ เป็นพวกโง่ พวกหลง พวกไม่รู้ไม่เข้าใจ มักขะแปลว่า ลบหลู่คุณท่าน ไม่ยอมรับรู้ในบุญคุณที่คนอื่นกระทำไว้แก่ตน ไม่ยอมรับรู้ว่าคนนั้นเป็นคุณพ่อคุณแม่ของเรา หรือรับรู้ว่าเป็นคุณพ่อคุณแม่แต่เราไม่รับรู้ในเรื่องบุญคุณ ไม่กล่าวสรรเสริญ ไม่ชมเชย ไม่พูดอวดคุณงามความดีที่บิดามารดาได้กระทำไว้แก่ตน เพราะอะไรบางอย่าง ตัวอย่างอย่างนี้มีคนคนหนึ่งอยู่ต่างจังหวัด มาเรียนหนังสือในกรุงเทพ ฯ เรียนเก่งจนสอบไล่ได้เข้าโรงเรียนนายทหาร เป็นคนสำคัญมียศเป็นนายทหารชั้นสัญญาบัตร แล้วไปแต่งงานกับเจ้าสาวที่มีฐานะมั่งคั่ง เป็นลูกเถ้าแก่ร้านขายทอง วันหนึ่งคุณพ่อคุณแม่มาเยี่ยม เวลามาเยี่ยมก็นำกล้วยน้ำว้า มันเทศ มะละกอ มันแกว ใส่ชะลอมพะรุงพะรัง หอบหิ้วมาทั้งสองตายาย เพราะนึกว่าลูกชายเคยกินก็เอามาฝาก ครั้นมาถึงประตูบ้าน ลูกชายกำลังคุยกับแขก ชำเลืองไปเห็นคุณพ่อคุณแม่มา ก็ไปเรียกคนในบ้านมาสั่งว่า สองคนนั้นมาจากบ้านนอกให้ไปรับด้วย แล้วพาไปนั่งหลังบ้าน ตนเองไม่ออกไปรับเมื่อส่งแขกเหรื่อออกไปหมดแล้ว ตัวเองจึงเข้าไปหา และดุเอาเสียด้วยว่าทำไมมาไม่บอก แล้วทำไมมาที่บ้านนี้ไม่ไปที่บ้านในกรม คือบ้านนี้เป็น

บ้านภรรยาอยู่ในเมือง ส่วนบ้านราชการอยู่ในกรมกอง พ่อแม่ก็บอกว่า "นึกถึงลูกจึงมาเยี่ยม" แต่ลูกชายไม่สบายใจกลัวคนเขาจะรู้ว่าบิดามารดาเป็นคนบ้านนอก คนเราเลือกเกิดได้เมื่อไร เลือกไม่ได้หรอก มันเกิดตามเรื่องตามราว การที่ไม่ยอมแสดงว่าคนนั้นคนนี้เป็นคุณพ่อคุณแม่ก็เพราะมีปมด้อย ปมด้อยเกิดเพราะมีความคิดไม่ถูกเรื่องขึ้นในใจ ไปเที่ยวคิดว่าอันนั้นต่ำอันนี้สูงไม่เข้าเรื่อง ไม่ถูกเรื่อง ที่ถูกเราควรจะไปต้อนรับเอง เห็นคุณพ่อคุณแม่มาก็วิ่งออกไปรับ ไปกราบแทบเท้าแล้วก็บอกว่า "คุณพ่อคุณแม่เอาอะไรมาฝากผมเยอะแยะ เชิญครับ" แล้วก็พาไปพบแขกแนะนำให้รู้จัก และเรียกภรรยาให้มาพบคุณพ่อคุณแม่ แขกจะไม่ดูหมิ่นเราเป็นอันขาด แต่จะมีความเคารพเรามากขึ้น เพราะว่าเราเคารพมารดาบิดา แต่ถ้าเราไม่เคารพบิดามารดา เมื่อเขาทราบภายหลังเขาจะดูหมิ่นน้ำใจ อันนี้ก็เกิดจาก "มักขะ" ลบหลู่บุญคุณพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ก็เหมือนกัน ท่านใดที่สั่งสอนเรา เราต้องเคารพ คนโบราณเขาพูดว่า เขาสอน ก ข ก กา น ตัว โม ตัว สมัยก่อนเรียนหนังสือต้องเขียนนะโมก่อน นโม พุทธาย สิทธัง อา อา อิ อี อุ อู เอ โอ สมัยหลวงพ่อเรียนเมื่อเป็นเด็ก เขียนด้วยกระดานไม้ยาวเท่าโต๊ะ นั่งชันเข่าเข้า เอากระดานวางบนหัวเข่าแล้วก็เขียน พอเขียนเต็มกระดานแล้วลบ เขียนแล้วต้องอ่านดังๆ ด้วย นอโม กอ ขอ สิดขอ อะ อา ว่าเรื่อยไป อ่านเบาไม่ได้ อาจารย์ไม่ได้ยิน ถ้าเสียงเด็กเงียบอาจารย์ตื่น เอาหวายฟาดพื้นดังเคว้ยว เราก็ นะโม ว่ากันต่อไปอีก เวลาที่จะพักผ่อนก็คือตอนลบกระดาน กระดานสมัยก่อนต้องลบด้วยผ้า ใน

ห่อผ้ามีเขม่าดำๆ ใส่ไว้ เวลาลบต้องเอาไปชุบน้ำ แล้วจึงเอามาลบ ลบเสร็จแล้วกระดานเปียกต้องเอาไปผึ่งแดด ตอนนั้นแหละได้ถือโอกาสวิ่งเล่น พออาจารย์ถามว่า ทำไมไม่เขียนหนังสือก็ตอบว่า "กระดานยังไม่แห้งครับ" นี่คืออุบาย ดังนั้นพอว่า นะตัว โมตัว ก็ต้องคิดถึงว่าใครเคยสอนเราบ้าง ว่างๆ ต้องนั่งนึกถึงครูบาอาจารย์ที่ท่านสอนเรามา การลบหลู่บุญคุณของครูบาอาจารย์เป็นเรื่องอัปมงคลไม่ดี เราต้องเคารพบูชาบุญคุณท่านเหล่านั้น ถ้าเพิกเฉยละเลยก็เรียกว่า มีมักขะอยู่ในตัวไม่ยอมรับบุญคุณ เรื่องยอมรับบุญคุณนี่อย่าจำกัดเพียงคน ต้องแผ่กระจายให้ไปถึงสัตว์เดียรัจฉาน ตลอดจนวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของเราด้วย เช่น เราเป็นชาวนา เราใช้ควายไถนา ก็ควรจะนึกว่า ควายมีประโยชน์แก่เรา เราจะไม่ประทุษร้ายเขาให้เดือดร้อน ไม่ใช้งานเกินพอดี ให้กินหญ้ากินน้ำตามสะดวกสบาย เพราะสำนึกว่า ควายมีบุญคุณต่อเรามาก ลากแอกลากไถให้ได้มีข้าวกินบ่อน้ำ ศาลาพักร้อน สนามหญ้าที่เราวิ่งเล่น เก้าอี้ที่เรานั่งเขียนเรียนหนังสือสิ่งเหล่านี้ล้วนมีประโยชน์แก่เรา หรือนึกถึงต้นไม้ต้นน้ำว่ามีประโยชน์แก่เรามีบุญคุณแก่เรา เราได้ไปนั่งอาศัยร่มเงา สนามหญ้าเขียวๆ ที่เราเห็นนี้ การเห็นสีเขียวก็ยังเป็นบุญคุณแก่เรา ถ้าสมมุติว่าเรามองออกไปเห็นหญ้าแห้งจะรู้สึกอย่างไร พอเห็นหญ้าแห้งใจก็เหี่ยวไปด้วย ไม่ค่อยชื่นบาน แล้วก็เป็นเหตุให้เกิดหงุดหงิดในอารมณ์ ฉันใดที่มีความแห้งแล้ง คนมักจะไม่ยิ้มแย้มแจ่มใส ขอให้สังเกตดูเถอะหลวงพ่อเทียวเทศน์มา ท้องฉันใดที่แล้งแห้งน้ำไม่ค่อยมี มองไปตรงไหนก็รู้สึกแห้งเหี่ยว คนดุ ผู้คนหน้าตาไม่ยิ้ม

แย้ม เพราะมองสภาพสิ่งแวดล้อมไม่ชื่นตาชื่นใจ จะเห็นว่าการท่องเที่ยวเกะกะก็เพราะสภาพสิ่งแวดล้อมไม่ดี แต่ถ้าในท้องถิ่นใดมีแต่ความสดชื่น ต้นไม้ใบหญ้าดูเขียวชอุ่ม มีน้ำสมบูรณ์ คนใจดีไม่ค่อยจะเอะอะมะเทิ่ง เยือกเย็น สงบ เช่น คนภาคเหนือแถบ เชียงใหม่ ลำพูน น่าน ลำปาง แพร่ เมืองแพร่นี้ร้อนแต่ในเมือง นอกเมืองไม่ค่อยร้อน ภูมิประเทศสวยสดงดงามตามบ้านมักมีกล้วยไม้ ดอกไม้ มีรั้วรอบขอบชิด สะอาด จิตใจคนก็ดี ในมหาวิทยาลัยของเราก็เหมือนกัน ตอนนี้สนามหญ้าเขียว พวกเธอเวลาเดินมาเห็นสนามหญ้าเขียว ๆ รู้สึกอย่างไร จิตใจชุ่มชื่นเยือกเย็น หลวงพ่อก็ยังสบายใจเมื่อเห็นสนามหญ้าเขียว ๆ ถ้าไปเห็นหญ้าแห้ง ๆ ใจก็เหี่ยว แต่พระนั้นถึงรู้สึกเหี่ยวแห้งก็ไม่เท่าไร เพราะมานึกถึงอนิจจังไว้ว่า มันไม่เที่ยง การเห็นหญ้าแห้งก็เป็นประโยชน์ไปในรูปนั้น แต่คนธรรมดาที่ไม่มีธรรมะเป็นเครื่องปลอบใจ เห็นหญ้าแห้งจะไปนึกว่าไม่เที่ยงก็นึกไม่ถูก เพราะไม่เคยนึก ใจก็เลยแห้งตามไปด้วย ถ้าใครมากระทบนิดกระทบหน่อยเดียวก็โมโหขึ้นมาเท่านั้นเอง เพราะฉะนั้นสิ่งที่สวยสดงดงามจะเป็นเครื่องประเล้าประโลมใจ ทำให้จิตใจสบาย เราจึงต้องนึกถึงคุณของสิ่งเหล่านั้น เมื่อนึกถึงแล้วเราจะทำอย่างไร เราไม่ทำลายไม่ไปวิ่งเล่นที่หญ้าเขียว ๆ ให้มันช้ำ แม้จะเดินตัดสนามก็ไม่เดินกลัวหญ้าจะช้ำเสีย จะไม่ได้ดูสีเขียว ดอกไม้งาม ๆ เราไม่ไปเด็ดทิ้ง เพราะจะเป็นการทำลาย วันก่อนมีเด็กมาอ่านหนังสือที่วัดคนหนึ่ง แต่งตัวเรียบร้อย มีดอกไม้กำลังบานสวยอยู่ต้นหนึ่ง หลวงพ่อลงมาพอดีเห็นกำลังเด็ดถือไป เลยตะโกนเรียกว่า

"หนู ๆ มานี่ก่อน" เขามาหลวงพ่อก็ถามว่า

"เธออยู่ที่ไหน"

"ผมอยู่ในกรมชลประทานนี่เองครับ เป็นนักศึกษาชลประทาน ใกล้สอบจะมาดูหนังสือ"

เลยถามต่อไปว่า "อะไรอยู่ในมือเธอน่ะ"

"ดอกไม้ครับ"

"เอามาจากไหนล่ะ"

"เด็ดมาจากต้นโน้นครับ"

"เด็ดเอาไปทำไม"

เขาตอบว่า "เอาไปดู"

"ถ้าหากว่าเธอเอาไปดูอีกไม่กี่ชั่วโมงมันก็เหี่ยวแห้ง ถ้าเธอปล่อยไว้กับต้นละก็มันได้ดูหลายวัน อันไหนจะดีกว่า"

เขาบอกว่า "อยู่กับต้นมันดีครับ แต่ผมไม่ได้มาดู"

หลวงพ่อก็เลยบอกว่า "คนอื่นเขาจะได้พลอยดูด้วย ถ้าเด็ดไปเสียอย่างนี้มันก็ไม่เหมาะไม่ควรใช่ไหม"

"ครับ ที่หลังผมจะไม่เด็ดอีก"

"ไม่ใช่เฉพาะที่วัดนี้นะ ไปไหน ๆ ก็ไม่ควร อย่าไปเที่ยวเด็ดของเขา เขาปลูกไว้งาม ๆ เราเป็นประชาธิปไตยแล้วเวลานี้ ควรจะเคารพสิทธิของเจ้าของบ้านนั่ง"

เขาเลยยกมือไหว้ว่า "ขอบคุณครับ"

ยังดีนะยังดีตรงที่เขาขอบคุณเอง แสดงว่าคนนั้นไม่มีมักขะ ยังรู้สึกว่าหลวงพ่อเตือนลูก ถ้าคนที่มีมักขะในใจก็ต้องพูดว่า "สมภารองค์นี้ ดอกไม้แค่นี้ยังขี้เหนียว" แล้วก็เดินหน้าบึ้งไปเท่านั้นเอง นี่เขาเรียกว่า ไปด้วยความโกรธ มันไม่ดี เราได้รับคำแนะคำเตือนอะไรจากใคร ต้องแสดงความรู้สึกว่าดี การที่แสดงความรู้สึกว่าดีก็คือว่า "ขอบคุณครับที่เตือนผมให้รู้จักผิดชอบชั่วดี" แล้วเราก็ไป จิตใจก็ผ่องใสทั้งสองฝ่าย แต่ถ้าเราไปด้วยอารมณ์โกรธ เดินบึ่งบึ่งไปเลยอย่างนั้นก็ไม่ดี เรียกว่า มีโทสะเกิดขึ้นในใจ ไม่เหมาะ จึงควรอย่ามีมักขะเกิดขึ้น เรื่องมักขะนี่ยุ่ง จะเล่าเรื่องจริงให้ฟัง

เด็กผู้หญิงไปเรียนเมืองนอกได้ปริญญาโทกลับมา มาถึงก็ใช้คุณแม่ตลอดเวลา นั่งอยู่ตรงนี้

"แม่จ๋า"

แม่ก็ถามว่า "อะไรลูก"

"เอานั่นให้หนูที" แม่ก็หยิบให้ เดี๋ยวก็

"แม่จ๋า เอาโน้นมาให้ที"

พออยู่ใกล้ ๆ ก็ไม่ลุกขึ้นหยิบ ต้องใช้คุณแม่ตลอดเวลา คุณแม่ก็อดทนเหลือเกิน อดทนจนทนไม่ไหว วันหนึ่งก็เลยถามว่า

"นี่ลูก ตั้งแต่ลูกไปเมืองนอกกลับมานี่แม่เห็นว่าแปลก"

ลูกถามว่า "แปลกอะไรจ๊ะแม่"

"แปลกตรงที่ใช้แม่เหมือนกับคนใช้" แม่ว่าอย่างนั้น พอบอกอย่างนั้นเขาโกรธขึ้นมาทีเดียว เขาบอกว่า

"แม่นี่ไม่รู้จักบุญคุณคน แม่ควรจะดีอกดีใจ และควรจะรับใช้หนูให้มาก ๆ เพราะหนูไปทำเกียรติทำชื่อเสียงให้แม่ แม่พอจะไปอวดใครได้ว่า หนูได้รับปริญญาโทมาจากเมืองนอก แม่พลอยได้หน้าได้ตา"

มันเป็นเสียอย่างนี้ แล้วไม่ได้นึกบ้างเลยว่า เงินที่ตนใช้ไปเรียนนั้นเป็นของใคร ใครเป็นผู้ให้กำเนิด ใครป้อนข้าวป้อนน้ำให้ ใครปัดยุงไม่ให้กัด ไม่ให้เป็นไข้เลือดออก ไม่ได้นึกว่าใครช่วย ไปนึกเอาแง่เดียวว่า เราเก่งไปได้ ปริญญาโทมาจากเมืองนอก ใช้แม่เหมือนกับคนใช้ แล้วไปทวงแม่ว่าให้ระลึกถึงบุญคุณของลูกบ้าง คนสมัยปัจจุบันเป็นเสียอย่างนั้น ลำบากแท้ เดือดร้อน วันก่อนก็มาหาคนหนึ่งเหมือนกัน มาพร้อมหน้าพ่อแม่ ลูก เมื่อมาถึงพ่อแม่ก็เข้ามากระซิบกระซาบ บอกว่า

"ลูกสาวตั้งแต่กลับจากเมืองนอกไม่ค่อยเอาใจใส่พ่อแม่" ถามว่าเป็นอะไร เขาเล่าว่า ลูกพูดว่า

"พ่อแม่ไม่มีบุญคุณอะไรหรอก ท่านเอาเรื่องของท่าน แล้วหนูก็เกิดมา" หมายความว่าพ่อแม่ท่านทำอะไรของท่านตามเรื่อง แล้วลูกก็พลอยเกิดมา เมื่อเกิดมาแล้วก็เป็นหน้าที่ที่จะต้องเลี้ยง เลี้ยงเสร็จแล้วก็หมดเรื่องกันเท่านั้นแหละ พ่อแม่เสียใจมาก แม่บ่นว่า

"โธ่ ท่านเจ้าคุณดูเถอะ อุตส่าห์ส่งไปเล่าเรียน นึกว่าจะดีขึ้นกว่าเดิม มันไปเรียนจิตวิทยามาอย่างไรก็ไม่รู้ มาบอกว่า พ่อแม่ไม่มีส่วนอะไรกับเราหรอก เป็นการทำตามหน้าที่ไม่มีบุญคุณอะไร"

หลวงพ่อก็ปลอบโยนว่า "ปล่อยเขาไปก่อน เพราะว่าเขากำลังเห่อฝรั่ง เวลานี้กลับมาใหม่ ๆ ก็อย่างนั้นแหละ มีอะไรมาก็เอามาอวดหน่อย แม้ได้ของไม่ดีมาก็จะเอามาอวด โยมพาเขาไปเที่ยวเสียบ้าง ไปวัดพระแก้ว ไปวัดโพธิ์ ไปดูอะไรสวย ๆ งาม ๆ แล้วก็พาไปคบหาสมาคมกับคนไทยที่มีความรู้ มีความฉลาด มีความประพฤติดี ประพฤติชอบ ค่อย ๆ เป็นไป"

หลายเดือนต่อมา พ่อแม่มาอีกบอกว่า "หมู่นี้ค่อยดีขึ้นหน่อย ค่อยเอาใจใส่กับฉันดีขึ้น รู้จักบุญคุณขึ้นแล้ว"

ถามว่า "ไปทำอะไรล่ะ"

บอกว่า "พาไปคุยกับคนนั้นคนนี้ ไปหาคนที่มีชื่อเสียง แล้วไปกระซิบบอกเขาไว้ก่อนที่จะพาลูกไป" เขาก็พูดจาตักเตือนไม่กระทบกระเทือนหรอก บัวไม่ให้ช้ำน้ำไม่ให้ขุ่น ผลที่สุดเขาก็สำนึกว่า เรานี่ฝรั่งจ๋าเกินไปไม่เข้าเรื่องเสียเลย เพราะว่าวัฒนธรรมของฝรั่งไม่เหมือนของเรา ในเรื่องความกตัญญูกตเวทีนี้ชาวเอเชียสอนกันมาก อินเดีย จีน ญี่ปุ่น ก็สอน ไทย ญวน เขมร เขาก็สอนกันมาก ถ้าเราอ่านวรรณคดีอินเดีย เช่น ชาดก ๕๐๐ เรื่อง จะพบว่ามีเรื่องเกี่ยวกับความกตัญญูมากเหลือเกิน ท่านสอนไว้มาก นกแขกเต้ามีความกตัญญู ช้างมีความกตัญญู ลิงมีความกตัญญู วัวมีความกตัญญูต่อเจ้าของ และมนุษย์มีความกตัญญูต่อพ่อแม่

เช่น โสณบัณฑิต ๓ คนพี่น้องนี้ พ่อแม่แก่ชราต่างแย่งกันเลี้ยง จนถึงต้องจับสลากว่าใครจะได้เอาไปเลี้ยงก่อน แล้วใครจะได้เลี้ยงต่อไป ถ้าเป็นคนสมัยนี้เขาไม่จับสลากกันหรอก ใครอยากจะเอาไปก็เอาไป เราไม่ต้องลำบาก วันก่อนพบคนขับรถแท็กซี่อายุ ๖๕ ปี เท่ากับหลวงพ่อ คราวเดียวกัน พอคุยถามว่าทำไมยังขับรถอยู่ มีลูกมีเต้ากับเขาหรือเปล่า เขาบอกว่า

"ผมมีลูก ๖ คน ทำราชการ ๕ คน อีกคนหนึ่งอยู่บ้านช่วยแม่"

"แล้วลูกไม่ห้ามบ้างรึ"

"ลูกเขาห้ามเหมือนกัน แต่ว่าผมบอกว่า จะให้พ่อหยุดขับรถก็ได้ แต่ว่าลูก ๕ คนหาเงินให้พ่อคนละ ๑๐๐ บาทต่อเดือน เงิน ๕๐๐ บาทนี้พ่อไม่ต้องขับรถก็พอกินพอใช้ เพราะว่าบ้านของตัวมีสวนเป็นของตัวไม่เดือดร้อนอะไร"

ลูกบอกว่า "ต้องไปปรึกษากันก่อน" พอปรึกษากันแล้วต่างคนต่างบอกว่า "ข้าวของแพง ค่าเช่าบ้านก็แพง ลูกก็หลายคน" ที่จะเจียดเงินวันละประมาณ ๓ บาทให้พ่อก็เจียดให้ไม่ได้ แต่พ่อกับแม่ ๒ คน เลี้ยงลูก ๖ คนไม่เดือดร้อนเลย ไม่เคยเกี่ยงกัน ตาก็ไม่เคยเกี่ยงยาย ยายก็ไม่เคยเกี่ยงตา ตั้งหน้าตั้งตาเลี้ยงส่งลูกให้ไปศึกษาเล่าเรียน ได้เป็นข้าราชการไปถึง ๕ คน ไม่ใช่เลี้ยงน้อย ๆ นะ เรียกว่าเลี้ยงชั้นดี แต่พอพ่อจะขอเงินเดือนละ ๑๐๐ บาทต่อคนก็เจียดให้ไม่ได้ น้ำใจผิดกันแล้ว สมมุติว่าลูกคนใดคนหนึ่งร้อนใจมีความทุกข์ไปหาพ่อ พ่อต้องเอาแท็กซี่ไปจำนำแน่ ๆ

ที่เดียว ลูกมันเดือดร้อนต้องช่วยหน่อย หรือว่าคุณแม่มีสายสร้อยห้อยคอพร้อมด้วยหลวงพ่อสมเด็จอยู่องค์หนึ่งต้องถอดไปจำนำเพื่อเอาไปช่วยลูก แต่ว่าพอพ่อแม่เดือดร้อน ลูกชักเฉย ๆ ต้องประชุมกันก่อน ที่ประชุมจะลงมติว่าอย่างไรก็ไม่รู้ นี่มันเป็นเสียอย่างนี้ เรื่องนี้สำคัญมาก สมัยปัจจุบันเป็นอย่างนั้น

ขอให้ พวกเรา ที่จะเป็น ครูบาอาจารย์ ต่อไปข้างหน้า ช่วยกันหน่อย ช่วยเพาะความคิดในเรื่องความกตัญญูกตเวทีให้เกิดขึ้นในจิตใจของเด็ก การเพาะความคิดแก่เด็กนั้นเราต้องทำเป็นตัวอย่างทุกแง่ทุกมุม เช่น สมมุติว่าเรามีบิดามารดาที่เราต้องเอาใจใส่ ครูเก่า ๆ ที่เรามีอยู่เราก็ต้องเอาใจใส่ไต่ถาม ช่วยเหลือท่านเท่าที่โอกาสจะช่วยได้ คนไทยเรามีวัฒนธรรม เช่น วันตรุษสงกรานต์เขาต้องไปรดน้ำพ่อแม่ อยู่ที่ไหนไกล ๆ ก็ต้องไป เช่น สงกรานต์เชียงใหม่ คนเชียงใหม่ไปทำงานการที่ไหน เขาต้องมาบ้าน มารดน้ำคุณปู่คุณย่าคุณตาคุณยาย มารับพรในวันปีใหม่เดือนใหม่ วันเกิดหรือวันสำคัญอะไรเขาก็ส่งของไปให้เป็นธรรมเนียม เรื่องนี้ออย่าละเลย เราควรรักษาไว้เพราะเป็นสิ่งที่ดี เป็นรากฐานทางวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม ส่วนมักขะเป็นอุปกิเลสที่ไม่ดี

อุปกิเลสข้อที่ ๖ เรียกว่า ปลาสะ (ปะ-ลา-สะ) แปลว่า ดีตนเสมอ นี่เป็นตัวความอวดดี การดีตนเสมอไม่ดี คนเราต้องมีผู้ใหญ่ผู้น้อย ฝรั่งเขาก็มีซีเนียร์ จูเนียร์ ต้องรู้กาลเทศะว่าเราอยู่ในฐานะใด **ถ้าอยู่ในฐานะเป็นผู้ใหญ่ก็ต้องนำ แต่ถ้าอยู่ในฐานะผู้น้อยก็ต้องตาม** ที่นั่งที่เดิน

ที่ยืนต้องรู้กาลเทศะว่าเราเป็นผู้น้อย ควรจะยืนตรงไหน เมื่อผู้ใหญ่ยืนอยู่ตรงนั้น เราเป็นผู้น้อยควรจะนั่งตรงไหนเมื่อผู้ใหญ่นั่งอยู่ตรงนั้น เมื่อผู้ใหญ่อยู่อย่างไรเราควรจะทำอย่างไร เรื่องนี้ต้องใช้ไหวพริบ รู้จักกาลเทศะในการปฏิบัติ การกระทำอย่างนั้นเป็นมงคลแก่ตัวเรา เป็นความเจริญแก่ตัวเรา เพราะว่าคนอื่นเขาเห็นเข้า เขาก็จะนึกชมในใจว่าเป็นคนมีกิริยามารยาท มีความประพฤติเรียบร้อย น่าคบหาสมาคม แต่ถ้าเราเป็นคนไม่รู้จักฐานะตำแหน่งของตัว ชอบตีตนเสมอ เช่นผู้ใหญ่ยืนอยู่ เราก็ไปยืนเคียงไหล่ อย่างนี้เสียหาย เรียกว่า เสียหายแก่ตน ใครเห็นเข้าก็น่ารังเกียจ เพราะฉะนั้นจึงควรรู้ว่าที่สูงที่ต่ำเป็นอย่างไร คนไทยเราถือ เรื่องสูงเรื่องต่ำเป็นวัฒนธรรมของดั้งเดิม เราควรจะช่วยกันสืบต่อไว้ การที่เราไม่ตีเสมอกับผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งเป็นใหญ่กว่าเรานั้นเป็นคุณธรรมอันหนึ่ง เรียกว่า ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความอ่อนน้อมถ่อมตนทำคนให้เจริญ การตีเสมอนั้นทำให้เสื่อม ปลาสะ จึงเป็นอุปกิเลสที่ไม่ดี

อุปกิเลสข้อที่ ๗ เรียกว่า อิสสา แปลว่า ความริษยา คำนี้เรานำไปใช้ หมายถึง อิจฉา ความจริงอิจฉา แปลว่า ความต้องการ แต่อิสสา หมายถึง เห็นเขาได้ดิบได้ดีมั่งมีศรีสุขก็ทนไม่ได้ ไม่อยากให้ใครดี ไม่อยากให้ใครเด่น ไม่อยากให้ใครได้เป็นอะไร พอเห็นใครได้ดีใจก็ไม่สบาย เช่น สมมุติว่า มีคนหนึ่งมาพูดสรรเสริญเพื่อนว่า คนนั้นเขาดีอย่างนั้น ดีอย่างนี้ เราก็รู้สึกนึกแค้นอยู่ในใจว่าไม่เห็นเข้าท่าเลย นั่นแหละคือตัวริษยา ตัวริษยาเกิดขึ้นแล้ว คือไม่ยินดีในความดี ในความสุข ใน

ความเจริญ ในความสวย ในความงามของคนอื่น เรียกว่า ไม่ยินดี อิสสา ตรงกันข้ามกับมุทิตา มุทิตาในพรหมวิหาร แปลว่า พลอยยินดีกับความดีของผู้อื่น ถ้ามีใจริษยา หรือ อิสสา ก็ไม่พลอยยินดีหรอก มีใจคัดค้านอยู่ตลอดเวลา ใครเขาชมใครก็ว่าไม่เข้าท่า อะไรไม่เห็นดี อย่างนี้เป็นต้น เกิดมีความรู้สึกขึ้นทำนองนั้น ตัวอิสสานี้เกิดขึ้นในใจใครแล้วต้องระวัง จะเป็นเหตุให้เกิดการเบียดเบียนผู้อื่น เป็นเหตุให้ทำลายเขา เราอ่านหนังสือเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ จะพบเรื่อง อิสสา มากที่สุด ระหว่างเมียน้อยเมียหลวง ระหว่างพี่กับน้อง เบียดเบียนแย่งสมบัติกัน ระหว่างคนกับคนมักมีเรื่องกันบ่อย ๆ เหตุก็เพราะตัวอิสสาหรือริษยานั่นเอง จึงต้องระมัดระวังอย่าให้เกิดขึ้นในใจ การจะแก้ไขไม่ให้มีอิสสาก็คือ ให้มีความพลอยยินดีในความดีของคนอื่น ให้สาธุบ่อย ๆ เห็นใครทำดีมีความเจริญมีความก้าวหน้าก็สาธุกับเขาไปเถิด การสาธุเป็นของมีค่า เพราะการที่จะเปล่งคำว่าสาธุออกมาได้นั้น จะต้องถอนความมานะถือตัวเสียก่อน จะต้องถอนความริษยาออกเสียก่อน ถ้ายังมีความริษยา ความถือตัวอยู่ก็สาธุไม่ได้ พูดว่ายินดีไม่ได้ ข้อนี้สำคัญ เราจึงต้องหัดแสดงความยินดีในเมื่อคนอื่นเขาได้อะไร เช่น เขาได้รางวัล เราก็ไปแสดงความยินดีกับเขาด้วย เขาได้เลื่อนตำแหน่งก็แสดงความยินดีกับเขาด้วย เขาสอบไล่ได้คะแนนดีก็ไปแสดงความยินดีกับเขาด้วย และให้ทำด้วยน้ำใสใจจริง อย่าทำเพื่อแสดงละครเพียงให้คนอื่นเห็นว่าเราก็ไปแสดงความยินดีด้วย แต่ในใจค้านว่า ต้องแสดงกับเขาหน่อย มิฉะนั้นเพื่อนจะว่าได้ อย่างนี้เป็นการแสดงที่ไม่แท้ เรียกว่าข้างในยังไม่

ยอม ส่วนลึกยังไม่ยอม การแสดงความยินดีที่แท้ต้องให้เป็นไปด้วยน้ำใส ใจจริง ความริษยาก็จะหายไป ความริษยานี้ทำให้โลกฉิบหาย พระพุทธภาษิตที่ว่า อรติ โลกนาสิกา แปลว่า ความริษยาทำให้โลกฉิบหาย ให้เดือดร้อน ให้วุ่นวาย กันด้วยประการต่างๆ ถ้าคนเราตัดความริษยาออกจากใจได้ก็สบาย จิตใจดีขึ้น กิเลสข้อนี้สำคัญมาก

อุปกิเลสข้อที่ ๘ เรียกว่า มัจฉริยะ แปลว่า ความตระหนี่ ไม่ยินดีในการให้ มีอะไรก็เก็บไว้ ไม่กินไม่ใช้ ตระหนี่กับประหยัดหรือมัธยัสถ์ไม่เหมือนกัน คนประหยัดหรือคนมัธยัสถ์ไม่ใช่คนตระหนี่ ไม่ใช่คนเหนียว ไม่ใช่คนขจี เมืองเหนือเขาเรียกว่า ขจี บักษ์ใต้เขาเรียกว่า ขี้ชิด ความหมายอย่างเดียวกันเปลี่ยนเสียงไปบ้าง พวกขี้ชิดขจนนั่นเป็นคนไม่กินไม่ใช้ มีก็ไม่กิน มีของก็ไม่กินไม่ใช้ เก็บไว้เฉยๆ ไว้ดูเล่นแล้วมันเพลินตา จนของเน่าไปเลย พอเน่าแล้วก็เอาไปให้คนอื่นกิน เรากินไม่ได้แล้วจึงจะให้เขากิน หรือบางทีเห็นของจวนจะเสียก็เอาไปทำบุญ พระได้ไปก็ไม่ชื่นใจเสียเลย เพราะเอาของจะเสียแล้วไปทำบุญ พวกตระหนี่มีลักษณะเป็นอย่างนี้ คนตระหนี่เป็นคนจนที่สุดในโลก ทำไมถึงจนก็เพราะว่าไม่ได้กินได้ใช้ของที่ตัวมี คนทรัพย์รวยที่สุดก็คือคนที่รู้จักใช้สิ่งนั้นๆ ให้เป็นประโยชน์ เรียกว่า เป็นผู้ทรัพย์รวย เป็นผู้มีฐานะทางจิตใจดี ในพระสูตรสูตรหนึ่ง เรียกว่า สักกปัญหสูตร เป็นปัญหาของท้าวสักกเทวราชมาทูลถามพระพุทธเจ้าว่า

"อะไรเป็นเหตุให้คนในโลกนี้เบียดเบียนกัน"

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า "มีสองสิ่ง คือ อิสสา กับ มัจฉริยะ" เรื่องริษยากับตระหนี่ ๒ ตัวนี้แหละ ทำให้เกิดการเบียดเบียนกัน ขอให้เอาไปคิดดูว่ามันเบียดเบียนกันอย่างไร

อุปกิเลสข้อที่ ๙ เรียกว่า มายา แปลว่า เจ้าเล่ห์ เช่น ความจริงไม่ได้ปวดท้องแต่ทำท่าปวดขึ้นมา ที่แกล้งทำปวดก็เพราะต้องการให้ใครมาเอาใจใส่เท่านั้นเอง ไม่ใช่เรื่องอะไร นี่เขาเรียกว่า มายา ไม่หิวบอกว่าหิว ไม่แกล้งทำอย่างนั้นก็แกล้งทำอย่างนี้ การแสร้งทำนี้ เรียกว่า มารยา เจ้าเล่ห์

อุปกิเลสข้อที่ ๑๐ เรียกว่า สาเถยยะ แปลว่า โอ้อวด เป็นคนชอบอวด อวดมั่งอวดมี อวดวิชาความรู้ อวดนั่นอวดนี่ เราไม่ต้องอวด คนโบราณเขาว่า กลองดังเองนั้นอุบาทว์ กลองแขวนอยู่บนหอเฉยๆ เกิดดังขึ้นมาเอง มันเบี่ยงไปไม่ได้ คนก็เหมือนกันแหละอย่าไปอวดให้ใครรู้ว่ามีอะไร นั่งเฉยๆ ไม่ต้องไปอวดหรอกเขารู้เอง ถ้าเขาถามเราจึงจะพูด ถ้าไม่ถามเราก็เฉยๆ บางคนทนไม่ค่อยได้ มีนิสัยชอบโอ้อวด หาเรื่องจะพูดบอกว่าฉันมีสิ่งนั้นฉันมีสิ่งนี้ หรือใครพูดอะไรขึ้นก็พูดกับเขาบ้าง พูดในเชิงโอ้อวด การพูดจาในเชิงโอ้อวดไม่ได้ทำให้คนนิยมชมชอบ แต่ทำให้คนเกลียดน้ำหน้า เขาเกลียดว่าขี้โอ่ขี้อวดไม่น่าคบ ไม่ดี เพราะฉะนั้นเราไม่ต้องอวดเขา บางทีไม่ได้อวดด้วยปาก แต่อวดด้วยการกระทำ สมมุติว่าใส่แหวนเพชรก็ยกมือบ่อยๆ ยกมือให้เขาดูว่าฉันมีแหวน เขาเรียกว่าอวด

ด้วยกิริยาท่าทาง อวดให้เขารู้ว่าแหวนฉันใหญ่ อะไรอย่างนี้เป็นการโอ้อวด ทั้งนั้น ทำไมจึงอวด พวกที่อวดเรียกว่า พวกมีอัตตาตัวตนมาก ชอบแสดงออก มีความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนมาก จึงได้อวดออกไปอย่างนั้น แต่ถ้าเป็นคนมีอัตตาน้อย มีความยึดถือในตัวตนน้อย เขาก็ไม่อวด ไม่อวดว่าไม่อวดว่าเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ เขาอยู่ในสภาพสงบเสงี่ยมเจียมตัวเป็นคนน่ารัก คนขี้โอ่ขี้อวดไม่น่ารักเลย

อุปกิเลสข้อที่ ๑๑ เรียกว่า ถัมภะ แปลว่า ความดื้อ ถัมภะเหมือนกับเสา ซึ่งแข็งไม่ยอมใคร เสาทื่อทุกต้นไม่ว่าต้นไหน ถัมภะมีลักษณะเหมือนดังเสา แข็งไม่ก้มหัวให้ใคร ไม่เชื่อฟังใคร ไม่ยอมรับฟังคำสอนคำเตือนของใครๆ ลักษณะนี้ไม่ดี เขาเรียกว่าหัวดื้อ ถัมภะคือหัวดื้อ ไม่ยอมคน ที่ว่าไม่ยอมก็เพราะว่ามีความยึดถือในตัวตนมาก นึกว่าฉันรู้แล้ว ฉันเก่งแล้ว ไม่ต้องสอนฉันหรอก ฉันโตแล้ว อย่างนี้เป็นต้น การนึกไปในแง่นี้เป็นเรื่องไม่ดีทั้งนั้น เป็นเรื่องแสดงออกซึ่งความหัวดื้อที่มีอยู่ในตน คนเราถ้าเป็นคนประเภทหัวดื้อเราจะเอาตัวไม่รอด เพราะไม่ยอมรับอะไรที่ใครให้ แล้วตัวจะมีอะไรเพิ่มขึ้น คนเราต้องรับสิ่งที่คนอื่นให้ จึงจะมีความรู้มากขึ้น มีความฉลาดมากขึ้น แต่ถ้าไม่ยอมรับคำแนะนำตักเตือนจากใครเลย จะดีขึ้นได้อย่างไร ยิ่งมีอะไรก็ย่อมจะยิ่งหมดลงไปยิ่งเสื่อมลงไป ถัมภะเป็นอุปกิเลสไม่ดี

อุปกิเลสข้อที่ ๑๒ เรียกว่า สารัมภะ แปลว่า การแข่งดี แข่งดีก็คือแข่งชั่วนั่นเอง แต่เราพูดว่าแข่งดีกัน เอาดีมาอวดกัน ก็คืออวดชั่ว

นั่นแหละ แข่งดีมีลักษณะอย่างไร มีลักษณะไม่ยอมเหมือนกัน คล้ายกับต่อรนเหมือนกัน แต่ว่ามีความคิดอยู่ในใจว่า ฉันก็เก่งเหมือนกัน จึงได้เกิดแข่งดีแบบเดียวกับที่เรียกว่า **ขิงก็ราข่าก็แรง** นั่นแหละ พวกนี้มาเจอกันแล้วก็เกิดเรื่องทุกที หรือว่า **เหมือนขมิ้นกับปูน** พอเจอกันแล้วก็เปลี่ยนสีไปทันที การแข่งดีมีลักษณะคล้าย ๆ อย่างนั้น ลักษณะอย่างนี้ไม่ดี ตรงกันข้ามกับแข่งดีก็คือ อ่อนน้อมถ่อมตนเสีย ยอมรับฟังความคิดความเห็นของคนอื่นก็เป็นการดี

อุปกิเลสข้อที่ ๑๓ เรียกว่า มานะ มานะในที่นี้ไม่ใช่มานะพยายาม มานะพยายามเป็นของดี มานะในที่นี้เป็นอุปกิเลส หมายความว่า **ถือตัว** ถือตัวเพราะชาติ สกุล ความมั่งคั่ง ถือตัวเพราะว่าฉันเป็นใหญ่ ถือตัวว่าเพราะฉันเกิดในที่เจริญ ถือตัวว่าฉันเป็นอย่างนั้น ฉันเป็นอย่างนี้ ฉันดีกว่าเขา เรียกว่ามีมานะ รู้สึกตัวว่าเลวกว่าเขาก็เป็นมานะเหมือนกัน รู้สึกตัวว่าเสมอเขาก็เป็นมานะ **คนที่ไม่มีมานะคือคนที่ไม่เอาตัวไปเทียบกับใครในแง่กิเลส** แต่ในแง่ปัญญาเทียบได้ เช่น เห็นคนอื่นเขามีความรู้ เราก็นึกว่าเรายังไม่มีความรู้เหมือนเขา เราจึงต้องหาความรู้เพิ่มเติมเพื่อจะได้มีความรู้อย่างเขาบ้าง อย่างนี้ไม่เป็นไร แต่ถ้าเอาไปเทียบกันเหมือนกับว่า เอาวัวไปเทียบกันเพื่อจะให้มันขวิดกัน เอาไก่ไปเทียบกันเพื่อให้มันตีกัน เอาม้าไปเทียบกันเพื่อจะให้มันแข่งกันอย่างนั้นละเรียกว่า เป็นจำพวกแข่งดี หรือเป็นมานะไป การมีมานะ ถือตัวจัดก็ก่อให้เกิดกิเลสวุ่นวาย

อุปกิเลสข้อที่ ๑๔ เรียกว่า อติมานะ แปลว่า ดูหมิ่นท่าน หมิ่นเขาในเรื่องความรู้ ความสามารถ ความยากจน ความมั่งมีทรัพย์สมบัติ อาการที่ดูหมิ่นคนอื่นในแง่ใดไม่ดีทั้งนั้น คนเราไม่ควรจะดูหมิ่นกัน เกิดเป็นชายไม่ควรจะหมิ่นชาย แต่ควรจะเป็นมิตรกัน ให้เข้าใจกันได้ในทุกแง่ทุกมุม การดูหมิ่นในแง่ใด ๆ เป็นการไม่ดีทั้งสิ้น

อุปกิเลสข้อที่ ๑๕ เรียกว่า มทะ แปลว่า มัวเมา แปลว่า เมา ทมะ แปลว่าข่ม ระวังให้ดีสองตัวนี้มันคล้ายกัน ทมะ หมายถึง ความข่มใจบังคับตัวเองได้ แต่มทะคือความมัวเมา ได้แก่ มัวเมาในการกิน การเล่น การสนุก การเที่ยว การเตร่ จนละเลยหน้าที่ ไม่สนใจในงานการศึกษาเล่าเรียน เพราะมีความเมาอยู่ในสิ่งนั้น ๆ เรื่องเมาไม่ดีทั้งนั้น ไม่ว่าเมาอะไร เมาลาภ เมายศ เมาสรรเสริญ เมาความสุข เมาสนุก เมาสบาย ล้วนแต่ร้ายทั้งนั้น ไม่มีดี

อุปกิเลสข้อที่ ๑๖ ซึ่งเป็นข้อสุดท้าย เรียกว่า ปมาทะ แปลว่า **ความประมาท** ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย ความไม่ประมาทเป็นทางแห่งความไม่ตาย เราอย่าทำตนเป็นคนประมาท การที่จะไม่ประมาทจะทำอย่างไร **ต้องฝึกฝนความมีสติไว้ให้มีความรู้สึกก่อนทำ ก่อนพูด ก่อนคิด ก่อนจะยืน ก่อนจะเดิน ก่อนจะนั่ง ก่อนจะทำ ให้รู้สึกตัวเสียก่อน** ให้หมั่นพูดกับตัวเองเสียก่อนว่าจะทำสิ่งนั้นจะทำสิ่งนี้ เช่น เวลาจะยืนก็บอกกับตัวเองว่าจะยืน การทำเช่นนี้ก็จะทำให้กิริยายืนเรียบร้อย เวลาจะนั่งก็ไม่นั่งทับกระโถนเข้า เพราะว่าก่อนจะนั่งได้ดูเสียก่อนแล้ว เวลาจะ

เดินก็ไม่ไปเตะอะไร หรือไม่สะดุดอะไร ฉันจะคู้แขนเหยียดแขนให้รู้สึกตัว ก็ไม่ไปกระทบกระทั่งใคร รวมความว่าจะทำอะไร ในอิริยาบถ ๔ ยืน เดิน นั่ง นอน จะต้องมีความรู้สึกตัวทั่วพร้อมอยู่ตลอดเวลา เรียกว่า เป็นผู้มีสติไม่ประมาท นั่งเราก็อย่าประมาท บางคนนั่งหมิ่นเหม่เห็นบ่อย ๆ บางทียืนหมิ่นเหม่เหลือเกิน ก็เพื่อจะอวดว่าฉันเก่งนั่นเองแหละ ฉันติดรถไปอย่างนี้ก็ได้ จับมือเดียวก็ได้ ฉันห้อยโหนอย่างนี้ก็ได้ แล้วพอหล่นตุบลงไปก็ตายเท่านั้น นี่เขาเรียกว่าประมาท ขับรถด้วยความประมาท ขึ้นรถด้วยความประมาท เดินด้วยความประมาท ตายทั้งนั้นไปไม่รอด หรือว่าใกล้จะสอบแล้วยังเที่ยวสนุกอยู่ นี่ประมาท นึกว่าเรื่องเล็กน้อยไม่ต้องดูหรอกฉันดูมาพอแล้ว พอไปสอบเข้าจริง ๆ ตอบไม่ถูก เลยตกไป นี่ก็ประมาทเลินเล่อ เราจะต้องรู้ว่าเวลาอะไร ควรจะทำอะไร สิ่งเหล่านี้เรียกว่าเป็นกิเลสที่เกิดขึ้นในตัวเรา ต้องระวัง ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความริษยา ทุกอย่างที่มีชื่อต่าง ๆ กันเป็นสิ่งเศร้าหมอง เกิดขึ้นในใจแล้วทำให้จิตใจเป็นบาป บาปก็คือใจเศร้าหมองนั่นเอง ที่เป็นบุญก็คือใจผ่องใสขึ้นในขณะนั้น เรียกว่า เป็นบุญ เราต้องอยู่ด้วยบุญ อย่าอยู่ด้วยบาป อย่าอยู่ด้วยจิตใจที่ประมาท แต่อยู่ด้วยความมีสติ ก็จะเป็นเหตุให้มีความสุขความสบายตามสมควรแก่ฐานะ

รูปที่ 11 มูลคันธกุฏิวิหาร ที่ประดิษฐานพระบรมธาตุที่แท้ของพระบรม
ศาสดา อยู่ที่เมืองสารนาถ

คำบรรยายวิชาพุทธศาสน์

โดยพระราชนันทมุนี (ปัญญานันทภิกขุ)

วันพฤหัสบดีที่ ๔ มีนาคม ๒๕๑๗

เวลา ๑๔.๐๐ - ๑๖.๐๐ น.

ณ ห้องประชุมวิทยาลัยวิชาการศึกษา พระนคร

ครั้งที่ ๑๑ ปรินิพพาน

วันนี้จะได้พูดถึงเรื่องการปรินิพพานของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก่อนที่จะพูดถึงเรื่องปรินิพพานของพระผู้มีพระภาค เราควรจะทำความเข้าใจในเรื่องคำศัพท์ "นิพพาน" เสียก่อนสักเล็กน้อย

คำว่า "นิพพาน" เป็นศัพท์ภาษามคธ เป็นนามก็ได้เป็นกริยาก็ได้ ถ้าเป็นนามก็หมายถึง "การดับของสิ่งต่าง ๆ" ถ้าเป็นกริยาก็หมายถึง "สิ่งนั้นดับไป" เช่น ไฟดับ ก็เรียกว่า นิพพาน ได้ "อคฺคิ นิพฺพุตฺติ" ไฟดับแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้านำศัพท์นี้มาใช้กับการดับกิเลสภายในใจคน เรียกว่า นิพพาน ถ้าเราศึกษาธรรมะอันเป็นหลักในพระพุทธศาสนาจะพบคำว่านิพพาน นิพพานมีสองอย่างเรียกว่า "สอุปาทิเสสนิพพาน" คำหนึ่งและ "อนุปาทิเสสนิพพาน" คำหนึ่ง สอุปาทิเสสนิพพาน หมายความว่า กิเลส

ดับเป็นชั้นๆ ขึ้นไปยังไม่หมด เช่น พระอริยบุคคลมีอยู่ ๔ จำพวก **พระโสดาบัน** เป็นชั้นเริ่มต้น **พระสกิทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์** นี้เรียกว่าอริยบุคคล ๔ ชั้น ในทางพระพุทธศาสนา พระโสดาบันถึงนิพพานแต่เพียงบางส่วน พระสกิทาคามีก็นิพพานเพียงบางส่วน พระอนาคามีก็เพียงบางส่วนยังไม่หมด พอถึงพระอรหันต์ เรียกว่า หมดโดยประการทั้งปวง การนิพพานกิเลสของพระอริยบุคคล ๓ ชั้นนี้ คือ โสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี เรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพาน แปลว่า นิพพานที่ยังมีส่วนเหลืออยู่ ยังไม่หมดทีเดียว พอถึงชั้นพระอรหันต์ จึงเรียกว่า อนุปาทิเสสนิพพาน หมายความว่า กิเลสหมด ไม่มีเชื้อเหลืออีกต่อไป ความหมายมีอยู่อย่างนี้ ให้เราจำพระอริยบุคคล ๔ เหล่าไว้ก่อน คือ โสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี พระอรหันต์ กิเลสของพระอริยบุคคล ๓ ชั้นข้างต้นเรียกว่า ดับไปแล้ว แต่ยังไม่หมด จึงเรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพาน เอาตัว ส มาไว้ข้างหน้า พอถึงขั้นอรหันต์เรียกว่า อนุปาทิเสสนิพพาน ดับหมดไม่มีอะไรเหลือต่อไป นี่คือ ความหมายของนิพพาน ๒ อย่างที่มีอยู่ในหลักธรรม สำหรับพระพุทธเจ้านั้น เรียกว่า อนุปาทิเสสนิพพาน เพราะกิเลสดับหมดโดยไม่มีอะไรเหลือเป็นเชื้อต่อไป

เมื่อพูดถึงคำว่า "ดับ" ในนิพพานนี้ ให้เราเปรียบเหมือนกับกองไฟ กองไฟที่ยังมีเชื้อมันก็ลุกโพลงๆ อยู่ เราเอาไม้ฟืนใส่ลงไป เชื้อมันมีไฟก็ลุกติดอยู่ตลอดเวลา ถ้าหากว่าเชื้อ เช่น ไม้ ฟืน หรือถ่านที่ทำให้ไฟลุกนั้นหมดไป ไฟก็ดับไปด้วยฉันใด ในจิตใจคนเรานี้ก็เหมือนกัน

มันมีเชื้อทำให้เกิดกิเลส เชื้อที่ทำให้เกิดกิเลสนั้นก็คือ **อวิชชา ตัณหา อุปาทาน และกรรม** อวิชชา คือความไม่รู้ ตัณหา คือความอยาก อุปาทาน คือความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่างๆ กรรม คือการกระทำตามอำนาจ อวิชชา ตัณหา อุปาทานเรียกว่า เป็นเชื้อที่จะให้เกิดอะไรขึ้นในใจต่อไป เช่น มีความโลภเป็นเชื้อ ก็เป็นเหตุให้กระทำการด้วยความอยาก ด้วยความยึดถือ แล้วก็มีการกระทำในรูปต่างๆ ตามอำนาจของความโลภเป็นเจ้าเรือน มีความโกรธ มีความหลงก็ไปมีอำนาจส่งเสริมการกระทำ ให้ทำกันอยู่เรื่อยไปไม่จบไม่สิ้น ตราบใดที่ยังมีเชื้อ คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ตัวกิเลสก็ยังเจริญงอกงามอยู่ในใจ ถ้าเราดับอวิชชาเสียได้ ดับตัณหาได้ ดับอุปาทานได้ แม้จะกระทำกรรมก็เพียงสักแต่ว่าทำ ไม่มีผลเกิดขึ้น พระอริยบุคคลชั้นพระอรหันต์นั้น ท่านทำกรรมทุกอย่างที่เป็นประโยชน์แก่สังคมเพื่อนมนุษย์ แต่ท่านไม่มีผลสำหรับตัวท่าน ท่านไม่ได้ดีใจ ไม่ได้เสียใจจากงานที่กระทำ ทำสักแต่ว่าหน้าที่ในฐานะที่มีชีวิตอยู่ในสังคมที่ปฏิบัติหน้าที่เพื่อสังคม แล้วก็ทำงานเก่ง ไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ไม่รู้จักเบื่อหน่าย คนเราที่ยังมีกิเลสนั้นยังทำงานไม่เก่งเท่าใด เพราะยังมีความเห็นแก่ตัวยังมีความอยากกำกับการกระทำอยู่ จะกระทำอะไรลงไปก็ต้องว่าจะได้อะไร ได้มากหรือได้น้อย ในการกระทำครั้งนี้จะมีใครชมบ้าง ถ้าทำแล้วไม่มีใครเอ่ยชมสักคำเดียว หรือว่าไม่ได้ผลอะไรตอบแทนทางด้านวัตถุ จิตใจก็เริ่มจะหดหู่ เบื่อหน่ายต่อการกระทำนั้น ความเบื่อหน่ายในการทำงานเกิดขึ้นก็เพราะยังมีความอยากได้ผลตอบแทนจากงานนั้นอยู่ แต่คนที่ไม่มีความอยากได้อะไรๆ จากงานนั้น

เขาก็ทำไปตามหน้าที่ ผู้ที่มีจิตใจบริสุทธิ์สะอาดย่อมเป็นคนทำงานได้มาก เพราะไม่มีความยินดียินร้ายในงาน ไม่มีความรู้สึกอะไรในสิ่งนั้น มีหน้าที่แต่ว่าทำไปๆ เท่านั้นเอง เพราะฉะนั้นเราจึงเห็นว่าพระพุทธเจ้าก็ดี สาวกของพระองค์ก็ดี เป็นผู้ที่ได้อยู่นิ่งอยู่เฉย แต่ทำงานเป็นประโยชน์แก่สังคมในด้านพัฒนาจิตใจคน ถ้ามีการพัฒนาจิตใจให้ดีขึ้น อะไรอื่นก็พลอยดีไปด้วย แต่ถ้าจิตใจยังไม่ดี เราจะพัฒนาอะไรให้ดีก็ไม่มีทางจะดีขึ้นได้ เพราะฉะนั้นพระอริยเจ้าทั้งหลายท่านช่วยสังคมด้วยการพัฒนาทางด้านจิตใจ นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ เศรษฐี คฤหบดีตลอดจนชาวนา ชาวสวน กรรมกร ที่ปฏิบัติงานต่างๆ ให้มีจิตใจประกอบด้วยธรรมะ สังคมก็อยู่เย็นเป็นสุขขึ้น ท่านทำงานในรูปอย่างนั้น เมื่อจิตใจของท่านหมดความอยากท่านก็ทำงานได้เต็มที่ ถ้ายังมีความอยากอยู่ยังมีความทุกข์ในขณะทำงาน เหมือนเราที่เป็นครู ถ้ามีความอยากที่จะได้เข้าข้างตัวมากละก็เป็นทุกข์มาก และถ้าเราลดความอยากได้น้อยลงไป เรามีความสำนึกว่าหน้าที่ของเรา เราเรียนวิชามาเพื่ออะไร เราเรียนมาเพื่อจะเป็นครู เมื่อสอบเสร็จแล้วเราก็ต้องไปเป็นครู เป็นอาจารย์ มีนักเรียนมาให้เราสอนเราก็สบายใจแล้ว ส่วนจะได้อะไรตอบแทนนั้นเราไม่คำนึงถึง แต่ก็ได้ตามธรรมดา เราตั้งอัตราเงินเดือนให้แล้ว เงินเดือนที่เราได้มานั้นถ้าเรามีความอยากน้อยมันก็พอกินพอใช้ แต่ถ้ามีความอยากมากก็ไม่พอกินไม่พอใช้ เมื่อไม่พอกิน ไม่พอใช้ ไฟกิเลสก็ลุกโพลงๆ ขึ้นในใจไม่รู้จักดับ เลยเป็นปัญหาสร้างความทุกข์ความเดือดร้อน การปฏิบัติตนเพื่อนิพพานตามหลักของพระพุทธเจ้านั้น เป็นการช่วยให้เรามีความสุข

ในชีวิตมากขึ้น ทำให้เรามีความสุขมากขึ้น แม้ว่าเราจะดับไม่หมดแต่ก็ให้มันดับไปเรื่อยๆ ทีละเรื่องทีละตอนทีละชั้น เท่าที่ความสามารถของเราจะกระทำได้ ให้เราตั้งอุดมการไว้ในใจว่า เราอยู่เพื่อพระนิพพาน เราอยู่เพื่อความดับของกิเลส คนโบราณหรือแม้ในสมัยนี้เวลาทำบุญสุนทานอะไรแล้วมักจะมีการอธิษฐานใจ "นิพฺพานปจฺจโย โหตุ" ขอบุญนี้จงเป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน บางทีก็แถมเข้าไปอีกหน่อยว่า "อนาคเต กาเล" ในกาลต่อไปข้างหน้า ความจริง อนาคเต กาเล ไม่ต้องใส่ก็ได้เอาแต่เพียงว่า นิพฺพานปจฺจโย โหตุ **ขอให้การกระทำของข้าพเจ้านี้จงเป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน** เช่น เราสอนเด็กก็สอนเพื่อให้จิตใจเรานิพพาน คือ ให้กิเลสน้อยลงเพราะการสอน หรือเราจะไปทำอะไรให้ใคร เราก็ไปทำเพื่อให้ความเห็นแก่ตัวดับลงไป ให้เหลือน้อยลงไป ทุกโอกาสที่เราได้ทำอะไร ก็ทำเพื่อให้ความเห็นแก่ตัวลดน้อยลงไป เบาบางลงไป ถ้าเราตั้งใจไว้ในรูปอย่างนี้ ก็เรียกว่า นิพฺพานปจฺจโย โหตุ จงเป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน การตั้งอุดมการไว้อย่างนี้เป็นการปฏิบัติชอบ จะทำให้จิตใจของเราสูงขึ้นประณีตขึ้นทุกวันทุกเวลาเท่าที่เราตั้งใจไว้และทำตามอยู่ ความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของเราก็ควรจะเป็นไปในทำนองนี้ คือ พยายามยกระดับจิตใจของเราให้สูงขึ้นด้วยการดับความเห็นแก่ตัวให้น้อยลงไป สังคมมนุษย์จะมีความสงบสุขก็ตรงนี้แหละ คือ ตรงที่คนทุกคนตั้งใจจะดับความเห็นแก่ตัวให้หมดไป ถ้าหากว่าทุกคนในสังคมเพิ่มความเห็นแก่ตัวให้เกิดมากขึ้น เราลองหลับตาดูซิว่าจะเป็นอย่างไร พ่อค้าแม่ค้าก็จะขายของแพงมากขึ้น คนซื้อก็อยากจะซื้อให้ได้ถูก

ที่ของแพงก็เพราะเห็นแก่ตัว อยากจะได้ของถูกก็เพราะความเห็นแก่ตัว โดยไม่ได้คิดว่ามันจะพอดีกันหรือเปล่า ต่างคนต่างก็จะเข้าข้างตัวทั้งนั้น ความวุ่นวายก็จะเกิดขึ้นในสังคม แต่ถ้าหากว่าชาวโลกชวนกันปฏิบัติตน เพื่อดับความเห็นแก่ตัวให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ความเป็นอยู่ก็จะดีขึ้น เรียบร้อยขึ้น ในคนหมู่อื่นแม้เขาจะปฏิบัติไม่เป็นไปเพื่อความดับความเห็นแก่ตัว แต่ว่าเราเป็นครู เป็นอาจารย์ ต้องพยายามที่จะดับความเห็นแก่ตัวให้น้อยลงไปให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพราะคนเป็นครูเป็นอาจารย์นั้นควรจะเป็นบุคคลประเภทที่ต้องเสียสละความสุขส่วนตัว เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ส่วนรวม คนเราถ้าหากว่าได้เสียสละมากเท่าไร ความดีก็ยิ่งมีมากเท่านั้น คิดจะเอามากเท่าไร ความดีก็จะลดน้อยลงไปมากเท่านั้น เพราะฉะนั้น ความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน เราต้องคิด ต้องพูด ต้องทำ เพื่อเพิ่มพูนความงามความดีที่เกิดขึ้นในจิตใจของเราให้มากที่สุดที่จะมากได้ นี่เป็นกิจที่ควรจะกระทำ จุดหมายคือ พระนิพพานในทางพระพุทธศาสนา

เมื่อเข้าใจตามแนวนี้แล้วก็นำมาใช้เป็นหลักในชีวิตประจำวันได้ เอามาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ แต่ไม่ได้หมายความว่าคนถึงนิพพานแล้ว ก็เข้าป่าเข้าดงไปอยู่กับเสือ ช้าง กวาง แรด หามิได้ ไปอยู่อย่างนั้นไม่ได้ประโยชน์อะไร จิตใจที่บรรลุนิพพานแล้วแต่ยังอยู่ในสังคมเพื่อช่วยโลกให้พ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อน ในพุทธศาสนาทางฝ่ายมหายานเรียกว่า **อุดมการของพระโพธิสัตว์** พระโพธิสัตว์นั้น คือ บุคคลที่ปองอยู่

ในความดับทุกข์ เป็นผู้มีความมุ่งมั่นเพื่อการตรัสรู้ แต่เขามีข้อแม้อยู่ว่า ตราบใดที่ชาวโลกยังไม่ถึงนิพพานทั้งหมด องค์พระโพธิสัตว์ก็จะไม่นิพพาน แต่จะอยู่ต้อนชาวโลกต่อไป คือช่วยเขาชาวโลกให้ไปถึงนิพพานต่อไป เมื่อชาวโลกถึงนิพพานคนสุดท้ายแล้ว พระโพธิสัตว์จึงจะนิพพานด้วย คือหมดหน้าที่ ฉะนั้นอุดมการของพระโพธิสัตว์ก็คือ อุดมการแห่งการเสียสละ ความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขส่วนรวม เราที่เป็นครู เป็นอาจารย์ ก็ควรจะรับอุดมการพระโพธิสัตว์นี้มาใส่ไว้ในจิตใจว่า เราจะอยู่เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ส่วนรวม สมมุติว่าเราสอบไล่เสร็จแล้ว เขาจะบรรจุเราไปที่ไหน เราอย่าไปทุกข์ ถ้าเป็นทุกข์ก็เรียกว่า จิตใจยังไม่นิพพานในเรื่องนั้น เป็นทุกข์ในเรื่องอะไร เป็นทุกข์กลัวว่าจะไปอยู่ไม่สบาย บ้านเมืองไม่เจริญแสงสีไม่ดีพอ หรืออะไร ๆ ไม่เรียบร้อยเราก็ไม่ไป เราไม่ควรนึกอย่างนั้น แต่นึกว่าเราเรียนเป็นครู ที่ใดมีลูกศิษย์ให้เราสอนก็ใช้ได้ เราไปอยู่ได้ทั้งนั้น ไม่ว่าเขาจะย้ายเราไปอยู่แม่ฮ่องสอน หรือว่าไปอยู่จังหวัดไหนเราก็ไปได้ เราไปอยู่ได้ทั้งนั้น เพราะที่นั่นมีโรงเรียน มีเด็ก มีงานให้เราทำ เราก็ไปด้วยอารมณ์ที่สดชื่นแจ่มใส แล้วก็ไปสอนด้วยอารมณ์ที่พอใจในงานในบุคคลที่เราได้ประสบพบเห็น เราก็จะมีความสุขทางจิตใจ แต่ถ้าเราเกิดความไม่พอใจ พอได้รับคำสั่งบรรจุให้ไปอยู่ในจังหวัดที่ห่างไกลจากความเจริญ เราก็ไม่พอใจ ใจก็ไม่สบาย ความจริงเขาบรรจุเราไปในถิ่นที่ไม่เจริญนั้น เราควรจะดีใจว่าเราเป็นผู้มีบุญที่ได้ม

โอกาสไปปลุกปั้นบุกเบิกบุคคล และสถานที่ที่ไม่เจริญให้มีความเจริญขึ้น ที่เขาเจริญแล้ว เราไปอยู่ก็ไม่มีอะไรจะทำ นอกจากไปเดินตามรอยเท้าคนอื่นเท่านั้นเอง แต่ถ้าเราเป็นผู้ทำรอยเท้าของเราขึ้นมาเอง หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ เราเป็นผู้ตั้งประวัติศาสตร์ในสถานที่นั้น ไปสร้างประวัติศาตร์ใหม่ ไปทำอะไรให้ใหม่ขึ้น การได้เป็นได้กระทำอะไรใหม่ๆ ที่คนอื่นยังไม่ได้ทำนั่นดี ให้มีกอย่างนั้นแล้วก็จะสบายใจ ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความเดือดร้อนอะไร หรือมีกตามแบบทหารนโปเลียนที่เคยพูดว่า "ฉันเป็นที่หนึ่งในป่า ดีกว่าจะเป็นที่สองในเมือง" หมายความว่าอยู่ที่ใดก็อยากจะเป็นที่หนึ่งเรื่อยไป นั่นก็มีความอยากเหมือนกันก็เลยเกิดความวุ่นวาย สร้างความทุกข์ความเดือดร้อนขึ้นในจิตใจ เราไปทำอะไรไปอยู่ที่ใด ถ้ามีอุดมการว่า ไม่มีเรื่องเกี่ยวกับตัวเรา มีเรื่องเกี่ยวกับงาน เกี่ยวกับหน้าที่เท่านั้นก็สบายใจแล้ว ข้อนี้สำคัญ

อีกอย่างหนึ่งถ้าเราเอาเรื่องนิพพานมาใช้ในชีวิตประจำวัน เรื่องการทะเลาะเบาะแว้งกัน การถือเขาถือเราในสังคมก็จะหายไป คนเราที่ทะเลาะกันตกลงกันไม่ได้นั้น เพราะมีทิฐิมานะ มีความถือตัวจัดไม่ยอมใครก็เลยต้องถกเถียงกันเรื่อยไป มีพระบวชใหม่ที่วัดรูปหนึ่ง เคยเป็นนักโทษการเมืองไปอยู่ในคุก ๒ ปี ทำหน้าที่เป็นครูสอนนักโทษ เล่าให้ฟังว่าในคุกมีนักเลงใหญ่ ตัวเล็กผิวขาว ทะเลาะกับเพื่อนบ่อยๆ จึงเรียกนักเลงผู้นั้นมาถามว่า เหตุไรจึงชอบต่อยชอบตีกับเขาบ่อยๆ เรามาอยู่ในคุกแล้วควรจะเจียมเนื้อเจียมตัว เขาตอบว่า

"ผมลืมตัวไป"

บอกว่า "ไม่ลืมตัวหรอก ถ้าลืมตัวคงไม่เป็นอย่างนี้ แต่ว่าเพราะไม่ลืมตัวถึงได้ตีกันบ่อย ๆ"

นักเลงถามว่า "ไม่ลืมอย่างไร"

บอกว่า "ก็ยังจำได้ว่าเราเป็นเสือใหญ่ นักเลงย่านสำเพ็ง ย่านบางรัก สาธร ยังไม่ลืมความเป็นนักเลงของตัว ถ้าลืมเสียก็คงไม่มีเรื่องคนที่เข้ามาอยู่ในคุก เขาไม่รู้จักเราว่าเป็นอะไร แม้ฉันอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพ ฯ ก็ยังไม่รู้ว่าคุณเป็นอะไร คุณไม่ยอมลืมตัว จึงไปทะเลาะกับคนนั้นคนนี้ แล้วจะมาแก้ตัวว่าลืมตัวนั้นไม่ถูก ต่อไปหัดลืมเสียมั่งนะ ลืมความเป็นใหญ่ในย่านสำเพ็ง บางรัก สาธร เสียบ้าง แล้วก็จะไม่ทะเลาะเบาะแว้งกับใคร ๆ ต่อไป"

เขาก็รับคำว่า "เข้าที ต่อไปเห็นจะต้องหัดลืมแบบใหม่นี่เสียที" แล้วเขาก็ค่อย ๆ ดีขึ้น ลืมความถือตัวลงไปบ้าง ลืมว่าเราเป็นอะไรไปเสียบ้าง มันก็ดีขึ้น นี่เป็นตัวอย่าง คนเราที่ทะเลาะกันก็เพราะไม่ว่าจะทำอะไรก็มักเอาตัวไปด้วย ไปเล่นก็พาก็เอาตัวไปด้วย ไปทำอะไรก็เอาตัวไปด้วย แล้วเราก็เป็นทาสของความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน ยึดมั่นถือมั่นในสี ยึดมั่นถือมั่นในนั่นในนี่เพิ่มขึ้นอีกมากมาย เครื่องประดับเยอะแยะ มีตัวตนอันเดียวแล้วต่อไปก็มีตุ้มหู มีสายสร้อย มีมงกุฎ มีแหวน มีอะไรต่ออะไรประดับกันจนหรูหรา จนตัวหนักอึ้งเคลื่อนไหวไม่ค่อยได้ ก็เลยเกิดเรื่องกันบ่อย ๆ

ขอให้หัดลืมเสียบ้าง การลืมความมีตัวมีตนไม่เสียหาย แต่ถ้าลืมเรื่องอื่นจะเสียหาย อันนี้เรียกว่า เราดับไฟนั่นเอง ดับความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนเสียได้ จิตใจก็สบายขึ้น เป็นเรื่องที่มุ่งไปในรูปความหมายอย่างนั้น พระพุทธเจ้าท่านมุ่งสอนให้เราใช้นิพพานในชีวิตประจำวันอย่างนี้ แต่คนเราไม่เข้าใจไปคิดเสียว่านิพพานเป็นของสุดเอื้อม ความจริงนิพพานอยู่แค่เอื้อม เพียงแต่เราขึ้นไปหน่อยก็จะถึง แต่กลับไปบอกว่าอยู่สุดเอื้อม ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น เพราะว่าการเทศน์การสอนยากเกินไป บอกว่าจะถึงนิพพานได้จะต้องบำเพ็ญบารมี ๔ อสงไขยแสนกัป เขาเทศน์ว่า "สี่อสงไขยแสนกัล์ป อนันตชาติ" จึงจะถึงพระนิพพานได้ มันยืดยาวเหลือเกิน ไม่รู้ว่าจะเกิดกันสักเท่าไรจึงจะนิพพานได้ ไม่ได้สอนให้เอานิพพานมาใช้ในชีวิตปัจจุบัน ความจริงธรรมะที่พระพุทธเจ้าท่านสอนนั้น ท่านต้องการให้เรามาใช้ในชีวิตประจำวัน ไม่ใช่ว่า สี่อสงไขยแสนกัล์ปอนันตชาติ แล้วจึงจะถึง ไม่ใช่อย่างนั้น อริยสัจสี่ก็ให้ใช้ในชีวิตประจำวัน นิพพานก็ให้เอามาใช้ในชีวิตประจำวัน หลักมันเป็นอย่างนี้ นี่คือความหมายย่อ ๆ สั้น ๆ พอเข้าใจ

เรื่องนิพพานของพระพุทธเจ้า เรียกว่า ปรินิพพาน พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน หมายความว่า "ดับหมด" ร่างกายก็แตกดับไป ส่วนกิเลสนั้นหมดนานแล้ว แต่ว่ายังทรงพระชนมชีพอยู่เพื่อบำเพ็ญพุทธกิจอันเป็นประโยชน์แก่สังสม ในปรินิพพาน* พระผู้มีพระภาคจำพรรษาที่เมือง

---

* พระพุทธเจ้าเสด็จจากอัมพปาลิวัน ซึ่งนางอัมพปาลิคณิกาถวายเป็นสังฆาราม นางอัมพปาลินี้ เมื่อร่ำรวยขึ้นได้มาเป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้า ได้ถวายสวนใกล้เมืองเวสาลีเป็นอาราม สำหรับพระภิกษุสงฆ์ พระพุทธองค์ได้ประทับที่นั่งสั่งสอนภิกษุในเรื่อง ธรรมนิกถา ด้วยข้อความหลายอย่างเท่าที่โอกาสจะอำนวยให้ได้ ต่อจากนั้นเสด็จถึงบ้านเวฬุวคามในเขตเมืองเวสาลีนคร

เวสาลี นครเวสาลีนี้เป็นนครมั่งคั่ง มีความเจริญมาก ผู้ปกครองนครเวสาลีก็เป็นกษัตริย์ เรียกว่า ลิจฉวี ปกครองโดยแบบคณะธิปไตย หมายความว่ามาประชุมปรึกษาหารือกันในเรื่องการทำอะไรต่าง ๆ แล้วก็ใช้สามัคคีธรรม พระพุทธเจ้าตรัสว่า พวกลิจฉวีตั้งมั่นอยู่ใน **อปริหานิยธรรม** คือ ธรรมที่ไม่เป็นไปเพื่อความเสื่อม แต่เป็นไปด้วยความเจริญฝ่ายเดียว ได้แก่ หมั่นประชุมกันบ่อย ๆ เวลาประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เวลาเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก ช่วยกันทำกิจที่หมู่คณะจะต้องจัดต้องทำ ผู้ใดเป็นหัวหน้าเป็นประธาน ในที่ประชุมก็ต้องเคารพต่อบุคคลที่เป็นหัวหน้า เมื่อได้ตกลงกันว่าจะทำอะไรแล้ว ทุกคนต้องทำตามมตินั้นไม่ทำอะไรตามตัว ระเบียบอันใดที่ได้เคยประพฤติปฏิบัติกันมาด้วยดีต้องรักษาระเบียบนั้นไว้ ไม่ทำลายระเบียบนั้นลำพังตนเอง เมื่อจะตั้งระเบียบใหม่ก็ต้องประชุมปรึกษาหารือกันแล้วจึงจะตั้งระเบียบอันใดอันหนึ่งขึ้น สตรีได้รับยกย่องว่าเป็นเพศมารดา ไม่ให้ใครดูหมิ่นถิ่นแคลนสุภาพสตรีในเมืองเวสาลีเป็นอันขาด นี่เรียกว่าเป็น อปริหานิยธรรม ที่พวกลิจฉวีได้ถือปฏิบัติ จึงไม่มีความเสื่อม พวกเราคงจะได้อ่านสามัคคีเภทคำฉันท์ ที่พระเจ้าอชาตศัตรู ส่งวัสสการพราหมณ์เป็นแนวที่ห้าเข้าไปยุให้รำตำให้รั่ว จนได้ผล ในที่สุดก็แตกแยกกันหมด พระเจ้าอชาตศัตรูยึดเอาเมืองเวสาลีมาผนวกกับแคว้นมคธ ความจริงเวสาลีกับมคธอยู่แดนต่อแดนกัน ถ้าเราไปดูในแผนที่อินเดีย มคธอยู่ใต้ลงมา เวสาลีอยู่สูงขึ้นไปหน่อย เมื่อไปเที่ยวอินเดียครั้งหนึ่งได้ไปเที่ยวเมืองเวสาลีเหมือนกัน เดี๋ยวนี้ไม่มีอะไร มีแต่ไร่ข้าวสาลี สวนลิ้นจี่ บ้าน

เมืองในสมัยเก่าหายไป แต่ในเมืองหลวงยังมีสระใหญ่อยู่ สระนี้มีประวัติว่า เป็นสระน้ำที่พวกกษัตริย์ลิจฉวีหวงแหน ไม่ให้คนภายนอกลงไปอาบเอาตาข่ายกั้นไว้ คราวหนึ่งภรรยาของพันธุละเสนาบดีตั้งท้อง แล้วก็เกิดแพ้ท้องอยากอาบน้ำในสระนั้น ถ้าไม่ได้อาบแล้วจะอยู่ไม่ได้ อาการแพ้ท้องไม่เหมือนคนอื่น คนอื่นเขาแพ้ท้องอยากจะกินนั่นกินนี่ บางคนอยากจะกินดิน อยากจะกินเลือดสามี เหมือนกับพระมารดาพระเจ้าอชาตศัตรูแพ้ท้องอยากจะกินเลือดของพระเจ้าพิมพิสาร ต้องเอามีดไปตัดปลายนิ้วพระหัตถ์เอาเลือดใส่ในถ้วยให้พระนางดื่ม พระเจ้าอชาตศัตรูจึงเกิดมาฆ่าพ่อ เรียกว่าแพ้ท้องวิตถาร ส่วนภรรยาของพันธุละอยากอาบน้ำในสระ แต่เขาไม่ให้ลงอาบ จึงเอาเหล็กใส่ไว้ในต้นกล้วย เอาต้นกล้วยมัดเข้าหลาย ๆ ต้น แล้วเอาดาบที่ทำด้วยเหล็กอย่างดีทดลองฟันไม่ได้ยินเสียงดังกรกเลย ความคมของดาบนั้นตัดเหล็กขาดไป พันธุละก็เอาดาบนี้ตัดเหล็กตาข่ายเป็นรู ให้ภรรยาลงไปอาบน้ำในสระนั้นได้ สระนั้นยังอยู่ในบริเวณเมืองเวสาลีจนทุกวันนี้ มีน้ำใสสะอาด

พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาสุดท้ายที่เมืองเวสาลี ครั้นออกพรรษาแล้วก็ออกไปบิณฑบาต เมื่อบิณฑบาตเสร็จแล้วก็ออกเดินทางจากเมืองเวสาลีมุ่งหน้าขึ้นไปทางเหนือ พระองค์เสด็จจากที่ใดไม่เคยเหลียวหลังกลับ เดินมุ่งหน้าเรื่อยไป แต่ในวันนั้นเมื่อออกจากเมืองแล้ว ทรงเหลียวทอดพระเนตรเมืองเวสาลีเป็น นาคาวโลค เสด็จกลับเอี้ยวพระกายมาทั้งพระองค์ คือ เหลียวทั้งตัว กลับหันหลังดูเมืองเวสาลี พระอานนท์สงสัยจึงกราบทูลถามว่า

"เหตุไรจึงทรงเหลียวพระวรกายกลับดูเมืองเวสาลีอย่างนั้น"

ตรัสบอกว่า "อานนท์ เราดูเมืองเวสาลีเป็นครั้งสุดท้าย เพราะต่อไปนี้เราก็จะนิพพานแล้ว" แล้วพระองค์ก็เดินทางต่อไปเรื่อย ๆ จากเมืองเวสาลีก็เดินทางต่อไป ไม่ใช่ไปเฉย ๆ แต่ไปทำหน้าที่สั่งสอนประชาชนเรื่อยไป ไปถึงหมู่บ้านใดก็สอนประชาชนในหมู่บ้านนั้น ให้ชาวบ้านได้รู้ได้เข้าใจในธรรมะ ขณะเดินทางก็หยุดไปเป็นแห่ง ๆ ไปถึงหมู่บ้านไหนก็หยุดพักกันเสียที่หนึ่ง

ขณะที่ประทับอยู่บ้านเวฬุวคามนั้น มีมารมาเฝ้าทูลว่า

"นิพพานได้แล้ว พระศาสนาของพระองค์ตั้งมั่นแล้ว นิพพานได้"

พระองค์ทรงตอบว่า "เรายังไม่นิพพาน ยังไม่ถึงเวลา"

มารในที่นี้ไม่ใช่อะไร คือ **อภิสังขารมาร** ได้แก่ ร่างกายนั่นแหละเป็นมาร ความเมื่อยขบ ความเจ็บปวดก็เรียกว่าเป็นมาร เช่น นั่งนาน ๆ ก็ปวดเอว ปวดสันหลัง ปวดแข้งปวดขา นี่เขาเรียกว่าเป็นมาร มารแปลว่า ผู้ขัดขวางไม่ให้ทำความดี เช่น พวกเราเป็นนักศึกษาเรียนหนังสือ มีการเจ็บป่วยทางร่างกาย ก็เรียกว่า ร่างกายนี้เป็นมารของเรา ทำให้เราไม่สบาย **กิเลสมาร** หมายถึงความคิดไม่ดีเกิดขึ้นในใจ เช่น คิดอยากจะเที่ยว อยากจะสนุก ไม่อยากจะเรียนแล้ว เรียนก็ชามหนึ่ง ไม่เรียนก็ชามหนึ่ง แต่ความจริงการเรียนนั้นหลายชาม ที่ว่าไม่เรียนก็สัก

ชามหนึ่งนั้น ความจริงจะไม่มีกินด้วยซ้ำไป การคิดไปอย่างนั้นแหละเรียกว่า กิเลสมาร มันมายุให้เราไปเที่ยว ไปเล่น ไปสนุก ไม่อยากเรียน ส่วน มัจจุมาร คือความตายที่ไม่ถึงเวลา เช่น พวกเรายังเป็นนักศึกษา พอเรียนจบได้ปริญญา ยังไม่ได้ทำงานอะไรเลย ขับรถพักเดียวชนกันคว่ำไป เขาเรียกว่า มัจจุมารมาพาตัวไปเสียแล้ว ความตายแบบนี้เป็นมารมาขวางคอ แต่ถ้าคนใดเป็นคนรกบ้านรกเมืองอยู่ก็ไม่ได้เรื่อง ตายไปเสียก็ไม่เป็นมารอะไร เรียกว่าพระยามารช่วย ช่วยเอาไปเสียที มันขวางโลกมานานแล้ว เช่นนี้ไม่เสียหาย แต่ถ้าคนดีๆ ตาย เขาเรียกว่าเป็น มัจจุมารเข้ามารบกวน

พระยามารในพุทธประวัติมีเกิดขึ้นบ่อยๆ เราจึงต้องพิจารณาว่าหมายถึงอะไร เช่น ในตอนนี้พระยามารก็มาเตือน หมายความว่า สังขารของพระองค์ทรุดโทรมเปลี่ยนแปลงมาก เกิดความรู้สึกว่า ควรจะถึงเวลาแล้ว แต่ก็นึกได้ว่ายังไม่ถึงเวลา ยังไปได้อีก พระองค์ก็เดินทางต่อไป ออกจากเมืองเวสาลีไปทันที ต่อไปตามลำดับบ้าน ในขณะที่พระองค์เสด็จเดินทางไปนั้น บางทีก็มีเรื่องอะไรเกิดขึ้นบ้าง เช่น ครั้งเสด็จป่ามหาวันซึ่งเป็นป่าใหญ่ใกล้เมืองเวสาลี ก็ได้ประชุมภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมาประชุมพร้อมกันแล้ว พระองค์ก็ตรัสว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุใดท่านทั้งหลายมีความปรารถนานักจะให้เราตั้งอยู่นาน เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เหตุดังนั้น

ธรรมทั้งหลายเหล่าใด เราได้เทศนาแสดงไว้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง แสดงไว้เพื่อจะตรัสรู้เฉพาะหน้า ล่วงโลกียญาณ บรรลุโลกุตรปัญญา ธรรมทั้งหลายเหล่านั้น ท่านทั้งหลายพึงเรียนให้ดี ให้สำเร็จประโยชน์โดยเอื้อเฟื้อ เคารพความจริง และพึงส้องเสพเจริญทำให้มากในสันดาน อันนั้นก็จะพึงให้พรหมจรรย์ตั้งอยู่ได้นานไม่เสื่อมสูญ อันนั้นจะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ซึ่งสัตว์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายที่เราแสดงด้วยปัญญายิ่งนั้น ได้แก่อะไรเล่า สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘”

หมวดธรรมเหล่านี้รวมกันทั้งหมดมี ๓๘ ประการ เขาเรียกว่า โพธิปักขิยธรรม แปลว่า ธรรมเกื้อกูลแก่การตรัสรู้ ธรรมที่เป็นฝักฝ่ายแห่งการตรัสรู้ หรือธรรมที่เป็นฝักฝ่ายแห่งปัญญา หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า อภิญญาเทสิตธรรม แปลว่าธรรมที่พระองค์แสดงเพื่อความรู้แจ้งเห็นจริง หรือธรรมที่พระองค์แสดงเพื่อความหลุดพ้นอันเป็นข้อปฏิบัติ พระองค์จึงได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นว่า

“จะต้องการให้เราอยู่ไปทำไม ธรรมทั้งหลายที่เราได้สอนไว้แล้วนั้นพอแล้ว เป็นประโยชน์ เป็นความสุขพอแล้ว ขอให้เธอทั้งหลายช่วยกันศึกษา ช่วยกันปฏิบัติ ช่วยกันสั่งสอนให้แพร่หลายต่อไปเถิด สิ่งเหล่านั้นจะเป็นประโยชน์เป็นความสุขแก่ประชาชนต่อไป”

นี่คือคำตรัสของพระองค์แก่ภิกษุในป่ามหาวัน อีกตอนหนึ่งพระองค์ตรัสว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราเตือนท่านทั้งหลายให้รู้ สังขาร คือ ธรรมที่ปัจจัยแต่งขึ้นทั้งหลายมีความเสื่อมเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่นให้ถึงพร้อมบริบูรณ์ด้วยไม่ประมาทเถิด ความที่แห่งพระตถาคตจะปรินิพพานจักมีในไม่ช้า โดยกาลล่วง ๓ เดือนแต่นี้ไป พระตถาคตจักปรินิพพาน ชนทั้งหลายเหล่าใดทั้งที่เป็นคนหนุ่ม ทั้งที่เป็นคนแก่ ทั้งที่เป็นคนพาล ทั้งที่เป็นบัณฑิต ทั้งที่เป็นคนมั่งคั่งและคนจนยากไร้ ชนทั้งปวงนั้น ล้วนมีความตายเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ภาชนะดินที่นายช่างหม้อกระทำแล้ว ทั้งเล็กทั้งใหญ่ ทั้งสุกทั้งดิบก็ตาม บรรดาภาชนะดินทั้งปวงไม่ว่าขนาดไหน ต้องมีการแตกทำลายเป็นที่สุดฉันใด ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายก็มีการแตกทำลายประลัยพินาศเป็นที่สุดฉันนั้น วัยแห่งเราแก่รอบแล้ว ชีวิตแห่งเราน้อยแล้ว เราจักละเสียซึ่งท่านทั้งหลายไป ที่พึงอันเราได้ทำแล้วแก่ตน"

เป็นพระโอวาทที่จับจิตจับใจพอใช้ที่พระองค์ตรัสเตือน รวมความว่าอย่าประมาท ให้เร่งประพฤติธรรม เพราะต่อไปนี้อีก ๓ เดือน พระองค์จะปรินิพพานแล้ว ต่อจากนั้นพระองค์ก็เสด็จเดินทางต่อไปถึงบ้าน **ภัณฑุคาม** ในบ้านนั้นพระองค์ได้ตรัสเทศนาถึง ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ ๔ อย่างนี้ว่าเป็นอริยธรรม วิมุตติ แปลว่า ความหลุดพ้น ปฏิบัติตามศีล

สมาธิ ปัญญา ก็จะถึงวิมุตติ หลุดพ้นจากสิ่งร้อยรัดด้วยประการทั้งปวง การจะถึงวิมุตติได้ก็ด้วยการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ตอนหนึ่งพระองค์ตรัสว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยความไม่ตามตรัสรู้ ไม่แทงตลอด ซึ่งธรรม ๔ ประการ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ ที่เป็นอริยธรรมนี้แลเป็นเหตุ เราผู้พระศาสดา และท่านทั้งหลายผู้สาวก จึงได้ท่องเที่ยวด้วยภพกำเนิดคติ ซึ่งกาลนานนับอย่างนี้ โมหะ ความหลง ความมืดที่ปกปิดไม่ให้เกิดปัญญาตรัสรู้ธรรมทั้ง ๔ เป็นเหตุทำให้เสวยสังสารทุกข์อันวิจิตรเป็นอเนกประการ ดูก่อนภิกษุทั้งหลายบัดนี้ ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ ซึ่งเป็นอริยธรรมนั้น เราและท่านทั้งหลายได้ตรัสรู้แล้ว ตัณหาอันเป็นเหตุจะให้เกิดในภพ เราและท่านทั้งหลายได้ตัดขาดเสียแล้ว ได้แทงตลอดแล้ว ตัณหาที่เป็นเครื่องนำไปในภพ ดังเชือกผูกอยู่ในเท้าแห่งเขาสัตว์แล้ว ไม่สามารถจะทำภพอันใดอันหนึ่งได้ บัดนี้ความเกิดอีกแห่งเราก็ดี แห่งท่านทั้งหลายก็ดี ไม่มีได้มี"

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จทำอุปการะแก่สรรพสัตว์ทั้งหลายแล้วเสด็จกลับบ้านภัณฑุคามไปยังบ้านหัตถีคาม บ้านอัมพคาม และบ้านชัมพุคาม ตามลำดับ เสด็จจากบ้านชัมพุคามไปยังโภคนคร ณ ที่นั้นตรัสเทศนา มหาปเทส ๔ ฝ่ายพระสูตร

มหาปเทศ ๔ นั้นมีดังนี้

"ถ้าจะมีภิกษุมาอ้างพระศาสดาก็ดี อ้างสงฆ์ อ้างคณะ อ้าง

บุคคลก็ดี แล้วแสดงว่านี้เป็นธรรม เป็นวินัย เป็นสัตถุศาสนา ดังนี้เธอผู้ได้ฟังอย่าพึงรับยินดีรับภาษิตของผู้มาอ้างนั้น และอย่าพึงห้ามภาษิตนั้นก่อน ให้พึงเรียนบทพยัญชนะให้แน่นอน แล้วพึงสอบในสูตร พึงเทียบได้กับในวินัย ถ้าภาษิตนั้นไม่สอบในสูตร ไม่เทียบได้กับในวินัยแล้วไซร้ พึงเข้าใจว่า มิใช่คำของพระผู้มีพระภาค เธอผู้นี้รับมาผิด จำมาเคลื่อนคลาดแน่แล้ว ต่อเมื่อใดมาสอบในสูตรและเทียบในวินัยก็ได้กัน ไม่ผิด ไม่เคลื่อนคลาด เมื่อนั้นพึงลงความสันนิษฐานว่า นี้คำของพระผู้มีพระภาคแน่แล้ว เธอผู้นี้รับมาด้วยดี ไม่วิปริต"

นี่คือ ความย่อในมหาปเทสฝ่ายพระสูตรให้ถือเป็นหลัก คือ พระองค์ตรัสเตือนไว้ว่า ต่อไปข้างหน้าถ้ามีภิกษุหรือใคร ๆ ก็ตาม มาอ้างว่านี่เป็นคำสอนพระพุทธเจ้า เราได้ยินได้ฟังมาอย่างนี้ เราอย่าคัดค้านคำสอนนั้น อย่าโต้เถียงอะไรแต่ให้จำไว้ จำไว้แล้วเอาไปสอบไปทานดูว่ามีในพระสูตรไหน มีในระเบียบวินัยไหน ถ้ามีอยู่ตรงกันละก็ใช้ได้ ถ้ามีไม่ตรงกันใช้ไม่ได้ อันนี้เป็นหลักสำคัญ เรื่องนี้พระผู้มีพระภาคสอนให้เราเป็นผู้มีใจกว้าง คือไม่โต้เถียงกับใคร ๆ ในเรื่องอะไรด้วยอารมณ์ แต่ว่าให้ใช้เหตุผล สมมุติว่าเราได้ยินได้ฟังอะไร ถ้าสิ่งนั้นไม่ตรงกับความคิดของเรา เราก็อย่าไปโต้เถียงกันก่อน แต่เราจำเรื่องนั้นได้ เอามาพิจารณาสอบสวนให้ลึกซึ้งเพื่อจะได้รู้แจ้งชัดในเรื่องนี้ตามความเป็นจริง การโต้เถียงกันก็จะไม่เกิดขึ้น ถ้าเราจะพูดอะไรกันพูดกันภายหลัง เช่น มาพูดกันว่าสิ่งที่ได้ฟังไปวันนั้น ผมไปคิดดูแล้วยังไม่มีเหตุผลอยู่บางประการ เราก็พูดกันคุยกัน ในการ

พูดการคุยนั้น อย่าเอาตัวเอาตนเข้าไปคุยกันมาก ถ้าเอาตัวไปพูดแล้วมักพูดด้วยทิฐิมานะ ย่อมเป็นเหตุให้เกิดการถกเถียงกันจนหน้าดำหน้าแดง แต่ว่าเราพูดด้วยปัญญา ด้วยใจที่สงบเยือกเย็น เอาเหตุเอาผล เราพูดไปเขาฟัง เขาพูดมาเราฟัง ฟังกันทั้งสองฝ่ายอย่างนี้เรียกว่า เป็นประชาธิปไตย เคารพในเหตุผลซึ่งกันและกัน เป็นพื้นฐานแห่งประชาธิปไตย พระพุทธเจ้าท่านวางรากฐานไว้อย่างนี้ ว่าให้รับฟังเอาไปพิจารณา อย่าไปปฏิเสธ อย่าไปรับว่าเป็นอย่างนั้นทันที แต่เอาไปคิดก่อน หลักนี้ดีมาก เราเอาไปใช้ได้ยิ่งอยู่ในสมัยปัจจุบันด้วยแล้วสำคัญ เพราะโลกในสมัยปัจจุบันนี้เป็นโลกแห่งการโฆษณาชวนเชื่อ โฆษณาชวนเชื่อทางการเมือง การเศรษฐกิจลัทธิมีมากมายเหลือเกิน เราเป็นครูเป็นอาจารย์ต้องใช้ปัญญาให้มาก ใครพูดอะไรเรารับฟัง [illegible] บันทึกไว้ เอาไปคิดไปตรองว่ามีเหตุมีผลอย่างไร จะใช้ได้ไหม เข้ากันได้ไหมกับนิสัยใจคอของคนไทย กับวัฒนธรรมประเพณีของไทยเรา ถ้าเราเห็นว่าพอเป็นไปได้เราก็รับไว้ แต่ถ้าเห็นว่าไปไม่รอดถ้าขืนไปทางนั้นจะเดือดร้อนกันใหญ่ เราไม่เอาแล้วก็ไม่ตามไปโต้เถียงกับเขา ไม่ใช่เรื่องที่จะไปโต้เถียงอะไรกับเขา อันนี้เป็นหลักการที่ดีสำหรับเอาไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

พระพุทธเจ้าเสด็จต่อไปถึงปาวานครหรือเมืองปาวา ประทับอยู่ที่อัมพวัน สวนมะม่วงของนายจุนทะ ช่างทอง ผู้ได้ถวายบิณฑบาต แด่พระพุทธเจ้าเมื่อเสด็จไปถึง เรื่องสวนมะม่วงมีมากที่สุดในพระคัมภีร์ เพราะว่าในประเทศอินเดียมีมะม่วงมากจริงๆ ข้างถนนก็ปลูกมะม่วงเต็มไปหมด ไปถึงอินเดียก็เห็นมีแต่ป่ามะม่วงเรื่อยไป มีเจ้าของสวนเยอะแยะ

นายจุนทะก็เป็นเจ้าของสวนมะม่วงแห่งหนึ่ง พระพุทธเจ้าไปพักที่นั่น นายจุนทะก็เข้ามาเฝ้า พระองค์ก็แสดงธรรมให้ฟัง ครั้นได้ฟังธรรมแล้ว นายจุนทะก็ทูลว่า พรุ่งนี้ขอนิมนต์พระผู้มีพระภาค พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ไปฉันอาหารที่บ้านข้าพระองค์ พระพุทธเจ้าเสด็จไปฉันอาหารบ้านนายจุนทะ เมื่อถึงเวลา นายจุนทะก็ตกแต่งอาหารพร้อม อาหารที่นายจุนทะจัดนั้นมีอยู่ชนิดหนึ่งซึ่งเป็นปัญหาเรียกกันว่า สูกรมัททวะ แปลเป็นไทยว่า เนื้อหมูอ่อน แต่ว่านักปราชญ์ชาวตะวันตกหรือนักปราชญ์อินเดีย เขาแปลว่า เห็ดชนิดหนึ่งที่หมูชอบ ศัพท์นั้นความหมายยักย้ายได้ พวกกินผักก็บอกว่ามันเป็นเห็ดที่หมูชอบ พวกกินเนื้อก็บอกว่าเนื้อหมูย่าง ต่างคนต่างก็แปลเข้าข้างตัวอาหารนี้เรียกว่าเป็นอาหารพิเศษ เวลาพระพุทธเจ้าเสด็จไปฉันอาหารตรัสว่า

"ดูก่อน จุนทะ มังสะสุกรอ่อนอันใด ท่านได้ตกแต่งไว้เป็นไทยธรรมบิณฑบาตทาน ท่านจงอังคาสซึ่งเราด้วยมังสะสุกรอ่อนนั้น เบื้องว่าขาทนียโภชนียะสิ่งอื่นใดอันท่านได้ตกแต่งไว้เป็นวัตถุแห่งบิณฑาตทาน ท่านจงอังคาสภิกษุสงฆ์ด้วยขัชชโภชาหารสิ่งนั้นเถิด"

หมายความว่า พอเสด็จไปถึงก็ตรัสว่า "จุนทะ สูกรมัททวะที่เธอจัดไว้นั้น เอามาให้ฉันทั้งหมด เอามาถวายฉันองค์เดียว ส่วนอาหารอื่นถวายพระอื่น" ทำไมจึงตรัสอย่างนั้น น่าคิด เพราะว่า เมื่อฉันสูกรมัททวะเข้าไปแล้ว พระโรคกำเริบ ประชวรมากถึงนิพพานในวันนั้นเอง พระองค์

คงจะทรงทราบว่าสูกรมัททวะนี้มันไม่ค่อยดีมีพิษ ถ้าให้พระอื่นฉันจะเดือดร้อน ส่วนพระองค์นั้นวันนี้ก็จะนิพพานแล้ว ฉันหรือไม่ฉันก็นิพพาน เพราะว่าปลงอายุสังขารแล้ว ปลงมาตั้งแต่วันเพ็ญเดือน ๓ วันมาฆบูชา ว่าเราจะนิพพานในวันเพ็ญเดือน ๖ ได้ตรัสบอกพระอานนท์และใครๆ หมดแล้วว่าจะนิพพาน ครั้นเมื่อถึงวันเพ็ญนั้น มาฉันอาหารของนายจุนทะ พระองค์ทรงทราบดีว่าอาหารนั้นเป็นพิษ พระอื่นฉันจะเป็นอันตราย แต่พระองค์ไม่เป็นไร เพราะถึงอย่างไรก็จะนิพพานแล้ว ให้นายจุนทะสบายใจว่าได้ถวายอาหารมื้อสุดท้ายแด่พระพุทธเจ้า ต่อมาเมื่อฉันอาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว สูกรมัททวะที่เหลือไม่ให้ใครกินเลย สั่งให้เอาไปฝังดินให้หมด เมื่อลุกจากที่ประทับแล้ว กลัวนายจุนทะจะไม่สบายใจเรื่องอาหาร จึงสั่งพระอานนท์ว่า

"อานนท์ไปบอกนายจุนทะว่าอาหารที่มีค่าที่สุดได้กุศลมากที่สุดนั้น มี ๒ มื้อ คืออาหารมื้อแรกที่นางสุชาดาถวายก่อนตรัสรู้ที่พุทธคยา และอาหารมื้อสุดท้ายที่นายจุนทะถวายเราในวันนี้ ไปบอกให้นายจุนทะชื่นใจไว้"

เพราะอะไร เพราะว่าพระพุทธเจ้านิพพานในคืนนั้น ชาวบ้านจะว่านายจุนทะว่า เอาอะไรไปถวายพระพุทธเจ้าก็ไม่รู้ ฉันเข้าไปแล้วปวดพระนาภี นายจุนทะจะเดือดร้อน เพราะฉะนั้นพระพุทธองค์แก้ไว้หมด แก้ไว้ว่าอาหารนายจุนทะนี้เป็นอาหารพิเศษมีบุญมาก และของนี้ให้เอาไปฝังเสียไม่ให้คนอื่นกิน ทรงเห็นแล้วว่าจะเป็นอันตราย แต่พระองค์ก็ฉัน เพราะ

ต้องการเอาใจทายก คือ นายจุนทะ ให้สบายใจนั่นเอง พอฉันอาหารนั้น เข้าไปแล้วก็ทรงพระประชวร เกิดอาพาธ ประชวรลงพระโลหิต เกิดเวทนากล้า ใกล้มรณทุกข์ พระองค์มีสติสัมปชัญญะ ไม่ทุรนทุราย พระพุทธเจ้าไม่เป็นทุกข์ทางใจ ร่างกายเป็นไปตามเรื่อง อดทนได้ด้วย อธิวาสนขันติ ครั้งนั้นตำรัสเรียก พระอานนท์ว่า

"ดูก่อนอานนท์ เราไปกันเถอะ ไปเมืองกุสินารา" พระอานนท์รับพุทธาณัติพจน์ แล้วก็บอกแก่พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายให้ทราบ เดินทางต่อไปยังกุสินารา มากลางทางทรงลำบากพระกายนัก เสด็จแวะลงจากหนทางเข้าไปพักร่มไม้ ณ ตำบลหนึ่ง ตำรัสสั่งพระอานนท์ว่า

"ดูก่อนอานนท์ เร็วเถิด ท่านจงปูลาดผ้าสังฆาฏิพับให้เป็น ๔ ชั้น แก่เรา เราเหนื่อยนัก จะพักระงับความลำบากกาย" พระอานนท์ปูผ้าสังฆาฏิถวาย พระองค์ประทับและเรียกพระอานนท์ว่า

"ดูก่อนอานนท์ ท่านจงนำน้ำฉันมาให้เรา เราจักดื่มระงับความกระหายให้สงบ" พระอานนท์ถวายทูลว่า

"ข้าแต่พระผู้มีพระภาค เกวียนประมาณ ๕๐๐ เล่ม เพิ่งข้ามแม่น้ำผ่านไป น้ำ ณ แม่น้ำนี้น้อย ถูกล้อเกวียนบดแล้วขุ่นนัก ไม่ควรเป็นน้ำฉัน แม่น้ำกกุธานที่มีน้ำใสจืดเย็น มีท่าอันงามควรรื่นรมย์ อยู่ไม่ไกลนัก เชิญพระผู้มีพระภาคเจ้าดำเนินไป ณ แม่น้ำกกุธานที่นั้นเถิด จักได้เสวยและสรงชำระพระกายให้เย็นเป็นสุขสำราญ"

พระโลกนาถตรัสสั่งถึง ๓ ครั้ง พระอานนท์ทูลทัดทาน ๒ ครั้ง ครั้นวาระที่ ๓ พระเถระเจ้ามิได้กราบทูลทัดทาน ด้วยพระเถระเจ้ามีสติระลึกรู้ว่า "อันพระตถาคตพุทธเจ้าทั้งหลาย จะดำรงคงพระวาจาด้วยใช่เหตุเป็นไม่มี" หมายความว่า พระพุทธเจ้าตรัสอะไรโดยไม่มีเหตุไม่มี ก็เลยเอาบาตรไปที่ลำห้วย เมื่อไปถึงปรากฏว่าน้ำใสเป็นปกติแล้ว ก็เลยตักมาถวายพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์เสวยเพื่อดับความกระหาย แล้วประทับอยู่ สมัยนั้นบุตรแห่ง มัลลกษัตริย์ ชื่อ ปุกกุสะ สาวกของอาฬารดาบสกาลามโคตร ออกจากเมืองกุสินาราไปเมืองปาวานคร เดินมาถึงที่นั่น ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ใต้ร่มไม้ จึงเข้าไปถวายอภิวาท นั่ง ณ ที่ควร ได้ฟังสันติวิหารธรรมของพระองค์ เกิดเลื่อมใสน้อมคู่ผ้าสิงคิวรรณเข้าไปถวายพระผู้มีพระภาค กราบทูลว่า

"ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ผ้าเนื้อเกลี้ยง สีดังทองสิงคิของข้าพระองค์คู่นี้เป็นคู่ผ้าพิเศษ อันข้าพระองค์จะพึงนุ่งห่มเป็นครั้งเป็นคราว เป็นของประณีตสงวนไว้ ขอสมเด็จพระผู้มีพระภาคจงอาศัยความอนุเคราะห์ทรงรับผ้าสิงคิวรรณนี้ของข้าพระองค์เถิด" พระผู้มีพระภาคทรับมาผืนหนึ่ง เอามาห่อหุ้มร่างกาย แล้วก็มองดูเหมือนกับว่าเป็นสีทอง ปุกกุสมัลลบุตรถวายเป็นพุทธบริโภคผืนหนึ่ง อีกผืนหนึ่งถวายพระอานนท์ตามพระประสงค์ แล้วก็หลีกไป ผิวกายของพระผู้มีพระภาคสดใสใน ๒ เวลา ๒ กาล คือ วันก่อนจะตรัสรู้ ผิวกายผ่องใสเป็นพิเศษ และในวันที่จะปรินิพพานผิวกายก็

ผ่องใสเป็นพิเศษอีกครั้งหนึ่ง นี่เป็นเรื่องที่ปรากฏอยู่ แล้วพระองค์ก็เสด็จเดินทางต่อไปพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เมื่อไปถึงฝั่งแม่น้ำกกุธานที่แล้วก็เสด็จประทับ ตรัสเรียกพระจุนทกเถระให้ปูลาดสังฆาฏิถวาย ประทับพักอยู่ที่นั่นแล้วก็ทรงแสดงอานิสงส์ของบิณฑบาตทาน ๒ คราว มีผลเสมอกันดังที่ว่ามาแล้วนั่นแหละ

ต่อจากนั้นก็เสด็จเดินทางต่อไป ข้ามแม่น้ำหิรัญญวดีจนถึงเมืองกุสินารา แวะเข้าไปในสวนสาละของพวกมัลลกษัตริย์ บอกพระอานนท์ให้ปูสังฆาฏิลงในบริเวณใต้ต้นไม้แล้วก็ประทับแบบที่เรียกว่า **อนุฏฐานไสยา** อนุฏฐานะ แปลว่า ไม่ลุกขึ้น นอนแบบไม่ลุกขึ้นแล้ว นอนตะแคงข้างขวา นอนเอาข้างขวาลง แล้วก็ไม่ลุกขึ้นต่อไป เป็นการบรรทมครั้งสุดท้าย อันนี้ขอให้เราคิดสักหน่อย คือพระองค์ประสูติในป่าลุมพินีแต่ไปเติบโตในวังหลวง มีความสุขความสบายแบบชาววังทุกประการ มีพระมเหสีรูปสวย มีลูกน้อยน่ารัก มีสาวใช้สนมกรมวังคอยรับใช้เอาอกเอาใจสารพัด พระญาติพระวงศ์ก็พอพระทัยพระองค์ทั้งนั้น ทรงอยู่ในท่ามกลางความรักความอบอุ่น ไม่มีอะไรเดือดร้อน แต่พระองค์ก็ทรงตัดสินพระทัยเสด็จออกสู่ป่าเพื่อแสวงหาสัจธรรมแล้วก็ใช้ชีวิตคลุกคลีอยู่ในป่าตลอดเวลา ๔๕ ปี แม้ตอนสุดท้ายปีเสด็จปรินิพพาน ก็ไปนิพพานที่สวนสาละของพวกมัลลกษัตริย์ ถ้าพูดตามภาษาของชาวบ้านง่ายๆ ก็ว่า นิพพานข้างทางเดินนั่นเอง คือเดินๆ ไปแล้วเดินไม่ไหว พอไปถึงสวนสาละก็บอกว่าเห็นจะไม่ไหวแล้ว ถ้าพูดภาษาธรรมดา

ก็บอกว่าอานนท์ฉันเดินไม่ไหวแล้ว ร่างกายมันแก่หง่อมเต็มที ก็เหมือนกับเกวียนไม้ไผ่ไม่ใช่เกวียนไม้จริง แล้วปูผ้าสังฆาฏิลงเถอะเราจะนอน แล้วก็พอล้มนอนตรงนั้นแล้ว ก็บอกว่าเราไม่ลุกขึ้นต่อไปแล้ว จะนิพพานตรงนี้แล้วละ แล้วก็นิพพานในสวนสาละของพวกมัลลกษัตริย์ พระองค์ใช้ชีวิตทำแต่ประโยชน์ให้แก่สังคมตลอดเวลา ไม่มีสมบัติพัสถานอะไรเป็นส่วนพระองค์ มีแต่ผ้าสามผืน บาตรใบหนึ่ง แล้วก็เดินท่องเที่ยวเรื่อยไป นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่แก่ชาวโลก

ในสมัยนั้นต้นสาละทั้งคู่ก็เผล็ดดอกอันมิใช่ฤดูกาลเบิกบานโดยรอบพฤกษมณฑล ตั้งแต่มูลรากเบื้องต้นตลอดยอด ก็ดาดาษด้วยดอกเป็นอันเดียว ล้วนเบิกบานควรเป็นอัศจรรย์ และดอกสาลพฤกษ์ทั้งหลายนั้นหล่นลงยังพระสรีระ เพื่อบูชาพระตถาคตเจ้า เดือนพฤษภาคมเป็นหน้าร้อนในประเทศอินเดียตามปกติต้นไม้ก็ผลิใบ ผลัดใบ ผลิใบอ่อน แล้วก็ออกดอกพอสมควร ต้นสาละนั้นก็ปรากฏว่าออกดอกหล่นลงมาบูชาสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า ในเรื่องเกี่ยวกับการบูชานี้ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้น่าฟังให้เราจำไว้เป็นคติ พระองค์ตรัสว่า

"ดูก่อน อานนท์ พระตถาคตเจ้าไม่เป็นอันบริษัทสักการะนบนอบนับถือบูชาคำนับด้วยสักการะพิเศษเพียงเท่านี้" คือว่า ในตอนที่พระพุทธเจ้าบรรทมอยู่ใต้ต้นสาละ ใครๆ ก็เอาดอกไม้เอาอะไรมาบูชากัน รู้ข่าวก็มากันมาถึงก็เอาดอกไม้ทิ้งไว้ ชาวอินเดียเขาบูชาอย่างนั้น ไม่มีแจกันใส่ ใครเอา

มากีกองเอาไว้อย่างนั้น สมมุติว่า ตรงนี้เป็นแท่นบูชา เอามาแล้วก็วางๆ ไว้เต็มไปหมด ของเราจัดใส่แจกันวางเรียบร้อย ของเขาไม่มีแจกัน มาโรยๆ ไว้ ถ้าได้ดอกมะลิมาก็โรยลงไป ได้ดอกกุหลาบมาก็โรยลงไป บานไม่รู้โรยก็โรยลงไป โรยเต็มไปหมดไม่ว่าดอกอะไร พระองค์เห็นก็ตรัสว่า "การกระทำเช่นนี้ไม่ชื่อว่าเป็นการบูชาตถาคต" พระองค์ให้บูชาอย่างไร พระองค์ก็ตรัสน่าฟังว่า

"ดูก่อนอานนท์ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ก็ดี ผู้ใดแลมาเป็นผู้ปฏิบัติซึ่งธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ประพฤติธรรมสมควรไซร้ ผู้นั้นมาสักการะเคารพนอบนบนับถือซึ่งพระตถาคตเจ้าด้วยบูชาอย่างยิ่ง"

การบูชาอย่างยิ่งนั้นเป็นการบูชาอันสูงสุด เรียกว่า **ปฏิบัติบูชา** หรือบูชาด้วยการปฏิบัติ ส่วนการบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียนเรียกว่า **อามิสบูชา** เป็นการบูชาเล็กน้อยไม่สำคัญ แต่ถ้าผู้ใดปฏิบัติกาย วาจา ใจ ตามคำสอนของพระองค์ เรียกว่า ผู้นั้นเป็นยอดบูชาแท้ เพราะฉะนั้นเมื่อเราจะนึกถึงพระพุทธเจ้า ขอให้เราบูชาพระองค์ด้วยการทำกาย วาจา ใจให้มีธรรมะขึ้นมา คือประพฤติธรรมนั่นเอง พูดง่ายๆ ว่า ถ้าประพฤติธรรม ก็เรียกว่า เป็นการบูชาแท้ เป็นการบูชาขั้นสูงสุดที่พระผู้มีพระภาคต้องการ พระองค์ตรัสกับพระอานนท์ว่าอย่างนั้น

ต่อไปพระองค์ตรัสถึงเรื่องเกี่ยวกับเทวดา แล้วก็ตรัสเรื่องเกี่ยวกับสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง พระอานนท์กราบทูลว่า

"ในกาลก่อนภิกษุทั้งหลายที่จำพรรษาอยู่ในทิศต่าง ๆ เมื่อสิ้นไตรมาสตามวินัยนิยมแล้ว ย่อมมาเฝ้าพระตถาคตเจ้าโดยเป็นอาจิณวัต ได้ฟังธรรม คำสอน คำเตือน เกิดความเบิกบานใจ เมื่อพระองค์เสด็จนิพพานไปเสียแล้ว จะได้ไปทำอะไรที่ไหนกัน จะเอาอะไรเป็นเครื่องเตือนจิตสะกิดใจเล่า"

พระองค์ตรัสว่า "สังเวชนียสถาน ๔ ตำบล"

สังเวชนียสถาน แปลว่า สถานที่ทำให้เกิดความสลดใจ ความสังเวช ให้เกิดความปีติเบิกบานใจ คือ เมื่อได้ไปเห็นแล้วเกิดอะไรขึ้นในใจ เขาเรียกว่า เป็นสังเวชนียสถาน ๔ แห่งคือ หนึ่ง ลุมพินี ตำบลลุมพินี อยู่ระหว่างเมืองเทวทหะกับกรุงกบิลพัสดุ์ เป็นสถานที่พระตถาคตประสูติ สองคือ พุทธคยา อันเป็นสถานที่ตรัสรู้ มีต้นโพธิ์เป็นหลัก สามคือ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี ที่แสดงปฐมเทศนา สี่คือ สวนสาละใกล้เมืองกุสินารา ที่ ๔ แห่งนี้จำง่าย ๆ ว่าที่ประสูติ ที่ตรัสรู้ ที่แสดงปฐมเทศนา และที่ปรินิพพาน เป็นสังเวชนียสถานอันคนควรไปดู ไปชม ไปดูแล้วเกิดความสังเวชสลดใจ เกิดปีติเลื่อมใสในสถานที่นั้น ๆ หลวงพ่อไปหลายครั้งแล้ว ไปเทศน์ที่นั่นที่ไร มันติดตันใจ ปกติเป็นคนพูดคล่อง แต่ว่าพอไปพูดที่ใต้ต้นโพธิ์ พูดไป ๆ อึ้งอยู่นั่นแหละ พูดไม่ออก ต้องหยุดเสีย สำรวมใจแล้วก็พูดใหม่ทุกที กี่ครั้งกี่หนก็เป็นอย่างนั้นแหละ มันอืดอัดขึ้นมาเชียว พอพูดไปแล้ว พอพูดถึงเรื่องพระพุทธเจ้า

อย่างนั้นอย่างนี้แล้วมันก็ตันตันขึ้นมา นี่แหละเขาเรียกว่าเกิดสังเวชขึ้นในใจ เพราะได้ไปที่นั่น เทศน์ที่อื่นร้อยกัณฑ์พันกัณฑ์ไม่เป็นอะไร ถ้าไปเทศน์ใต้ต้นโพธิ์ที่ไรก็เป็นทุกที่ ยิ่งไปเทศน์ที่กุสินาราแล้วน้ำตาไหลทุกที่ เทศน์แล้วน้ำตาโยมก็ไหลด้วย ผู้เทศน์น้ำตานองหน้า โยมผู้ฟังก็เช็ดกันเป็นแถวไปเลย ไม่ตั้งใจจะร้องไห้อะไรหรอก คนโตแล้วจะไปร้องอย่างไร แต่ว่าพอพูดไป ๆ แล้วน้ำตาไหลออกมาเอง เป็นอยู่ที่พุทธคยาและที่กุสินาราสองแห่งนี้เท่านั้น แห่งอื่นไม่เป็นไร ที่ปฐมเทศนาก็พูดคล่องไม่มีอะไร แต่ที่นิพพานกับที่ตรัสรู้ไม่ได้ พูดแล้วน้ำตาจะออกทุกที่ เขาเรียกว่า เกิดสังเวชสลดใจ คนไม่ไปก็ไม่รู้หรอก ถ้าไปแล้วจะรู้ ไปแล้วก็นั่งคิดนั่งนึกแล้วมันก็ตันตันใจ นึกถึงพระพุทธเจ้าเหมือนกับเรานึกถึงใครที่เรารัก นึก ๆ แล้วก็น้ำตาไหล เขาเรียกว่า สังเวช สถานที่ ๔ ตำบลนี้ควรจะได้ไปดูไปชม ไปดูแล้วจะได้เกิดความรู้สึกนึกถึงพระพุทธเจ้า ทำให้เกิดความซาบซึ้งในพระผู้มีพระภาค ท่านธรรมปาละผู้ก่อตั้งสมาคมมหาโพธิในลังกา เมื่อไปพุทธคยา บอกว่าขณะที่ท่านเดินไปตามใต้ต้นสน ซึ่งนำไปสู่สถานต้นโพธิ์ที่ตรัสรู้ มองไปรอบ ๆ เห็นพระพุทธรูปเศียรไม่มี แขนไม่มี ทิ้งเกลื่อนกลาด คนนอกศาสนาเดินเหยียบย่ำไปถ่ายปัสสาวะไว้ในบริเวณนั้น เกิดความสลดใจ น้ำตาท่านไหล ท่านบันทึกว่าน้ำตาไหลนองหน้าด้วยความคิดถึงพระพุทธเจ้า แล้วก็ไปนั่งกราบแทบใต้ต้นโพธิ์ที่เขาทำไว้ ท่านเกิดกำลังใจขึ้นมา อธิษฐานในทันทีว่า ถ้าท่านยังมีชีวิตอยู่ในโลกจะมาทำการฟื้นฟูสถานที่นี้ให้เป็นสถานที่สะอาดสำหรับพุทธบริษัทต่อไป แล้วท่านก็ไปทำ

งานอย่างเอาจริงเอาจังอยู่กว่า ๕๐ ปี ตายเมื่ออายุ ๖๕ ปี เป็นลูกคนมีเงินทั้งทรัพย์สมบัติไปทำงานเพื่อศาสนา เพราะเกิดความสลดใจขึ้น

ต่อไปตรัสถึงเรื่องอาการอันภิกษุทั้งหลายจะพึงปฏิบัติในสตรีภาพ พระอานนท์ทูลถามว่า

"ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ทั้งหลายจะปฏิบัติในมาตุคามเป็นไฉน"

"ดูก่อนอานนท์ ความไม่เห็นไม่ดูเป็นความปฏิบัติในมาตุคาม คือว่าอย่าดูเสียเลยเป็นความดี"

"ข้าแต่พระผู้มีพระภาค เมื่อความเห็นความดูความประสบมีขึ้น ข้าพระองค์จะพึงปฏิบัติอย่างไร"

"ดูก่อนอานนท์ ถ้าเห็นแล้วความไม่เจรจาเป็นปฏิบัติสมควร"

"ข้าแต่พระผู้มีพระภาค เมื่อเจรจาเล่า ข้าพระองค์จะพึงปฏิบัติไฉน"

"ดูก่อนอานนท์ ถ้าประโยชน์ที่จะต้องเจรจา ด้วยสามารถธรรมมิกถาเป็นต้นมีแล้ว สติความระลึกอันท่านทั้งหลายพึงตั้งไว้ใกล้ ท่านทั้งหลายพึงตั้งสติเอาไว้ อย่าให้แปรปรวนด้วยราคะดำฤษณา และอาการกายวาจาที่ละเมิดจากของสมณะได้"

จะเห็นได้ว่าพระอานนท์ท่านถามละเอียดลออ ถามว่าจะปฏิบัติต่อมาตุคามอย่างไร ตรัสว่าอย่าดูเสียเลยเป็นดี ถ้าจำเป็นจะต้องดูก็อย่าดู

ถ้าจำเป็นจะต้องพูดก็อย่าพูดเรื่องอื่น ให้พูดเรื่องธรรมะ ให้มีสติปัญญาไว้ อย่าให้ใจห่างจากความเป็นสมณะ

พระอานนท์ทูลถามต่อไปว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ทั้งหลายจะพึงปฏิบัติในพระสรีระแห่งพระตถาคตเจ้าเป็นไฉน" คือถามถึงเรื่องการทำศพ พระองค์ตรัสตอบน่าฟังว่า

"ดูก่อนอานนท์ ท่านทั้งหลายเหล่าภิกษุสหธรรมิกบริษัทจงอย่าขวนขวาย เพื่อจะบูชาสรีระแห่งพระตถาคตเจ้าเลย" คือ ถ้าพูดตามภาษาง่าย ๆ ก็บอกว่าเธอเป็นภิกษุสงฆ์อย่ามายุ่งกับเรื่องร่างกายของตถาคตเลย

"ดูก่อน อานนท์ เราจักเตือนท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงสับต่ออนุโยค พยายามในประโยชน์ของตนเถิด จงเป็นผู้ไม่ประมาทในประโยชน์ของตน เป็นบุคคลมีความเพียร เผากิเลสและบาปธรรม เป็นบุคคลมุ่งต่อที่สุดแห่งพรหมจรรย์อยู่ทุกอิริยาบถเถิด ดูก่อนอานนท์ กษัตริย์ พราหมณ์ คฤหบดีทั้งหลาย ผู้บัณฑิต ซึ่งได้เลื่อมใสในพระตถาคตเจ้ามีอยู่มาก บัณฑิต คฤหัสถ์ชน มีกษัตริย์เป็นต้น เหล่านั้นจักทำซึ่งสักการบูชาพระสรีระแห่งพระตถาคตเจ้า" คือพระองค์ตรัสห้ามภิกษุว่า อย่าคิดเรื่องนี้ ไม่ใช่หน้าที่ หน้าที่ของพวกเธอ คือต้องพยายามปฏิบัติศึกษาเพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ด้วยความไม่ประมาท การจัดการสรีระของตถาคตนั้นเป็นเรื่องของคฤหัสถ์เขา

เมื่อพระองค์ตรัสว่า การบูชาพระสรีระแห่งพระตถาคตเจ้าเป็นกิจของคฤหัสถ์ มีกษัตริย์เป็นต้นแล้วดังนี้ พระอานนท์ทูลถามว่า

"ครั้นถึงกาลสมัยเมื่อพระองค์เสด็จดับขันธ์ปรินิพพานแล้ว กษัตริย์ พราหมณ์ คฤหบดี ผู้บัณฑิตจักทำสักการะบูชาพระสรีระให้ต้องตามพุทธาธิบายก็จะพึงได้ถามพระอานนท์อัครพหูสูตพุทธอุปัฏฐาก เมื่อเป็นดังนั้นแล้วจะอ้างเสียว่า พระองค์ห้ามว่าไม่ใช่ธุระของสหธรรมิกบรรพชิต เราจึงไม่ทูลถาม ดังนี้หาสมควรแก่บัณฑิตว่าผู้อยู่ในอำนาจแห่งเหตุไม่ ควรจะทูลถามไว้เป็นแบบอย่าง เมื่อกราบทูลถามแล้ว หากไม่ทรงแสดงไซร้ ก็จะได้อ้างถามเหตุเดิมว่าได้ทูลถามแล้ว พระองค์ไม่ทรงปริยาย ดังนี้จึงจะชอบ จะไม่เกิดครหาแต่ผู้ใดได้ เมื่อทูลถามแล้วจะทรงแสดงฉันใดก็ควรจะจำไว้ฉันนั้น เมื่อบัณฑิตมีกษัตริย์เป็นต้น มาไต่ถามจะได้แสดงตามพุทธาธิบาย"

คือพระอานนท์ท่านไหวดี ถึงแม้ว่าพระไม่ต้องยุ่งก็จริง แต่ทว่าพวกกษัตริย์ก็จะมาถาม "พระพุทธองค์ว่าอย่างไรในเรื่องนี้" ถ้าพระอานนท์บอกว่า "ไม่ได้ถามไว้" เขาก็จะติเตียนพระอานนท์ได้ว่า นั่งเฝ้าไข้อยู่ทำไมเฉย ๆ ไม่ถามอะไร

พระอานนท์ทูลถามต่อไปว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ก็บัณฑิตมีกษัตริย์เป็นต้น เมื่อจะบูชานั้นจะพึงปฏิบัติในพระสรีระแห่งพระตถาคตเจ้าอย่างไรเล่า"

"ดูก่อนอานนท์ ชนทั้งหลายพันพระสรีระของจักรพรรดิราชด้วย"

พระผู้มีพระภาคก็ตรัสว่า "ให้ทำตามแบบของพระเจ้าจักรพรรดิ ผ้าใหม่แล้วชุบด้วยสำลี แล้วห่อด้วยผ้าใหม่ โดยอุบายนี้ ห่อด้วยผ้า ๕๐๐ คู่ (คือสลับกันไป เอาผ้าห่อแล้วเอาสำลีชุบห้าร้อยชั้น ห่อกันจนมิด) แล้วเชิญพระสรีระลงประดิษฐาน ณ รางเหล็กอันเต็มด้วยน้ำมัน (มีรางเหล็กเอาน้ำมันใส่ไว้เต็ม แล้วก็เอาศพวางลงในนั้น) แล้วปิดครอบด้วยรางเหล็กอื่นเป็นฝา แล้วทำจิตกาธานล้วนแต่ด้วยไม้หอม แล้วทำฌาปนกิจถวายพระเพลิงพระสรีระพระเจ้าจักรพรรดิราชแล้ว เชิญพระอัฐิธาตุบรรจุทำสถูปไว้ ณ ที่ประชุมเพลิงแห่งถนนใหญ่ทั้งสี่ ชนทั้งหลายย่อมปฏิบัติในพระสรีระแห่งพระเจ้าจักรพรรดิราชด้วยประการนี้ฉันใด ผู้ซึ่งจะบูชาสรีระแห่งตถาคตเจ้าพึงปฏิบัติในพระตถาคตเจ้าฉันนั้นเถิด พึงทำสถูปแห่งพระตถาคตเจ้าลงไว้ ณ ที่เป็นที่ประชุมแห่งถนนใหญ่ทั้งสี่ เพื่อเป็นที่ไหว้และสักการบูชาแห่งมนุษยนิกรอันสัญจรมาแต่สี่ทิศ"

แล้วพระองค์ก็ตรัสว่า คนที่ควรแก่สถูปมีอยู่ ๔ จำพวก หนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้า สอง พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า สาม พระสาวกอรหันต์ และสี่ พระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งควรจะเอาอัฐิไปใส่สถูปไว้สักการบูชา นอกนั้นไม่ต้อง เผาเสร็จแล้วเอาไปลอยน้ำเสียเลย ทิ้งน้ำทิ้งทะเลไปตามเรื่อง เผาเสร็จแล้วกวาดลงแม่คงคาเลย ให้แม่คงคาพาไปสวรรค์ แต่ว่าถ้าเป็น ๔ องค์นี้ต้องบรรจุไว้ในเจดีย์อันควรแก่การสักการบูชา

เมื่อพระอานนท์เสียใจร้องไห้ที่พระพุทธเจ้าจะปรินิพพาน พระองค์ก็ได้ประทานโอวาทแก่พระอานนท์อย่างน่าฟัง

"ดูก่อนอานนท์ อย่าเลย ท่านอย่าเศร้าโศก อย่าร่ำไร เราได้บอกแล้วอย่างนี้แต่เดิมหาไม่หรือว่า ความเป็นต่างๆ ความมีเว้น ความเป็นอย่างอื่น จากสัตว์สังขารที่รักที่เจริญใจทั้งปวงนั้นแล มิได้ว่างเว้น ดูก่อนอานนท์ สิ่งที่เทียงแท้ถาวร ซึ่งสัตว์ประสงค์นักนั้น สัตว์ทั้งหลายจะพึงได้สังขารนี้แต่ไหน สิ่งใดเป็นของเกิดของมีขึ้น เกิดแล้ว มีแล้ว อันบัจจัยแต่งขึ้น สิ่งนั้นก็จะมีความฉิบหายเป็นธรรมดา อันบุคคลผู้ใดจะปรารถนาว่าขอสิ่งนั้นอย่าฉิบหายเลย ดังนี้ฐานะที่ตั้งนั้นไม่มี ดูก่อนอานนท์ ท่านได้อุบัฏฐากพระตถาคตด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ที่เมตตา ไม่เป็นสอง ไม่มีประมาณมาสิ้นกาลนานแล้ว ท่านเป็นบุคคลมีบุญได้ทำแล้ว ท่านจงประกอบตามซึ่งความเพียรเถิด ท่านจักเป็นผู้ไม่มีอาสวะฉับพลัน คือจักได้เป็นพระอรหันต์โดยเร็ว" นี้ตรัสสอนพระอานนท์

ต่อจากนั้นพระพุทธองค์ตรัสสรรเสริญความเป็นพุทธอุบัฏฐากอย่างยิ่งของพระอานนท์แก่พระภิกษุทั้งหลายว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้องค์อรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายใดที่มีแล้วในอดีต ภิกษุผู้อุบัฏฐากของพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายนั้นเป็นอย่างยิ่ง ประหนึ่งอานนท์ผู้เป็นอุบัฏฐากแห่งเรา ณ กาลบัดนี้....อานนท์เป็นบัณฑิตดำเนินด้วยปัญญา ย่อมรู้ว่านี้เป็นกาล เพื่อบริษัทจะเฝ้าพระตถาคต

นี้เป็นกาลแห่งภิกษุ นี้เป็นกาลแห่งภิกษุณี นี้เป็นกาลแห่งอุบาสก นี้เป็นกาลแห่งอุบาสิกา นี้เป็นกาลของพระราชามหากษัตริย์ นี้เป็นกาลของราชมหาอำมาตย์ นี้เป็นกาลของเดียรถีย์ นี้เป็นกาลของสาวกเดียรถีย์ อานนท์ย่อมรู้ซึ่งกาลที่บริษัททั้งสี่และพระราชาและราชอำมาตย์ และเดียรถีย์และสาวกเดียรถีย์ จะเข้าพระตถาคตถ้วนทุกประการฉะนี้"

แต่นั้นพระองค์ทรงแสดงข้ออัศจรรย์ ๔ ประการ ในพระอานนท์โดยพิสดาร

"เมื่อใดภิกษุบริษัท ภิกษุณีบริษัท อุบาสกบริษัท อุบาสิกาบริษัท เข้าไปใกล้เพื่อจะเห็นพระอานนท์ บริษัทนั้นแม้แต่ได้เห็นเธอแล้วก็มีจิตยินดี ถ้าอานนท์แสดงธรรมเล่า บริษัทนั้นก็มีจิตชื่นชมด้วยภาษิตของอานนท์ ไม่อิ่มไม่เบื่อด้วยธรรมกถาที่อานนท์แสดงนั้นเลย"

ครั้นพระอานนท์ทูลถามอีกว่า "เหตุไรพระผู้มีพระภาคจึงเสด็จมาปรินิพพานเมืองดอน ๆ เล็ก ๆ กิ่งนครอย่างนี้ ควรจะไปนิพพานที่เมืองราชคฤห์ เมืองสาวัตถี เมืองโกสัมพี เมืองสาเกตหรือเมืองพาราณสี ซึ่งล้วนเป็นเมืองใหญ่ ๆ"

พระองค์ตรัสตอบว่า "เมืองกุสินารานี้สมัยก่อนเคยเป็นนครใหญ่ มีนามว่า กุสาวดี มีพระเจ้ามหาสุทัศน์จักรพรรดิราชครอบครอง ในเมืองนั้นมีเสียงอึกทึก ๑๐ อย่างคือ เสียงช้าง เสียงม้า เสียงรถ เสียงเภรี เสียงตะโพน เสียงพิณ เสียงขับร้อง เสียงกังสดาล เสียงสังข์และเสียงประชุมชน

เรียกกันบริโภคอาหาร แสดงความมั่งคั่งในเมืองนั้น เรียกว่ามีเสียงดังอยู่ทั้งกลางวันกลางคืน อย่าเสียใจเลยที่เรามาเสด็จปรินิพพานเมืองนี้"

เรื่องนี้ขอพูดแทรกคำอธิบาย การที่พระองค์เสด็จไปนิพพานเมืองเล็กๆ นี่เพื่ออะไร ก็เพื่อไม่ให้เกิดรบกันนั่นเอง ถ้าเสด็จไปปรินิพพานเมืองใหญ่ก็จะเกิดรบพุ่งกัน เพราะพอนิพพานแล้วคนก็จะมาแย่งพระธาตุกัน เมืองใหญ่ๆ เช่น เมืองราชคฤห์ เมืองสาวัตถี นั้น มีกองทัพใหญ่ถ้าเขาไม่ยอมแบ่งให้ใคร ก็ต้องเกิดสงครามแย่งพระธาตุกัน อันเป็นการเสียหายมาก แต่ถ้าไปนิพพานที่เมืองกุสินาราอันเป็นเมืองเล็กๆ นั้น เมื่อใครยกทัพมาทุกทัพก็จะมาหยุดอยู่รอบเมือง ยังไม่ทำอันตรายแก่กัน เท่ากับพวกนั้นมาช่วยเฝ้าให้ไม่ต้องรบกัน ผลที่สุดก็ไม่มีเรื่อง เป็น**อนาคตังสญาณ** เรียกว่าญาณเห็นการณ์ไกลของพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้เสด็จมาปรินิพพานที่เมืองนี้ ต่อจากนั้นก็ตรัสสั่งพระอานนท์ ให้ไปแจ้งข่าวปรินิพพานแก่พวกมัลลกษัตริย์ ขณะนั้นเป็นเวลากลางคืนแล้ว

"ไปบอกให้เขารู้ว่า ตถาคตจะนิพพานแล้ว" พระอานนท์ไปบอกพวกมัลลกษัตริย์ก็พากันมามากมาย ต่างคนต่างก็จะเข้าเฝ้า พระอานนท์ท่านจัดงานเป็น บอกว่า ไม่ต้องเข้าทุกคนหรอกส่งแต่ผู้แทนเข้าไปเฝ้าก็พอ ผู้แทนของสกุลนั้น ผู้แทนของสกุลนี้ นอกนั้นให้นั่งอยู่ภายนอก ไม่ต้องเข้าไปใกล้ ท่านก็พาผู้แทนเข้าไป ผู้แทนของสกุลนั้นเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเสร็จแล้ว ผู้แทนของสกุลนี้ก็เข้าเฝ้าบ้าง เสร็จแล้วทูลลาออกไป ก็เป็นไป

โดยเรียบร้อย การที่จะให้เข้าไปเฝ้าทั้งหมดนั้นไม่ได้ พระอานนท์ท่านจัดเรียบร้อย ไม่มีความวุ่นวายเสียหาย เรื่องนี้อยู่ที่เรียกว่า มีไหวพริบในการที่จะจัดไม่ให้เกิดความโกลาหลวุ่นวาย พวกกษัตริย์ทั้งหลายจึงได้เข้าเฝ้าเสร็จเรียบร้อยในปฐมยามเบื้องต้นแห่งราตรี

กล่าวถึงสุภัททปริพาชก ได้ทราบข่าวพระพุทธเจ้าจะปรินิพพาน ก็รีบเดินทางไปป่าสาลวัน เมื่อไปถึงก็ไปวิงวอนพระอานนท์ขอเข้าเฝ้า พระอานนท์ทัดทานไว้ว่า พระพุทธเจ้าทรงพระประชวรอยู่ อย่าเข้าไปรบกวนเลย พระพุทธองค์ได้ยินก็ตรัสบอกพระอานนท์ให้อนุญาต "อย่าไปห้ามเขา เขาไม่ได้มารบกวนอะไรตถาคต เขาต้องการทราบสิ่งที่ควรทราบ ปล่อยให้เขาเข้ามาเถอะ" พระอานนท์จึงยอมให้เข้าไปเฝ้า พอเข้าไปถึงที่เฝ้าแล้ว สุภัททะก็ทูลถามถึงว่า

"อาจารย์ทั้งหกคนคือ ปูรณกัสสปะ มักกลิโคศาล อชิตเกสกัมพล ปกุทธกัจจายนะ สัญชยเวสัฏฐบุตร และนิครนถนาฏบุตร ปกครองหมู่คณะชนเป็นอันมาก ได้ตรัสรู้จริงหรือพระเจ้าข้า รู้อะไร ๆ ถูกต้องหรือเปล่าพระเจ้าข้า"

พระองค์ตรัสว่า "สุภัททะ เวลาน้อยอย่าไปพูดถึงเรื่องคนอื่นเลย นั่งให้ดี ตั้งใจฟังให้ดี ฉันจะพูดให้เธอฟัง เพราะเวลามันสั้นจะไปพูดวิพากษ์วิจารณ์คนอื่นเสียเวลาเปล่า ๆ"

สุภัททะรับพุทธพจน์โดยเคารพก็นั่งลงเรียบร้อย พระองค์ก็ตรัสเทศนาว่า

"ดูก่อน สุภัททะ มรรคา คือ ข้อปฏิบัติ มีองค์อวัยวะ ๘ อย่าง เป็นอริยะไปจากข้าศึกเป็นมรรคาประเสริฐ ไม่มีอยู่ในธรรมวินัย คำสั่งสอนอันใดแล้ว สมณะที่หนึ่ง ที่สอง ที่สาม ที่สี่ ย่อมไม่มีธรรมวินัยนั้น" สมณะที่หนึ่ง สอง สาม สี่ ก็คือ พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ถ้าไม่มีมรรค ๘ ข้อ ก็ไม่มีพระอริยบุคคล ที่หนึ่ง สอง สาม สี่" พระองค์ตรัสต่อไปว่า

"ดูก่อนสุภัททะ อริยมรรคมีองค์ ๘ มีอยู่ในธรรมวินัยนี้ สมณะที่หนึ่ง สอง สาม สี่ ก็มีอยู่ในธรรมวินัยนี้ นอกออกไปจากนี้ย่อมไม่มี" แล้วตรัสต่อไปว่า "สุภัททะ เราอายุ ๓๐ หย่อนหนึ่งปี โดยวัยก็ได้ออกบวช แสวงหาอะไรเป็นกุศล เราได้บวชแล้วนับปีได้ ๕๐ ยิ่งด้วยปีหนึ่ง แม้สมณะผู้เป็นไปในประเทศแห่งธรรมที่เป็นเครื่องนำออกไป ไม่มี ณ ภายนอก แต่ธรรมวินัยนี้ สมณะที่หนึ่ง ที่สอง ที่สาม ที่สี่ไม่มี ณ ภายนอก แต่ธรรมวินัยนี้ มีอยู่แต่ภายในธรรมวินัยนี้เท่านั้น" คือ มรรค ๘ ก็อยู่ในธรรมวินัยนี้ พระอริยบุคคลทั้งสี่ก็อยู่ในธรรมวินัยนี้ ไม่ได้นอกเหนือไปจากธรรมวินัยนี้ สุภัททะได้ฟังแล้วมีความเลื่อมใส ก็อยากจะบวช พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นปริพาชกจะต้องมาอยู่ปริวาส ๔ เดือน ถึงจะบวชได้ คือ มาผึกหัด เรียกว่า เป็นนักบวชผึกหัด พอ ๔ เดือน แล้วจึงให้บวช ทั้งน

ก็เพื่อจะดูนิสัยใจคอ แต่สำหรับสุภัททะยกเว้น พระองค์ตรัสอนุญาตให้บวชได้ ก็เลยได้บวชเป็นสาวกองค์สุดท้าย และได้บรรลุพระอรหัตผลในเวลาไม่นานเช่นเดียวกัน

ต่อจากนั้นพระองค์ตรัสเรียกพระอานนท์ให้เป็นผู้รับเทศนาประทานพุทธโอวาทแก่ภิกษุบริษัท เพื่อจะให้มีความเคารพต่อธรรมและวินัยตั้งไว้ในที่แห่งพระศาสดาว่า "ดูก่อนอานนท์ ความดำริดังนี้จะพึงมีบ้างแก่ท่านทั้งหลายว่า "ปาพจน์" คือ ศาสนธรรมมีพระศาสดาล่วงแล้ว พระศาสดาแห่งเราทั้งหลายไม่มีดังนี้ ดูก่อนอานนท์ ท่านทั้งหลายไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมก็ดี วินัยก็ดี อันใดอันเราได้แสดงแล้ว ได้บัญญัติไว้แล้วแก่ท่านทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นจักเป็นศาสดาแห่งท่านทั้งหลาย โดยกาลที่ล่วงไปแล้วแห่งเรา"

คือพระอานนท์ทูลถามว่า เมื่อพระองค์นิพพานแล้ว พวกข้าพระองค์ทั้งหลายจะถือเอาใครเป็นครู เป็นอาจารย์ แทนพระองค์ ตรัสว่า "โยโว อานนฺท ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต โส มมจฺจเยน สตฺถา ดูก่อนอานนท์ ธรรมวินัยอันใดอันเราได้สอนแล้ว บอกแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมวินัยอันนั้นแหละจะเป็นครูเป็นอาจารย์แทนเราต่อไป" ก็เท่ากับว่าเราทั้งหลายในปัจจุบันนี้ มีธรรมวินัย เป็นครูแทนองค์พระพุทธเจ้า พระองค์ไม่ตั้งบุคคล ตั้งธรรมวินัยไว้เป็นสิ่งแทนพระองค์ ให้ได้ศึกษาได้ปฏิบัติในพระธรรมวินัยนั้นต่อไป แล้วตรัสเรื่องอะไร ๆ อีกหลายเรื่อง

ผลที่สุดก็ตรัสเป็นคำสุดท้ายแล้วไม่ตรัสอีกต่อไป คำตรัสสุดท้ายนั้นตรัสเป็นคำบาลีว่า

"อามนฺตยามิ โว ภิกฺขเว ขย วยธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ แปลว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สังขารธรรมทั้งหลายมีความเสื่อมไปสิ้นไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังกิจทั้งปวงอันเป็นประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้บริบูรณ์ด้วยไม่ประมาทเถิด"

บัจฉิมโอวาทของพระพุทธเจ้านี้ หมายความว่าสังขารทั้งหลายไม่เที่ยง พูดง่าย ๆ ก็คือ เธอทั้งหลายจงทำประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความไม่เหลวไหลเถิด นี่เป็นคำตรัสสุดท้ายว่าให้คิดถึงความไม่เที่ยงไว้ แล้วจงรีบใช้ร่างกาย ชีวิตให้เป็นประโยชน์แก่ตนแก่ท่านด้วยความไม่เหลวไหล อันนี้สำคัญ ขอให้เราจำไว้ด้วยว่า คำเตือนของพระพุทธเจ้านั้นว่าดังนี้ แล้วเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ในยุคปัจจุบันนี้ได้ เราทุกคนเอาไปใช้ได้ ด้วยนึกกับตัวเองว่า "มันไม่เที่ยง" ร่างกายนี้เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ต้องรีบเรียนให้จบเสียไว ๆ เรียนจบแล้วต้องออกไปทำงาน แล้วเมื่อมีงานก็ต้องรีบทำ อย่าชักช้า อย่าเฉื่อยชา ทำให้เป็นประโยชน์แก่ตน แก่ท่านด้วยความไม่เหลวไหล เมื่อได้ตรัสถ้อยคำนี้แล้วก็ปิดพระโอษฐ์หลับพระเนตร แล้วก็เข้าฌาน ไม่ใช่หลับเฉย ๆ

ลำดับนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงเข้าปฐมฌาน ออกจากปฐมฌาน เข้าทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ครบรูปฌาน ๔ ออกจากฌานที่

๔ แล้วเข้า อรูปฌาน คือ อากาสานัญจายตนะ วิญญาณัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ คือ เข้าตามลำดับอรูปฌาน ๔ จนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะ ออกจากเนวสัญญานาสัญญายตนะสมาบัติ แล้วทรงเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ ดับจิตสังขาร คือ สัญญาและเวทนา พระองค์ทรงเข้าอนุปุพพวิหารสมาบัติ ทั้งเก้าด้วยประการฉะนี้ คือ จะนิพพานก็นิพพานด้วยฌาน ยังมีสติมีปัญญาทำฌานอยู่ เข้าฌาน ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุถฌาน ออกไปอีกเป็นลำดับ เข้าอนุโลมปฏิโลมอยู่ ในขณะเข้าฌานนั้น พระอานนท์ได้ทูลถามพระอนุรุทธ พระเถระเจ้าว่า "พระอนุรุทธ พระผู้มีพระภาคนิพพานแล้วหรือยัง" หมายถึงว่าหมดลมหายใจแล้ว พระอนุรุทธตอบว่า "ดูก่อนอานนท์ผู้มีอายุ พระผู้มีพระภาคเจ้ายังไม่ปรินิพพาน พระองค์ทรงเข้าซึ่งสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ" คือเมื่อพระพุทธองค์ทรงเข้าฌานนั้น พระอนุรุทธท่านก็เข้าฌานบ้างตามดูไป พระพุทธเจ้าเสด็จอยู่ในนิโรธสมาบัติตามกาลที่ทรงกำหนดแล้ว เสด็จออกจากนิโรธสมาบัติเข้าสู่เนวสัญญา อากิญจัญญา วิญญาณัญจา อากาสานัญจา เป็นปฏิโลมถอยหลัง แล้วเข้าสู่รูปาภจรฌานทั้ง ๔ เป็นปฏิโลมตามลำดับคือ จตุถฌาน ตติยฌาน ทุติยฌาน ปฐมฌาน ครั้นเสด็จออกจากปฐมฌานแล้ว ก็เข้าทุติยฌาน ตติยฌาน จตุถฌาน เสด็จออกจากจตุถฌานแล้ว พระองค์ปรินิพพานในลำดับแห่งความพิจารณาองค์แห่งจตุถฌานนั้นพอดี คือ ถอยหลังกลับมาแล้วก็ไปเข้าจตุถฌาน นิพพานตรงนั้นพอดีในวันวิสาขปุรณมี เพ็ญเดือน ๖ ก่อนพุทธศก ๑ ปี

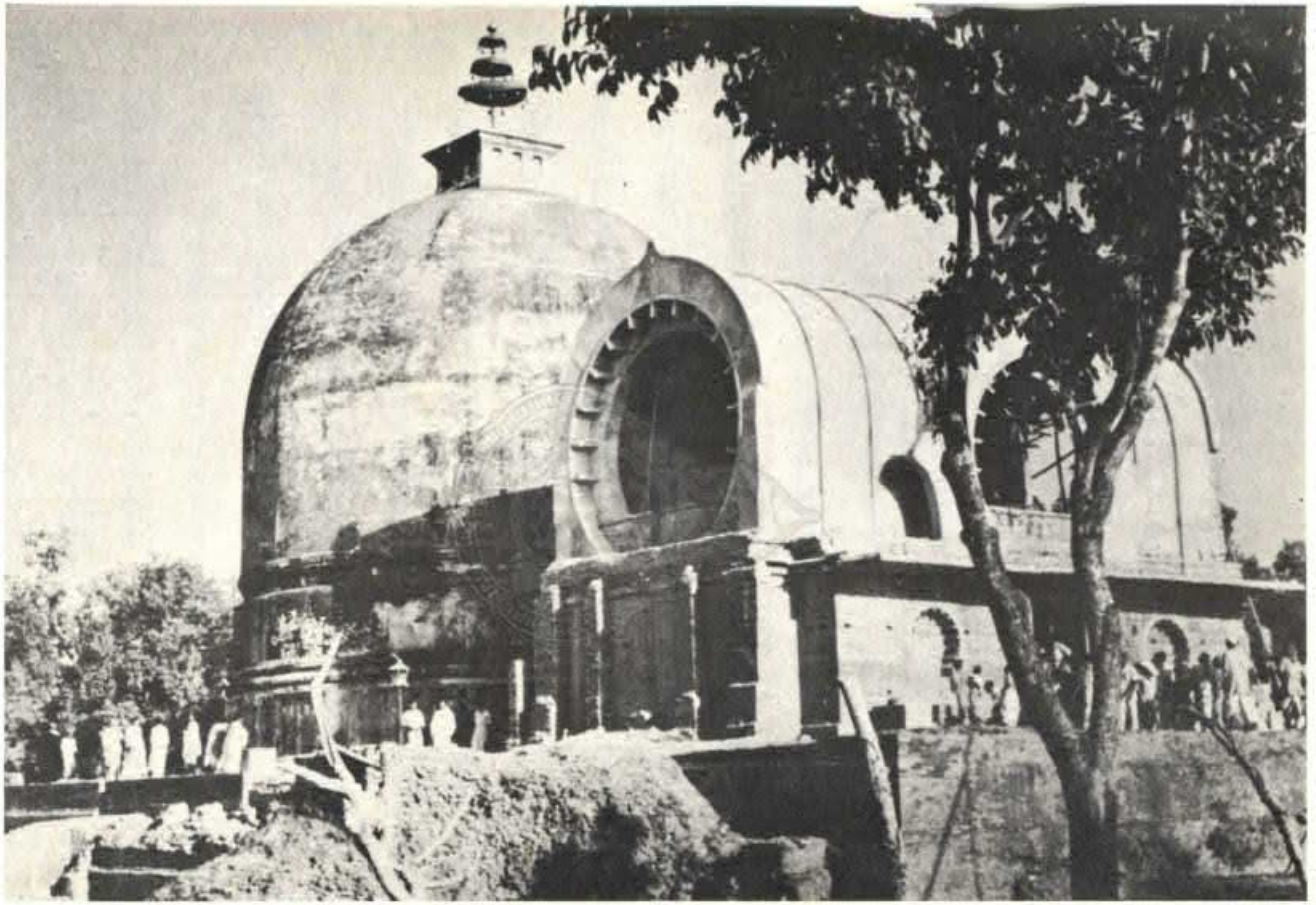

รูปที่ 12 วิหารกุสินารา สถานที่เสด็จดับขันธ์ปรินิพพาน ถัดออกไปคือ
มหาปรินฤวานเจดีย์

ขณะนั้นเกิดมหัศจรรย์โกลาหลวุ่นวาย แผ่นดินไหวสะเทือนสะท้าน แล้วต่อจากนั้นก็เก็บพระศพตามที่สั่ง พอพวกมัลลกษัตริย์จัดแจงเรื่องพระศพเรียบร้อย ยกขึ้นวางบนจิตกาธาน มีทหารถือหอกถือดาบเฝ้าตลอด ๒๔ ชั่วโมง รอการเผา เอาศพไว้เจ็ดวัน ไว้เฉยๆ ไม่ได้สวดอภิธรรมอะไร คนมาสักการะ นมัสการ ที่ยังไม่เผาก็เพราะว่าต้องรอพระมหากัสสปะเถระ พระมหากัสสปะเป็นพระเถระผู้ใหญ่ในเวลานั้น กำลังเดินทางมาจากเมืองปาวา ยังไม่ถึงกุสินารา เมื่อท่านมาถึงก็เข้าไปนมัสการพระศพ พอเข้าไปนมัสการพระศพแล้วก็ถวายพระเพลิง เขาเล่าเป็นมหัศจรรย์ว่า พอพระมหากัสสปะเข้าไปไหว้ พระบาทโผล่ออกมานอกหีบเลย แล้วพอพระบาทหลุบเข้าไปเกิดไฟลุกไหม้พระสรีระ สถานที่ถวายพระเพลิงอยู่นอกเมือง ไม่ได้เผาในเมืองกุสินารา ที่ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ เรียกว่า **มกุฏพันธนเจดีย์** ก่อเป็นเจดีย์ใหญ่มาก แล้วตกแต่งไว้เรียบร้อยจนกระทั่งบัดนี้ ห่างไปจากที่นิพพานประมาณหนึ่งกิโลเมตร เมื่อเรียบร้อยแล้วก็มีการแจกพระธาตุแก่พวกกษัตริย์ต่างๆ ที่มาขอ เกือบจะต่อสู้กันอยู่แล้ว ก็มีพราหมณ์คนหนึ่ง ชื่อ โทณพราหมณ์ ขึ้นไปยืนบนเชิงเทินบอกว่า

"ท่านทั้งหลาย เราเป็นศิษย์พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าสรรเสริญสันติ ไม่สรรเสริญการวิวาทบาดหมางกัน เราจะมาต่อสู้กันด้วยเรื่องพระธาตุทำไม เรามาตกลงกันไม่ดีหรือ แบ่งกันดีกว่า" พวกนั้นก็บอกว่า "ท่านจัดการ" โทณพราหมณ์ก็เอาทะนานทองมาตักพระธาตุแบ่งให้ ๘ นคร ได้

ไปคนละส่วนและเมืองกุสินารากี็ได้ไว้ส่วนหนึ่ง เขาก็นำไปบรรจุบูชาสักการะ การบรรจุเจดีย์ในสมัยก่อนก็คือ เจดีย์ดินธรรมดา เอาไปวางแล้วเอาดินพูนขึ้นเอาฉัตรปักไว้ข้างบน ฉัตรก็คือร่มนั่นแหละ แล้วคนก็ไปกราบไหว้นมัสการ

พระประวัติของพระผู้มีพระภาคเจ้า ตั้งแต่เริ่มประสูติ ตรัสรู้ เสด็จปรินิพพาน ก็เป็นมาดังนี้ เราทั้งหลายควรจะอ่าน แต่พระพุทธประวัติเล่ม ๓ ซึ่งเป็นเรื่องนิพพาน สมเด็จพระสังฆราช (สา) เขียนเป็นทำนองเทศน์ ภาษาโบราณหน่อย แต่เราอ่านก็จะได้รู้ว่า คนโบราณเขาพูดอย่างไร เป็นการศึกษาภาษาไปด้วยในตัว

พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด จงเจริญการพิมพ์ ๒๔๐ สี่แยกสำราญราษฎร์ ถนนบำรุงเมือง
กรุงเทพมหานคร โทร. ๒๒๑๔๘๐ นายคุสิต วิสารทะ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๒๐